

**MUNKAÜGYI KUTATÓINTÉZET
LABOUR RESEARCH INSTITUTE**

**MUNKAERŐPIACI HELYZETJELENTÉS
YEARLY REPORT OF LABOUR MARKET**

**A MUNKAERŐPIAC KERESLETÉT- ÉS
KÍNÁLATÁT ALAKÍTÓ FOLYAMATOK
MAIN TRENDS IN LABOUR DEMAND
AND SUPPLY**

A „Közösen a Jövő Munkahelyeiért” Alapítvány kiadványa

B u d a p e s t

1999. április

Az elemzést készítette:

Author:

LAKY TERÉZ

Statisztikus - Statistician: **KOZMÁNÉ TAKÁTS EDIT**

Lektorálta - Read by:

LAKATOS JUDIT

és

TÍMÁR JÁNOS

Kiadja a Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány

Felelős kiadó: Struktúra - Munkaügyi Kiadó KFT

Dr. Pongrácz László

A NÉPESSÉG SZÁMA NEM ÉS ÉLETKOR SZERINT
1998. január 1.
DISTRIBUTION OF POPULATION BY GENDER AND AGE
1 January 1998

TARTALOMJEGYZÉK - CONTENTS

BEVEZETŐ - INTRODUCTION -----	I
A FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK - MAIN FINDINGS -----	III
I. A NÉPESSÉG GAZDASÁGI AKTIVITÁSA - ECONOMIC ACTIVITY OF THE POPULATION -----	1
1. AZ EURÓPAI UNIÓ FOGLALKOZTATÁSI STRATÉGIÁJA - EMPLOYMENT STRATEGY OF EU -----	1
2. FOGLALKOZTATÁS-MUNKANÉLKÜLISÉG-INAKTIVITÁS MAGYARORSZÁGON 1998-BAN - EMPLOYMENT-UNEMPLOYMENT-INACTIVITY IN HUNGARY, 1998 -----	4
2.1 A gazdasági aktivitás mérési módszerei - Measuring methods of economic activity -----	8
2.2 A munkavállalási kor meghatározása - Definitions of working age -----	10
2.2.1 Munkaerőforrás a hazai munkavállalási kor szerint - Labour force according to the Hungarian definitions-----	10
2.2.2 A munkaerőforrás az ILO ajánlásai szerint - Labour force by the recommendation of ILO-----	13
2.2.3 Összehasonlítás a 15-64 éves kor szerint - Comparison by 15-64 working-age-----	15
2.3 A potenciális munkaerő-állomány - Potential labour-force -----	17
3. A FOGLALKOZTATOTTAK - THE EMPLOYED -----	18
3.1 Nemzetközi tendenciák - International trends -----	18
3.2 A foglalkoztatás Magyarországon - Employment in Hungary -----	19
3.2.2 Nemek és életkor szerinti arányok - Proportions by gender and age--	20
3.2.3 A foglalkoztatási szektorok és nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlás - Distribution by sectors of the economy-----	22
3.2.4 A foglalkoztatás jellege, a foglalkoztatási főcsoportok - Nature of employment, the major groups of employed persons-----	28
3.2.5 Foglalkoztatás a gazdálkodási formák szerint - Employment by legal forms of organizations-----	30
3.3 Az atipikus foglalkozások - Atypical jobs -----	33
3.4 A támogatott foglalkozások - Subsidised employment -----	45
3.5 Magyar munkavállalók külföldön - külföldiek Magyarországon - Employment of Hungarians abroad - foreign labour supply in Hungary -----	50
3.6 A regisztrált munkaerő-kereslet - Registered labour demand -----	56
3.6.1 A fejlesztésekhez kapcsolódó munkaerőigények - Investment driven labour demand-----	57
3.6.2 A (regisztrált) kereslet- és kínálat eltérése - Differences between the (registered) demand and supply-----	59
3.7 A foglalkoztatottság regionális különbségei - Regional differences -----	64
4. A MUNKANÉLKÜLISÉG -UNEMPLOYMENT -----	67

4.1 Nemzetközi tendenciák - International trends	67
4.2 A munkanélküliség mértéke Magyarországon - Unemployment in Hungary	68
4.2.1 A munkaerő-felmérés adatai - According to LFS	68
4.2.2 A magyar jogszabályok szerint - According to Hungarian regulations	78
4.2.3 Regisztráltak és munkanélküli ellátásban részesülők - Registered unemployed and benefit recipients	86
4.2.4 A területi különbségek - Regional differences	89
4.3 A hátrányos helyzetű csoportok - Disadvantaged groups	90
4.3.1 Az ifjúsági munkanélküliség - Youth unemployment	90
4.3.2 A női munkanélküliség - Female unemployment	93
4.3.3 A megváltozott munkaképességűek- Disabled	95
4.3.4 A roma népesség - The Rom	97
4.4 A munkanélküliség újabb okai - Current reasons of unemployment	99
5. A GAZDASÁGILAG INAKTÍVAK - THE ECONOMICALLY INACTIVE	107
5.1 Az inaktivitás mértéke Magyarországon - Level of inactivity in Hungary	108
5.2 Az inaktivitás indokai - Reasons of inactivity	111
5.2.1 A tanulók - Students above the age of 15	111
5.2.2 A gyerekgondozáson lévők - Persons on parental leave	115
5.2.3 A munkavállalási korban nyugdíjazottak - Retired at working age	117
5.3 Az inaktívok foglalkoztatási esélyei	122
5.3.1 A szervezett gazdaság foglalkoztatási képességéne elősegítése	123
II. A MUNKAERŐPIAC NÉHÁNY TOVÁBBI JELLEMZŐJE - FURTHER FEATURES OF THE HUNGARIAN LABOUR MARKET	127
6. A KERESETEK ALAKULÁSA 1998-BAN* - EARNINGS IN 1998	127
7. A KISVÁLLALKOZÁSOK FOGLALKOZTATÁSI KÉPESSÉGE - EMPLOYMENT ABILITY OF SMALL BUSINESS	134
7.1 Az egyéni vállalkozások	136
7.2 A betéti társaságok	141
MÓDSZERTAN - EXPLANATIONS OF TERMS	145
FÜGGELÉK	150
1999. ÉVI FOGLALKOZTATÁSI IRÁNYELVEK	161
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE - LIST OF TABLES	167

BEVEZETŐ - INTRODUCTION

1993 óta hatodszor adjuk közre évenkénti áttekintésünket a magyar munkaerőpiac helyzetéről. Alapvető célunk kezdettől az, hogy a statisztikai adatok sokaságából kirajzolódó, hosszabb-rövidebb trendek mögött bemutassuk a munkaerő kereslet- és kínálat változásait, azok mértékét és irányát meghatározóan alakító társadalmi-gazdasági folyamatokat, remélve, hogy a sokféle részjelenség elemzésével az érdeklődők szélesebb körének segítjük az eligazodást-értelmezést.

A hazai helyzet bemutatásához évről-évre nyilvánvalóbban az Európai Unió foglalkoztatási helyzete, s 1997. A luxemburgi csúcsértekezlet óta hangsúlyos foglalkoztatási célkitűzése a viszonyítási alap. Az Európai Unióban végbemenő változások ismerete, a foglalkoztatás növelése érdekében elhatározott programok ismerete önérdekünk. Ezért, ha lehet, a korábbinál is nagyobb súlyt helyeztünk az EU és a tagországok vonatkozó (elérhető) adatainak, használatos fogalmi rendszerének és mérési módszereinek - legalábbis fő vonalaiban történő - bemutatására.

X X
X

A tanulmány szerkezete - a tavalyihoz hasonlóan - külön-külön tárgyalja az egymással szorosan összefüggő három munkaerőpiaci alrendszert: a foglalkoztatottakat, a munkanélkülieket és a gazdaságilag inaktívakat. E három, a tanulmány gerincét képező fő fejezeten túl két további tárgyalja a foglalkoztatás egy-egy alapvető feltételét. Az egyik a bérek 1998. Évi alakulását mutatja be; a másik a magyar gazdaság gazdálkodó szervezeteinek zömét adó, jogi személyiség nélküli mikro-vállalkozásainak (önfoglalkoztatóinak) munkahely-teremtő képességét tekinti át.

Az olvasók szélesebb körének tájékoztatását szolgálja a tudomásunk szerint magyarul mindeddig nem publikált két dokumentum: az EU foglalkoztatáspolitikai helyzetértékelése, (rövidítve) valamint a tagállamok 1999. évi nemzeti akció programjához kiadott foglalkoztatási irányelvek.

X X
X

Mint minden évben, a tanulmány ezúttal is és egyre szélesedően - kollektív munka eredménye.*

Mindazok, akiknek fontos a változások ismerete, s az áttekintéshez éves összefoglalóinktól is segítséget kaptak, szívesen csatlakoztak az önkéntes adat- és információ szolgáltatók közé. Ezúton köszönöm valamennyiük szíves közreműködését.**

Budapest, 1999. Április

Laky Teréz

* Az alapvető adatok a KSH lakossági felméréséből, valamint az OMMK rendszeres statisztikáiból származnak. Ezen kívül felhasználtuk a KSH különböző részlegeinél gyűjtött és feldolgozott adatokat, valamint az Országos Egészségügyi Pénztár éves adat-feldolgozását, az APEH-hez benyújtott adóbevallások foglalkoztatásra vonatkozó, részünkre feldolgozott adatait. Több minisztérium - elsősorban a MüM, majd funkcióinak egy részét átvevő SzCsM - bocsátotta rendelkezésünkre a tárcánál különböző témakörökről készített elemzéseit.

Mint minden évben, ezúttal is számos kutató tanulmányát használtuk fel. E munkákra a megfelelő helyeken hivatkozunk.

** Külön köszönettel tartozom Lakatos Judit a (KSH) főosztályának vezetőjének és Timár János (BKE) egyetemi tanár lektori tevékenységéért, s ennek során baráti tanácsaik sokaságáért. (A szövegben maradt esetleges hibákért természetesen magam tartozom felelősséggel.)

Itt mondok köszönetet kezdetektől odaadó közvetlen munkatársaimnak, Kozmáné Takáts Edit statisztikusnak és a kéziratot a nyomdai előkészítésig gondozó Sinka Jánosnének nagy gonddal végzett munkájukért.

A munka elvégzését kezdetektől, 1993-tól az OTKA támogatta (T 023693 sz. kutatás). A kiadás és a terjesztés költségét évek óta a „Közösen a jövő munkahelyeiért” Alapítvány vállalta. A kiadás és a terjesztés munkáit a Munkaügyi Szemle szerkesztősége végzi, önzetlen és szíves segítőként.

A FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK - MAIN FINDINGS

A munkaerőpiac helyzete

A főbb adatok és a következtetések - ha más adatforrásra nem utalunk - a KSH munkaerő-felmérésének eredményein alapulnak.

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a KSH - alkalmazkodva az európai gyakorlathoz - változtatott többféle adatfeldolgozás fogalmi rendszerén, módszerén. Emiatt nem minden adat hasonlítható össze közvetlenül a korábbi évek adataival. A változásokat a megfelelő helyeken jelezzük.

A munkaerőpiac általános helyzete bár kis mértékben, de javult 1998-ban; a javulás a foglalkoztatás 1995. Óta stabilizálódott, alacsony szintjén a foglalkoztatás szintje kissé (kb.1 %-kal) nőtt. Az ország 10 milliós népességéből - az ILO ajánlásai alapján számítva - 7,75 millió 15-74 éves minősült munkavállalási korúnak; közülük 3,69 millió volt foglalkoztatott (47,7 %).

A nemzetközi összehasonlításokhoz használt mértékek szerint a 15-64 éves 6,9 milliós népességéből 3,67 millió (53,9 %) volt foglalkoztatott.

A hazai jogszabályok szerint 6,2 millió ember minősült munkavállalási korúnak; közülük 3,63 volt foglalkoztatott (58,6 %).

A munkanélküliek száma tovább csökkent (a regisztráltaké az előző évi 464 ezerről 423 ezerre; a lakossági felmérés adatai szerint 349 ezerről 313 ezerre). A regisztrált munkanélküliek esetében a ráta 9,5, a lakossági felmérés szerint 4 % volt.

A gazdaságilag inaktívak az elmúlt években folyamatosan növekvő száma 1998-ban nem nőtt tovább. A 15-74 éves népességben 3,7 millió (48,3 %), a 15-64 évesek körében 2,8 millió (41,6 %), a hazai szabályok szerint 2,6 millió fő (36,5 %) tartozott a nem foglalkoztatottak, de nem is munkanélküliek közé.

A gazdaságilag inaktívak meghatározó hányada az Európában alacsonynak számító hazai nyugdíjkorhatár miatt nincs jelen a munkaerőpiacon.

A foglalkoztatottak

⇒ A (regisztrálható) foglalkoztatottság szintjét 1998-ban is két ellentétes irányú folyamat alakította. Egyfelől még jelentős számban szűntek meg munkahelyek (az OMMK-ban havi átlagban 55 ezer - visszatérő - munkanélkülit regisztráltak); másfelől nagy többségében élénk maradt mind a működő cégek fejlesztéséhez, mind a zöldmezős beruházásokhoz kapcsolódó munkaerő-kereslet. Az új munkahelyek már nemcsak pótolták a megszűnőket, hanem, ha szerény mértékben, többlet munkahelyek is teremtődtek.

⇒ A foglalkoztatottak több mint fele (54,9 %-a) férfi. Életkor szerint a foglalkoztatottak zöme (csakúgy, mint a világ számos országában) 30-54 éves.

- ⇒ A három nagy foglalkoztatási szektor egymáshoz viszonyított aránya 1998-ban alig módosult. A gazdaság modernizálódását kifejező tendencia a gazdaság normális működése közepette szükségszerűen lassú folyamat; a változások többnyire csak hosszabb időtávban érzékelhetőek; - a két termelő szektor (mezőgazdaság, ipar) foglalkoztatási súlyának csökkenése a szolgáltatásokban foglalkoztatottak javára.
- ⇒ A foglalkoztatottak mintegy 84 %-a alkalmazásban álló; 1,5 %-a szövetkezeti tag, a többiek önállóak (egyéni vállalkozók és családtagjaik, vagy társas vállalkozások tagjai). 1998 során kissé módosultak a szellemi-fizikai foglalkozások arányai a szellemi foglalkozások javára (1997: 36,8 %, 1998: 37,6 %).
- ⇒ Szervezeti méretek szerint a keresők 31 %-a dolgozott egyedül vagy a 10 főnél kisebb (mikroméretű) szervezetben; 10 %-a a 10-49 fős kisméretű vállalkozásokban, 14 %-a közepes (50-249 fős) méretűekben, 45 % pedig a 250 főnél nagyobbakban. A KSH-nak a működő gazdasági szervezetekre vonatkozó adatai szerint a gazdálkodó szervezetek változatlanul 97 %-a volt mikroméretű. Az OEP adataiból számíthatóan az egyéni vállalkozások átlagos létszáma 1,1, a jogi személyiség nélküli társaságoké (bt, kkt, gmk) 1,6 fő volt 1998-ban. A kft-k átlagosan 7,8, a részvénytársaságok 19,2 fővel működtek.
- ⇒ Az Európai Unióban a megszűnő munkahelyek feletti új, többlet-munkahelyek jellemzően a hagyományostól eltérő (atipikus) foglalkoztatási formák valamelyikében jönnek létre. Magyarországon 1998-ban sem történtek érdemleges lépések a bejelentett foglalkoztatás bővítését szolgáló, rugalmasabb alkalmazási formák meghonosítása érdekében.
- ⇒ Az önfoglalkoztatókon kívül (akiknek szaporodásában meghatározó szerepet játszik a munkaerő-költségek növekedése) elenyésző a részmunkaidőben foglalkoztatottak száma, változatlanul csekély a (kimutatható) alkalmi munkát vállalóké; több mint 20 %-os viszont a meghatározott időre szerződtetett alkalmazottak aránya. Az utóbbi - feltételezhetően - jórészt egybe esik a szervezett gazdaságban a szezonális foglalkoztatással.
- ⇒ Jelentős összegeket - 1998-ban csaknem 35 milliárdot - áldozott viszont a társadalom a munkanélküliek (többnyire átmeneti) foglalkoztatására. A többféle konstrukció (a közhasznú- és közmunkáktól a bértámogatáson át a fiatalok foglalkoztatása érdekében szervezett programokig) 1998-ban mintegy 230 ezer munkanélküli hosszabb-rövidebb idejű foglalkoztatását biztosította. (A támogatottak létszáma természetesen szerepel az éves foglalkoztatási adatokban.)
- ⇒ A külföldön legalisan dolgozó magyar munkavállalók és a Magyarországon foglalkoztatott külföldiek nagyságrendje - legalábbis a statisztikákban számba vettek között - lényegében kiegyenlíti egymást. Mindkét szám marginális, (20-26 ezer fő) s a foglalkoztatottak 1 %-ánál

is kisebb súlyuk csak meghatározott részpiacokon játszik szerepet. (Vélhetően azonban mindkét nagyságrend jóval nagyobb, az engedély nélkül munkát vállalókat azonban sehol sem lehet regisztrálni.)

Magyarországon elsősorban a hiányszakmákban fogad külföldi munkavállalókat, akik jellemzően a szomszédos országok magyar lakta területeiről érkeznek (varrónők, bányászok, vasipari munkások stb.). Egyre több a Magyarországon szerződötett sportoló és számos művészeti ág képviselője is.

Az EU tagországokból 1998 végén mindössze 2.400-an dolgoztak Magyarországon munkavállalási engedéllyel.

⇒ A munkaerő-kereslet mintegy 40 %-a jelenik meg a munkaerő-szolgálatnál. Jellemzően itt jelentkeznek igényeikkel a nagyobb beruházásokat indító külföldi cégek.

Az 1998-ban Magyarországra érkezett mintegy 1.935 milliárd US dollár működő tőke (a korábbi összegekből indított beruházásokkal együtt) 1998-ban becsülhetően mintegy tízezer új munkahelyet teremtett.

⇒ A megélénkült kereslet - amely a támogatott munkahelyekre vonatkozó igényeket is tartalmazza - egyre nyilvánvalóbbá teszi a regisztrált munkanélkülieken alapuló kínálat gyengéit: az alacsony iskolázottságot, a nem igényelt szakképzettséget, a munkakörhöz megkívánt személyi jellemzők eltéréseit (ami esetenként a kor, a nem, az etnikum stb. miatti diszkriminációt is takarhat). Összességében 1995-ben a munkaügyi szervezetnek a bejelentett (átlagosan havi 28,6 ezer) állás 3,5 %-át nem sikerült fél év (180 nap) múltán sem betölteni, 1997-ben az átlagos havi 42,6 ezer álláshelynek már 16, 1998-ban az átlagosan havi 48,3 ezer álláshely 12 %-át.

⇒ A foglalkoztatás regionális különbségei csak lassan változnak. Bár a korábban előnyben részesített dunántúli megyék, valamint Budapest és környéke után a külföldi beruházások - s velük az új munkahelyek - a munkahelyteremtéshez adott jelentős állami támogatások eredményeként is kezdik elérni az ország északi- és keleti régióit, a pozitív hatások még csakkevessé érzékelhetőek.

A munkanélküliség

⇒ A munkanélküliség folyamatos csökkenése dacára még mindig magas az állást keresők (313 ezer) és a regisztrált (423 ezer) munkanélküliek száma.

A KSH felmérése az aktívan munkát keresőkön kívül további 110 ezer passzív, az álláskeresésről már lemondott munkanélküliekről ad számot.

⇒ A legkisebb korosztály kivételével - amelynek tagjai, ha szerény mértékben is, de többen kívántak dolgozni, mint az előző években - minden korcsoportban csökkent a munkát keresők száma. Az általános

csökkenés dacára korcsoportok szerint és nemenként - a kisebb-nagyobb évenkénti ingadozás ellenére - eléggé tartósak az évekkel ezelőtt kialakult munkanélküliségi arányok. A munkanélküliek csaknem egyharmadát a 40-45 évesek adják, a 30-39 évesekkel együtt több mint felét (54,5 %-át). Az itt számba vett munkanélküliek több mint 60 %-a férfi.

Az önmagát munkanélkülinek (állást keresőnek) minősítő 313 ezer fő közül 48,8 ezer fő korábban nem dolgozott (például már nyugdíjas volt, vagy nem kereső családtag, vagy éppen még iskolába járt); csaknem 18 ezer főnek pedig korábban sem volt rendszeres munkahelye.

A korábban rendszeres munkahellyel rendelkezők meghatározó többsége (93 %-a) alkalmazott volt (csakúgy, mint a foglalkoztatott népességben kimutatottaké.)

A munkanélkülivé válásban meghatározó volt és maradt az állásvesztés. A 90-es évek elején az elbocsátások miatti munkanélküliek tették ki a munkát keresők mintegy 80 %-át. Ez az arány az évtized végére fokozatosan, mintegy 70 %-ra csökkent, de még 1998-ban is mintegy 174 ezer ember (69,2 %) tartozott az állásvesztők közé.

A munkanélküliek táborát változatlanul leginkább az iskolázatlanok gyarapítják. A munkanélküliek csaknem 40 %-a legfeljebb 8 általános iskolai végzettségű. Tartósan magas a feltehetően nem keresett vagy az adott régióban nem hasznosítható szakmunkás-végzettségű munkanélküliek száma és aránya is; az ugyancsak szakképzetlen gimnáziumi végzettségűekkel együtt ők alkotják a munkanélküliek több mint 80 %-át. A munkanélküliek 1994 óta tartó, több mint 138 ezres, valamennyi iskolai végzettségű csoport létszámát érintő csökkenése dacára 1998-ig a csoportok arányai alig módosultak.

⇒ 1998-ban - az előző évek folyamatos növekedése után - először csökkent a munkakeresés időtartama, azaz a munkanélküliség tartóssága. A csökkenő munkanélküliség - noha nem járt a foglalkoztatottság érzékelhető növekedésével - fontos jelzése, hogy még 1997 végén (csakúgy, mint egy évvel korábban) a munkanélküliek több mint fele egy éve, vagy annál régebben keresett munkát eredménytelenül, (1997 végén 18,9 hónap volt a munkakeresés átlagos időtartama) 1998 végére ez 17,4 hónapra csökkent. Valamelyest csökkent a tartósan munkanélküliek aránya is, az 1997. évi 50 %-ról 45 %-ra.

⇒ Az OMMK adatai szerint a 423 ezer regisztrált munkanélküli 56 %-a volt férfi, 82 % fizikai foglalkozású, 21 % 25 évesnél fiatalabb; több mint háromnegyedük legfeljebb általános iskolai vagy szakmunkás végzettségű.

⇒ 1998-ban havi átlagban több mint 55 ezren regisztráltatták magukat a munkaügyi szervezetenél; többen, mint 1997-ben (havi átlag mintegy 47 ezer fő). Az új belépők több mint 80 %-a visszatérően vált

munkanélkülivé. (Szezonálisan foglalkoztatottak, az aktív programokban - például közmunkán, képzésben stb. - időlegesen résztvevők.)

- ⇒ A regisztrációból kikerültek átlagosan 12 %-a (havonta átlagosan 7.160 fő) helyezkedett el (részben támogatott munkahelyen). A többség az egy évig folyósított munkanélküli járadékra jogosultság kimerítése után megszakítja kapcsolatát a munkaerőpiaci szervezettel. Csak azok regisztráltatják magukat továbbra is, akik elhelyezkedésükhöz támogatást remélnek, vagy szociális helyzetük miatt jövedelempótló ellátásra jogosultak. A munkaerőpiaci programokban részvétel időtartamára a munkanélküliek ugyancsak kikerülnek a regisztrációból. A regisztrált munkanélküliek mintegy felét a programokban részvétel vonja ki (átmenetileg) a regisztrációból.
 - ⇒ A regisztrált munkanélküliek 76,4 %-a részesült (szerény összegű) ellátásban (munkanélküli járadék, jövedelem-pótló támogatás, előnyugdíj). Mintegy 31 %-uk (130,7 ezer fő) munkanélküli járadékban (átlagos összege 18.895.- Ft volt, azaz mintegy 38 %-át érte el a fizikai foglalkozásuk bruttó keresetének.) A munkanélküliek több mint 42 %-a jövedelem-pótló támogatást kapott (összege havi 10.960.- Ft); mintegy 10,6 ezren pedig előnyugdíjban részesültek.
 - ⇒ A regisztrált munkanélküliség területi különbségei 1998-ban nem változtak.
 - ⇒ A munkaerőpiac hátrányos helyzetű rétegei közül folyamatosan csökkent a 15-24 évesek munkanélkülisége, (lakossági felmérés: 12,6 %, OMMK: 21 %) de ez még mindig kétszerese a felnőttek munkanélküliségének.
 - ⇒ Bár a nők munkanélküliségi rátája (KSH, 7 %) változatlanul alacsonyabb a férfiakénál (8,5 %); a meghatározó különbség az inaktivitás mértékében van; a nők tömege vonult vagy szorult ki a munkaerőpiacról.
 - ⇒ Magyarországon az 1998-ban nyilvántartott csaknem 3,2 millió nyugdíjas közül minden negyedik rokkantság vagy baleseti rokkantság következtében került nyugdíjba. 1998-ban több mint 400 ezer aktív korú részesült rokkantsági nyugdíjban és 200 ezernél többen kaptak szociális vagy egyéb járadékot. A KSH 1998 első negyedéről kiadott tájékoztatása szerint a nyugdíjasok és járadékosok több mint 26 %-a volt 60 évesnél fiatalabb.
- Foglalkoztatási rehabilitációjuk érdekében 1998-ban fontos gyakorlati lépések történtek, amelyek első eredményeként 5.830 megváltozott munkaképességű munkanélküli helyezkedett el.
- ⇒ A roma népesség Magyarország legnagyobb lélekszámú etnikai kisebbsége. Élethelyzetük, foglalkoztatásuk súlyos társadalmi probléma. A Szonda Ipsos felmérését feldolgozó tanulmány szerint a magukat romának vallók vannak a legrosszabb helyzetben. Munkaerőpiaci helyzetükre jellemző, hogy mindössze kb. minden ötödiknek van kereső foglalkozása, viszont csaknem minden harmadik munkanélküli.

⇒ A munkanélküliséget kiváltó okok 1998-ban már érzékelhetően módosultak. A korábban meghatározó ok, a tömeges csőd- és felszámolási eljárás munkaerőpiaci hatásai jórészt lezajlottak. Ezúttal előtérbe kerültek a dekonjunkturális hatások (a szovjet piac válságának következményeként például az élelmiszeripar exportjának jelentős visszaesése, s ennek továbbgyűrűző hatásai; a cukor fogyasztás visszaesése, az acélipar kapacitás feleslege stb.).

Folytatódtak az évekkel ezelőtt megkezdett, a gazdaság szerkezeti modernizálását szolgáló átalakítások (szénbányák bezárása, erőművek korszerűsítése stb.). Azaz, a magyar gazdaság a világgazdaság részeként, annak hatásai alá került; munkaerőpiacát egyre inkább a világgazdaság konjunkturális változásai alakítják.

A gazdaságilag inaktívak

⇒ Magyarországon a munkaerőpiac leginkább figyelemreméltó jelensége, hogy a foglalkoztatás (alacsony szintű) stabilizálódását a munkanélküliek számának folyamatos csökkenése - és az inaktívak számának nagyarányú növekedése kísérte. Az elmúlt 10 évben mintegy félmillió 15-74 éves korú ember hagyta el a munkaerőpiacot, s még 1998-ban is 48 ezren; vagy be se kerültek oda.

A 15-64 évesek közül 42 % inaktív (a férfiak 34,4, a nők 49,2 %-a). Ez minden európai ország inaktivitásánál magasabb arány.

⇒ Az inaktivitás magas mértékében a hazai nyugdíjkorhatár játszik meghatározó szerepet, de a hazai szabályok szerint munkavállalási korúak valamennyi korcsoportjában is magas a nem-foglalkoztatottak aránya: a leginkább foglalkoztatott 25-54 évesek közül is minden negyedik-ötödik férfi vagy nő hiányzik a munkaerőpiacról. Összességében a hazai szabályok szerint munkavállalási korú, mintegy 6,5 millió főből csaknem 2,2 millió, 36 % volt inaktív 1998-ban.

⇒ A 2,2 millió főből 616 ezer volt tanuló; csaknem 300 ezren vették igénybe a gyerekgondozás valamelyik lehetőségét, amely módot adott a munkaerőpiactól távolmaradásra.

⇒ Évről-évre növekvő számú a munkavállalási korban nyugdíjazott, 1997-ben (az 1998. január 1-i Munkaerőmérleg szerint) 412 ezer főt tett ki a részben szakmai sajátosság alapján, részben egészségkárosodás miatt, részben foglalkoztatáspolitikai okból korhatár alatt nyugdíjazottak állománya.

⇒ A fentiek az inaktivitás mintegy kétharmadát magyarázzák. Egyharmaduk távolmaradására azonban nincs a fentiekhez hasonló egyszerű indok. Különösen magas az inaktívak között a nők aránya: a magyarázó indok nélkül (nyugdíj, gyerekgondozás, tanulás) távolmaradt 681 ezer főből 410 ezer volt nő.

- ⇒ A gazdaságilag inaktívak a munkaerőpiacra(vissza)juttatásának alapvető feltétele a foglalkoztatást terhelő költségek csökkentése, valamint a jelenlegi kereslethez alkalmazkodó foglalkoztatási formák meghonosítása.

A keresetek alakulása

- ⇒ A KSH által megfigyelt körben (jellemzően a 10 főnél nagyobb gazdasági szervezeteknél és létszámnagyságtól függetlenül a költségvetési intézményeknél) a teljes munkaidőben foglalkoztatottak bruttó átlag-keresete 18,3 %-kal, átlagosan 67.760.- Ft-ra nőtt. A reálkereset a bruttóéval lényegében azonos mértékben, 18,4 %-kal nőtt, nagyjából az előző évi inflációs rátának megfelelően.
- ⇒ A versenyszféra és a közsféra kereset növekedése szokatlanul kiegyensúlyozott volt 1998-ban.
- ⇒ Az ágazati kereseti különbségek 1998-ban sem változtak. A keresetnövekedés általában a magas kereseti átlagú ágakban, ágazatokban volt a legmarkánsabb (pl. villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás, pénzügyi tevékenység, ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás stb.). A keresetnövekedés üteme viszont lényegesen elmaradt az átlagostól több feldolgozóipari ágban, valamint a mezőgazdaság, az építőipar, szálláshely-szolgáltatás 10 főnél nagyobb szervezeteiben, s a költségvetés főbb területén.
- ⇒ 1998-ban a szellemi munkakörökben dolgozók bruttó kereset-növekedési ütemelője 3,6 százalékpont volt, s már 88 %-kal haladta meg a fizikai állománycsoportokba tartozókét. A különbség nettó értéken 66 %-os.
- ⇒ A kereseti különbségek a verseny-szférában és a költségvetési intézményeknél az iskolai végzettség minden szintjén számottevőek. A verseny-szféra a magasabb végzettséget, a nyelvtudást, a tudományos fokozatot stb. anyagilag jobban elismerheti, mint a bértarifa rendszerrel kereseti szempontból merevvé tett köz-szféra.

A kisvállalkozások foglalkoztatási képessége

- ⇒ A hazai gazdálkodó szervezetek körében meghatározó súlyt (81 %-ot) képviselő önfoglalkoztatók (az egyéni és a jogi személyiség nélküli társas vállalkozások) közül az egyéni vállalkozók munkahelyteremtő képessége csökkent, a bt-ké növekedett.
- ⇒ Az OEP adatai szerint 1998-ban, 1997-hez képest csaknem 34 ezer fővel csökkent az egyéni vállalkozásokban foglalkoztatottak (főfoglalkozásúak és nyugdíj mellett dolgozók) száma.

Jóval kevesebb az ipari - zömmel feldolgozóipari - egyéni vállalkozás, egyúttal csaknem tízezer fővel kevesebb az ott foglalkoztatott. Jelentős, több mint 6 ezer fős a csökkenés a kereskedelemben is.

Ugyanakkor hirtelen megnőtt az egyéni vállalkozók száma a pénzügyi tevékenység kiegészítő szolgáltatásaiban - feltehetően a korábban alkalmazottként foglalkoztatottak egyéni vállalkozói igazolvánnyal történő, a munkáltató számára költség-kímélő tovább-foglalkoztatása következményeként; valamint az oktatásban és az egészségügyben. E három ágazatban a főfoglalkozásúak nem egészen 3.600 fős létszáma egy év alatt 12,8 ezerre nőtt.

- ⇒ A reményektől eltérően az egyéni vállalkozások 1998-ban nem bizonyultak munkahely-teremtőnek, sőt még munkahely-megőrzőnek sem, holott az elmúlt évtizedben ez a kör volt az egyik legfőbb munkahely (egzisztencia) teremtő.
- ⇒ Az egyéni vállalkozók háromnegyede egyedül, alkalmazott és (bejelentett) családi segítség nélkül dolgozott. (Ez az arány az EU-ban 60 %.) A további, mintegy 25 %-nyi vállalkozó fele legfeljebb egy alkalmazottat (családtagot) foglalkoztatott. A két főnél többet foglalkoztatók aránya alig haladja meg a 10 %-ot.
- ⇒ Az egyéni vállalkozás után a legnépszerűbb forma Magyarországon a nagyon egyszerűen, érdemleges tőke nélkül alapítható betéti társaság. Az OEP adatai szerint az 1997-ben mintegy 50 ezer főfoglalkozású bt-tag (44 ezer + 6 ezer nyugdíjas) száma 1998-ban több mint 127 ezer főre növekedett (112,6 ezer + 14,7 ezer nyugdíjas). A mellékfoglalkozásúak száma viszont jelentősen csökkent (csaknem 30 ezer főről 8 ezerre).
- ⇒ A bt-k a gazdaság valamennyi ágában növekvő számban működnek, de évek óta legfőbb működési területük a kereskedelem-közszükségleti cikkek javítása, a gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás, a feldolgozóipar és az építőipar; e négy nemzetgazdasági ágban működik több mint háromnegyedük.
- ⇒ A bt-k jelentősen ugyancsak kis létszámúak: 1997-ben 1,7 volt az átlagos létszám. A munkaigényes termelő és szolgáltató tevékenységet végzők átlagos létszáma magasabb, de még ezekben sem éri el az 5 főt; a szellemi szolgáltatások fő területein vagy el sem éri, vagy éppen csak meghaladja az 1 főt.
- ⇒ A jogi személyiség nélküli, önfoglalkoztató formák változatlanul jelentős szerepet játszanak a hazai foglalkoztatásban. A kívánatos azonban az lenne, ha jogi személyiségű, tőkeerős vállalkozások gyarapodásával növekedne a foglalkoztatottak száma.

I. A NÉPESSÉG GAZDASÁGI AKTIVITÁSA - ECONOMIC ACTIVITY OF THE POPULATION

1. AZ EURÓPAI UNIÓ FOGLALKOZTATÁSI STRATÉGIÁJA - EMPLOYMENT STRATEGY OF EU

Mint már köztudott, 1997 végén, az EU luxemburgi csúcsértekezletén hangsúlyváltás történt a közösség foglalkoztatás-politikájában: a tagországok nem egyszerűen a munkanélküliség csökkentését, hanem a foglalkoztatottak számának növelését, az európai munkaerő-tartalék mobilizálását tűzték célul. A közös stratégia alapelve: a társadalom leghatékonyabb tőkéje a felkészült, képzett, művelt, egészséges, jól motivált munkaerő - a társadalom vesztesége, ha ezt kihasználatlanul hagyja, engedi veszendőbe menni.¹

Az emberi tőke minél teljesebb hasznosulása - nemcsak a gazdaság, hanem az emberi élet minősége nézőpontjából is - vált az Unió hangsúlyozott céljává.

Az elérendő szint az Egyesült Államok és Japán foglalkoztatási színvonala, ahol a 15-64 éves népesség 74, illetve 75 százaléka foglalkoztatott, szemben az EU átlagosan 60,5 %-ával. Húsz évvel ezelőtt az USA-ban és az EU-ban még hasonló volt a foglalkoztatottak aránya. A jelenlegi 14 %-os különbség mintegy 34 millió álláshellyel egyenlő. Az elemzések azt is kimutatták, hogy az EU-ban és az USA-ban nagyjából azonos a 25-54 évesek foglalkoztatási aránya; jelentősen alacsonyabb viszont az európai fiatalok (a 15-24 évesek) a nők, és az idősebbek (55-64 évesek), közülük különösen a férfiak foglalkoztatása. {1998 Joint Employment Report és Employment Rates Report 1998, COM (1998) 572 final}

1. ábra - Chart 1.

¹ Ezt Pádraig Flynn, az Európai Bizottság foglalkoztatási és szociális ügyekért felelős főbiztosa a luxemburgi csúcsértekezletet követően, 1997. decemberében budapesti látogatása alkalmából az Országházban elmondott beszédében is kifejtette.

Az európai foglalkoztatás növelését célul tűző közös stratégia négy pillére (s a bennük összefoglalt, összesen 19 konkrét feladat) alapvetően az európai „gyenge pontok” felszámolását szolgálja.²

A tagállamok vállalták, hogy az irányelveknek megfelelően a saját országukra Nemzeti Akció Tervet (National Action Plan, NAP) dolgoznak ki az 1998-ban és a következő években elérendő konkrét célok megjelölésével.

Az 1998 évi nemzeti programokat az Unió több fórumán értékelték.³

Az év utolsó harmadában elkészült értékelés szerint a tagállamok komoly erőfeszítéseket tettek a Foglalkoztatási Irányelvek megvalósítására. Biztató volt a kiindulási alap: 1997-ben 800 ezer munkahellyel (0,4 %-kal) nőtt a foglalkoztatás; a foglalkoztatottak száma 149 millió, s 1992 óta a legmagasabb szintet érte el. Az előrejelzések szerint a munkanélküliség 1998 végére 10 % körüli értékre mérséklődik.

1997-ben a foglalkoztatottak körében javult a nők aránya (50,5 %-uk foglalkoztatott, szemben az 1985 évi 45,6 %-kal); a foglalkoztatott férfiak aránya 70,6 % volt (1985-ben viszont 74,8 %).

A fiatalok (15-24 évesek) foglalkoztatási aránya 35,9 % volt (a férfiak 39,4, a nők 32,4 %-a) ez az arány az Egyesült Államokban 52 % (53,8 % férfi, 50,1 % nő).

Az idősebb (55-64 éves) korosztályokból sem dolgoztak többen, mint a fiatalokéból: 35,9 % (46,6 % férfi, 25,9 % nő). Az Egyesült Államokban az arány 57,2 % (65,5 % férfi, 49,5 % nő).

A tagországok között - az 1997 évi pozitív és negatív elmozdulások ellenére - fennmaradtak a meghatározó különbségek. Az Unió 15 tagországa közül 9-ben nőtt a foglalkoztatás - jellemzően tized-százalékokkal; 6-ban csökkent (ugyancsak tized-százalékokkal). A legmagasabb szintet elérő országok: Dánia (77,5), Egyesült Királyság (70,8) és Ausztria (69,9 %). A legalacsonyabb arányú a foglalkoztatás Spanyolországban (48,6 %), Olaszországban (51,3 %) és Görögországban (56,7 %).

A férfiak foglalkoztatásának aránya a legmagasabb Dániában (83,9 %) és Ausztriában (80,4 %); az Unió átlagánál (70,5 %) hat országban lényegesen alacsonyabb (Belgium, Németország, Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Finnország).

² Az 1998 évi Irányelvek fő elemeit a tavalyi kiadványban ismertettük. Ezúttal a Függelékben közöljük az 1999 évi Irányelveket, amelyek magukban foglalják a módosításokkal kiegészített eredeti szöveget is.

³ A nemzeti akciótervek kidolgozásának határideje 1998. április 15-e volt. A programokat a Cardiffban rendezett csúcstalálkozón értékelték 1998. júniusában. Ezt követően minden tagállamnak jelentést kellett készítenie az előrehaladásról, amelynek eredményeit a Bizottság 1998. decemberi bécsi csúcsertekezlete foglalt össze. Ennek alapján készült a már idézett 1988 Joint Employment Report, valamint az Employment Rates Report 1998. A közösség évenkénti áttekintése, az Employment in Europe 1998 lényegében az előző két jelentésben közölt adatokat tartalmazza, esetenként kisebb korrekciókkal.

A foglalkoztatott nők aránya a legmagasabb Dániában (71,1 %) a legalacsonyabb Spanyol- és Olaszországban (33,9 és 36,7 %). Az Unió átlag 50,5 %.

1.1 táblázat - Table 1.1

A foglalkoztatottak aránya az EU tagországaiban 1996-1997 -
Employment rate in the EU Member States, 1996-1997

	Foglalkoztatottak* - Employed*		Ebből 1997-ben - From which in 1997	
	1996	1997	férfi - male	nő - female
Belgium - (B)	56,6	57,3	67,5	47,0
Dánia - (DK)	75,5	77,5	83,9	71,1
Németország - (D)	62,5	61,8	69,8	53,6
Görögország - (G)	56,9	56,7	74,8	40,1
Spanyolország - (E)	47,2	48,6	63,5	33,9
Franciaország - (F)	60,3	60,1	67,7	52,7
Írország - (IRL)	56,3	57,8	70,2	45,3
Olaszország - (I)	51,4	51,3	66,2	36,7
Luxemburg - (L)	59,6	60,6	75,6	46,5
Hollandia - (N)	65,1	66,7	78,1	54,9
Ausztria - (A)	69,8	69,9	80,4	59,5
Portugália - (P)	66,0	67,5	77,2	58,6
Finnország - (FIN)	62,4	63,9	66,9	60,8
Svédország - (S)	70,3	69,5	71,2	67,7
Egyesült Királyság - (UK)	69,8	70,8	77,7	63,9
Európai Unió átlaga:	60,2	60,5	70,5	50,5

* A 15-64 éves népesség százalékában - In % of 15-64 age population

Adatforrás: Employment in Europe 1998. 149-164. old.

A korábbihoz képest kissé javuló eredmények azonban aligha elegendőek; a Bizottság további erőfeszítéseket sürget.

A továbblépés feladatait fogalmazzák meg az 1999-re kiadott Irányelvek. A Bizottság hangsúlyozza, hogy az alapvető célok változatlanok; néhány kérdés azonban pontosabb értelmezést kíván. A dokumentumot - kissé rövidítve - a Függelékben ismertetjük, különös tekintettel a magyar csatlakozásnál is figyelembe veendő ajánlásaira. {A Bizottság közleménye - Javaslatok a tagállamok 1999. évi foglalkoztatás-politikai irányelveire, Brüsszel, 1998. 10. 14, COM (1998) 574 végleges.}

2. FOGLALKOZTATÁS-MUNKANÉLKÜLISÉG-INKTIVITÁS **MAGYARORSZÁGON 1998-BAN - EMPLOYMENT-** **UNEMPLOYMENT-INACTIVITY IN HUNGARY, 1998**

A KSH munkaerő-felmérésének adatai szerint 1998-ban folytatódta a foglalkoztatásra 1995 óta jellemző, lassú változások. A 15-74 éves népesség körében valamelyest nőtt a foglalkoztatottak száma (a KSH számításai szerint mintegy 1 %-kal), csökkent a munkanélküliek, és lényegében nem nőtt a gazdaságilag inaktívaké.

Az 1998-ról közölt számszerű értékek azonban közvetlenül nem vethetőek össze a korábbi évek adataival. A KSH ugyanis 1998-tól a korábbinál mintegy egyharmadával több háztartást (és személyt) kérdez meg; s változott a teljes népességszámra vonatkozó adat is. 1997-ig a megelőző év január 1-i népessége jelentette a viszonyítási alapot, 1998-tól pedig az adott évre vonatkozó - matematikai modell segítségével előrebecsült - népességszám a felmérés alapja.

A változások a számításoknál többnyire néhány tized százalékos eltérést okoznak. 1998-ról bemutatjuk mind a régi, mind az új eljárás szerint kapott értékeket. A konkrét számok mellett közölt százalékos megoszlás az évek óta jelzett folyamatok lényegi változatlanóságát mutatja.

A KSH értékelése szerint *{Munkaerőpiaci helyzet, 1998}* a 90-es évek végére lényegében lezajlottak a piacgazdaság kialakításának meghatározó folyamatai; létrejöttek a piacgazdaság keret-feltételei, intézményrendszere, s gyakorlatilag befejeződött a privatizáció is. Az átalakulás során a gazdasági recesszió hatására jelentősen csökkent a munkaerő kereslet, majd 1996-97-ben a gazdaság teljesítőképességének megfelelő alacsony szinten stabilizálódott.

A munkaerőpiac nagysága - a munkaerőpiacon jelenlévők gazdaságilag aktívak (a foglalkoztatottak és a munkát keresők) száma - az évtized eleje óta 1998-ban először maradt az előző évi szinten. Ezzel párhuzamosan megállt a gazdaságilag nem aktív népesség létszámának az évtizedre jellemző növekedése is.

A foglalkoztatás szintje ugyan 1998-ban is az Európai Unió átlaga alatt maradt, azaz Magyarország az alacsony foglalkoztatási szintű országok közé tartozik. A foglalkoztatottak népességen belüli aránya azonban nem romlott tovább, sem a 15-74 éves, sem a hazai munkavállalási kor szerint számolva. A 15-74 évesek kevesebb mint fele, 47,7 %-a volt foglalkoztatott, a hazai munkavállalási korúak szerint pedig 58,6 %-a.⁴

⁴ Megjegyezzük, az OEP éves átlagban mintegy 125 ezer fővel több, összesen 3.822 ezer foglalkoztatottat (főfoglalkozásút és nyugdíjast) mutatott ki 1998-ra, mint a lakossági munkaerőfelmérés. Az OEP azonban az egyéni járulék fizetési kötelezettség alapján összegezi a létszámadatokat, és - személyre szóló nyilvántartás hiányában - nem tudja kiszűrni az esetleges halmozódásokat, (pl. olyan többes jogviszonyban állók esetében, akiknek munkaideje egyik jogviszonyban sem éri el a heti 36 órát, s így mindenütt megfizetik az előírt járulékot).

A munkanélküliek (aktívan munkát keresők) száma mintegy 310 ezerre, aránya 4 %-ra csökkent.

A gazdaságilag inaktívak száma és aránya változatlanul magas. Az évtized során részben demográfiai okból, részben a gazdasági dekonjunktúra következtében nőtt meg a munkaerőpiactól távolmaradó népesség. A gazdasági inaktivitást elősegíti az európai országokhoz képest alacsony női- és férfi nyugdíj-korhatár. 1998. január 1-től ugyan a nők nyugdíjkorhatára 57 évre, a férfiaké 61 évre nőtt, s e korosztályok késleltetett nyugdíjba vonulása mérsékeli az inaktívak táborának növekedését, a 15-74 év közöttiek 48 %-a így is távol maradt a munkaerőpiactól. Az inaktívak számát növelte a fiatal korosztályok (20-29 évesek) fokozott tanulási hajlandósága, illetve a képzéssel töltött idő meghosszabbodása is.

A kedvezőtlen munkaerő-kereslet következtében sok munkavállaló élt a nyugdíjazási kedvezmények lehetőségével, de számos, korábban foglalkoztatott is kiszorult a munkaerőpiacról, mert helyzetét reménytelennek ítélve felhagyott az aktív álláskereséssel. Feltételezhető, hogy a nem-regisztrált foglalkozásúak egy része is a gazdaságilag inaktívak között szerepel.

A népességnek az évtizedben számottevően csökkent gazdasági aktivitása 1998-ban lényegében nem romlott tovább.

2.1 táblázat - Table 2.1

A 15-74 éves népesség gazdasági aktivitása - Economic activity of population aged 15-74 according to the Labour Force Survey

Időszak Period	Foglalkoztatottak ^{a)} Employed ^{a)}	Munkanélküliek Unemployed	Gazdaságilag aktívák Economically active	Gazdaságilag nem aktívák ^{b)} Economically inactive ^{b)}	Együtt
1000 fő - thousand persons					
Férfiak - Males					
1995	2.049,6	261,5	2.311,1	1.435,9	3.747,0
1996	2.036,3	243,7	2.280,0	1.453,0	3.733,0
1997	2.043,5	214,1	2.257,6	1.482,7	3.740,3
1998*	2.060,0	187,3	2.247,3	1.473,3	3.720,6
1998**	2.041,7	189,2	2.230,9	1.489,7	3.720,6
Nők - Females					
1995	1.629,2	155,0	1.784,2	2.288,5	4.072,7
1996	1.611,8	156,4	1.768,2	2.306,8	4.075,0
1997	1.602,8	134,7	1.737,5	2.322,2	4.059,7
1998*	1.664,5	122,2	1.786,7	2.248,5	4.035,2
1998**	1.656,0	123,8	1.779,8	2.255,4	4.035,2
Együtt - All					
1995	3.678,8	416,5	4.095,3	3.724,4	7.819,7
1996	3.648,1	400,1	4.048,2	3.759,8	7.808,0
1997	3.646,3	348,8	3.995,1	3.804,9	7.800,0
1998*	3.724,5	309,5	4.034,0	3.721,8	7.755,8
1998**	3.697,7	313,0	4.010,7	3.745,1	7.755,8
Százalék - %					
Férfiak - Males					
1995	54,7	7,0	61,7	38,3	100,0
1996	54,6	6,5	61,1	38,9	100,0
1997	54,6	5,7	60,3	39,7	100,0
1998*	55,4	5,0	60,4	39,6	100,0
1998**	54,9	5,1	60,0	40,0	100,0
Nők - Females					
1995	40,0	3,8	43,8	56,2	100,0
1996	39,6	3,8	43,4	56,6	100,0
1997	39,5	3,3	42,8	57,2	100,0
1998*	41,3	3,0	44,3	55,7	100,0
1998**	41,0	3,1	44,1	55,9	100,0
Együtt - All					
1995	47,1	5,3	52,4	47,6	100,0
1996	46,7	5,1	51,8	48,2	100,0
1997	46,7	4,5	51,2	48,8	100,0
1998*	48,0	4,0	52,0	48,0	100,0
1998**	47,7	4,0	51,7	48,3	100,0

a) Gyed-en, gyes-en lévők nélkül, sorkatonákkal - Excluding persons being on child care leave and including conscripts

b) Gyed-en, gyes-en lévőkkel együtt - Including persons being on child care leave

* A korábbi mintán számolva - Data based on method valid to 1997

** Az új minta adata - Data based on method valid from 1998

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1998., KSH, 1999. - **Source:** LFS Time-series 1998. CSO, 1999.

Az évek óta alig észrevehető változások szerény számai mögött valójában 1998-ban is erőteljes folyamatok zajlottak. Még 1998-ban is jelentős számban

szűntek meg munkahelyek. (A munkaügyi szervezetnél - bár az 1997 évinél kevesebb - de havonta átlagosan mintegy 55 ezer új vagy visszatérő munkanélkülit regisztráltak.) A gazdaságban tehát a lényegi változások lezárulása ellenére folytatódik az átalakulás, a gazdaság illeszkedése a világgazdaság jellemző folyamataihoz.

A létrejövő munkahelyek azonban már nemcsak pótolni tudták az elveszetteket, hanem 1998-ban, hosszú évek után először, ha szerény mértékben is, már új, többlet-munkahelyek is keletkeztek.

A munkahelyek elvesztésében még szerepet kaptak régebbi folyamatok (lezáratlan felszámolási eljárások, korábban elhatározott bánya-bezárások stb.) nagyobb hányaduk azonban már a jelen konjunkturális körülményeihez kapcsolódik (a szovjet piac ismételt fizetéseképtelensége; számos mezőgazdasági és élelmiszeripari termék, pl. a kenyérgabona, cukor stb. iránti kereslet csökkenése; a hazánkba települt multinacionális cégek, mint pl. a Siemens gyártmány-struktúrájának átalakítása stb.).

Az új munkahelyek létrejöttében a külföldi befektetéseknek, az üzemelni küzdő zöldmezős beruházásoknak volt meghatározó szerepe. Az egyéni kezdeményezésű, kis, önfoglalkoztató (jogi személyiség nélküli) vállalkozások munkahely-teremtő képessége némi stagnálás után kissé javult

2. ábra - Chart 2.

A 15-74 éves népesség gazdasági aktivitása -
Economic activity of population aged 15-74

- ☐ Inaktívak -
Inactives
- ☐ Munkanélküliek -
Unemployed
- ☐ Foglalkoztatottak -
Employed

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998., KSH, 1999. - **Source:** LFS Time series 1992-1998., CSO 1999.

**A 15-74 éves népesség gazdasági aktivitása - Economic activity
of 15-74 population, 1998**

51,2 %
3,9 %
44,9 %

Foglalkoztatottak
Employed
Munkanélküliek -
Unemployed
Gazd. nem aktívak -
Econom. inactivities

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998., KSH, 1999. - **Source:** LFS Time series 1992-1998., CSO 1999.

A következőkben részletesen is bemutatjuk a hazai munkaerőpiacot 1998-ban jellemző főbb folyamatokat.

E folyamatok áttekintéséhez előre kell bocsátani, hogy a gazdasági aktivitás számbavétele Magyarországon háromféle módon történik, s a viszonyítási alap meghatározásától függ, hogy mekkora népességet tekintünk a munkaerőpiac (potenciális) szereplőjének.

2.1 A gazdasági aktivitás mérési módszerei - Measuring methods of economic activity

Mint a korábbi években, a népesség gazdasági aktivitásának bemutatásához két alapvető forrást használunk: a.) a nemzetgazdaság munkaerő mérlegét és b.) a lakossági munkaerő felmérését. Mindkettőt a KSH adja közre; a munkaerő mérleget évenkénti, a lakossági munkaerő felmérés fő adatsorait pedig negyedévenkénti gyakorisággal. c.) A lakossági felmérés éves átlagos adatai szolgálnak alapul az OECD - köztük az Európai Unió tagországai - 15-64 éves népessége gazdasági aktivitásának nemzetközi összehasonlításához.

a.) A nemzetgazdaság munkaerőmérlege az adott év január 1-i állapotának megfelelően (azaz az előző évben kialakult állapotot tükrözve), a

magyar jogszabályok szerint ad számot a népesség gazdasági aktivitásáról.

A hazai jogszabályok értelmében 1997-ben a 15-59 éves férfiak és a 15-55 éves nők minősültek munkavállalási korúnak. Rajtuk kívül az adott évben ténylegesen foglalkoztatott 55, illetve 59 év felettiek (azaz már nyugdíjas korúak) jelentik a pótlólagos munkaerő forrást.

A rendelkezésre álló munkaerő forrás alapján számolják a tényleges munkaerő-felhasználást, azaz a foglalkoztatottak és a regisztrált munkanélküliek (a gazdaságilag aktívak), illetve a gazdaságilag inaktívak létszámát.

1998. január 1-ig a gyermekgondozási ellátásokat igénybe vevőket a foglalkoztatottak között vették számításba. Minthogy a 90-es évektől, a foglalkoztatás nagymértékű visszaesése következtében az érintettek esélye jelentősen csökkent arra, hogy visszakerüljenek a gyerekgondozás miatt 2-3 évre elhagyott munkahelyükre, egy 1995-ben született ILO ajánlásnak megfelelően az 1998. január 1-i munkaerőmérésüket az inaktívak közé sorolja.

Az évről-évre elkészülő munkaerőmérések - saját fogalmi rendszerükben - módot adnak a hazai munkaerőpiac hosszú távú trendjeinek áttekintésére. További előnyük, hogy adataik zöme a statisztikai adatszolgáltatásra kötelezett szervezetektől származik, számon kérhetően és ellenőrizhetően.

- b.)** Magyarországon 1992 óta negyedévenként a lakosságot reprezentáló mintán, mintegy 24 ezer háztartási kb. 50 ezer, 15-74 éves korú tagjára kiterjedően személyes kikérdezéssel mérik fel a lakosság gazdasági aktivitását. Mint az előzőekben jeleztük, 1998-tól a minta mintegy 33 %-kal bővült, s megváltozott a bázist jelentő népességszám számítása is. E két módszertani változás miatt az 1998 évi adatok közvetlenül nem hasonlíthatók össze a korábbi adatokkal.

A kérdezés az ILO ajánlásainak megfelelő, nemzetközileg egységes fogalmi rendszerrel történik, tehát a hazai munkaerőpiac adatai alkalmasak a nemzetközi összehasonlításokra.

A felmérés gyengéje ugyanakkor, hogy az adatszolgáltatók közléseinek valóság-tartalma közvetlenül nem ellenőrizhető.

Előnyei - elsősorban a fogalmi rendszer korszerűsége, s a változásokat gyorsan tükröző időszerűsége - miatt alapvetően erre a statisztikai bázisra alapozzuk elemzéseinket, bár ahol lehet, felhasználjuk a munkaerőmérés információit is.

- c.)** Az OECD-hez - és az Európai Unióhoz - tartozó országokban a nemzetközi összehasonlításokhoz, elsősorban a népesség gazdasági aktivitásának méréséhez a vetítési alap a 15-64 éves népesség, az országok nyugdíjkorhatáraitól függetlenül. Ehhez viszonyítják a foglalkoztatottak arányát, amit a lakossági felmérések alapján határoznak meg.

A három, a népesség más-más körére vonatkozó, eltérő elvek és módszerek szerinti vizsgálatok eredményei is jelentősen eltérhetnek, s a viszonyítási rendszerükből kiemelt adatok félrevezetőek.

Itt az adatokat, s a belőlük levonható következtetéseket az adott rendszereken belül mutatjuk be, reményeink szerint segítve az eligazodást a munka egyre bonyolultabbá váló, az új formációk sokaságát létrehozó világában.

2.2 A munkavállalási kor meghatározása - Definitions of working-age

A „munkavállalási kor” országoként jelentősen eltérhet, az adott ország tradíciókon, politikai döntéseken, társadalmi megállapodásokon alapuló törvényei szerint.

A kezdet - a 15. év - egész Európában, de a világ számos más országában is azonos; a 15 évesnél fiatalabbak gyerekeknek minősülnek, s a nemzetközi konvencióknak megfelelően foglalkoztatásukat törvény tiltja. A kötelező oktatási rendszerek egyúttal nagyjából eddig az életkorig az iskolában is tartják őket.

A munkavállalási kor felső határa (azaz a nyugdíjas korba lépés éve) azonban már országoként jelentősen különbözhet, mind a teljes népesség, mind pedig a férfiak és a nők esetében.

A munkavállalási kor jellemző határa Európában a 64 év, (azaz 65 éves korukba lépnek át a nyugdíjas korba). Számos országban azonban ennél alacsonyabb vagy magasabb. (Pl.: Franciaországban a 60., Dániában a 67. életévükben, Belgiumban 60 és 65 éves koruk között, Finnországban 63 és 65 év között lépnek ki a munkavállalási korból; a nők Ausztriában 60, Olaszországban 55 éves korukban stb.)

Magyarországon, csakúgy, mint a többi volt szocialista országban az Európában szokásosnál jellemzően alacsonyabb volt a munkavállalási kor: a nők 55, a férfiak 60 évesen léptek át a nyugdíjas-korba. A jelenleg (1996. óta) érvényes szabályok szerint mindkét nem esetében fokozatosan 62 évre növekszik a munkavállalási kor. A nők munkavállalási kora 2 évenként 1 évvel emelkedik (1997-ben és 1998-ban 55 év volt) a férfiaké pedig 1998. január 1-től az addigi 59 évről 60-ra nőtt. (Tehát 1998-ban a nők esetében az 56 év, a férfiak esetében 61 év lett a nyugdíjkorhatár.)

Az életkorral meghatározott felnőtt lakosság jelenti tehát a viszonyítási alapot az ország potenciális munkaerő-forrásának meghatározásához.

2.2.1 Munkaerőforrás a hazai munkavállalási kor szerint - Labour force according to the Hungarian definitions

A Munkaerőmérés adatai szerint az ország teljes népessége 1998. január 1-én 10.135 ezer fő volt, mintegy 30 ezer fővel kevesebb az előző évinél. S bár a munkavállalási korúak létszáma is valamelyest csökkent (7,9 ezer fővel), nőtt a teljes népességen belüli aránya: az 1990 évi: 57,4 %-ról 60,5

%-ra.⁵ (Demográfiai okok és a női munkavállalási kor növekedése következtében a nyugdíjas kort elérők aránya változatlan maradt (22 %), a 15 éven aluliaké azonban 20,6 %-ról 17,5 %-ra csökkent.)

Összességében 1998. január 1-én 6.136,9 ezer fő minősült munkavállalási korúnak; 51,6 %-uk férfi és 48,4 %-uk nő.

2.2 táblázat - Table 2.2

A munkavállalási korú népesség száma és aránya az ország lakosságából - **Number of the working-age population and its rate to total population**

ezer főben - thousand persons

Év január 1.* Year 1 January*	A népesség száma Number of population	A munkavállalási korú népesség Working age population		Ebből nő of which: female	
		száma number	aránya %-ban percentage	fő persons	%
1949	9.204,8	5.608,2*	60,9	2.818,7	50,3
1960	9.961,0	5.754,4*	57,8	2.831,5	49,2
1970	10.322,1	6.029,4*	58,4	2.902,1	48,1
1980	10.709,5	6.172,8*	57,6	2.947,3	47,7
1990	10.374,8	5.956,8	57,4	2.849,6	47,8
1991	10.354,8	5.997,4	57,9	2.872,0	47,9
1992	10.337,2	6.031,4	58,3	2.889,7	47,9
1993	10.310,2	6.056,5	58,7	2.903,9	48,0
1994	10.277,0	6.071,6	59,1	2.912,3	48,0
1995	10.245,6	6.082,0	59,4	2.918,5	48,0
1996	10.212,3	6.080,7	59,5	2.916,1	48,0
1997	10.174,4	6.144,8**	60,4	2.977,3	48,5
1998	10.135,4	6.136,9	60,5	2.970,7	48,4

* Az 1990 évi népszámlálás 3. kötetében a munkavállalási korúak 1949-1980. évre vonatkozó adatai az 1982 óta érvényes szabályoknak megfelelően szerepelnek. - Data of working age population referred to the period 1949-1980 are published in Census 1990, Volume 3 according to the regulations came into force in 1982.

** A nők munkavállalási kora 15-54 évről 15-55 évre nőtt - 1997 was the first year when female working age was extended, from 15-54 to 15-55 year

Adatforrás: 1990. évi népszámlálás 4. kötet 22. old. (1949-80-as évek) 1991-1998. Munkaerőmérleg
Source: Census 1990, Vol.4, p.22, for data in 1949-1980: Labour Account, 1 January 1998

A munkavállalási korúak 2,4-3 %-át adja évről-évre a 15 éves kort elérő, munkavállalásra jogosulttá váló korosztály.

E korosztály létszáma a 90-es években folyamatosan csökkent, 1991. és 1998. között csaknem egyharmadával (32,2 %-kal).

⁵ Az 1998. január 1-i állapotot - azaz az 1997 évet - tükröző munkaerőmérlegben még nem jelenik meg a férfiak magasabb munkavállalási korából következő létszámbővülés.

2.3 táblázat - Table 2.3

A munkavállalási korba lépők száma 1949-1998-ban - Persons entering working age, 1949-1998

ezer főben - thousand persons

Év január 1. - 1 January	Férfi - Male	Nő - Female	Összesen - Total	A munkavállalási korúak %-ában - In percentage of working age population
1949	76,8	75,4	152,2	2,7
1960	81,8	79,8	161,6	2,8
1970	107,4	100,3	207,7	3,4
1980	66,4	62,0	128,4	2,1
1990	93,3	88,6	181,9	3,1
1991	97,5	92,5	190,0	3,2
1992	91,7	86,8	178,5	3,0
1993	87,6	83,6	171,2	2,8
1994	83,1	79,1	162,2	2,7
1995	79,0	75,7	154,7	2,5
1996	73,4	70,4	143,8	2,4
1997	70,4	67,6	138,0	2,2
1998	66,3	62,9	129,2	2,1

Adatforrás: KSH, 1980 évi népszámlálás 36. kötet 195-198. old. KSH Évkönyvek, „Népesség száma nemek és életkor szerint” táblázatok - **Source:** CSO Census, 1980., Vol. 36, pp.195-198; CSO Yearbooks, Tables: „Number distribution of the population by sex and age”.

A belépőknél valamivel kevesebb a munkavállalási kort évenként elhagyók száma is, annak ellenére, hogy 1996. (1997. jan. 1.) óta több mint 120 ezer nő munkavállalási korú maradt. Az előző évi 113 ezer fővel szemben 1996-ban és 1997-ben csupán a 60 éves kort elért férfiakkal (44,7 ezer, illetve 45,2 ezer) csökkent a munkavállalási korúak száma.

2.4 táblázat - Table 2.4

A munkavállalási korból kilépők száma 1949-1998-ban - People entering retirement age, 1949 - 1998

ezer főben - thousand persons

Év január 1. 1 January	60 éves korba lépő férfi Males aged 60	55 éves korba lépő nő Females aged 55	Összesen Total	Arányuk a munkavállalási korú népességhez - Retirements as % of working age population
1949	35,4	52,8	88,2	1,6
1960	49,9	61,7	111,6	1,9
1970	58,7	73,1	131,8	2,2
1980	51,4	69,1	120,5	2,0
1990	54,6	64,0	118,6	2,0
1991	55,8	63,3	119,1	2,0
1992	51,7	62,3	114,0	1,9
1993	51,3	62,2	113,5	1,9
1994	50,6	63,2	113,8	1,9
1995	49,0	62,3	111,3	1,8
1996	47,5	65,8	113,3	1,9
1997	44,7	65,3*	110,0	1,8
1998	45,2	62,6*	45,2	0,7

* 56 éves korba lépő nő - Female, reaching 56 years

Adatforrás: KSH, 1980. évi népszámlálás 36. kötet 195-198. old. KSH Évkönyvek, - **Source:** Census, 1980, CSO, Vol.36, pp.195-198, Yearbooks of CSO

A munkavállalási korú népesség számát az elhalálozások csökkentik. A 15-60 év közöttiek évtizedek óta magas halálozási aránya az elmúlt 1-2 évben valamelyest mérséklődött:

2.5 táblázat - Table 2.5

A munkavállalási korú lakosságból elhalálozottak nemenkénti létszáma
1960-1997 - Mortality at working- age, 1960-1997

ezer főben - thousand persons

Év Year	15-59 éves férfi Males 15-59	15-54 éves nő Females 15-54	Összesen Total	Arányuk a munkavállalási korúakhoz viszonyítva - as % of the working age population
1960	13,1	6,2	19,3	0,34
1970	13,0	5,1	18,1	0,30
1980	19,4	6,3	25,7	0,42
1990	22,7	6,6	29,3	0,49
1991	22,8	6,6	29,4	0,49
1992	24,6	6,9	31,5	0,52
1993	25,0	7,2	32,2	0,53
1994	24,9	6,9	31,8	0,52
1995	24,1	6,6	30,7	0,50
1996	22,3	6,1	28,4	0,46
1997	20,1	6,6	26,7	0,44

Adatforrás: KSH évkönyvek és adatközlés - **Source:** Yearbooks and publications of CSO

Összességében hosszabb időszak demográfiai folyamatainak, valamint a női nyugdíjkorhatár felemelésének hatásaként 1990 óta 180 ezer fővel nőtt a munkavállalási korúak száma. Az Európában alacsonynak számító nyugdíjkorhatár miatt azonban a munkavállalási korúak teljes népességen belüli 60 %-os aránya azonban így is jelentősen alatta marad az Európában jellemzőnek.

2.2.2 A munkaerőforrás az ILO ajánlásai szerint - Labour force by the recommendation of ILO

Magyarországon a munkavállalási korúak száma több mint 1,6 millióval nő, ha a 15-74 éves népességet tekintjük munkára képesnek és alkalmasnak.

Az ILO-nak az országok szokásos nyugdíjrendszereitől jelentősen eltérő ajánlásai egyaránt alapulnak a folyamatosan növekvő várható átlagos élettartam figyelembevételén, másrészt azon a tényen, hogy igen sokan folytatják aktív tevékenységüket az adott ország nyugdíjkorhatárától függetlenül (esetleg mert rá is szorulnak a munkajövedelemre).

A Világbank becslése szerint az EU országaiban 2010-re 23-25 % lesz a 60 éven felüli népesség aránya (a kivételek Írország, ahol 18, és Olaszország, ahol 27 %); Japánban 29, az Egyesült Államokban pedig 19 % várható. Magyarországon a becsült érték 21 % (World Development Indications, World Bank, 1997.). Az országok népességének negyedét-ötödét kitevő, magas életkorú sokaságból még jelentős hányad képes és alkalmas arra, hogy dolgozzon.

Az Európai Unió országaiban 1960-ban a férfiak várható átlagos élettartama 65, a nőké 74 év volt; 1993-ban a férfiaké 72, a nőké csaknem 80 évre növekedett.

Magyarországon öröndetesen javulnak a várható életkilátások, bár még jelentősen elmaradnak a fejlettebb országokétól. A KSH adatai szerint a férfiak születéskor várható átlagos élettartama 1997-ben 66,4, a nőké 75,1 év volt. 1996-hoz képest mindkét nem életésélyei 2-4 hónappal javultak. (1996.: férfiak 66,6, nők 74,7 év). Ezen belül a nők születéskor várható átlagos élettartama az eddigi legmagasabb érték, a férfiaké azonban még mindig fél évvel alacsonyabb mint 1972-ben volt. A Világbank adatai szerint a „magas jövedelmű országokban”, ahol a Föld lakosságának 16 %-a él, a férfiak átlagosan 74, a nők 81 év megélésére számíthatnak születésükkor. *{A KSH jelenti, Társadalom- és gazdaság, 1998/6. 49. old.}*

Az EU elemzése szerint az 55 évesnél idősebbek 65 évüknel korábbi visszavonulása sokkal inkább a munkahelyek hiányával, az alacsonyabb mobilitással és a nem megfelelő képzettséggel függ össze, semmint visszavonulási szándékukkal. A megállapítás alátámasztásaként egy 1993-ban végzett vizsgálat eredményét idézik: az akkor még 12 tagállamban a nyugdíjazottak csaknem két ötöde szeretett volna tovább dolgozni és több mint a fele szívesen dolgozott volna tovább rész-munkaidőben. A vizsgálat megerősítette azt is, hogy a korai visszavonulás szándéka elsősorban az alacsonyabb iskolai végzettségükre jellemző. *{Employment Rates Report, 1998. 16. old.}*

A 15-74 évesek aránya a teljes népességből a hasonló demográfiai folyamatok (a születés-számok tartós csökkenése és a növekvő átlagéletkor) következtében meglehetősen állandó. Magyarországon részben az európai folyamatokhoz illeszkedő demográfiai trendek, részben 1997-hez képest a megváltozott viszonyítási alap következtében a 15-74 évesek aránya enyhén növekvő: az 1992. évi 74,8 %-hoz képest 1998-ban 76,5 %-ot ért el. A munkavállalási korúak létszáma 7.755,8 ezer fő volt.

2.2.3 Összehasonlítás a 15-64 éves kor szerint - Comparison by 15-64 working-age

A nemzetközi összehasonlításokhoz, mind az OECD, mind az EU országokban egyre inkább a munkaerő-felmérések adatait veszik alapul: a 15-74 éves sokaságból kiemelve a 15-64 évesekre vonatkozókat.

E korosztályok aránya a teljes népességből az Európai Unió országaiban átlagosan 66 %, a tagországokban 60-68 % között szóródik. Magyarországon 1992-ben 67 % volt, 1998-ban (főként a megváltozott viszonyítási alap következtében) 65 %. (A korábbi számítási mód szerint 68,1 lenne.) A munkavállalási korúak létszáma 6.901,1 ezer fő volt.

2.6 táblázat - Table 2.6

**A munkavállalási korú népesség létszáma Magyarországon az eltérő
számbavételek szerint - Number of working-age population in Hungary
by different measurement**

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
ÖSSZESEN - TOTAL							
A népesség száma - Number of population	10.337,2	10.310,2	10.277,0	10.245,6	10.212,3	10.174,4	10.135,4
ebből: - from which							
A munkavállalási korú, ezer főben - Number of working-age population in '000							
A*	6.031,4	6.056,5	6.071,6	6.082,0	6.080,7	6.144,8	6.136,9
B**	7.728,9	7.763,2	7.779,7	7.819,7	7.808,0	7.800,0	7.755,8
C***	6.919,2	6.936,0	6.939,7	6.939,1	6.626,0	6.917,6	6.901,1
%-ban - in %							
A*	58,3	58,7	59,1	59,4	59,5	60,4	60,5
B**	74,8	75,3	75,7	76,3	76,5	76,7	76,5
C***	66,9	67,3	64,9	67,7	64,9	68,0	68,1
FÉRFIAK - MALE							
A férfi népesség száma Number of male popul.	4.960,5	4.943,4	4.923,0	4.903,6	4.883,9	4.863,3	4.841,9
ebből: - from which							
A munkavállalási korú, ezer főben - In working-age, in '000							
A*	3.141,7	3.152,6	3.159,3	3.163,5	3.164,6	3.167,5	3.166,2
B**	3.723,8	3.737,1	3.731,8	3.747,0	3.733,0	3.740,3	3.720,6
C***	3.395,5	3.403,7	3.406,0	3.404,8	3.398,5	3.394,8	3.388,2
%-ban - in %							
A*	63,3	63,8	64,2	64,5	64,8	65,0	65,7
B**	75,1	75,6	75,8	76,4	76,4	76,9	76,8
C***	68,5	68,9	69,1	69,4	69,6	69,8	69,8
NŐK - FEMALE							
A női népesség száma Number of female popul.	5.276,7	5.366,8	5.354,0	5.342,0	5.328,4	5.311,1	5.293,5
ebből: - from which							
A munkavállalási korú, ezer főben - In working-age, in '000							
A*	2.889,7	2.903,9	2.912,3	2.918,5	2.916,1	2.977,3	2.970,7
B**	4.005,1	4.026,1	4.047,9	4.072,7	4.075,0	4.059,7	4.035,2
C***	3.523,7	3.532,3	3.533,7	3.534,3	3.227,5	3.522,8	3.512,9
%-ban - in %							
A*	54,8	54,1	54,4	54,6	54,7	56,1	57,1
B**	75,9	75,0	75,6	76,2	76,5	76,4	76,2
C***	66,8	65,8	66,0	66,2	66,3	66,3	66,4

A = A magyar szabályok szerint - according to the Hungarian rules

B = A 15-74 éves korúak szerint - by ILO recommendations

C = A 15-64 éves korúak szerint - by age 15-64

* év, jan. 1.; **Adatforrás:** Munkaerőmérlegek, KSH, A munkavállalási korú népesség 1992-96: férfi: 15-59 év, nő: 15-54 év; 1997-1998: férfi: 15-59 év, nő: 15-55 év - According to the Hungarian regulations working age population: male 15-59 year; female 15-54 year, 1997-1998: male 15-59 year, female 15-55 year, reference: year, 1 jan, **Source:** Labour Accounts, CSO

** éves átlag; **Adatforrás:** a munkaerő-felmérés idősorai, KSH - reference: yearly average, **Source:** LFS 1999. time-series, 1998, CSO

*** év, jan. 1.; **Adatforrás:** KSH Évkönyv reference: year, 1 jan, **Source:** Statistical year-book, 1997, CSO

2.3 A potenciális munkaerő-állomány - Potential labour-force

Az életkorral meghatározott munkaerő-állomány minél teljesebb hasznosulása - foglalkoztatása - a gazdaságok egészségének, fejlődésének egyik legfontosabb mutatójává vált. Minél nagyobb a foglalkoztatottak aránya a potenciális munkaerő-állomány „teljes halmazában”, annál kisebb a munkanélküliek és a munkaerőpiacon jelen nem lévő gazdaságilag inaktívak „részhalmaza”.

A viszonyítási alaptól (és az értelmezési különbségektől) függően jelentősen különbözhet a gazdaság foglalkoztatási helyzetének megítélése. Eltekintve most a foglalkoztatott-munkanélküli-inaktív kategóriák később részletezett eltérő értelmi és számbavételi különbségeitől, valamint attól, a már jelzett körülménytől, hogy 1998-ban mindkét alapvető mérési módszerben történtek változások, itt csupán a tendencia jellemzésére mutatjuk be a fő különbségeket.

2.7 táblázat - Table 2.7

A munkavállalási korú népesség gazdasági aktivitása 1998-ban - Economic activity of working-age population, 1998

	A magyar szabályok acc. Hungarian rules		A 15-74 évesek - 15-74 year old		15-64 évesek - 15-64 year old	
	szerint, ezer főben - in '000					
	fő-number	%	fő-number	%	fő-number	%
Munkavállalási korú - Working age population	6.205,1	100,0	7.755,8	100,0	6.831,7	100,0
Ebből: - from which:						
Foglalkoztatott - Employed	3.632,7	58,6	3.697,7	47,7	3.678,9	53,9
Munkanélküli - Unemployed	307,0	4,9	313,0	4,0	309,6	4,5
Együtt: Gazdaságilag aktív - Together: Economically active	3.939,7	63,5	4.010,7	51,7	3.988,5	58,4
Gazdaságilag nem aktív - Economically inactive	2.265,4	36,5	3.745,1	48,3	2.843,2	41,6

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998., KSH, 1999. - **Source:** LFS Time series 1992-1998., CSO 1999.

A következőkben a foglalkoztatás-munkanélküliség-inaktivitás hazai jellemzőit tekintjük át részletesen, főként a KSH munkaerő-felmérésének adatai alapján.

3. A FOGLALKOZTATOTTAK - THE EMPLOYED

3.1 Nemzetközi tendenciák - International trends

Az EU tagállamairól kiadott, többször idézett Joint Employment Report adatai alátámasztják, mennyire időszerű a közös erőfeszítés a foglalkoztatás növelése érdekében. 1992-1997-ben ugyanis az Unió átlagában mindössze 0,53, azaz alig több, mint fél százalékkal növekedett a foglalkoztatottak száma. Öt év alatt a legnagyobb mértékű, 3.63 %-os növekedést Írországban sikerült elérni; és 1 % feletti még a növekedés Luxemburgban és Hollandiában is. Nyolc országban nem érte el az 1 %-ot sem, négyben pedig csökkent (Svédországban - 1,4; csaknem ugyanennyivel Olaszországban, valamivel kevésbé Németországban és 0,03 %-kal Franciaországban).

Ráadásul a foglalkoztatottak számában szerepelnek a nem teljes munkaidőben, hanem az országok saját munkaidőrendjénél kevesebb órában foglalkoztatottak is. A részmunkaidős - általában az adott országban törvényes heti, havi stb. munkaidőnek legfeljebb a felét - dolgozók számának és a foglalkoztatottakon belüli arányának folyamatos növekedése miatt most már a statisztikákban kimutatják a teljes munkaidőre átszámított foglalkoztatási értékeket is. Ez a férfiak esetében 2, a nők esetében 8 %-kal kevesebb, mint a foglalkoztatottak száma alapján mért ráta. Így számolva a foglalkoztatás szintje az EU átlagában 55,5 % volt 1997-ben, szemben a létszám szerint mért 60,5 %-kal. (Az Employment in Europe 1998. korrigált adata szerint 55 %.)

Természetesen nem közömbös, hogy az érintett országok milyen foglalkoztatási szinthez viszonyítják az évenkénti növekedést vagy csökkenést. Már a korábbi évek elemzései során is felhívtuk a figyelmet arra, hogy a foglalkoztatás színvonala erős összefüggést mutat az országok jólétével, amit a legegyszerűbben az egy főre jutó nemzeti jövedelem nagyságával szoktak kifejezni. Jellemző, hogy azokban az országokban, ahol magas az egy főre jutó nemzeti jövedelem, magas fokú szervezett a gazdaság, s magas az ott foglalkoztatottak aránya. Megfordítva: az alacsonyabb egy főre jutó nemzeti jövedelemmel rendelkező országokban alacsonyabb szintű mind a gazdaság szervezettsége, mind az ott foglalkoztatottak száma. (Mint a tavalyi kiadványban részletesen ismertettük, 1993-ban például az egyik legmagasabb, 35.760 USD dollárnak megfelelő egy főre jutó nemzeti jövedelemmel Svájc rendelkezett, s ott a 15-64 éves népesség csaknem 80 %-a volt foglalkoztatott; s a sorrendben utána következőknél ugyancsak magas, 70 % feletti volt a foglalkoztatottak aránya. Japán: 31.490 USD - 74,1 %; Dánia: 26.730 USD - 73,4 %; Norvégia: 25.970 USD - 74,4 %; USA: 24.740 - 73,5 % stb. A skála másik végén találhatók a kevésbé fejlett országok: Írország: 13.000 USD - 55 %, Spanyolország: 13.591 USD - 46 %, Törökország: 2.970 USD - 54 % stb.)

A nemzeti akciótervekben minden ország a saját szintjéhez mérte feladatait.

A foglalkoztatás növelésének egyik alapkérdése a munkaerőköltségek (a bérek és a ráterhelődő adók és járulékok) csökkentése. Az elmúlt évtizedekben folyamatosan növekvő adók és társadalombiztosítási hozzájárulások az EU átlagában 1980 és 1996 között 35 %-ról csaknem 43 %-ra nőttek, miközben a tőkét terhelő adók csökkentek (42 %-ról 36 %-ra, a fogyasztást terhelők pedig lényegében változatlanok (kb. 14 %). A béreket is magukban foglaló munkaerőköltségek színvonala országonként ugyancsak jelentősen különbözik. Az egy órára jutó átlagos munkaerő költség 1996-ban, ECU-ban (az Európai Uniónak a közös valutát, az Euro-t megelőző közös elszámolási pénzegységben) mérve a legmagasabb Németországban volt (28,62 ECU) a legalacsonyabb Spanyolországban (12,96 ECU). 1992-1997-ben csupán a finnek és az írek tudták mintegy 3 %-kal csökkenteni a munkaerő-költségeket, a többiek legfeljebb 1 % körül, vagy még kevesebbel. 1997-ben az eredmények hasonlóan szerények; ekkor a finnek (-3,6) a németek (-2,4) és az osztrákok (-2,3 %) eredményei bizonyultak a legjobbnak.

A munkaerő-költségek csökkentése alapvetően a kifizetett béreket terhelő adók és járulékok mérséklésével történhet; ezek drágítják meg ugyanis a munkaerő foglalkoztatását.

Ezért az egyik legfőbb uniós ajánlás a nemzeti adórendszerek komoly felülvizsgálata, a foglalkoztatás növelését gátló adók csökkentése, s az emiatt kieső állami adóbevételek másfajta (pl. környezetvédelmi) adókkal történő pótlása.

Néhány ország igyekezetén kívül azonban a többség félti a költségvetését a kieső adók miatt, s egyelőre óvakodik az adórendszer reformjától. Ezért az EU a pénzügyminiszterek aktív elkötelezett részvételét javasolja a foglalkoztatás növelését célzó tervekben.

Az EU országok a foglalkoztatás bővülését elsősorban a szolgáltatások területén látják lehetségesnek, mindenekelőtt a helyi, közösségi igények kielégítésével, a háztartásoknak végzett, különféle kisegítő munkák - köztük a gyerek-, beteg-, idősgondozás stb. - hivatás-szerűvé tételével, s a szociális szférában. Egyúttal vissza kívánják szorítani a szervezett gazdaságon kívülmaradó, be nem jelentett (undeclared) munkavégzést, s ezeket a szervezett (bejelentett, adózó) gazdaság részévé tenni. (Az ilyen tevékenységek feltehetően a kevésbé fejlett, kevésbé szervezett gazdaságú országokban jelentősek.)

3.2 A foglalkoztatás Magyarországon - Employment in Hungary

Mint már a 2. fejezetben jeleztük, a KSH munkaerő-felmérésének adatai szerint 1998-ban a foglalkoztatás szintje mintegy 1 %-kal nőtt, ami az előző évek súlyos veszteségei után biztató jel ugyan, de lényegében nem változtatott a foglalkoztatás alacsony szintjén.⁶

⁶ Érdemes megjegyezni, hogy eközben - az OEP adatai szerint - 288.567 embernek, a keresők mintegy 8 %-ának volt regisztrált mellékfoglalkozása. Legtöbben (108 ezren) az egyéni és a

A foglalkoztatottak száma 1992-1998-ban - Number of employed, 1992-1998*ezer főben - thousand*

Év Years	Foglalkoztatott Employed	Ebből: - From which:			
		Férfi - Male	%	Nő - Female	%
1992	4.082,7	2.218,2	54,3	1.864,5	45,7
1993	3.827,3	2.077,3	54,3	1.750,0	45,7
1994	3.751,5	2.055,0	54,8	1.696,5	45,2
1995	3.678,8	2.049,6	55,7	1.629,2	44,3
1996	3.648,1	2.036,3	55,8	1.611,8	44,2
1997	3.646,3	2.043,5	56,0	1.602,8	44,0
1998	3.697,7	2.041,7	55,2	1.656,0	44,8

* az új módszerek szerint számítva - according to by the new methods

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998., KSH, 1999. - **Source:** LFS Time series 1992-1998., CSO 1999.

A mintegy 3,7 millió foglalkoztatott felölel minden, 15-74 év közötti személyt, aki a felmérést megelőző héten legalább egy órányi, jövedelem-szerző munkát végzett. A felmérés tehát jelentősen kitágítja a „foglalkoztatottság” fogalmát, s így a hagyományos munkaviszonyban állókon kívül foglalkoztatottnak minősülnek az alkalmilag foglalkoztatottak (egyebek között a közhasznú munkán és más támogatott formában dolgozók) is.

3.2.2 Nemek és életkor szerinti arányok - Proportions by gender and age

A foglalkoztatottság nemek szerinti arányai követik a hosszabb távú trendet: bár a megfelelő korú népességben a nők vannak többségben (52 %) a foglalkoztatottak között több a férfi (55 %). A jelenség egyébként összefügg a nők alacsonyabb nyugdíjkorhatárával is; a férfiaknál 4-5 évvel korábban nyugdíjazott nők közül már csak kevesen keresnek - és vállalnak - munkát; vagy ha mégis, leginkább a nem-szervezett gazdaságban (családi gazdaság, más háztartás stb.)

Életkor szerint a foglalkoztatottak zöme (mint a világon úgyszólván mindenütt) a munkavégzés szempontjából a „legjobb korúak” közé tartozik: a 25-54 évesek 70 %-a foglalkoztatott.

A hazai munkavállalási kor felettiiek közül már csak 65 ezer személy foglalkoztatott, ami az érintett korosztályoknak fél %-át sem teszi ki. (1997-ben még mintegy 84 ezren vállaltak munkát.)

Bár a felmérés a 15-74 éves népességet veszi alapul, a 15-64 éves népességhez viszonyítás sem módosít a képen érdemlegesen: a 924,1 ezer 65 éven felüli közül mindössze 18,8 ezren (2 %) dolgoztak. Az itt

jogi személyiség nélküli társas vállalkozásokban dolgoztak, 94 ezren a költségvetési szerveknél, 65 ezren pedig a jogi személyiségű vállalkozásokban. A pártok, egyházak, szakszervezetek, sport és egyéb egyesületek dolgozóinak (55 ezer fő) csaknem 40 %-a ugyancsak mellékállásban tevékenykedett.

bemutatott elemzés tehát nagyon kevésbé torzít, ha a KSH szokásosan publikált, 15-74 éves népességre vonatkozó adatait ismerteti.

Fontosabb azonban, hogy az Európai Unió elemzésével összevetve Magyarországon a legnagyobb deficit az 55 évesnél idősebb korosztályok kiszorulása a szervezett munkaerőpiacról: a csaknem 2 milliós korosztályokból mindössze mintegy 194 ezer fő dolgozik, kevesebb mint 10 %-uk.

A nyugdíjaskorúak foglalkoztatásának adott mértékei azonban értelmezési különbségekből is adódhatnak. Az OEP nyilvántartásaiban ugyanis, ha nem is sokkal, de 28 ezerrel több nyugdíjas szerepel, 154,7 ezer alkalmazásban álló és 67,6 ezer egyéni és társas vállalkozó, együtt 222 ezer fő.

Feltételezhető, hogy a mezőgazdaságban további mintegy 250 ezer - sehol be nem jelentett - nyugdíjas dolgozik rendszeresen. (Mint az 1998. évi összegezésünkben az 1996. évi mikrocenzus alapján ismertettük: legalább évi 90 napnyi mezőgazdasági munkát 248 ezer nyugdíjas végzett.) A családi gazdaságokban dolgozók adatai nem jelennek meg sem az OEP nyilvántartásában; sem a KSH lakossági felmérésében, minthogy nem tekintik magukat „foglalkoztatottnak”.

Az adatszolgáltatásból, nyilvántartásból kimaradók figyelembevétele valamelyest enyhítené ugyan az idősebbek foglalkoztatási deficitjének mértékét, az alacsony szint azonban tény maradna.

A foglalkoztatottak száma korcsoportonként és nemenként, 1998-
Employed persons by age and gender, 1998

ezer fő - thousands

Korcsoport - Age group	A korcsoportokhoz tartozók száma - Number of age group	Ebből: foglalkoztatott - From which: employed	
		fő - number	%
15-19			
férfi - male	367,8	47,4	13,0
nő - female	352,8	38,0	10,8
együtt - all	720,6	85,7	11,9
20-24			
férfi - male	446,9	274,6	61,4
nő - female	425,5	202,3	47,5
együtt - all	872,4	476,9	54,7
25-29			
férfi - male	363,7	292,8	80,5
nő - female	350,0	183,9	52,5
együtt - all	713,7	476,7	66,8
30-39			
férfi - male	616,2	499,2	81,0
nő - female	608,9	401,0	65,9
együtt - all	1.225,1	900,0	73,5
40-54			
férfi - male	1.089,4	796,5	73,1
nő - female	1.153,9	767,7	66,5
együtt - all	2.243,3	1.564,2	69,7
55-59			
férfi - male	257,5	98,4	38,2
nő - female	311,7	42,3	13,6
együtt - all	569,2	140,7	24,7
60-74			
férfi - male	579,1	32,5	5,6
nő - female	832,4	20,8	2,5
együtt - all	1.411,9	53,3	3,8
Összesen - Total			
férfi - male	3.720,6	2.041,7	54,9
nő - female	4.035,2	1.656,0	41,0
együtt - all	7.755,8	3.697,7	47,7

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998., KSH, 1999. - **Source:** LFS Time series 1992-1998., CSO 1999.

3.2.3 A foglalkoztatási szektorok és nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlás -
Distribution by sectors of the economy

A foglalkoztatottak többsége (58,3 %-a) a szolgáltatásokban dolgozott; 34,2 %-uk az iparban és 7,5 %-uk a mezőgazdaságban.

Mint évek óta, az arányok alig változtak 1998-ban. A három fő szektor közül a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya kissé tovább csökkent (legalábbis a szervezett gazdaságban megjelenő, mezőgazdasági keresőké). Az iparban foglalkoztatottaké kissé nőtt, jórészt a külföldi tőke folyamatos

beruházásaival teremtett új ipari munkahelyek eredményeként. A szolgáltatásokban foglalkoztatottak létszáma kissé csökkent, ennek megfelelően a három szektor egészen belüli arányuk is.

3.3 táblázat - Table 3.3

A foglalkoztatási szektorok változása - Shifts in employment by broad sectors

ezer főben - thousand persons

Év január 1. 1 January	Mező- és erdőgazd. Agriculture		Ipar- építőipar Industry		Szolgáltatás Services		Foglalkoztatottak Employed	
	fő - pers	%	fő - pers	%	fő - pers	%	fő - pers	%
1900	1.735,8	61,1	422,3	14,9	683,2	24,0	2.841,3	100,0
1941	2.163,9	51,5	919,3	21,9	1.118,7	26,6	4.201,9	100,0
1960	1.830,0	38,5	1.617,6	34,0	1.311,9	27,5	4.759,5	100,0
1970	1.246,0	23,2	2.379,2	44,3	1.747,5	32,5	5.372,7	100,0
1980	1.109,0	19,3	2.386,1	41,6	2.238,5	39,1	5.733,6	100,0
1990	955,0	17,5	1.976,8	36,1	2.540,1	46,4	5.471,9	100,0
Éves átlag - yearly average								
1992	460,1	11,3	1.431,0	35,0	2.191,6	53,7	4.082,7	100,0
1993	349,4	9,1	1.292,2	33,8	2.185,7	57,1	3.827,3	100,0
1994	327,6	8,7	1.237,3	33,0	2.186,6	58,3	3.751,5	100,0
1995	295,1	8,0	1.198,1	32,6	2.185,6	59,4	3.678,8	100,0
1996	302,4	8,3	1.190,1	32,6	2.155,6	59,1	3.648,1	100,0
1997	287,8	7,9	1.207,9	33,1	2.150,5	59,0	3.646,3	100,0
1998	278,8	7,5	1.264,3	34,2	2.154,6	58,3	3.697,7	100,0

** az új módszerek szerint számítva - according to by the new methods

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998., KSH, 1999. - **Source:** LFS Time series 1992-1998., CSO 1999.

5. ábra - Chart 5.

A három gazdasági szektorban foglalkoztatottak számának változása, 1990-1998 - Employment by broad sectors, 1990-1998

efő
'000'
pers.

- ☐ Szolgáltatás
Services
- ☐ Ipar- építőipar
Industry
- ☐ Mezőgazdaság
Agriculture

A három foglalkoztatási szektor lassú, fokozatos arányváltozása természetes jelenség. Az arányok a fejlett országokban a gazdaságok

nyitottságával, a globális világgazdaságba folyamatos, egyre erőteljesebb bekapcsolódásával, s nem utolsó sorban a lakosság széles rétegei anyagi jólétének növekedésével összefüggésben módosultak. A fejlett technológián alapuló mezőgazdasági termelés hozamainak és árukínálatának nagymértékű növekedése - és nagyobb távolságokról is relatíve könnyű szállíthatósága - egyre kevesebb emberi munkával is biztosítható. Az óriási tőke-befektetésekkel szüntelenül modernizált ipar sem újabb munkáskezek, hanem a tudomány és a technika alkalmazásával képes a termékek tömegének előállítására. Mindehhez társul, hogy a legfejlettebb országok jó jövedelmű lakossága sokféle fogyasztási igényének kielégítése után egyre inkább a szolgáltatásokra kezdett költeni: turizmusra, sportra, egészsége védelmére, banki szolgáltatásokra stb. A változások során folyamatosan nőtt a szolgáltatásokban foglalkoztatottak létszáma, s a legfejlettebb országokban arányuk már 70 % körüli.

Magyarországon még távol vagyunk a fejlett országokban a foglalkoztatási struktúrát átrendező jóléttől. A KSH adatai szerint Magyarországon az egy főre jutó nemzeti jövedelem (vásárlóerő paritáson számolva) a felét sem tette ki az EU átlagának (47 %); az EU élén álló Luxemburghoz és Dániához képest 28, illetve 41 %, az ugyancsak magas nemzeti jövedelmű Ausztriához képest 42 %. Az EU egyik legkisebb egy főre jutó nemzeti jövedelmű országához, Görögországhoz viszonyítva a magyar GDP 68 %-os. *{A KSH jelenti, Társadalom és gazdaság 1998/7, 53-55. old.}*

A hazai foglalkoztatási szektorok arányváltozásait tehát nem a szerves fejlődés alakította, hanem 1988-1993-ban a gazdaság addigi szerkezetének összeomlása; az új struktúrát pedig a jórészt az új befektetési lehetőségeket kereső nemzetközi tőke stratégiája. A szolgáltatások foglalkoztatási képességét pedig részben a költségvetésből fedezett ágazatok (közigazgatás, oktatás, egészségügy) magas, a szolgáltatásokban foglalkoztatottak csaknem 40 %-át kitevő súlya tartotta fenn.

Az Employment Rates Report ezúttal nem a három foglalkoztatási szektor adott országokban foglalkoztatott népességhez viszonyítva közölte a három foglalkoztatási szektorban foglalkoztatottak arányát.

Az Európai Unió tagországai az USA és Japán, valamint Magyarország foglalkoztatási szerkezete (1997) 1998 - Employment by broad sectors as per cent of total employment in EU Member States, in US and Japan, and in Hungary 1997, 1998

%

		ebből - from which		
	Foglalkoztatott Employed	Mezőgazdaság Agriculture	Ipar- és építőipar Industry	Szolgáltatások Services
Belgium - (B)	57,3	1,3	15,2	40,6
Dánia - (DK)	77,5	3,0	20,8	53,5
Németország - (D)	61,8	2,1	22,8	36,8
Görögország - (GR)	56,7	11,4	12,9	32,4
Spanyolország - (E)	48,6	4,1	14,7	29,8
Franciaország - (F)	60,1	2,7	16,4	40,9
Írország - (IRL)	57,8	6,0	16,5	35,4
Olaszország - (I)	51,3	3,5	16,2	31,6
Luxemburg - (L)	60,6	n.a.	n.a.	n.a.
Hollandia - (NL)	66,7	2,6	15,1	48,9
Ausztria - (A)	69,6	4,8	20,6	44,2
Portugália - (P)	67,5	9,0	21,0	37,6
Finnország - (FIN)	63,9	4,5	18,1	41,8
Svédország - (S)	69,5	2,0	17,9	49,6
Egyesült Királyság - (UK)	70,8	1,3	19,2	50,4
EU átlag: - (EU average)	60,5	3,1	18,2	39,2
USA - (US)	74,0	2,0	17,7	54,2
Japán - (Japan)	74,0	4,1	24,9	45,4
1997 Magyarország - (H)	52,8	4,0	18,0	30,8
1998	53,9	4,1	18,4	31,4

Adatforrás: - Source: Employment Rates Report 1998, Table 4, Total employment by sectors as share of total working age population; Magyarország: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998., KSH, 1999. - Hungary: LFS Time series 1992-1998., CSO 1999.

Magyarországon (és feltehetően más, jelentős mezőgazdasággal rendelkező országokban is) külön kérdés a mezőgazdaság tényleges, a statisztikákban regisztrált főfoglalkozásúak számától jelentősen különböző foglalkoztatási szerepe. A KSH 1996-ban elvégzett, ún. mikrocenzusának adatai szerint a mezőgazdaság a regisztrált, főfoglalkozású keresőkkel valószínűleg azonos nagyságrendben foglalkoztat kiegészítő tevékenységként, vagy gazdaságilag (többnyire életkora szerint is) inaktív, de évente legalább 90 munkanapot mezőgazdasági munkával töltő embert.

A másik kérdés a főleg a szezonális ágazatokban, valamint a kis szervezetekben és a háztartásokban alkalmilag foglalkoztatottak számbavételi lehetősége. A zömmel nem bejelentett foglalkozások regisztrálhatóvá tétele (ami elsődlegesen a munkaerőköltségek alakulásának

függvénye) valószínűleg jelentősen módosítaná a szektorok jelenlegi foglalkoztatási arányait is.

A foglalkoztatottság általános jellemzőivel összhangban 1998-ban az egyes nemzetgazdasági ágak foglalkoztatási képessége sem változott lényegesen. A KSH értékelése szerint az ipari szektor térnyerése a feldolgozóipar létszám felvevőképességének több mint 3 %-os növekedéséből adódott, de jelentősen, mint 4 %-kal nőtt az építőipari munkahelyek száma is. A kereskedelem, közúti jármű, közszükségleti cikk javítása, karbantartása ágban, amely az elmúlt években létszámfelvevő gazdasági ágnak bizonyult, 1998-ban mintegy 5 %-kal kevesebb munkahely keletkezett, mint amennyi megszűnt.

A foglalkoztatottak száma és megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint -
Distribution of employed by sectors of the economy

Nemzetgazdasági ágak, ágazatok - Industries		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
A-B	ezer fő '000 pers. %	460,1 11,3	349,4 9,1	327,6 8,7	295,1 8,0	302,4 8,3	287,8 7,9	278,8 7,5
C	ezer fő '000 pers. %	52,7 1,3	42,2 1,1	39,2 1,0	34,0 0,9	32,8 0,9	27,2 0,7	25,7 0,7
D	ezer fő '000 pers. %	1.053,5 25,8	937,8 24,5	888,8 23,7	850,2 23,1	850,8 23,3	864,1 23,7	912,1 24,7
E	ezer fő '000 pers. %	108,0 2,6	105,1 2,7	108,3 2,9	96,6 2,6	88,8 2,4	97,4 2,7	96,5 2,6
F	ezer fő '000 pers. %	216,8 5,3	207,1 5,4	201,0 5,4	217,3 5,9	217,7 6,0	219,2 6,0	230,0 6,2
G	ezer fő '000 pers. %	480,4 11,8	469,5 12,3	467,4 12,5	459,9 12,5	486,9 13,3	496,8 13,6	472,2 12,7
H	ezer fő '000 pers. %	115,6 2,8	110,4 2,9	110,6 2,9	116,6 3,2	114,1 3,1	120,9 3,3	121,6 3,3
I	ezer fő '000 pers. %	346,4 8,5	336,3 8,8	314,5 8,4	319,6 8,7	321,2 8,8	310,0 8,5	301,9 8,2
J	ezer fő '000 pers. %	68,7 1,7	72,6 1,9	72,9 1,9	82,2 2,2	83,3 2,3	83,3 2,3	81,8 2,2
K	ezer fő '000 pers. %	140,3 3,4	137,6 3,6	125,6 3,3	130,6 3,6	128,2 3,5	146,3 4,0	163,0 4,4
L	ezer fő '000 pers. %	293,7 7,2	299,5 7,8	320,2 8,5	318,1 8,6	306,6 8,4	293,8 8,1	294,3 8,0
M	ezer fő '000 pers. %	311,8 7,6	342,8 9,0	338,6 9,0	335,4 9,1	319,6 8,8	296,9 8,1	305,5 8,3
N	ezer fő '000 pers. %	236,3 5,8	241,6 6,3	239,0 6,4	231,4 6,3	225,6 6,2	232,1 6,4	237,8 6,4
O-Q	ezer fő '000 pers. %	198,4 4,9	175,4 4,6	197,8 5,3	191,8 5,2	170,1 4,7	170,5 4,7	176,5 4,8
1.	ezer fő '000 pers. %	4.082,7 100,0	3.827,3 100,0	3.751,5 100,0	3.678,8 100,0	3.648,1 100,0	3.646,3 100,0	3.697,7 100,0
2.	ezer fő '000 pers. %	1,1 -	0,4 -	- -	- -	- -	0,1 -	- -
3.	ezer fő '000 pers. %	4.083,8 100,0	3.827,7 100,0	3.751,5 100,0	3.678,8 100,0	3.648,1 100,0	3.646,3 100,0	3.697,7 100,0
4.	ezer fő '000 pers. %	1.431,0 35,0	1.292,2 33,8	1.237,3 33,0	1.198,1 32,6	1.190,1 32,6	1.207,9 33,1	1.264,3 34,2
5.	ezer fő '000 pers. %	2.191,6 53,7	2.185,7 57,1	2.186,6 58,3	2.185,6 59,4	2.155,6 59,1	2.150,6 59,0	2.154,6 58,3

Megjegyzések: A-B = Mezőgazd., vadgazd., erdőgazd. és halászat - Agricult., hunting and forestry; C = Bányászat - Mining and quarrying; D = Feldolgozóipar - Manufacturing; E = Vill.energia-, gáz-, hő- és vízellátás - Electricity, gas, steam and water supply; F = Építőipar - Construction; G = Keresk. közúti jármű-javítás és karbantart.-Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles, motorcycles, pers.goods; H = Szálláshely szolgáltatás- és vendéglátás - Hotels and restaurants; I = Szállítás, raktározás, posta, távk.- Transport, storage and com; J = Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolg.-i. -Financial intermediation; K = Ingatlanügyek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás - Real estate, renting and business activity; L = Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás - Public administration and defence; compulsory social security; M = Oktatás - Education; N = Eg. és szociális ellátás - Health and social work; O-Q = Egyéb szolgáltatás - Other services; 1 = Nemzetgazdaság összesen - Total; 2 = Ismeretlen-Unknown; 3 = Foglalkoztatottak összesen - All employed; 4 = Ipari szektor (C-D-E-F) - Industrial sectors (C-D-E-F); 5 = Szolgáltatások (G-Q) - Services (G-Q)

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998, KSH 1999 - **Source:** LFS, Time Series 1992-1998, CSO, 1999

3.2.4 A foglalkoztatás jellege, a foglalkoztatási főcsoportok - Nature of employment, the major groups of employed persons

A foglalkoztatottak körében - részben a szervezeti- és tulajdonformák változása következtében - az elmúlt években folyamatosan nőtt az alkalmazásban állók aránya. (Emlékeztetőül: 1988-ban még mintegy 79,2 %-ot tett ki az állami tulajdonú, vagy költségvetési finanszírozású egységeknél alkalmazottak, 13,5 %-ot, az ipari és mezőgazdasági szervezetek tagjainak és 7,3 %-ot a magánszféra önállónak és segítő családtagjaiknak aránya.)

3.6 táblázat - Table 3.6

A foglalkoztatottak* száma és megoszlása foglalkozásuk jellege szerint - **Number of employed persons* and the distribution by the nature of** **employment**

A foglalkoztatás jellege - Nature of employment	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998**
Alkalmazott - Employed ezer fő - '000 pers. %	3.203,4 79,6	3.087,6 81,9	3.045,2 82,5	2.978,9 82,2	2.961,2 82,1	2.989,7 82,8	3.088,5 84,0
Szövetkezet tagja - Coop. member ezer fő - '000 pers. %	225,0 5,6	134,1 3,6	103,3 2,8	84,2 2,3	79,0 2,2	68,9 1,9	55,8 1,5
Társas vállalkozás tagja - Member of partnership ezer fő - '000 pers. %	257,9 6,4	197,1 5,2	174,7 4,7	167,9 4,6	151,8 4,2	137,4 3,8	132,5 3,6
Egyéni vállalkozó - Sole proprietor ezer fő - '000 pers. %	290,1 7,2	309,1 8,2	328,9 8,9	351,7 9,7	372,2 10,3	373,3 10,3	369,1 10,0
Segítő családtag - Family member ezer fő - '000 pers. %	49,3 1,2	42,4 1,1	40,4 1,1	40,1 1,1	40,9 1,1	41,0 1,1	28,8 0,9
Összesen - Total ezer fő - '000 pers. %	4.025,7 100,0	3.770,3 100,0	3.692,5 100,0	3.622,8 100,0	3.605,1 100,0	3.610,3 100,0	3.674,7 100,0

* Sorkatonák nélkül - Excluding conscripts

** Az új számítás szerint - According to the new method

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998., KSH 1999 - **Source:** LFS, Time Series 1992-1998, CSO, 1999

Az OEP részletes adatai módot adnak az alkalmazásban állók munkáltatók szerinti áttekintésére is. Eszerint az alkalmazottak több mint fele (54 %-a) kft-nél vagy rt-nél dolgozik; 27 %-a központi vagy helyi költségvetési szerv dolgozója. Az egyéni és jogi személyiség nélküli társas vállalkozások az alkalmazottak több mint 10 %-át foglalkoztatják.

1998-ban tovább nőtt a szellemi munkát végzők aránya a foglalkoztatottak között; az 1997. évi 36,8 %-ról 37,7 %-ra. Elsősorban a felsőfokú képzettségűek iránt volt figyelemreméltó a kereslet. A szellemi foglalkozásuk több mint 60 %-a nő.

A legtöbb fizikai munkakörben stagnált vagy kissé csökkent a foglalkoztatottak száma, az ipari és építőipari foglalkozásuk kivételével, s tulajdonképpen az itt keletkezett munkahelyek nemcsak pótolták a kiesőket, hanem némi foglalkoztatás-bővítést is eredményeztek. A fizikai munkakörökben kissé nőtt ugyan a nők aránya, de így is csupán 35 %-ot ér el.

3.7 táblázat - Table 3.7

A foglalkoztatottak száma foglalkozási főcsoportok szerint -
Number of employed by major groups

Foglalkozási főcsoportok - Major groups		1997			1998*		
		é v b e n - year					
		össze- sen - all	ebből: nők - from which: female		össze- sen - all	ebből: nők - from which: female	
			ezer főben - thousand	%-ban in %		ezer főben - thousand	%-ban in %
1.	Törvényhozók, igazgatási, érdekképv. vez., gazd. vez. - Legislators, senior officials and managers	220,0	72,1	32,8	220,7	77,9	35,3
2.	Egyetemi, főisk.képz. önálló alk. Igénylő fogl. - Professionals	403,3	230,0	57,0	424,8	242,8	57,2
3.	Egyéb felsőfokú képzettséget igénylő fogl. - Technicians and associate professionals	466,2	299,2	64,2	492,2	311,5	63,3
4.	Irodai és ügyviteli (ügyfélforgalmi) jell. fogl. - Clerks	254,5	235,6	92,6	255,1	236,0	92,5
Szellemi fogl. összesen - Non manual workers		1.344,0	836,9	62,3	1.392,8	868,2	62,3
5.	Szolgáltatási jellegű foglk. - Service workers and shop and market sales workers	555,4	296,8	53,4	554,9	306,1	55,2
6.	Mezőgazd. és erdőgazd. foglalk. - Skilled agricultural and forestry workers	141,9	40,5	28,5	139,5	37,7	27,0
7.	Ipari és építőipari foglalk. - Craft and related workers	815,8	167,0	20,5	837,5	173,4	20,7
8.	Gépkezelők, összeszerelők, járműveze- tők - Plant and machine operators and assemblers	403,1	85,7	21,3	400,7	94,8	23,7
9.	Szakképzettséget nem igénylő egyszerű foglk. - Elementary occupations	305,9	170,0	55,6	309,1	170,4	55,1
Fizikai fogl. összesen - Manual workers		2.222,1	760,0	34,2	2.241,7	782,4	34,9
10	Fegyveres erők, fegyveres testületek - Armed forces	79,4	5,7	7,2	61,5	4,6	7,5
Nemzetgazdaság összesen - Total		3.645,5	1.602,6	44,0	3.696,0	1.655,2	44,8
Ismeretlen - Unknown		0,8	0,2	25,0	1,7	0,8	47,1
Foglalkoztatottak összesen - All employed		3.646,3	1.602,8	44,0	3.697,7	1.656,0	44,8

* Az új számítás szerint - According to the new method

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998., KSH 1999 - **Source:** LFS, Time Series 1992-1998, CSO, 1999

3.2.5 Foglalkoztatás a gazdálkodási formák szerint - Employment by legal forms of organizations

1992 óta a Magyar Háztartás Panel lakossági megkérdezésen alapuló adatai alapján adhattunk képet a foglalkoztató szervezetek tulajdon-viszonyairól. Adataik szerint 1997-ben a foglalkoztatottak csaknem 60 %-a már a magángazdaság szervezeteiben dolgozott. 1998-ban nem készült hasonló felmérés, de arra következtethetünk, hogy a kialakult arányok már csak lassan, kis mértékben változnak. Ugyanis a privatizáció lényegében befejeződött; a még értékesítésre váró vagyon jobbára a kisebb-nagyobb állami tulajdon hányadokat jelenti, azaz a működő cégek részvényeinek eladását, s a tranzakcióknak gyakorlatilag már nincs foglalkoztatási hatása. (Az ilyen cégekben a MHP felmérése szerint 1997-ben a foglalkoztatott létszám 10 %-a dolgozott.)

Más oldalról, 1997-ben még a költségvetésből működtetett szervezetek, a (jórészt felszámolás alatt álló, illetve átalakulásra kötelezett) állami vállalatok, az önkormányzati vállalatok, valamint az állami tulajdonú gazdasági társaságok (köztük a tartósan állami tulajdonban maradók) foglalkoztatták a keresők több mint 38 %-át. (A hagyományos szövetkezetekben a keresők kevesebb mint 2 %-a dolgozott.)

A magángazdaság súlya a foglalkoztatásban most már jellemzően az új, magán-alapítású cégek gyarapodásával növekedhet, valamint akkor, ha a többször elhatározott költségvetési reform során folyamatosan leválnak és üzleti alapon szerveződnek meg bizonyos, eddig a központi költségvetésből fedezett tevékenységek. Ily módon a költségvetési ágazatokban foglalkoztatottak 1998-ban csaknem 23 %-os aránya csökkenthető lenne a magángazdaság javára.

Szervezeti méretek szerint a KSH a 3,7 millió foglalkoztatott közül 2,67 millióról, (72 %) rendelkezik adatokkal. A megfigyelt kör a legalább 5 főt foglalkoztató vállalkozásokat, a költségvetési ágazatokban dolgozók teljes létszámát, valamint a kijelölt non-profit szervezeteket tartalmazza. (Az adatokban az 5 főnél kisebb létszámok jellemzően a non-profit szervezetekre vonatkoznak.)

3.8 táblázat - Table 3.8

A létszám megoszlása az 5 főnél nagyobb szervezetekben - Share of staff number in the organizations, more than 5 persons

	Létszám-kategória - Staff category						
	0-4*	5-9	10-49	50-249	250-499**	500+	Együtt
Foglalkoztatott létszám							
Employed pers. fő	4.398	126.913	359.429	500.980	902.035	777.008	2,670.763
%	0,2	4,8	13,5	18,8	33,8	29,1	100,0

* A megfigyelt non-profit szervezetek - Non-profit organizations, appointed to observation

** A helyi költségvetési szervezetekkel - Including local publicly financed institutions

Adatforrás: KSH adatközlés - Source: KSH, non-published data

A fenti arányok szembeszökően megváltoznak, ha az 5 főnél kisebb szervezetekben alkalmazottakat, a jellemzően családi szervezetben dolgozó egyéni vállalkozókat, a mezőgazdasági önállókat, a jogi személyiség nélküli kisszervezetek (a bt-k, kkt-k stb.) dolgozóit, az önállókat és az alkalmilag foglalkoztatottak számíthatóan több mint egy milliós (1,027.8 ezer) sokaságát is figyelembe vesszük. Eszerint a keresők 28 %-a dolgozik egyedül vagy egy-két fő társaságában. Ha - a nemzetközi statisztikai gyakorlatnak megfelelően - együtt számítjuk a 0-9 fős, úgynevezett mikro-vállalkozásokat, akkor a legkisebb szervezetekben vagy egyedül dolgozók aránya már 31 %.

A nemzetközi gyakorlatban a méretkategóriák, az árbevétel, az ágazati hovatartozás stb. szerint országonként különbözően határozzák meg a mikro, a kis, a közepes és a nagy szervezeteket. A mindmáig legáltalánosabban használt mutató, a létszám, országonként ugyancsak jelentősen különbözik. Az Európai Unió Bizottsága, annak érdekében, hogy általános keretet teremtsenek a kis- és középvállalkozások fejlesztését célzó programok számára, 1996 elején ajánlást fogadott el a kis- és középvállalkozások egységes definíciójára. Itt csak a létszám-kategóriákat ismertetjük:

- ⇒ a mikro-vállalkozások alkalmazottainak száma 0-9 fő;
- ⇒ a kisvállalkozásoké 10-49 fő;
- ⇒ a közepes vállalkozásoké 50-249 fő;
- ⇒ a 250 főnél nagyobbak pedig nagyvállalatoknak minősülnek.

A hazai gyakorlatban a létszám-kategóriák határai korábban kissé eltértek. A KSH 1998. január 1-től - az Európai Unió tagországaiban kötelezően használt kategóriáknak megfelelően - alkalmazza az EU-ban előírtakat (ezért az 1998 évi adatok csak megközelítőleg hasonlíthatók össze a korábbi adatokkal).

E kategóriák szerint Magyarországon a keresők

- ⇒ 31 %-a mikro-szervezetekben;
- ⇒ 10 %-a a kisvállalkozásokban;
- ⇒ 14 %-a a közepes méretű vállalkozásokban;
- ⇒ 45 %-a pedig nagy szervezetekben dolgozik.

A KSH 1998. december 31-i adata szerint összesen 853.585 gazdálkodó szervezet működött, ebből 779.470 (91 %) vállalkozás; további mintegy 15 ezer központi és helyi költségvetési, társadalombiztosítási stb. szervezet, csaknem 59 ezer pedig non-profit szervezet.

A mintegy 780 ezer vállalkozás több mint fele (58,8 %-a) volt egyéni vállalkozás, és további 22,8 % a jogi személyiség nélküli (azaz nem önálló céggént működő, s így az előírt mennyiségű tőke nélkül alapítható) társas vállalkozás. A működő gazdasági szervezetek meghatározó többsége (81,6 %-a) tehát nem önálló jogi személyiségként működik.

Emellett a statisztika vállalkozásként regisztrálja a főfoglalkozás mellett, kiegészítő foglalkozásként működtetett vállalkozásokat is. (A nyugdíjasok által alapítottakat is, ezeket azonban - a hazai jogszabályoktól függetlenül, a

nemzetközi gyakorlatnak megfelelően - főfoglalkozású tevékenységnek tekintjük.) A nem-főfoglalkozású vállalkozók arányát azonban csupán az egyéni vállalkozók körében mutatják ki; ez 1998-ban 29 %-ot tett ki. (A nyugdíjas vállalkozók aránya 12 % volt.) A nem-főfoglalkozásúak száma azonban a tapasztalatok szerint a nem-jogi személyiségű társaságok tagjai körében volt inkább jellemző.⁷

Az összes vállalkozás 97 %-a mikro-méretű volt 1998-ban.

A különböző formák foglalkoztatási képességének áttekintésére - legalábbis a főfoglalkozásúak átlagos létszámának meghatározására - módot adnak a KSH és az OEP adatai. A teljesség igénye nélkül, csupán a főbb formákban működő szervezetek dolgozói átlagléttségének becslésére szorítkozunk.

3.9 táblázat - Table 3.9

A működő főbb gazdasági szervezetek száma gazdálkodási forma és létszám-kategória szerint 1998. dec. 31. - Number of active economic organizations by main legal forms and staff category

Gazdálkodási forma- Legal form	Létszám-kategória - Staff category								Becslés: a fő- foglalkozásúak átlagléttszáma 1998-ban*** Estimation: average staff number in 1998***
	0 és ismeret- len létszámú* 0 empl. and unknown staff number*	1-9 fő	10-19 fő	20-49 fő	50-249 fő	250-499 fő	500 és afelett above 500	Össze- sen - All	
	A szervezetek száma - Number of organizations								
Gazdasági társaság - Business companies	145.233	115.797	10.209	6.595	3.664	560	468	282.526	7,5
Ebből: - From which:									
KFT társaság - LLC	54.768	62.252	8.192	5.668	2.800	266	161	134.107	8,0
RT - CLS	769	804	356	441	772	287	307	3.736	22,5
nem jogi személyiségű tár- saságok - unincorporated partnerships**	114.065	54.689	1.734	508	95	7	-	171.098	1,7
Szövetkezet - Cooperative	2.193	1.108	500	801	996	63	7	5.668	31,0
Ebből: - From which:									
mezőgazdasági -agricultural	338	320	175	350	599	25	1	1.808	48,8
Egyéni vállalkozás - Sole proprietorship	365.519	91.190	1.245	343	55	1	2	458.355	1,2
Összesen - Total	540.007	213.371	12.320	7.891	4.765	635	481	779.470	3,6
%-ban	69,2	27,3	1,6	1,1	0,6	0,1	0,1	100,0	

* Az EU statisztikai gyakorlata szerint az alkalmazott nélküli, a dolgozó tulajdonos által működtetett szervezet létszáma 0 - According to EU statistics, owner without employee belongs to 0 category

** 4.063 közkereseti társaság, 140.449 betéti társaság és 26.586 egyéb társas vállalkozás (pl. GMK) együtt - Different forms of partnerships together

*** A főfoglalkozású és a nyugdíj mellett dolgozó tagok (önállóak) és alkalmazottak (segítő családtagokkal) együtt. - Members (sole proprietors) and employees + family members; including working pensioners; becslés az OEP adatai alapján - estimation based on the data of National Health Insurance Fund

Adatforrás: A működő gazdasági szervezetek száma, 1998/2. KSH; OEP 1998. évi adatfeldolgozása, 1999. - Number of active economic organizations, 1998/2 CSO; 1998 Yearly Report of NHIF, 1999

⁷ A nyilvánvalóan kedvezőbb adózási lehetőségek, a bevételek terhére elszámolható költségek, de különösen az előnyösebb (és nem a munkáltatót terhelő) társadalombiztosítási járulékfizetés a mozgatója a bt-k folyamatos szaporodásának. Jellemző példa, hogy a vezető színházak művészei is bt-t alakítanak, s a kétszemélyes bt-be „kültagnak, másodiknak a feleséget, a papát, a mamát jelentik be. ... Ezek a látszat társaságok a klasszikus példái a kényszervállalkozásnak”. {Népszabadság, 1998. dec. 19.}

3.3 Az atipikus foglalkozások - Atypical jobs

Az európai munkaerőhelyzet egyik legfontosabb jelensége a foglalkoztatási viszonyok erőteljes változása. A 70-es évekig a jellemző foglalkoztatás a határozatlan időtartamra szóló, meghatározott napi munkaidejű, meghatározott jövedelmű alkalmazás volt.

A munkalehetőségek folyamatos szűkülésével előbb a munkaidő megosztásával igyekeztek elkerülni az elbocsátásokat, majd sor került a hagyományosnál rövidebb munkaidejű, részmunkaidős foglalkoztatás egyre szélesebb körű alkalmazására, valamint a meghatározott időtartamú, bizonyos feladatok elvégzésére korlátozott, határozott idejű foglalkoztatásra. Munkahelyek hiányában szinte valamennyi országban növekedett az elsősorban a jelentős mezőgazdasággal rendelkező országokban korábban is fontos szerepet játszó önfoglalkoztatás.⁸ Ezen kívül úgyszólván mindenütt léteztek a bedolgozói, a szezonális, az alkalmi stb. munkák, de országonként eltérő szabályozásuk és nehezebb megfigyelésük miatt ezek nem kerültek be az Unió közös számbavételi rendszerébe.

Az EU az elsőként említett három forma (részmunkaidő, meghatározott idejű munkaviszony és önfoglalkoztatás) növekvő szerepéről évről-évre közölt adatokat.

E forma súlya folyamatosan nőtt; évenként 1-1,5 %-kal, s új, többlet-munkahelyet évek óta már csak e formák valamelyikében születtek. Az egyes formák országonként jelentősen eltérő aránya mellett az Unió átlagában 1985-ben összességében csaknem 33 %-ot, 1997-ben már több mint 43 %-ot tett a statisztikailag számba vett, nem-hagyományosan dolgozók aránya.

⁸ Az önfoglalkoztatás mint foglalkoztatási kategória, az ILO általánosan elfogadott meghatározása. E definíció szerint önfoglalkoztatónak minősülnek az önálló céggel nem rendelkező, azaz a jogi személyiség nélküli vállalkozások dolgozó tulajdonosai (a hazai köznyelvben: a kisvállalkozók), függetlenül attól, hogy vannak-e alkalmazottaik; a saját számlára dolgozók (pl. szellemi szabad foglalkozásúak), a mezőgazdasági önállók, s valamennyiük segítő családtagjai és szakmunkás tanulói; valamint a termelő típusú szövetkezetek dolgozó tagjai.

Atipikus foglalkozások aránya az Európai Unió tagországaiban 1985-ben és 1997-ben - Atypical jobs in EU, 1985 and 1997, % of employees

	Részmunkaidő Part-time jobs		Önfoglalkoztató Self-employed		Meghatározott idejű szerződés Fixed-term contracts	
	aránya a foglalkoztatottak között - % of employed					
	1985	1997	1985	1997	1985	1997
Belgium - (B)	8,6	14,0	15,9	15,4	6,9	5,9
Dánia - (DK)	24,3	21,5	9,9	8,3	12,3	11,2
Németország - (D)	-	16,5	-	9,4	-	11,1
Görögország - (GR)	5,3	5,3	36,0	33,7	21,1	11,0
Spanyolország - (E)	5,8	8,0	22,6	21,5	15,6	33,6
Franciaország - (F)	10,9	16,0	12,6	11,3	4,7	12,6
Írország - (IRL)	6,5	11,6	21,5	19,8	7,2	9,2
Olaszország - (I)	5,3	6,6	24,1	24,8	4,8	7,5
Luxemburg - (L)	7,2	7,9	9,4	9,1	4,7	2,6
Hollandia - (NL)	22,7	38,1	9,1	11,2	7,5	12,0
Ausztria - (A)	7,0	14,9	11,4	14,4	n.a.	8,0
Portugália - (P)	6,0	8,7	26,2	26,8	14,4	10,6
Finnország - (FIN)	8,2	11,6	13,4	15,1	10,5	17,3
Svédország - (S)	25,4	24,5	9,0	11,7	11,9	11,8
Egyesült Királyság - (UK)	21,2	24,6	11,4	12,6	7,0	7,1
EU átlag:	10,8	16,9	13,1	14,9	9,0	12,2

Adatforrás: Source: Employment in Europe, 1998, pp.149-164

A statisztikailag megfigyelt, három atipikus foglalkoztatási forma együttes aránya a legmagasabb Spanyolországban és Hollandiában volt, ahol, a keresők csaknem 63, illetve 60,7 %-a dolgozott a hagyományostól eltérő formákban; a legalacsonyabb Luxemburgban (18,2 %), Belgiumban (35,9 %) és Németországban (39,1 %).

Az értékelés megállapítja, hogy a részmunkaidős foglalkoztatás főként a munkanélkülieknek kínált esélyt az elhelyezkedésre. Különösen az előző évben munkanélküli nők találtak így munkát, az Unió átlagában 40 %-uk, de Belgiumban több mint 50, Franciaországban és az Egyesült Királyságban csaknem 60, Hollandiában 75 %-uk. Tény azonban, hogy bár bizonyos, dolgozni kívánó csoportok számára (mint például az anyák, a még tanuló fiatalok vagy a nyugdíjhoz közelállók) csak a részmunkaidő kínál lehetőségeket, a részmunkában foglalkoztatottak mintegy 20 %-a a teljes munkaidős állás hiányában dolgozik ebben a formában. Az Unió - a nagy európai szakszervezeti és munkaadói szövetségekkel egyetértésben - a foglalkoztatottság növelése érdekében szorgalmazza további részmunkaidős állások létrejöttét.⁹

⁹ Az UNICE és a CEEP (az EU munkáltatóit tömörítő szervezetek), valamint az ETUC (az európai szakszervezeti szövetség) együtt írta alá a megállapodást a részmunkaidő támogatásáról és a részmunkaidőben dolgozók védelméről. {European Framework Agreement on Part-time Work, 1997, dec. 15.}

Az Európai Unió keret-szabályokat alkotott a határozott idejű munkavállalásról is. Az egységes szabályrendszer fő célja, hogy megvédje a határozott idejű szerződéssel dolgozókat a munkaidő vagy a fizetett szabadság terén az őket gyakran érő diszkriminációtól. Egyúttal korlátozta az ilyen szerződések meghosszabbításának lehetőségét, ami számos visszaélés forrása volt a múltban; azaz, hogy a munkavállalókat ismétlődően ilyen szerződéssel alkalmazzák. Az újabb alkalmazás már csak határozatlan időre történhet, kivéve a nemzeti hatóságok által „objektív oknak” minősített eseteket. Ugyancsak a nemzeti hatóságok jogkörében maradna, hogy maximalizálják az ilyen típusú szerződések érvényességi idejét vagy a megújítások számát.

Mint a Financial Times összegezte: az Unió 150 millió munkavállalója közül mintegy 17 milliót foglalkoztatnak határozott idejű szerződéssel. Az EU munkaerőpiacának reformját célzó erőfeszítések során kézenfekvő, hogy ilyen jelentős réteg számára egységesítsék az alkalmazási szabályokat. Egyúttal felszólították mind az ETUC-ot, mind az UNICE-t, hogy dolgozzák ki a közösen elfogadható szabályokat.¹⁰

Magyarországon még mindig csak részleges adatokkal rendelkezünk az atipikus munkák elterjedtségéről. A kép azonban színesedik. 1998-ról a munkaerő-felmérés adatain túl az OMK a meghatározott idejű foglalkoztatásról, a MüM pedig az alkalmi munkavállalói könyv (AM könyv) terjedéséről gyűjtött adatokat. Áttekintésünk az újabb információkra épül, felhasználva természetesen az önfoglalkoztatásról hosszabb ideje gyűjtött adatokat is.

a.) Az önfoglalkoztatás - Self employment

Az Európai Unió országaiban 1997-ben a keresők mintegy 15 %-át kitevő önfoglalkoztató közül csaknem minden ötödik mezőgazdasági foglalkozású volt. A legtöbb EU országban a mezőgazdasági keresők fele önfoglalkoztató. Az önfoglalkoztatók aránya ezért különösen a három déli tagállamban magas (Görögország, Portugália, Spanyolország), valamint Írországon, ahol még fontos a mezőgazdaság.

Az iparban és a szolgáltatásokban foglalkoztatottak egészéhez képest alacsony az önfoglalkoztatók aránya. Az elemzés megállapítja (mint azt magunk is évek óta jeleztük) hogy kapcsolat tételezhető fel az adott ország jóléte és az önfoglalkoztatók aránya között: ahol magas az egy főre jutó nemzeti jövedelem, ott relatíve kevés az önfoglalkoztató, míg a szegényebb tagországokban relatíve sok.

Az önfoglalkoztatók számának gyarapodása a 90-es évek elején, a recesszió idején jelentősen hozzájárult a foglalkoztatás növeléséhez; 1994 és 1997 között a gazdaság javuló állapotában azonban foglalkoztatási szerepe már kevésbé nyilvánvaló. Fontos maradt

¹⁰ A Világgazdaság összefoglalója, 1999. febr. 23.

Németországban és Svédországban, ahol a foglalkoztatás szintje csökkent, továbbá Portugáliában. Mindhárom országban ez volt a fő eleme a foglalkoztatás növelésének; bár jórészt csupán az alkalmazottak nélküli önfoglalkoztatók száma gyarapodott.

Egyébként az Unióban az önfoglalkoztatók mintegy 60 %-a alkalmazott nélkül, legfeljebb családdal dolgozik; 1997-ben a nem-mezőgazdasági foglalkozásúak közül mintegy 5 %-nak volt alkalmazottja. *{Employment in Europe 1998, 48-51. old.}*

Magyarországon, a többi atipikus formától eltérően, az ILO definíciójának köszönhetően a legjobban behatárolható kör az önfoglalkoztatóké. Az ide tartozó egyéni és jogi személyiség nélküli társas vállalkozásokról évek óta rendszeres statisztikák készülnek. (A kör azonban nem teljes, mert a vállalkozói igazolvánnyal (adószámmal) nem rendelkező mezőgazdasági önállóak, családi gazdaságok, mindeddig kimaradtak a megfigyelték közül, holott az eseti statisztikai felmérések szerint az ilyen gazdaságok vannak többségben.)¹¹

Magyarországon a önfoglalkoztatóknak minősülők meghatározó többségét az egyéni és a jogi személyiség nélküli társas vállalkozások (hazai szóhasználat: a kisvállalkozások) dolgozó tulajdonosai és családtagjaik adják. Az eredeti meghatározás külön említi a saját számlára dolgozókat (ILO, 1982.), Magyarországon azonban eleve az egyéni vállalkozói kategóriába tartoznak a gazdasági tevékenységet folytató, adószámmal rendelkező magánszemélyek (pl. a szellemi szabad foglalkozásúak). A KSH adatai szerint az összesen 41.407 ezer, nem vállalkozói igazolvánnyal, hanem adószámmal rendelkező (de az egyéni vállalkozók körében számba vett) személy közül mindössze 6.143 fő (15 %) volt főfoglalkozású; 10.117 fő (24 %) nyugdíjas, a többség, 25.147 fő (61 %) pedig mellékfoglalkozású. *{A működő gazdasági szervezetek száma, 1998/12; KSH, 1999. január}* Az önfoglalkoztatók szűkebb meghatározása mellett, tényleges foglalkoztatási képességük felméréséhez használják az önfoglalkoztató szektor megjelölést is; ilyenkor ide sorolják az önállóknál rendszeresen

¹¹ A mezőgazdaságban mindeddig csak azoknak kellett egyéni vállalkozóként regisztráltatni magukat, akinek éves árbevétele meghaladta a 4 millió Ft-ot. 1998. dec. 31-én 27.850 mezőgazdasági tevékenységű működő egyéni vállalkozót tartottak nyilván, 15.092 főfoglalkozásút, 5.097 nyugdíjast és 7.661 mellékfoglalkozásút. A társas vállalkozások körében mintegy 3.400 jogi személyiség nélküli mezőgazdasági tevékenységű bt., kkt. szerepelt. Ezzel szemben a KSH 1994 őszén végzett mezőgazdasági összeírása szerint az egyéni gazdálkodók közül 51 ezren főfoglalkozásban irányították a családi gazdaságot. E háztartásokhoz 147 ezer családtag tartozott, közülük 93 ezren végeztek rendszeresen mezőgazdasági munkát a saját gazdaságukban. Az 1996. ápr. 1-i állapotot felmérő ún. mikrocenzus adatai szerint a mezőgazdasági keresőkön kívül a nyugdíjas háztartások csaknem 250 ezer tagja végzett rendszeresen - évi 90 napnál több - mezőgazdasági munkát. *{A munkaerőpiac keresletét- és kínálatát alakító folyamatok, 1998. 101-109. old.}*

és alkalmilag foglalkoztatottakat is.¹²

Az OEP adatai szerint - mint jeleztük - 1998-ban az önfoglalkoztatók által működtetett egyéni és jogi személyiség nélküli társas vállalkozásokban dolgozott a foglalkoztatottak 22,8 %-a. (1997-ben 21,2 %-a).

3.11 táblázat - Table 3.11

Az egyéni és jogi személyiség nélküli társas vállalkozásokban foglalkoztatottak létszáma 1998-ban - Number of employed persons in the unincorporated business organizations, 1998

ezer főben - thousand

	Főfoglalkozású - Main job		Nyugdíjas - Pensioner		Együtt - Together	
	1997.	1998.	1997.	1998.	1997.	1998.
Egyéni vállalkozások* - Sole proprietorship*	381,9	347,7	50,0	44,4	431,9	392,1
Alkalmazott és segítő családtag** Employee and family member**	156,2	160,6	2,3	3,8	158,5	164,4
Együtt - All	538,1	508,3	52,3	48,2	590,4	556,5
Társas vállalkozások*** - Unincorporated partnerships***						
Tag - Member	49,3	119,7	7,5	18,3	56,8	138,0
Alkalmazott és segítő családtag** Employee and family member**	126,2	151,8	5,0	11,8	131,2	163,6
Együtt - All	175,5	271,5	12,5	30,1	188,0	301,6
Összesen - Total	713,6	779,8	64,8	78,3	778,4	858,1

* Benne: a mezőgazdasági önállók közül csak a vállalkozóként regisztráltak - From the agriculture including registered farmers (with tax identification number) only

** Az OEP együtt közli az alkalmazottak és a családtagok számát. Az utóbbiak létszáma a KSH munkaerőfelmérésének adatai szerint 28,8 ezer volt 1998-ban - These two categories were not kept distinct by the NHIF data-processing. According to the CSO the number of family-members was 28,8 thousand in 1998

*** Benne: bt, kkt, gmk - Including the different forms of partnerships

Adatforrás: OEP, 1998. évi jelentés, 1999 - **Source:** NHIF, data processing on 1998. 1999.

A hazai önfoglalkoztatók foglalkoztatási képességének néhány jellemzőjét egyébként e kötetben önálló fejezetben is tárgyaljuk.

b.) A részmunkaidős foglalkoztatás - Part-time job

Mint erről szó volt, a részmunkaidő Európában a legelterjedtebb atipikus forma. Magyarországon évek óta a keresők töredéke dolgozik a törvényesnél, vagy a kötelezőnél rövidebb munkaidőben.

Az OMMK rendszeresen készített, rövidtávú munkaerőpiaci prognózisa 4.736 jogi személyiségű gazdálkodó szervezetnél (amelyek az e körhöz tartozók, csaknem 30 %-át foglalkoztatják) 1997. augusztusában a statisztikai állományi létszámban mindössze 2,1 %-nyi nem teljes munkaidőst regisztrált, ezen belül 1,8 % volt részmunkaidős.

¹² Martha F. Louffi: An overview of self-employment in Europe: nature, trends and policy issues, ILO Geneva, 1990.

1998. augusztusában az arány hasonló: a 2,2 % nem teljes munkaidős közül részmunkaidőben 1,7 % dolgozott. {Rövidtávú munkaerőpiaci prognózis, 1999. I. félév, OMMK, 1998. 36. old.}

A nemzetközi gyakorlatban általában az adott ország törvényes munkaidejének rendszeresen legfeljebb a felét dolgozókat tekintik részmunkaidősnek. Az ország felnőtt lakosságának munkaerőpiaci helyzetét tükröző munkaerő-felmérésből egyelőre nem lehet jól elkülöníteni a részmunkaidőben foglalkoztatottakat.

Egyfelől: az órákban megadott „szokásos heti munkaidő”, különösen az 1-15 órás tartományban nem ad módot a tényleges részmunkaidőben dolgozók és az alkalmilag munkát vállalók elkülönítésére. (Mint tudott, a felmérésben az előző héten végzett egy órányi kereső munka is foglalkoztatásnak minősül, s valakinek minden héten akadhat néhány órai alkalmi munkája - ettől azonban még nem részmunkaidőben foglalkoztatott.) További értelmezési probléma, hogy - a tapasztalatok szerint - leginkább a nyugdíjasokat foglalkoztatják részmunkaidőben; a felmérés azonban eltekint a hazai munkavállalási kortól. Ugyancsak a tapasztalatok szerint a munkáltatók egy része - a foglalkoztatást terhelő adók és járulékok csökkentése érdekében - nemcsak minimálbéren, de a ténylegesnél rövidebb munkaidővel is jelenti be alkalmazottait.

A „nagyon változó” kategória is inkább az alkalmi, s nem a részmunkaidős foglalkoztatásra utal. Mindezért a következő tábla adatait nem is a részmunkaidő elterjedtsége, hanem csupán a szokásos munkaidőnél rövidebb idejű foglalkoztatás mértékének jellemzéseként értelmezhetjük; amelynek egy - nem meghatározható része - egyúttal vélhetően részmunkaidős foglalkoztatás.

3.12 táblázat - Table 3.12

Rövidebb munkaidőben dolgozók - Employees in shorter working time

ezer fő - thousands

	Összes foglal- koztatott* - Employed*	Ebből: a szokásos heti munkaidő - from wich: usual weekly working time			
		1-15 óra - hour	16-30 óra - hour	1-30 óra - hour	nagyon változó - variable
1997. I.n.év - QI.	3.568,0	16,8	150,2	167,0	368,1
II.n.év. - QII.	3.579,5	15,0	150,6	165,6	394,9
III.n.év - QIII.	3.618,7	12,2	142,4	154,6	393,6
IV.n.év - QIV.	3.674,9	12,6	149,5	162,1	396,5
Éves átlag - Yearly average	3.610,3	14,2	148,2	162,4	388,3
1998. I.n.év - QI.	3.618,1	18,6	151,4	170,0	353,6
II.n.év. - QII.	3.640,5	17,5	152,6	170,1	359,3
III.n.év - QIII.	3.693,3	17,2	155,5	172,7	370,7
IV.n.év - QIV.	3.747,0	17,2	161,4	178,6	364,6
Éves átlag - Yearly average	3.647,7	17,6	155,2	172,8	362,0

* Sorkatonál nélkül - Excluding conscripts

Adatforrás: KSH Munkaerőfelmérés nem publikált adat - **Source:** LFS, CSO, unpublished data.

A számbavétel bizonytalansága azonban csupán visszatükröződése annak, hogy Magyarországon a részmunkaidő mindmáig nem szerepel a foglalkoztatást növelni hivatott ún. aktív eszközök között. Született ugyan egy óvatos intézkedés¹³ a munkahely-megőrzés érdekében, s ennek részeként a kisgyermekes anyák, a nyugdíj előtt állók, valamint a csökkent munkaképességűek részmunkaidős foglalkoztatásának támogatására, ezt, az önmagában is elégtelen lépést is részben keresztezik azonban a kormányzat más irányú intézkedései.¹⁴

Az 1997. július 1-én bevezetett intézkedések első eredményeiről Frey Mária adott áttekintést.¹⁵

A rendelkezés szerint támogatott részmunkaidőben foglalkoztatott munkavállalók azok lehetnek, akik:

- * saját háztartásukban egy vagy több kiskorú gyereket nevelnek és a legfiatalabb gyermek a 10. életévét még nem töltötte be;
- * legfeljebb öt évvel a rájuk irányadó öregségi nyugdíjkorhatár előtt állnak, vagy
- * a munkaképességük romlása - az Országos Orvos-szakértői Intézet véleménye szerint - eléri a negyven százalékot és nem részesülnek egyéb ellátásban.

1997-ben, július és december között összesen 1,7 ezer, létszámleépítéssel veszélyeztetett dolgozó továbbfoglalkoztatásához és 469 fő rövidített munkaidőben történő foglalkoztatásához vették igénybe a törvény által biztosított kedvezményeket. A részmunkaidős foglalkoztatás kiterjesztése mindössze 85 főt érintett.

1997-ben 2,3 ezer fő szerepelt a munkahely-megőrzési programban, 1998-ban 4,6 ezer. (Az összegző adatból nem választható el az

¹³ A 6/1996.(VII.16.) MüM rendelet a foglalkoztatást elősegítő támogatásokról, valamint a Munkaerőpiaci Alapból foglalkoztatási válsághelyezetek kezelésére nyújtható támogatásokról, 18/A.§.(2) bekezdés; illetve a rendelkezést módosító 8/1997.(IV.28.) MüM rendelet.

¹⁴ Timár János véleménye szerint „akadályt jelent a foglalkoztatáspolitikai megváltozásában a kormányzat jelenlegi családpolitikája, amely akarva-akaratlan kifejezetten a nők foglalkoztatásának visszatartására irányul. Ezen túlmenően a gyermekgondozási segély állampolgári jogú kiterjesztése és a gyermekgondozási díj újbóli bevezetése (a „főhivatású anyaság” sajátos díjazása) sokszorosán nagyobb, tartós költséggel jár, mint amennyit a részmunkaidős intézkedések igényelnének. Ez a családpolitika a feltételezett előnyeivel (például a születésszám növekedése) szemben hosszabb távon növekvő hátrányokat hoz magával: fêkezi a nők társadalmi előrehaladását, korlátozza a családi jövedelemben mutatkozó nagy egyenlôtlenségek mérséklését, és távlatilag más társadalmi konfliktusok kifejeződéséhez is vezethet. ... Hosszú ideje szilárd szakmai meggyôződése, hogy Magyarország jelenlegi és belátható jôvôbeni helyzetében nemcsak a legfontosabb, de a legkedvezôbb társadalompolitikai és gazdaságpolitikai hatásokkal járó lépés éppen a részmunkaidős foglalkoztatásban fennálló nagyfokú elmaradottságunk felszámolása volna”. {*Népszabadság*, 1998. dec. 19.}

¹⁵ Frey Mária: Aktív munkaerôpiaci eszközök típusai, részvevôi és munkaerôpiaci hatásai (1991-1997). {*Munkaügyi Kutatóintézet*, 1998.}

átmeneti likviditási gondok áthidalásához kapott támogatással érintettek, illetve a részmunkaidős foglalkoztatáshoz nyújtott támogatás; de ha mind a 4,6 ezer fő részmunkaidőben dolgozna, akkor is csak roppant szerény eredménynek minősíthetnénk.)

Tímár János idézett cikkében a nyugat-európai országok tapasztalataira utal: a részmunkaidő fő területe a szolgáltatások: az egészségügyi és szociális ellátás, az oktatás és a kulturális tevékenységek, a személyi szolgáltatások, a kereskedelem és vendéglátás, az ügyviteli és igazgatási munkák.

Ahhoz, hogy e területeken érdemlegesen nőjön a (regisztrált) részmunkaidős foglalkoztatás, az ellene ható tényezőket kellene megszüntetni, vagy legalábbis jelentősen mérsékelni. Ezek elsősorban a munkáltatók foglalkoztatási terhei, köztük mindenekelőtt az egyre növekvő egészségügyi hozzájárulás, amely mint fix költség, ellenérdekeltté teszi a munkáltatókat a részmunkaidős dolgozók alkalmazásában. Az előrelépést segítő megoldásokra bőven van példa a nemzetközi gyakorlatban.¹⁶

A munkahelyek megőrzésének támogatásával egyenrangúan fontos a munkahely bővítés; például segíteni azoknak a munkanélkülieknek az elhelyezkedését, akik részmunkaidőben kívánnak dolgozni; továbbá részmunkaidős állásokkal bővíteni a munkaerőpiacot, hogy minél több inaktív ember kapcsolódhasson be újból a munka világába. (Mint a tavalyi áttekintésben már idéztük: 1997-ben a csaknem 350 ezer munkanélküliből tízezren nyilatkoztak úgy, hogy csak részmunkaidőben szeretnének elhelyezkedni, 8 ezren pedig elsősorban részmunkaidős állást kerestek. Közülük 30 % volt a férfiak aránya, 70 % pedig a nőké.)

A nemzetközi gyakorlatban a munkáltatói fogadókészséget a bérjárulékok teljes vagy részleges átvállalásával szokták megteremteni, amire a Foglalkoztatási Törvény is lehetőséget ad. A munkavállalási szándék realizálásának az egyén szempontjából azonban akadálya lehet a részmunkaidő alatt elérhető alacsony bér is, főleg a segélyezett munkanélküliek esetében. Ezt úgy lehetne elhárítani, ha a munkanélküli járadék vagy a jövedelempótló támogatás felét az elhelyezkedés után is folyósítanák a munkaügyi központok, a munkaviszony stabilizálódásáig (Hollandiában ez három év).

c.) Az alkalmi munkavállalás - Temporary job

A társadalom meghatározott rétegeihez tartozók - különösen az alacsony képzettségűek, a munkatapasztalat nélküli fiatalok, s a

¹⁶ Időskori részmunkaidős programot terveznek bevezetni, például Ausztriában az ötven éven felüliek számára. Az elképzelések szerint a programban résztvevő munkáltatók csökkentett bérjárulékot fizetnének, s mentesülnének a 3 %-os munkanélküli hozzájárulás megfizetésétől. {Világgazdaság, 1999. febr. 24.} Az adott munkahelyen egyidejűleg fiatalok lennének alkalmazhatók, ugyancsak részmunkaidőben.

szervezett gazdaságban hagyományos munkaalkalmat nem találó idősebbek stb. - gyakran csak alkalmi, néhány napnyi vagy néhány órányi foglalkoztatáshoz jutnak. A háztartások, családi gazdaságok, kisvállalkozások világában időről-időre felkínált sokféle munka, a hagyományos munkahelyek hiányában egyre inkább felértékelődik.

Európában elsősorban Franciaország és Belgium tesz komoly erőfeszítéseket azért, hogy az ilyen munkákat beillesszék a szervezett munkák közé.¹⁷ Egyfelől a háztartások jelentős adókedvezményeket vehetnek igénybe, ha korábban munkanélkülieket alkalmaznak, a család, a háztartás kisegítőinek, másfelől az így dolgozni kívánókat megpróbálják helyi non-profit szervezetek tagjaiként összegyűjteni. A munkaközvetítést és tagjaikért felelősséget is vállaló szervezetek (tagjaikkal egyetemben) jelentős adó- és társadalombiztosítási kedvezményeket élveznek.

Noha a (regisztrált) foglalkoztatás növekedésének várhatóan a háztartások felé nyílik meg az egyik fő útja, az eredmények egyelőre szerények.

Magyarországon a KSH munkaerő-felmérése bár évről-évre kissé növekvő számú, összességében a keresők töredékét kitevő alkalmi munkavállalót regisztrál. A felmérések során általában azok minősítették magukat alkalmi munkásnak, akik egyetlen munkaadónál sem álltak munkaviszonyban, s munkájuk többnyire szezonjellegű: a mezőgazdaság, a turizmus, a kereskedelem időszakos igényéhez kötődik.

3.13 táblázat - Table 3.13

Az alkalmi munkások száma 1992-1998 - Number of temporary workers, 1992-1998

fő - persons

Év - Year	I. negyedév - QI.	II. negyedév - QII.	III. negyedév - QIII.	IV. negyedév - QIV.	Éves átlag - Yearly average
1992	4.866	9.083	10.479	9.824	8.563
1993	12.740	14.637	18.391	14.758	15.132
1994	13.148	17.611	19.956	18.415	17.283
1995	13.782	17.949	20.805	19.001	17.884
1996	17.825	23.842	27.866	24.363	23.474
1997	20.450	25.232	27.667	29.472	25.705
1998	25.903	31.332	31.332	29.505	28.524

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998., KSH 1999 - **Source:** LFS, Time Series 1992-1998, CSO, 1999

¹⁷ E törekvésekről részletesen beszámol Frey Mária tanulmány-kötete: Munkahely-teremtés a munkaerőpiac fő áramlatán kívül, Budapest, 1997.

Az alkalmi munkák regisztrálására Magyarországon is kísérlet történt; a jogszabály 1997. szeptember 1-én lépett hatályba.¹⁸ A rendelkezés fő célja az volt, hogy a munkanélküliek, s főként a jövedelem-pótló támogatásban részesülők meghatározott idejű munkaviszony igazolásával további jogosultságot szerezzenek a munkanélküli, egészségügyi, baleseti ellátásra.

Az ingyenesen kiváltható AM könyvet (amelybe a munkáltatók - minden más adminisztratív eljárás mellőzésével, csupán a megfelelő összegű közteherjegy (bélyeg) beragasztásával róhatták le a foglalkoztatást terhelő kötelezettségüket) 1997. szeptember 1. és december 31. között 11.441-en, zömmel munkanélküliek vagy jövedelempótló támogatásban részesülők váltották ki.

A könyvet azonban a tulajdonosok több mint egyharmada nem mutatta be a munkaügyi szervezetnél, mert vagy nem végzett ilyen módon munkát, vagy - a jövedelempótló támogatásban részesülőkön kívül - nem volt szüksége a munkaviszonyba töltött idő igazolására.

1997-ben a munkaügyi szervezetnél összesen 6.405 AM könyvet regisztráltak, 19.940 napnyi munkavégzéssel. Az egy főre jutó, munkaviszonyban töltött napok száma országos átlagban 3,1 nap volt, az így dolgozókat döntő többségben minimálbéren foglalkoztatták (legalábbis a lerótt bélyegek szerint).

1998-ban 21.084 fő váltott ki AM könyvet, mintegy 60 %-uk regisztrált munkanélküli, ezek kb. fele jövedelempótló támogatásban részesült. A többiek kis hányada pályakezdő (kb. 5 %), mintegy 14 % volt nem-regisztrált munkanélküli, 12 %-a háztartásbeli, vagy gyerekgondozáson lévő. A kiváltott AM könyveknek azonban már csak mintegy 60 %-át (13 ezret) mutatták be a munkaügyi központoknál, ahol 11 ezret fogadtak el. Többségük (7,1 ezer) a jövedelempótló támogatásban részesülők és a regisztrált munkanélküliek közé tartozott. Az év során a 11 ezer fő 45 ezernyi munkaalkalommal összesen csaknem 75 ezer napot dolgozott, átlagosan 6,7 napig, 93 %-uk minimálbéren.

Az alkalmi munkavállalás szabályozása tehát szerény eredményt hozott, s azt is főként a további jövedelempótló támogatást remélők körében.

Annak ellenére, hogy a jogszabály kedvezményeket biztosított a magán-munkáltatóknak: a közteherként befizetett összegek felét átvállalhatta a

¹⁸ Az alkalmi munkavállalói könyvvel történő foglalkoztatásról és az ahhoz kapcsolódó közterhek egyszerűsített bevezetéséről rendelkező 1997. évi LXXIV. törvény. A törvény értelmében alkalmi foglalkoztatásnak minősül, ha a munkáltató ugyanazzal a munkavállalóval legfeljebb öt egymást követő naptári napig, de egy hónapon belül legfeljebb 15 naptári napig, egy évben pedig legfeljebb 90 napig létesít olyan munkaviszonyt, ahol a munkavállalónak kifizetett (levonások nélküli) munkabér legalább napi 700, legfeljebb napi 2.400 forint.

A munkavállalók a munkaügyi központoknál kaphatnak ingyenesen, egy évre szóló Alkalmi Munkavállalói könyvet (AM könyv). A munkáltató a napi munkadíj mértékétől függő, 500-1.500 forintos, az AM könyvbe beragasztott közteherjeggyel (bélyeggel) rója le a foglalkoztatáshoz kapcsolódó közterheket.

Munkaerőpiaci Alap, amennyiben a munkáltató jövedelempótló támogatásban részesülő (azt kimerítő), vagy a munkaerőpiaci szervezetnél regisztrált, de ellátásra nem jogosult munkanélkülit foglalkoztat. 1998. január 1-től az AM könyvvvel rendelkező vagy ellátatlan tartós munkanélkülieket foglalkoztatók kérhetik a munkaadót terhelő egészségügyi hozzájárulás átvállalását, a magán-munkáltatók pedig a közterhek támogatását is.¹⁹

d.) A határozott idejű foglalkoztatás - Fixed term contracts

A hagyományos munkaviszonyok egyik eleme a határozatlan időre szóló alkalmazás; aki megfelelően végzi munkát, az bízhat benne, hogy akár nyugdíjazásáig az adott cégnél dolgozhat. A gazdaság konjunkturális hullámzásai persze a legjobb cégeket is kikezdehetik; a munkavállalót azonban - legalábbis Nyugat-Európában - a kényszerű leépítések esetén is valamiféle védelem illeti meg: előre meghatározott felmondási idő, végkielégítés. Meghatározott időre a cégek általában csak meghatározott szükségletek esetén alkalmaznak pótlólagos munkaerőt; a tervezettnél nagyobb, sürgősebb munkákra, munkacsúcsokra (pl. konzervgyárak a szezonban) stb.

Az európai szakszervezetek gondosan ügyelnek arra, hogy a határozott idejű szerződésekkel a cégek ne rövidíthessék meg munkavállalóikat, ne foszthassák meg őket a felmondási időtől és a végkielégítéstől. (Az amerikai elemzők - pl. Gary Becker Nobel díjas a chicagói egyetem tanára - éppen ebben látják az európai munkaerőpiac rugalmatlanságának egyik fontos tényezőjét.)

A magyar jogszabályok lényegében megegyeznek az európai normákkal, s a bíróságok megbüntetik azt a munkaadót, akiről megállapítható, hogy a határozott idejű munkaszerződést a munkavállaló jogainak (felmondási idő, végkielégítés, felmondási védelem) kijátszása érdekében kötötte.

A határozott idejű foglalkoztatás elterjedtségéről az OMMK már idézett rövidtávú munkaerőpiaci prognózisa tájékoztat: 1997. augusztusában a foglalkoztatott nyugdíjasok nélkül számított teljes munkaidőben dolgozó statisztikai állományi létszám 19,8 %-át, egy évvel később 20,7 %-át alkalmazták határozott idejű szerződéssel. A becslések szerint ez „elérheti a 600 ezer főt”. Az érvényben lévő határozott időre szóló szerződések jellemző időtartama 180-210 nap.

A prognózis adataiból nem állapítható meg, melyek az érintett ágazatok, de nyilvánvaló az erős szezonális összefüggés: a megfigyelés

¹⁹ Sőt, ha az alkalmi munkavállaló a beállási kötelezettség alá nem eső (250 ezer Ft-ot el nem érő) jövedelméről mégis adóbevallást készít, akkor a munkáltató a közteherjegy beragasztásával befizetett adóelőleg egy részét vagy egészét visszakaphatja, mivel az ilyen bérjövdelemre adójóváírás illeti meg, ami 1998-ban a bér 20 %-a, de legfeljebb jogosultsági hónaponként 4.200.- Ft volt. (1999-ben az adójóváírás a bér 10 %-a, jogosultsági hónaponként 3.000.- Ft.)

kezdetétől, 1997. első félévétől a prognosztizált 1999. első félévéig az összes létszám-csökkenés több mint 20 %-a a lejárt szerződések következménye, a második félévben pedig ez az arány meghaladja a 45 %-ot. {*Rövidtávú munkaerőpiaci prognózis, 1999. I. félév, OMMK, 1998. 40. old.*}

A határozott idejű munkaviszony - feltételezhetően - jelentős mértékben egybeesik a szervezett gazdaságban a szezonális foglalkoztatással.

e.) *A távmunka-program - Program for teleworking*

Európában nagy reményeket fűznek ahhoz, hogy a számítógépek segítségével éppen az üzleti (foglalkoztatási) központoktól távol élők, s ezért helyi foglalkoztatásban nem reménykedhetők, a családi kötelezettségeik miatt a kötött munkaidőt vállalni nem képes személyek (például a kismamák), valamint a mozgásukban korlátozott emberek sokasága a munkát otthon, bizonyos értelemben kötetlen munkaidőben végezve visszakerülhet a foglalkoztatottak közé.²⁰

Magyarországon 1998. elején indult a távmunka-program. Megalakult a Távmunka Közhasznú Társaság, amelynek feladata a hazai távmunka számítástechnikai feltételeinek biztosítása, egy országos szolgáltató központ üzemeltetése.

Az első lehetőségeket a megváltozott munkaképességűeknek írták ki, a második pályázatot a gyermekgondozáson lévő, illetve a gyermeküket egyedül nevelő nők számára. Munkavégző bőven akadt volna, a Kht. 1998. augusztusáig már több mint 15 ezer potenciális munkavállalót regisztrált, a munkaadók viszont alig érdeklődtek. 1998-ban hatvan, otthoni számítógépes munkát ajánló cég pályázatát bíralták el, 27 részesült támogatásban 197 munkahely létesítéséhez.

²⁰ Az EU 1994-ben közzétett úgynevezett Bangelmann-jelentése szerint az ezred fordulóiig 10 millió ilyen munkahely létesíthető. A gyakorlatban azonban a program kevésbé átütő sikerű. 1995-ben egy felmérés szerint 1,25 millió volt a távmunkások száma. E munkavégzési forma Nagy-Britanniában volt a legnépszerűbb, itt 560 ezer fő, Franciaországban 215 ezren, Olaszországban 97 ezren dolgoztak ebben a formában. {HVG, 1998. febr. 28.}
Átütő siker született viszont Dániában, ahol a távmunkások aránya az 1994. évi 0,4 %-ról 1999-re 5-10 %-ra növekedett. 1997-ben ugyanis a kormány - az adótörvény módosításával - lehetővé tette, hogy minden munkaadó adómentes juttatásként vásárolhat dolgozói számára otthoni számítógépet, amennyiben azt a dolgozó a munkájához kapcsolódó feladatokra is fel tudja használni. „Ennek eredményeként főként a nagyobb vállalatok gyors vásárlásba kezdtek, és rövid időn belül az alkalmazottak háztartásainak 75 %-ába pentiumos számítógép került, gyakran nyomtatóval, modemmel és Internet-előfizetéssel együtt. Cserébe a dolgozóktól megkövetelték, hogy szerezzék meg a komputerhasználói jogosítványt, az ECDL-t. A tanulást saját szabadidőben kellett megoldaniuk, akár távoktatás segítségével, de a munkáltató költségén. Két éven belül közel 200 ezer dán munkavállaló élt ezzel a lehetőséggel, amelynek következtében napjainkra Dánia világelső lett a számítógéppel felszerelt háztartások arányát tekintve”. {*Wesselényi Andrea: A távmunka helyzete Európában, a Neumann János Számítógéptudományi Társaság hírlevele, 1999. márc.*}

3.4 A támogatott foglalkozások - Subsidised employment

A munkaerőpiac gyenge keresletét a foglalkoztatáspolitikai évek óta különféle foglalkoztatás-ösztönzési programokkal igyekeznek a lehetőségeihez mérten ellensúlyozni; ilyenek az előző fejezetben bemutatott programok is. A támogatások - a képzésen és a korengedményes nyugdíjon kívül - évente mintegy 200 ezer munkanélkülinek, pályakezdő fiatalnak nyújtanak rövidebb-hosszabb időre munkalehetőséget, s többnyire minimális jövedelemmel.

1998-ban a Munkaerőpiaci Alap (amely a munkáltatók és a munkavállalók befizetéseiből képződik) mintegy 230 ezer fő foglalkoztatásához nyújtott támogatást, összesen mintegy 30 milliárd forint ráfordítással.²¹ Ezen kívül - költségvetési forrásból - további 5,2 milliárdot költöttek a központosított szervezett közmunka-programokra, amelyben zömmel ugyancsak a munkanélküliek vettek részt. Ezen felül az Országos Foglalkoztatási Alapítvány (OFA) zömmel a non-profit szervezetek foglalkoztatást elősegítő akcióihoz 1998-ban ugyancsak mintegy 672 millió Ft támogatást adott.

Összességében tehát a társadalom jelentős összegeket áldoz a munkanélküliek foglalkoztatására. *{Frey Mária számításai szerint az aktív eszközökre fordított kiadások a 90-es években, az évenkénti nemzeti jövedelem 0,35-0,61 %-át tették ki; 1997-ben 0,46 %-át. I.m. 3. melléklet.}*

A foglalkoztatás-növelés korábbi programjaihoz 1998-ban újabbak csatlakoztak, esetenként kiegészítve vagy módosítva a régebbieket. Új támogatási forma például csoportos létszámleépítés esetén a hozzájárulás az egyéni sorsokat rendezni segítő akciók költségeihez. 1998-tól mód nyílt a közhasznú szervezetek foglalkoztatását elősegítő tevékenységének támogatására. A korábbi programok kiegészültek a táv-munkavégzést segítő központi programok indításával. Az utiköltség térítést felváltotta a mobilitási támogatás, amely magában foglalja a munkába-járás költségeinek - meghatározott feltételek közötti - megtérítését; s bizonyos körzetekben a toborzás költségeinek (alkalmanként legfeljebb számlával igazolt 500 ezer Ft) átvállalását, valamint egy évig lakhatási hozzájárulást kaphatnak a regisztrált munkanélküli foglalkoztatását szállás biztosításával

²¹ A - létezése óta többféle néven működött - Alapból fedezik az ún. passzív ellátásokat (a munkanélküli járulék, jövedelem-pótló támogatás), a munkaerőpiacra visszajutást szolgáló képzéseket, valamint a munkahelyhez jutás különböző módjait (aktív eszközök), például a közhasznú munkát, a munkahelyteremtő beruházásokat, a vállalkozóvá (önfoglalkoztatóvá) válást, meghatározott körben az új alkalmazásokat a bért terhelő adók és járulékok egy részének átvállalásával stb.

A MűM, majd a SzCsM adatai szerint az évről-évre növekvő ráfordításokból (1992: 84,9 milliárd, 1996: 91,3; 1997: 120,2; 1998: 142,8 milliárd) fokozatosan növekvő összeget fordítottak az aktív eszközökre. Az adatokat Frey Mária idézi aki széles áttekintésben elemezte az ún. aktív eszközök: hatékonyságát. Aktív munkaerőpiaci eszközök típusai, részvevői és munkaerőpiaci hatásai (1991-1997) Munkaügyi Kutatóintézet, 1998. A továbbiakban jórészt erre az elemzésre támaszkodunk. Az 1998-ra vonatkozó adatokat az OMMK és a SzCsM Alapkezelési Főosztálya bocsátotta rendelkezésünkre.

vállaló munkáltatók. (A támogatásként adható összeg a munkanélküli járadék alsó határa.)

A régebbi és az újabb programok - csakúgy, mint az elmúlt években - éves átlagban mintegy 90-100 ezer embernek nyújtottak hosszabb-rövidebb idejű munkalehetőséget.²²

A főbb programok:

A MüM, majd a SzCsM által működtetett programok - a képzésben résztvevőket és a korengedményes nyugdíjazásokat itt nem számítva - 1998-ban már mintegy 230 ezer ember foglalkoztatását segítették valamilyen formában.

3.14 táblázat - Table 3.14

Az aktív programokban érintettek létszáma* - Participants in active programmes

fő - persons

Aktív eszközök -	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
Közhasznú foglalkoztatás -	10.585	34.670	89.251	69.674	86.496	141.258	101.208	116.113
Bértámogatás -	1.105	11.637	50.875	47.772	37.214	29.700	38.497	49.596
Mk. terem. beruh. tám. ** -	8.989	10.245	30.366	26.115	25.459	25.518	23.418	17.498
Vállalkozóvá válás tám. -	1.038	5.493	10.633	12.621	5.609	4.619	4.674	4.343
Rövidített m. idejű fogl. -	31.747	28.581	13.377	9.418	3.397	5.663	1.375	1.328
Utiköltség térítés -	-	-	6.615	3.414	4.624	4.820	6.000	8.093
Pályakezdők programjai -			-			5.850	15.565	23.330
Munkahelyteremtés: - önfoglalkoztatói -							1.209	3.027
Munkahelymegőrzés -							2.299	4.587
Járulék átvállalás -							574	1.805
Egyéb*** -	351	-	804	2.014	-	-	-	-
Munkaerőpiaci képzés -	29.492	60.466	89.251	93.927	71.182	71.980	75.993	79.604
Korengedményes nyugdíj -	3.165	5.376	10.729	7.222	6.562	5.382	3.576	1.914
Összesen - Total	86.472	156.468	212.650	272.177	240.543	294.790	274.338	311.238

* Az érintett létszám mindazokat magában foglalja, akik az adott évben akár csak egy napig is részt vettek a programban - Including everybody who participated for at least one day

** A támogatással létrehozott munkahelyeken a foglalkoztatottak száma. (1991. évi adat a támogatás fejében vállalt új munkahelyek számát tartalmazza.) - Number of newly employed in 1991: member of the promised new jobs

*** 1998-tól: mobilitási támogatás - From 1998: support for mobility

Adatforrás: 1991-1997: Frey Mária i.m., 1998. OMMK és SzCsM - **Source:** 1991-1997. M.Frey ib.; 1998: NLC and Ministry of Social and Family Affairs

Az éves átlagléttszámok (a rövid idejű, néhány napos képzés, a többszöri, de néhány hetes közhasznú munka) jóval kisebbek ugyan, mint az ún. „érintett létszám”, de így is tekintélyesek. Ha ismét eltekintünk a munkaerőpiacra visszajutást segítő képzéstől, valamint a korengedményes nyugdíjazástól, akkor éves átlagban 1998-ban is több mint 90 ezer ember kapott segítséget a foglalkoztatásához.

²² Az „érintett létszám” valójában ennek mintegy háromszorosa, mert mindazokat magában foglalja, akik az év során akár csak egy napig is részt vettek valamilyen programban.

**Az aktív eszközökben résztvevők éves átlagos létszáma - Yearly average
number of participations in active programmes**

fő - persons

Aktív eszközök -	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
Közhasznúfoglalkoztatás -	-	27.021	24.971	34.094	30.780	30.877
Bértámogatás -	-	20.422	14.371	12.268	25.762	29.313
Mk.hely.terem.beruh.tám.* -	-	23.051	23.123	20.694	16.195	12.251
Vállalkozóvá válás tám. -	-	3.668	1.289	1.378	1.410	1.307
Rövidített m.idejű fogl. -	-	1.781	363	899	269	1.328
Utiköltség térítés 1998-tól mobilitási tám.	-	1.147	1.955	1.747	2.618	2.919
Pályakezdők programjai -				2.314	6.096	10.302
1997-ben bevezetett új eszközök** -					2.056	4.082
1998-ban bevezetett új eszközök***						7.091
-						
Munkaerő képzés -	-	30.662	24.059	20.829	22.750	23.039
Korengedményes nyugdíj -	-	6.283	5.934	4.406	2.791	1.348
Összesen - Total	75.864	114.795	96.065	98.629	110.727	118.780

* Az év folyamán (a foglalk. kötelezettségnek megfelelően) betöltött munkahelyek száma - Number of new jobs, created as obligation chering the year

** Ld.: járulék átvállalás, munkahely-megőrzés, önfoglalkoztatói és korszerű munkahely-teremtés támogatása - I.e. supported contibutions, job - maintenance, help for up a busines; up-to date job creating, etc.

*** Mobilitási támogatás többféle módja, a csoportos létszámleépítés és a közhasznú szervezetek támogatása - Incentires for mobily, help in the case of masslay-offs, support for non-profit organizations

Adatforrás: 1993-1997: Frey Mária: i.m. OMMK és SzCsM - **Source:** 1993-1997: M.Frey ib. 1998: NLC, Min. of. Social and Family Affairs

A támogatott foglalkozások kétharmadát lényegében két program adja: a közhasznú foglalkoztatás és a bértámogatás, (de ha ide soroljuk a pályakezdők zömmel ugyancsak bértámogatását is, akkor a három programban résztvevők aránya több mint 74 %). A munkahelyteremtéshez adott beruházási támogatás eredményeként létrejött munkahelyek számottevőek még, a többi szerényebb hatókörű.

a.) A főbb programok között 1998-ban is a közhasznú foglalkoztatás nyújtott a legtöbb embernek néhány hónapnyi munkát és szerény kereseti lehetőséget. Mint Frey Mária elemzése megállapítja: a közhasznú munkavégzésben mindig is a munkaerőpiac leghátrányosabb helyzetű csoportjai vettek részt. Jellemzően az általános iskolát, vagy annál kevesebbet végzetek dolgoztak a zömmel a települések kommunális igényeit kielégítő (útkarbantartás, ároktisztítás, vízelvezetés stb.) munkákon. Az évek során némileg megváltozott a közmunkákat végzők összetétele (valamivel több a nő, a 40 és főként az 50 évesnél idősebb férfi stb.), s valamelyest bővültek a közmunkában elvégezhető feladatok is (egészségügyi, szociális, művelődési- és oktatási tevékenységek); a jellemző azonban a kommunális tevékenység maradt. Ahol nincs más munkalehetőség,

különösen a kistelepüléseken, aprófalvas térségekben a munkanélküliek, s főként a jövedelempótló támogatásban részesülő tartós munkanélküliek számára többnyire ez az egyetlen munkavégzési (és jövedelemszerzési) lehetőség; s egyúttal az immár 180 napnyi munkavégzés a feltétele is a támogatás további folyósításának. {Frey Mária, i.m. 25-36. old.}

Bár a szakértők sok vonatkozásban bírálják a közhasznú foglalkoztatást (nem segíti elő a munkaerőpiacra visszakerülést, drága - személyenként több mint 20 ezer Ft a támogatás költsége stb. - nyilvánvaló, hogy viszonyaik között ez lényegében a szociális támogatást helyettesíti, jellemzően olyan, hátrányos helyzetű csoportok esetében, akik megsegítése elől nem zárkozhat el a társadalom. A közhasznú foglalkoztatás ennek sajnos, még tartósan eszköze lehet.

- b.) A bértámogatást azok a munkáltatók kaphatják, akik vállalták, hogy meghatározott ideig (legalább 6 hónapig) korábban legalább 6 hónapja (pályakezdők esetében 3 hónapja) munkanélkülit foglalkoztatnak. A munkabér 50-100 %-át a munkaügyi szervezet vállalta át; viszont a munkáltatónak arra kellett kötelezettséget vállalnia, hogy a dolgozót a támogatott időszakot követően legalább annyi ideig foglalkoztatja, mint amennyire támogatást kapott.²³

Frey Mária elemzése szerint főleg a kis magánvállalkozások alkalmaznak támogatással tartós munkanélkülieket, s ha kell és lehet, emellé útiköltség-térítést is igényelnek. Többségük kereskedelmi, feldolgozóipari- és mezőgazdasági egyéni és társas kisvállalkozás. Meglehetősen gyakori, hogy évről-évre ugyanaz a vállalkozói kör jelentkezik foglalkoztatóként.

A Munkaerőpiaci Alapon kívül 1994. óta a társasági adótörvény is kedvezményezi a tartós munkanélkülieket foglalkoztató munkáltatókat. Frey Mária a társasági adóbevallásokból származó adatokat is idézi: 1994. és 1998. között évente mintegy 3-4.000 vállalkozás vett igénybe ezen a címen adóalap-kedvezményt, évente 1-1,2 milliárd forint értékben.

Az így foglalkoztatottak számát mintegy tízezer főre becsüli. Feltételezhető, hogy a párhuzamos finanszírozás áttekinthetetlen és könnyen kijátszható. {I.m. 36-43. old.}

Az adózási kedvezménnyel ösztönözött foglalkoztatást itt nem számolva, a munkaügyi szervezet támogatásával 1998-ban csaknem 50 ezren (a pályakezdők támogatott programjaiban részvevőkkel együtt 73 ezren) dolgoztak jellemzően 6-8 hónapig.

²³ Az évenként változó szabályozás 1995-ig a TB járulék átvállalását is lehetővé tette. 1997. július 1-től csökkentette a munkaadó tovább-foglalkoztatási kötelezettsége, ami addig a támogatott időszak kétszeresét írta elő. Ez a rendelkezés 1998. január 1-én lépett hatályba.

- c.) A közmunka-program - mint már jeleztük - a munkaerőpiaci programoktól független, a kormány által elkülönített pénzalapból működik. A terület-fejlesztés, a központi erdőtelepítési program, a környezetvédelem, ár- és belvízvédelem időszakos feladatait korábban a Közmunkatanács jelölte ki, s elvégzésükre pályázni lehetett. A közmunkákon zömmel ugyancsak tartós munkanélkülieket foglalkoztattak.

1998-ban a közmunka-programokban éves átlagban mintegy 20 ezren jutottak átlagosan 6-7 hónapnyi munkához.

1998-ban megszűnt a Közmunka Tanács, helyébe a Szociális- és Családügyi Minisztérium négy regionális irodát kíván működtetni, amelyek az adott térség igényeit felmérve szervezik majd a közmunkákat.

- d.) Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (OFA) foglalkoztatás-bővítő programjai. Az OFA, folytatva hat éve elkezdett programjait, 1998-ban csaknem 672 milliót fordított a hátrányos helyzetű térségek és rétegek foglalkoztatási lehetőségének javítására, elsősorban a non-profit szervezetek erőfeszítéseinek támogatásával. A részben évek óta folyó, részben 1998-ban kezdeményezett programok mintegy 25 ezer embert segítettek vissza a munkaerőpiacra 1998-ban. A zömmel pályázatok útján elérhető támogatások között - a már korábban megkezdettekén túl - szerepelt a részmunkaidős foglalkoztatás ösztönzése, amely a munkanélkülieken kívül olyan, kényszerűen nagyrészt a háztartáshoz kötött személyeket segít részidős foglalkoztatáshoz, mint például a kisgyereket, beteget gondozók. A Rátalál(ás)-program a tartósan munkanélkülieket elhelyezkedését segíti Budapesten és három Észak-Kelet magyarországi városban, egy sikeres holland program meghonosításával. Az Újrakezdési program - a korábbi Beilleszkedési, illetve képzési és foglalkoztatási program folytatásaként - az általános iskolai végzettséggel sem rendelkezők felzárkóztatását szolgálja stb.

A közalapítvány gyakorolja az állam tulajdoni jogait a zömmel csökkent munkaképességűeket foglalkoztató gazdasági társaságok felett is. A hat célszervezet együttes állományi létszáma 7.850 fő volt, közöttük 5.760 megváltozott munkaképességű. *{Beszámoló az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány 1998. évi tevékenységéről.}*

A foglalkoztatást támogató programokkal - a rendelkezésünkre álló valószínűleg nem teljes körű információk szerint²⁴ - 1998-ban is 90-100 ezer embert a társadalmi szolidaritás segített munkához.

²⁴ A központilag nyilvántartott programokon túl a helyi önkormányzatoknak és a non-profit szervezeteknek is lehetnek foglalkoztatást támogatói akciói. Frey Mária idézett tanulmánya említi például Szeged Város Önkormányzatának kezdeményezését, amely munkahelyteremtő kedvezményt adott a jövedelempótló támogatásban részesülő munkanélküli foglalkoztatójának.

A foglalkoztatást támogató főbb programokban résztvevők száma 1998-ban -
Number of participant in the main subsidised programs, 1998

Program	Létszám (ezer főben) - Participants ('000 pers)
- A Munkaerőpiaci Alapból fedezett programok* - Programs, financed by Labour Market Fund	98,0
- Közmunka - Public work, financed by Public Work Council	20,0
- OFA programok - Programs financed by Employment Foundation	25,0
EGYÜTT: - TOGETHER	143,0

* A 3..... sz. táblázatban ismertetett programok, a képzésben résztvevők és a korengedményes nyugdíjazás nélkül. -

A különféle forrásokból (Munkaerőpiaci Alap, Közmunka Tanács, OFA) támogatott, különböző időtartamú munkalehetőségeket továbbra sem lehet munkaidőre (munkanap, hónap) átszámítani; becslésünk az átlagos létszámon alapul.

A ténylegesen érintett, többszázezer fő hosszabb-rövidebb idejű foglalkoztatása rendszeresen megjelenik a KSH munkaerő-felmérésében, amely, mint tudott, az 1 órányi jövedelem-szerző munkát is foglalkoztatásként veszi figyelembe.

3.5 Magyar munkavállalók külföldön - külföldiek Magyarországon - **Employment of Hungarians abroad - foreign labour supply in Hungary**

A külföldön legalisan dolgozó magyar munkavállalók és a Magyarországon foglalkoztatott külföldiek nagyságrendje - legalábbis a statisztikákban számbavettek között - lényegében kiegyenlíti egymást. Mindkét szám marginális, (20 és 22 ezer fő); s az 1 %-nál is kisebb súlyuk csak meghatározott részpiacokon játszik szerepet. (Vélhetően azonban mindkét nagyságrend jóval nagyobb, az engedély nélkül munkát vállalatokat azonban sehol sem lehet regisztrálni.)

a.) Magyar munkavállalók külföldön - Employment of Hungarians abroad

Európában - de az Európán kívüli OECD országokban is - tulajdonképpen nagyon szerény a munkaerő-vándorlás. (Az OECD országok hivatalos statisztikája, az évenként közreadott SOPEMI Report szerint a migráció különböző formái évek óta rendkívül alacsonyak; Európában például 1997-ben a munkavállalási célú migráció 2 %-át sem érte el a munkavállalási korú népességnek. Kivételt csak a helyi háborúk miatti menekülők és menedéket kérők képviselnek; akiknek tömegei főként a szomszédos országokban remélnék védelmet.)

Az Employment in Europe 1998 elemzése szerint a 90-es évek elejétől lényegesen lelassult az Unióba bevándorlás. Mi több, a bevándorlók nagy aránya a saját országába visszatérő EU állampolgár- Bár az

adatok hiányosak és megbízhatatlanok, az értékelhetőek alapján 1996-ban a visszatérők adták a teljes migráció felét; néhány ország (Németország, Görögország, Hollandia és Svédország) kivételével. {*Employment in Europe 1998, 32. old.*}

Az OECD országok tartósnak bizonyuló fő migrációs trendjét megerősítette az 1999. elején Japánban tartott értekezlet.²⁵

A több világrészt (Nyugat-Európát és több kelet európai országot, Ausztriát, az Amerikai Egyesült Államokat, Kanadát stb.) áttekintő helyzetelemzésben természetesen szerepet kapott az ázsiai pénzügyi válság hatása csakúgy, mint az Albániából és Koszovóból, majd Irakból menekülők befogadása, sőt Norvégia és Finnország munkaerőpiacán a svéd, illetve a volt Szovjetunióból és Észtországból a munkát keresők megjelenése.

A nemzetközi migráció fő folyamatának azonban a családegyesítéseket tekintik; a munkavállalási célú migráció változatlanul jelentéktelen. Noha az Európai Unió tagországainak polgárai korlátozás nélkül vállalhatnak munkát egymás országában, jobbra csak az építőipari vállalkozások jelennek meg konkurenciaként. Az országok közötti szerény munkaerőmozgás a szomszédos régiókra szűkül; az esetleg határokat is átlépők pedig jellemzően ingázók. (Ezt úgy tekintik, mint a természetes munkaerőpiaci régiók létét.)

Minden európai ország ugyanakkor kemény rendelkezéssel védi saját munkaerőpiacát a nem Unió-tag (úgynevezett harmadik) országokból érkezőktől. Magyar munkavállalók is csak ott vállalhatnak munkát, ahol befogadásukat (meghatározott kvóták szerint) államközi megállapodás biztosítja. Az egyik legjelentősebb ilyen egyezményt Németország kötötte Magyarországgal; Ausztria pedig a külföldiek számát globálisan meghatározó keretszámon belül, s az 1998-ban kötött gyakornok-csere, valamint a és határmeneti ingázó migrációra vonatkozó megállapodás alapján fogad magyar munkavállalókat.

Magyarország az évenként megállapított keret birtokában küldhetett munkavállalókat Németországba, s 1997-ig a különböző munkavállalói csoportok (vállalkozói szerződéssel foglalkoztatottak, egyéni munkavállalók) együttes létszáma elérhette az évi 20 ezer főt. A németországi munkanélküliség növekedése miatt azóta korlátozták a külföldiek (köztük a magyarok) munkavállalását. 1998-ban mintegy 10,4 ezer magyar németországi foglalkoztatására adtak módot a keretszámok (2 ezer gyakornok, 6,4 ezer vállalkozói szerződés birtokában; főként építőipari- és szerelőipari cégek, de 2-300 informatikai szakember is; továbbá mintegy 2 ezer szezonális munkavállaló). Sajnos, e keretszámokat sem tudtuk mindig kitölteni,

²⁵ Bureau of the working party on migration, Tokyo, 27 January, 1999, Summary of migration trends at presented ad the SOPEMI meeting, OECD, Direction for Education, Employment, Labour and Social Affairs, Employment, Labour and Social Affairs Committee, Febr. 1999.

mert a szabályozás értelmében minden egyéni munkavállaló legfeljebb egy évig (hosszabbítás esetén 1,5 évig) maradhat; a következő évben csak újabb személyt fogadnak.

A munkakultúra, s az újabb termelési-technikai eljárások megismerése szempontjából rendkívül hasznos tapasztalat-szerzés azonban - mint említettük - a hazai foglalkoztatás nézőpontjából leginkább csak egy-egy foglalkozási részpiacon játszik szerepet.²⁶

Hasonló a helyzet Ausztriával. Az osztrák gazdaság mintegy 270 ezer külföldi munkavállalót fogad, s ezt a 80-as évek végén csaknem egészében kitöltötték, főként a török és a jugoszláv vendégmunkások. Magyarország évi mintegy 9,5 ezer főt küldhet; ezt növeli meg valamelyest az 1998-ban kötött gyakornok-csere egyezmény (300 fővel) és a határmenti ingázó munkavállalás lehetősége.²⁷

A Burgelandsdal sok szempontból még ma is azonos munkaerőpiaci régiót alkotó nyugat-dunántúli megyékből²⁸ az ingázási kereteket kitöltötték; az osztrák állampolgárok azonban elsősorban munkaadóként igyekeznek Magyarországon megjelenni, s nem munkavállalóként.²⁹

Németországon és Ausztrián kívül jobbra a kapcsolatokat erősítő, szimbolikus nagyságrendű munkavállalói csere-egyezmény létezik

²⁶ A foglalkoztatási kötöttségek lazításában azonban mind a német, mind a harmadik országbeli cégek érdekeltek. Az adott helyzetben jónak ígérkező megoldás például a vegyes vállalat alapítása.”Az előrelátó magyar kft. egy német GmbH-val alapít közös vállalatot, és akkor magyar-német vegyes vállalatként magyar „anyavállalatától” hoz szakmunkásokat vállalkozási szerződés alapján. Az elkerülhetetlenül várható „vendégmunkás” rendszerben is ez a magyar társtulajdonú GmbH hoz munkaerőt és köt vállalkozási szerződést. Ez a megoldás biztonságosabb, mint a tisztán magyar tulajdonú németországi vállalkozás”. {*Üzleti* 7, 1998. nov.16.}

²⁷ Az 1998-ban Ausztriával megkötött egyezmény értelmében három dunántúli megye - Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala - lakói vállalhatnak munkát Burgelandsban. A határmenti, napi ingázásos munkavállalásra a három megyéből 550-en pályázhattak; elvileg ugyanennyien vállalhatnak munkát Burgenlandból Magyarországon is. A hat hónapra szóló engedélyt azok kérhették, akik legalább egy éve laktak a szóbanforgó területeken, büntetlen előéletűek és rendelkeznek a megfelelő okmányokkal. Az osztrák fél meghatározott szakmákban korlátozta a magyarok munkavállalását (nem adnak engedélyt az építő-, ruházati- és a textiliparban; a fém- és a villamosiparban pedig csak szolgáltató kisvállalkozásoknál lehet elhelyezkedni, nagyobb cégeknél nem). Az ingázó magyar munkavállalókat elsősorban mezőgazdasági munkákra várták.

²⁸ A határmenti területek együttes fejlesztése egyébként a Phare egyik törekvése is. Az osztrák határmenti magyar területek fejlesztésére 1995-től - Ausztria EU tagjává válásakor - nyíltak meg a Phare-források három határmenti megye, Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala számára. A Phare-támogatás 1995-ben öt évre 35 milliós ECU keretösszeget irányzott elő. {*HVG*, 1998. ápr. 18.}

²⁹ Az EU és Magyarország társulási szerződéséből következően az országok kölcsönösen alapíthatnak vállalkozásokat egymás országaiban. 1999. februárjától a már korábban engedélyezett társas vállalkozásokon kívül az egyéni vállalkozók is működési lehetőséget kaptak egymás országaiban. A hírek szerint a Magyarországon megtelepült nagyobb cégeken túl számos kisebb osztrák vállalkozás igyekszik itt telephelyet létesíteni.

Magyarország és Svájc között (100 fős gyakornok csere), Írországgal (12, magasan képzett egyéni munkavállaló) Luxemburggal (20 fő), gyakornok-csere Hollandiával stb.

Az engedélyezett külföldi munkavállalás jelent meg az éves munkaerőmérlegekben (1994. január 1.: 27 ezer, 1995: 25 ezer, 1996: 23 ezer, 1997: 24 ezer, 1998: 27 ezer).

A magyarországi foglalkoztatottak kevesebb, mint 1 %-át érintő legális külföldi munkavállalás tartalmazza azt a néhány száz, magasan képzett értelmiségi foglalkozását is, akik rövidebb-hosszabb ideig meghívottként dolgoznak kutatóhelyeken, egyetemeken, multinacionális cégeknél, Európában és Európán kívül.

Egyébként a Magyar Háztartás Panel több éven keresztül elvégzett vélemény-kutatása szerint (ellentétben a külföldön, főként Ausztriában időről-időre napvilágot látó, a Kelet-Európából beözönlő munkaerő veszélyére figyelmeztető feltételezésekkel) a magyarok közül csak relatíve kevesen vállalnának munkát külföldön: a 16 éven felüli népesség kb. 4 %-a legfeljebb rövid ideig, kb. 3 %-a hosszabb ideig dolgozna külföldön. {MHP, Zárótanulmány, 1997.}

b.) Külföldi munkavállalók Magyarországon - Foreign labour supply in Hungary

A munkanélküliség megjelenése óta Magyarország is védi munkaerőpiacát: évről-évre meghatározott - 20-26 ezer fős - keretben engedélyezi a külföldiek magyarországi munkavállalását. A munkaerőpiacon egy időben jelenlévő (engedéllyel rendelkező) külföldiek számát jellemzi az évek december 31-én érvényben lévő engedélyek száma (1991. december 31-én 33,3 ezer fő; 1994: 20 ezer; 1995: 21 ezer; 1996: 18,8 ezer; 1997: 20,4 ezer; 1998: 22,5 ezer fő).

Az 1998. december 31-én érvényes munkavállalási engedélyek száma***Valid labour permits, 31 December 1998***

A munkavállalók állampolgársága - Nationality of the employees	Érvényes engedéllyel rendelkezők száma Number of valid permit holders	Ezen belül - of which:			
		fizikai foglalkozású - manual workers		szellemi foglalkozású - non manual	
		Összesen Total	ebből: szakmunkás - of which: skilled workers	Összesen Total	ebből: felsőfokú of which: degree holders
Román - Romanian	10.610	7.574	5.487	3.036	1.773
Lengyel - Polish	989	815	747	174	94
Kínai - Chinese	1.053	725	348	328	187
volt jugoszláv - former Yugoslavian	964	653	517	311	190
volt szovjet - former Soviet	2.833	1.979	1.397	854	641
Cseh - Czech	21	11	10	10	6
Szlovák - Slovak	469	313	208	156	84
Vietnam - Vietnamese	311	205	118	106	60
egyéb - others	5.216	2.486	1.718	2.730	1.601
Együtt - Together	22.466	14.761	10.550	7.705	4.636
%	100,0	65,7	47,0	34,3	20,6

* beleértve a meghosszabbításokat is - extension included

Adatforrás: OMMK adatközlés - **Source:** released by NLC (National Labour Center)

Hosszú évek tapasztalata, hogy a legtöbb, Magyarországon munkát vállaló külföldi a szomszédos országok magyar lakta településeiről érkezik, elsősorban Erdélyből. Munkavállalásukat jelentősen megkönnyíti a nyelvismeret.

A fenti táblázat „egyéb” rovatában megjelenő, alig több, mint öt ezer fő tartalmazza az EU országokból, az Egyesült Államokból, Japánból, s máshonnan ideérkezetteket (a nyelvtanároktól a multinacionális cégek sokféle szakemberéig). Az EU tagállamokból egyébként 2.514-en dolgoztak Magyarországon 1998 végén érvényes munkavállalási engedéllyel.

A kétharmad részben a határmenti országokból érkezők zöme a munkanélküliség ellenére létező hiányszakmákban keresett szakmunkás.³⁰

³⁰ A feldolgozó iparban (3.660 engedély) a sort a varrónők vezetik. A zömmel exportra termelő hazai ruhagyárak a hiányzó magyar szakmunkások helyett közelebbbról-távolabbról toboroztak varrónőket. Ukrajnából szerződtette dolgozóinak jelentős részét a Szegedi Ruhagyár {Napi Gazdaság, 1999. febr. 8.}; a záhonyi Veritas kft. a dombrádi Beba varroda {Népszabadság, 1998. febr. 10.}; mongol vendégmunkások dolgoztak a csurgói Napsugár Ruházati Rt-ben {Napi Gazdaság, 1998. ápr. 20.}; és a miskolci B-té Text Ker Kft-ben {Népszabadság, 1998. nov. 20.}; szlovák varrónők a Salkon salgótarjáni és balassagyarmati üzemében {Napi Gazdaság, 1998. júl. 3.} De keresettek az építőipari dolgozók (3.700 fő) sőt a vágárok is (900 fő), valamint a kereskedelem és a vendéglátásban működők (3.670 fő).

A gazdaság valamennyi ágában kisebb-nagyobb számban jelenlévő külföldiek legnagyobb csoportja azonban a sport-, kulturális- és egyéb szolgáltatásban található; az engedéllyel rendelkezők csaknem 30 %-át a sportolók és a különböző művészeti ágak képviselői adják.

A Magyarországon megtelepedett külföldi cégek pedig nagy számban keresnek az európai nyelveken, főként angolul folyékonyan beszélő vezetőket, olyan képezettséggel, amilyennek a helybeliek közül egyelőre kevesen rendelkeznek, ezért a fiatal nyugati vezetők tömegesen keresnek és kapnak munkát Magyarországon és a kelet-európai térség többi államában.³¹

A hazánkban dolgozó európai, s más fejlett országokból érkezett szakemberek többsége azonban nem munkavállalóként, hanem menedzserként dolgozik itt (számukra nem kell munkavállalási engedély); valamint gazdasági társaságot alapító, s azt irányító tulajdonosként. (Közülük, 1999-től, ugyancsak munkavállalási engedély nélkül dolgozhatnak Magyarországon a cégek ún. kulcs-személyzetének tagjai, valamint az egyéni vállalkozásba kezdők.) Itteni működésük már csak várható létszámuk miatt sem befolyásolja a magyar munkaerőpiacot (különösen, ha a multinacionális vállalatok fiatal magyar szakembereinek hasonló módon nyílik lehetősége nemzetközi tapasztalatszerzésre); az egyéni vállalkozók pedig a magyarok részére jelenthetnek újabb foglalkoztatási lehetőségeket.

A külföldiek engedély nélküli munkavállalásától - értelemszerűen - csak találgatáson alapuló becslések léteznek. Mint évek óta, a munkaügyi ellenőrzések 1998-ban sem támasztották alá a külföldiek nagyarányú engedély nélküli foglalkoztatását. Bár a korábbinál szélesebb körű ellenőrzések (1997: 18 ezer; 1998: több mint 43 ezer munkáltatónál) sokféle szabály megsértését regisztrálták (főként a munkaszerződés nélküli, vagy minimálbér alatti foglalkoztatást) engedély nélkül foglalkoztatott külföldit azonban csak viszonylag keveset találtak.³²

Az Országos Munkabiztonsági és Munkaügyi Főfelügyelőség (OMMF) éves adatai szerint az ellenőrzött, több mint 43 ezer cégnél összesen 1.956 engedély nélkül dolgozó külföldit találtak. (A munkáltatókat ezért 421 millió forint bírsággal sújtották.)

³¹ „Megfordult az „agyelszívás” címmel idézi a *{Világgazdaság, 1998. júl. 22.}* egy nemzetközi alkalmazási tanácsadó cég Londonban kiadott, ötévi kutatási eredményeit összegző jelentését.

³² Jellemző, hogy a nyári főszezonban a Balaton déli partján mindössze 39 engedély nélküli külföldi munkavállalót találtak az ellenőrök: 19 román, 9 horvát, 8 ukrán és 3 kínai állampolgárt. *{Népszabadság, 1998. aug. 22.}* Viszont: a Magyar Televízió Rt - az OMFB vizsgálata szerint - 1990 óta több mint kétszáz esetben foglalkoztatott ukránokat, románokat, svédeket, szlovákokat engedély nélkül; szerkesztőként, riporterként, statisztaként, illetve technikai kisegítőként. *{Népszabadság, 1999. febr. 16.}* Az MTV vitatta a kirótt büntetés jogosságát, hiszen csupán a határon túli magyar kollégáknak kívánt segítséget adni. *{Népszabadság, 1999. márc. 8.}*

Az ellenőrzések során felfedett esetek szerény száma természetesen a töredékét jelenti a tényleges munkavállalásnak.

A jellemzően a mezőgazdaságban, építőiparban, kereskedelemben, vendéglátásban - és különösen a kis, családi munkaszervezetekben - többnyire alkalmi és szezonális munkákért a határokon átingázók száma megállapíthatatlan.³³

A határokon túlról hozzánk átjárók, valamint a Magyarországról ingázók közös indítéka az országok nemzeti jövedelmének, a megkeresett pénz vásárlóerejének jelentős különbsége; a szomszédos országban elérhető, a hazainál jóval nagyobb jövedelem sokaknak megéri az illegális munkavégzés kockázatát.

3.6 A regisztrált munkaerő-kereslet - Registered labour demand

Az OMMK évente kétszer készít prognózist a foglalkoztatás várható alakulásáról. A felkeresett cégek (amelyek a jogi személyiségű szervezeteknél foglalkoztatottak 30 %-át reprezentálják) évek óta a foglalkoztatás növekedését prognosztizálják. (1998. első féléve 30-40 ezer fős növekedést prognosztizáltak, amit az év végi adatok nem igazoltak; a mintába került vállalatoknál 1997 decembere és 1998 szeptembere között 26,5 ezer fővel nőtt a létszám.) 1999. első félévére akár 60-70 ezer fős növekedést is elképzelhetőnek tartottak, különösen a feldolgozó- és az építőiparban.

A cégek munkaerő kereslete - mint már 1997-ben is - továbbra is jelentős mértékben igényli a munkaerő-szolgálat közreműködését. Az előrejelzésben részvevő cégeknél valamelyest emelkedett a hirdetéssel (19 %) és pályázat útján történő felvételek (10 %) aránya, mintegy 40 %-uk azonban az állami munkaerő-szolgálaton keresztül keresi új alkalmazottait.³⁴ A munkaerő-közvetítés nagyobbik hányada változatlanul a személyes kapcsolatokon (ismeretségen, családi, baráti híreken) és más információkon (pl. hirdetéseken) alapul. A közvetítés egy részét (gyakran csak a szezonális munkaerő toborzását) a magánközvetítő irodák végzik; működésük

³³ A szakértők többnyire azt is hangsúlyozzák: a külföldi munkaerő engedély nélküli foglalkoztatása rendszerint összefügg az engedélyezési eljárás hosszadalmas és bürokratikus voltával is, holott például a mezőgazdaság, az építőipar, a turizmus szezonális munkaigénye távolról sem mindig tervezhető előre. S bár kétségtelen, hogy az engedély és bejelentés nélkül végzett munkák után be nem fizetett adók megkárosítják a költségvetést, ugyanakkor zömmel olyan munkákat végeznek el így, amelyek elmaradása ugyancsak károkat okozna (különösen a mezőgazdaságban).

³⁴ Az arány nagyjából megfelel az Európai Unió fejlettebb országai gyakorlatának; csupán Hollandiában keresik az állami munkaerőszolgálaton keresztül az igényelt munkaerő több mint 60 %-át.

feltételeit 1998. márc. 1-től jelentősen szigorították.³⁵

Jellemzően a munkaerőpiaci szolgálatot keresik meg a fejlesztésekhez és a zöldmezős beruházásokhoz szükséges munkaerő-igényeikkel a külföldi és vegyes-tulajdonú cégek.

Magyarországon már 1997-ben jellemzően a tőkeerős (jórészt külföldi) cégek teremtettek új munkahelyeket, részben működő üzemeik fejlesztése, részben pedig a zöldmezős beruházások révén. Ez a folyamat maradt a meghatározó 1998-ban is, annak ellenére, hogy 1998-ban a korábbiaknál kevesebb működő tőke érkezett.

3.6.1 A fejlesztésekhez kapcsolódó munkaerőigények - Investment driven labour demand

A magyar cégeket megvásárló külföldi tőke tulajdonképpen már 1993 után óvatos fejlesztésekbe kezdett; s az első, pozitív tapasztalatokat követően felgyorsult mind a megvett cégek, mind pedig - elsősorban a nagy világcégek - itteni tőkebefektetése, új termelő-kapacitásaik kiépítése. A tőkebefektetés - legalábbis 1997 végéig - erőteljesen növekedett. Egyre számottevőbbé vált a részben Európa országaiból áttelepített tevékenység (relokáció), részben a más országok helyett Magyarországon megvalósított új beruházás.

1997-ben a KSH összesítése szerint 69,3 milliárd forintnyi külföldi tőke részvételével alapítottak magyarországi vállalatot. Az így létrejött 4.400 társaság 60 százalékát belföldi részvevő nélkül hozták létre; s a teljesen külföldi alapítású társaságokba került a beáramló tőke 74 %-a. *{Figyelő, 1998. jan. 29.}* 1998-ban a bankrendszeren keresztül beérkezett működő tőke 1.935 milliárd dollár volt. *{Világgazdaság, 1999. márc. 8.}* Össességében - 1991 óta - a közvetlen külföldi működő tőke befektetések állománya elérte a 18 ezer millió US dollár értéket. *{Világgazdaság, 1999. febr. 23.}*

A zömmel külföldi befektetéssel fejlesztett, s a zöldmezős beruházásokkal meghonosított új tevékenységek teremtették évről-évre a megszűnő

³⁵ A Munkaügyi Minisztériumban mintegy 430 munkaközvetítő vállalkozást tartottak nyilván; közülük mintegy 300-330 működött. Az új szabályozás értelmében a külföldre közvetítőknél 500 ezer, a csak belföldre közvetítőknél 300 ezer Ft biztosítékot kell egy pénzügyi intézménynél letétbe helyezniük. A csak kártérítésre felhasználó vagyoni biztosítékon kívül igazolni kell a megfelelő szakmai végzettséget vagy gyakorlatot, biztosítékokon kívül igazolni kell a munkavégzés tárgyi feltételeit (pl. irodahelyiséget) és adatszolgáltatási kötelezettséggel tartoznak az illetékes munkaügyi központnak.

A munkaközvetítés új módszerét kívánja meghonosítani Magyarországon a Maatwerk Munkaközvetítő- és Oktatási Kft, amely Budapest XIII. kerületében és Nyírbátorban két év alatt legalább 500 tartósan munkanélküli állandó elhelyezését ígéri. Az OFA 80 millió forintos támogatásával indult program lényege, hogy a tanácsadók nem csak az álláskeresőket segítik. A gyakran hónapokig tartó elhelyezkedés előtt és minimum hat hónapig utána is folyamatosan személyes kapcsolatot tartanak a programban résztvevőkkel. *{Világgazdaság, 1998. dec. 17.}*

munkahelyeket pótló új foglalkoztatási lehetőségeket. 1998-ban is számos új munkahely teremődött ilyen módon.³⁶

Hasonlóan biztatóak az 1998-ban megkezdett beruházásokról, fejlesztésekről szóló hírek is.

Az állam által is támogatott munkahely-teremtő beruházások³⁷ fontos jellemzője, hogy a többnyire magas színvonalú - s ezért tőkeigényes - technika általában relatíve kevés dolgozót igényel.

Az új beruházások egy része - mint már évek óta - valamely fejlett (és ezért magas munkaerő-költségű) országból Magyarországra telepített tevékenység.³⁸

S bár sok kisebb és közepes cégnél is teremtettek munkahelyeket, összességében úgy becsülhető, hogy a gazdaságban különféle okok miatt még 1998-ban is nagy számban megszűntek a legnagyobb arányban a

³⁶ Az újságok minden hónapban több, néhány tucat vagy néhány száz új munkahelyet létesítő beruházás (üzemcsarnok, gépsor stb.) avatásáról adnak hírt. Csupán e hírekből összeszámolhatóan mintegy 10 ezer új munkahely létesült 1998-ban.

³⁷ Mint erről már szó volt, 1997-ben a nagy, 500 főt meghaladó munkahelyet létrehozó beruházók támogatásra pályázhattak a Munkaerőpiaci Alapból. A pályázati rendszer előnyben részesítette a világszínvonalú csúcstechnológiák alkalmazását, valamint az elmaradott régiókban történő fejlesztéseket, beruházásokat, különösen abban az esetben, ha azok szélesebb hazai beszállítói körre támaszkodnak, így a magyar kis- és középvállalkozások fejlődését is segítik. A magyar gazdaságnak azonban ma viszonylag kevés olyan szereplője van, amely vállalni tudná ilyen nagy létszámú munkahely létrehozását és az emberek ötévi tartós foglalkoztatását. Ezért nyilvánvaló, hogy a pályázat elsősorban a külföldi tulajdonú vagy ezekkel együttműködő cégek számára szólt.

Az 1997. szeptember végén lezárult pályázatra több mint tíz ajánlat érkezett. A nyertes cégek összesen 107,5 milliárd forint értékű beruházást vállaltak, több mint 4500 dolgozó tartós foglalkoztatásával. Ehhez 300 millió forint vissza nem térítendő és 95 millió forint visszatérítendő támogatást kaptak. {*Népszabadság*, 1998. ápr. 18.}

Ezen túlmenően a terület-fejlesztési tanácsok, valamint az önkormányzatok is különféle kedvezményekkel támogatták a területükön fejlesztőket.

³⁸ Németországból telepíti át az alumínium-feldolgozást az Erbslöh Alumínium AG. A cég több mint 10 millió márkát fektet be a gyártás magyarországi meghonosításának első fázisába. A győri ipari parkban épülő üzemcsarnokban kezdetben száz embert foglalkoztatnak. {*Napi Gazdaság*, 1998. jún. 11.}

Svájcból telepíti át a bútorgyártást Egerbe a Dietiker. 2000-ig kétszáz millió forintos beruházást valósítanak meg és a jelenlegi 160 fő helyett 200 dolgozót foglalkoztatnak. {*Napi Gazdaság*, 1998. dec. 22.}

Magyarországra helyezi át a Philips jövő év júniusától egy stájerországi gyáranak színesítvé képeső-kapacitását. A Magyarországra áthelyezni tervezett tekercsszerelő gyártósor ötven főnek ad munkalehetősége. {*Napi Gazdaság*, 1998. okt. 29.}

Az Elektrolux - miközben 2 év alatt világszerte 12 ezer fővel csökkenti a létszámot - Jászberénybe telepítette a porszívógyártást. Az 1997-ben bezárt olaszországi, illetve az 1998-ban felszámolásra ítélt nagy-britanniai gyár szerepét nagyrészt a magyarországi gyár veszi át. {*Világgazdaság*, 1998. febr. 24.}

Németországban gyártotta az autóiparban használatos textiliákat, a Mahler Vario System Gmbtt, termelésének jelentős részét azonban leányvállalata, a BLM Hungary Kft. révén áttelepíti Magyarországra és az év végére 80-100 főre fejleszti a létszámot. {*Napi Gazdaság*, 1998. júl. 1.}

külföldi tőkével megvalósított fejlesztések, zöld-mezős beruházások pótolták.

A zömmel a külföldi cégek által támasztott kereslet jelenik meg elsősorban a munkaerő-szolgálatnál.

3.6.2 A (regisztrált) kereslet- és kínálat eltérése - Differences between the (registered) demand and supply

Mint arról már szó volt, a keresletnek csupán egy része jelenik meg a munkaügyi szervezetnél. Bár nyilvánvalóan többféle ok is közrejátszott a regisztrált kereslet növekedésében, a meghatározó tényezőnek a gazdaság stabilizálódását, új igények megjelenését tekinthetjük. A bejelentett üres állások száma - amely tartalmazza a támogatott munkahelyeket is - évek óta növekszik. (1995-ben havi átlagban 28,6 ezer volt, 1996-ban 38,3 ezer, 1997-ben 42,6 ezer, 1998-ban 48,3 ezer.) A számszerű növekedés akkor is fontos tény, ha tudjuk: még így is csak a munkanélküliek mintegy 10-12 %-ának kínál munkahelyet (1995-ben az arány 5-6 % volt).

Az egy hónap alatt betöltött vagy visszavont álláshelyek száma havi átlagban az 1993. évi 26,1 ezerrel 1994-ben 28,1, 1995-ben 29,6, 1996-ban 33,7 ezerre nőtt, 1997-ben kissé, 33 ezerre csökkent, 1998-ban 36,3 ezerre nőtt.

A bejelentett állásokba - tartósan vagy alkalmilag - 1994-ben 134.769, 1995-ben 102.828, 1996-ban 100.736, 1997-ben 88.738, 1998-ban 85.324 munkanélküli járadékban részesülő helyezkedett el; kb. egyharmaduk támogatott munkahelyen. Az elhelyezkedettek a munkanélküliek éves átlagában 1997-ben csaknem 19, 1998-ban mintegy 20 %-át jelentették.

3.18 táblázat - Table 3.18

A bejelentett betöltetlen álláshelyek, a regisztrált munkanélküliek, a munkanélküli járadékban részesülők és a közülük elhelyezkedettek száma 1997-1998 - Number of registered vacancies, of the registered unemployed, the beneficiaries of unemployment benefit and the re-employed, 1997-1998

Időpont Reference date	Álláshelyek száma* - Numb. of vacancies*	Reg. munka- nélküliek (fő) Number of reg. unemp. (pers)	Álláshelyek a reg. mun- kanélküliek %-ában - Job vacancies in percent of reg. unemp.	Munkanélküli járadékban része- sülők zárólétszá- ma (fő) - Number of benefit receptients at the end of the month	Elhelyezkedett Number of re-employed		
					fő pers.	Az állás- helyek %- ában - as % of job vacancies	A járadékban részesülők %- ában - as % of unemp. benefit receptients
1997							
Jan	34.986	474.636	7,3	150.209	5.384	15,4	3,6
Febr	33.913	498.080	6,8	156.056	7.884	23,2	5,1
Márc	39.567	493.281	8,0	150.064	12.135	30,7	8,1
Ápr	42.112	482.312	8,7	144.498	11.168	26,5	7,7
Máj	41.906	471.826	8,9	139.815	8.897	21,2	6,4
Jún	44.232	459.948	9,6	137.870	7.462	16,9	5,4
Júl	44.201	468.713	9,4	142.132	5.837	13,2	4,1
Aug	46.046	462.999	9,9	138.267	6.096	13,2	4,4
Szept	50.810	458.620	11,1	134.517	7.916	15,6	5,9
Okt	53.222	449.489	11,8	134.164	6.394	12,0	4,8
Nov	43.417	457.482	9,5	136.468	5.262	12,1	3,9
Dec	36.307	463.962	7,8	136.707	3.303	9,1	2,4
Átlag	42.560	470.112	9,1	141.731	7.312	17,2	5,2
1998							
Jan	37.401	481.847	7,8	149.343	5.388	14,4	3,6
Febr	41.253	471.703	8,7	147.547	7.900	19,2	5,4
Márc	50.157	459.600	10,9	139.058	12.321	24,6	8,9
Ápr	48.358	438.114	11,0	130.821	10.723	22,2	8,2
Máj	47.006	421.202	11,2	124.678	8.017	17,1	6,4
Jún	51.258	406.386	12,6	121.280	6.572	12,8	5,4
Júl	52.872	409.745	12,9	121.067	6.112	11,6	5,0
Aug	52.704	401.922	13,1	119.836	5.391	10,2	4,5
Szept	55.480	398.482	13,9	119.834	7.718	13,9	6,4
Okt	54.774	391.390	14,0	123.969	6.517	11,9	5,3
Nov	46.905	392.429	12,0	129.112	5.266	11,2	4,1
Dec	40.952	404.094	10,1	141.601	3.399	8,3	2,4
Átlag	48.260	423.121	11,4	130.724	7.110	14,7	5,4

* Zárónapi adat; a hónap rendelkezésre álló álláshelyek száma - aminek egy részét folyamatosan betöltötték, vagy visszavonták. - Number of available job vacancies, at the closing day of the month

Adatforrás: OMMK havi jelentések - **Source:** Monthly Reports, NLC

A számszerűen évről-évre növekvő keresletben - tulajdonképpen a regisztrálás kezdete óta, még a legrosszabb években is - a szakmunkások iránti igény volt a meghatározó. (1993. decemberében például az akkor csupán a 28 ezer bejelentett álláshely 46 %-ában, 1998-ban a csaknem 41 ezernek a 46,5 %-ában kerestek szakmunkást.)

Nagyságrendileg alig változott a betanított és a segédmunkások aránya, annak ellenére, hogy az idetelepülő cégek gyakran keresnek csupán néhány betanult mozdulatot kívánó szalagmunkást, s lényegében ebben a

kategóriában jelenik meg a közhasznú munkára, közmunkára kiközvetíthetők iránti kereslet is.

A fizikai foglalkozásúak iránti igény teszi ki évről-évre a regisztrált kereslet mintegy 86-89 %-át.

A nem fizikai főfoglalkozásúak zömét az ügyintézők, ügyviteli alkalmazottak adják; a vezető beosztásúak, a diplomával rendelkező szakalkalmazottak száma és aránya évek óta legfeljebb 6-700 fő. Általános tapasztalat, hogy a kvalifikált munkaerőt a cégek nem a munkaügyi szolgálaton, hanem más kapcsolatokon keresztül keresik.

3.19 táblázat - Table 3.19

A regisztrált munkaerő-kereslet - Registered job vacancies

Év, dec.- Year, Dec.	Kereslet - Vacancies főben - pers.	Ebből %: - From which %			Fizikai - Manual	Nem fizikai - Non manual
		Szak - Skilled	Betanított - Semi skilled	Segéd - Un skilled		
		munkás - workers			együtt - together	
1993	28.089	45,8	23,5	7,2	76,5	23,5
1994	30.806	49,0	27,3	8,2	84,5	15,5
1995	26.756	52,1	24,3	11,8	88,2	11,8
1996	35.540	51,7	22,5	10,2	84,4	15,6
1997	36.307	51,0	26,4	8,9	86,3	13,7
1998	40.952	46,5	31,6	10,6	88,7	11,3

Adatforrás: OMMK - **Source:** NLC

A lassan növekvő, de még mindig szerény kereslet ellenére, s miközben a munkanélküliek tömegei várnak elhelyezkedésre, a létező igényeket sem lehet mindig kielégíteni. Az OMMK rövidtávú prognózisai évek óta jelzik a kereslet és a kínálat eltéréseit, elsősorban meghatározott képzettségű szakmunkások hiányát. Az 1997. szeptemberében felkeresett cégek csaknem 15 %-a úgy nyilatkozott, hogy munkaerőigényének egy részét hosszabb ideje képtelen kielégíteni. {OMMK: Középtávú munkaerőpiaci prognózis, 1998. I. félév} 1998-ban az 1991. első félévére készített prognózis során a kapacitások kihasználatlanságát jelző cégek az okok között mintegy 8 %-os súllyal jelölték a munkaerőhiányt.

A szakképzett munkaerő hiánya a feldolgozóiparban a legnagyobb, ahol a cégek mintegy 10 %-a a munkaerőhiányt nevezte meg a kapacitás-kihasználatlanság legfőbb okának. 1998. második felében nemzetgazdasági szinten számíthatóan összesen mintegy 27,5 ezer tartósan betöltetlen álláshely volt; 2-3 ezerrel több, mint egy évvel korábban.

Az OMMK módszeresen feldolgozza az évente kétszer elkészített prognózisokból a különböző szakmák iránti igényeket: melyek a keresett, illetve a romló helyzetűek. A kezdeti feldolgozásokból jobbra csak azt lehetett megállapítani, melyek a legalább 10 megyében keresett, illetve a jelentős túlkínálatú szakmák, foglalkozások. (Ezeket az adatsorokat 1995-től közöltük.) A feldolgozások jó áttekintést adtak a tartós hiányokról

(például, hogy a szabó-varrónők minden megyében évek óta a hiányszakma listavezetői) a növekvő vagy éppen a csökkenő keresletű szakmákról. (A gépészmérnökök iránti kereslet például folyamatosan nőtt, de úgyszólván sehol sem volt igény általános adminisztrátorokra.)

Az új feldolgozás már a nagyságrendeket is bemutatja. A gazdag összegzésből itt csupán a leginkább és a legkevésbé keresett foglalkozásokat ismertetjük.

Előrejelzés a leginkább és a legkevésbé keresett foglalkozásokról **(1999. I. félév)**

500 fő feletti kereslet

Fizikai munkakörök

szakképzett

eladó, cipőgyártó, gépkezelő, ruházati gépkezelő,
műanyag feldolgozó, autóbuszvezető,
elektroműszerész, finommechanikai műszerész,
útépítő

Szellemi foglalkozások

ügynök, ápoló, ápolónő

Romló helyzetű szakmák (a tervezett létszám-leépítések szerint)

Fizikai munkakörök

szakképzett

(101-250 fő közötti leépítés):
egyéb bányászati gépkezelők;
egyéb gép, berendezés szerelők
(31-100 fő): rakodógép kezelők

Szellemi foglalkozások

(31-100 fő): mezőgazdasági, erdészeti részegységek
közvetlen termelés-irányítói; középiskolai tanár

A kereslet természetesen megyénként, régióként jelentősen különbözik. A nagyobb városokban például a keresett szakképzetlen foglalkozások közé tartozik az utcaseprő, a diplomások között nagy a kereslet a gépészmérnök iránt.³⁹ Keresettek a család- és különböző szakorvosok, a felsőfokú tanintézeti tanárok, a középiskolai és az általános iskolai tanárok közül azonos nagyságrendben - (31-100 fő között) - kívánnak felvenni és elbocsátani; a közgazdászok, a vegyész, a mezőgazdasági és villamosmérnökök, továbbá a piackutatók és a magas képzettségű számítástechnikai szakemberek, még ha a kereslet nagyságrendje - értelemszerűen - nem is jelenik meg a számszerűen legnagyobb csoportokban.

A kereslet- és a kínálat eltérésének mértéke köztudottan a gazdaság adott (változó) igényei, s a rendelkezésre álló munkaerő adott képzettsége (képzetlensége) közötti megfeleléstől függ.⁴⁰

³⁹ A miskolci egyetem gépészmérnöki karán az 1997-ben végzett hallgatók mindegyikére kilenc állásajánlat jutott. Az 1998-ban végzőket mindenekelőtt az egyetemmel együttműködési megállapodást kötött 50 nagyvállalatnál várták. {*Népszabadság*, 1998. ápr. 4.}

⁴⁰ Az igények előrejelzése, s a hozzá alkalmazkodó oktatás minél pontosabb felmérése érdekében számos ország tesz erőfeszítéseket. Magyarországon is készült - Timár János

Az utóbbi mintegy 50 évben Európa úgyszólván minden országát érintő probléma (amely ellen az életen át tartó, az egyéni szakmaváltásokat elősegítő tanulással kívánnak védekezni) gyorsan és erőteljesen jelentkezett a tulajdonviszonyaiban, gazdasági szerkezetében, a vállalati méretekben, a termelő-tevékenységekben egyaránt átalakuló magyar gazdaságban.

A (regisztrált) kereslet és a kínálat egyre markánsabb eltéréseit jelzik egyebek között a munkaügyi szolgálathoz bejelentett, de tartósan (180 nap elteltével) kielégítetlenül maradt igények is.

3.20 táblázat - Table 3.20

A 180 napnál régebben bejelentett álláshelyek száma és aránya a foglalkoztatási státusz szerint 1996-1998. decemberében* -
The number of job vacancies registered for more than 180 days before the reference date, by status of employment in 1996-1998*

Állomány- csoport Skill/qualification	1996.			1997.			1998.		
	Kereslet Reg. job vacancies	ebből: 180 napon túli of which: being in reg. more than 180 days		Kereslet Reg. job vacancies	ebből: 180 napon túli of which: being in reg. more than 180 days		Kereslet Reg. job vacancies	ebből: 180 napon túli of which: being in reg. more than 180 days	
	fő - pers	fő -pers	%	fő - pers	fő -pers	%	fő - pers	fő pers	%
Szakmunkás - Skilled workers	18.385	2.267	12,3	18.515	3.250	17,6	19.049	2.824	14,8
Betanított munkás Semi-skilled w.	7.997	776	9,7	9.601	1.668	17,4	12.922	1.401	10,8
Segédmunkás - Unskilled w.	3.627	129	3,6	3.215	249	7,7	4.340	141	3,2
Fizikai együtt - Total manual	30.009	3.172	10,6	31.331	5.167	16,5	36.311	4.366	12,0
Nem fizikai - Non manual	5.531	453	8,2	4.976	728	14,6	4.641	485	10,5
Összesen - Total	35.540	3.625	10,2	36.307	5.895	16,2	40.952	4.851	11,8

* Záróállomány - closing stock

Adatforrás: OMMK - **Source:** NLC

Bár a rendelkezésre álló munkahelyek nagyobb hányadát rendszerint gyorsan betöltik (különösen például a közhasznú munkára, közmunkára vonatkozó igényeket) évről-évre nő a fél évnél hosszabban kielégítetlen szak- és betanított munkás iránti igény, de a betöltetlen nem-fizikai munkakörök (egyébként szerény) aránya is. (Megjegyezzük, hogy a bejelentett igények két módon kerülhetnek ki a regiszterből: az igény kielégítésével, vagy pedig a bejelentés visszavonásával. A két módot az adatokból nem lehet elkülöníteni.)

vezetésével - a várható szakképzettségi igényekkel összhangban álló 2010-ig szóló oktatási prognózis, különös tekintettel a hosszú időtartamú felsőoktatásra. {Munkaerőkereslet- és kínálat 1995-2010 Munkaügyi Minisztérium - Világbank Emberi Erőforrás Fejlesztési Program, 1996.}

A felajánlott, de el nem foglalt munkahelyek növekvő száma gyakran váltja ki a vádat: a munkanélküliek nem akarnak dolgozni. Bizonyára ilyen regisztrált munkanélküli is van, de a meghatározó ok a konkrét kereslet- és a kínálat alapvető eltérése. A munkáltatók például olyan szakmájúakat keresnek, amilyenek nincsenek a regisztrált munkanélküliek között. Vagy - a munkaügyi szervezet tapasztalatai szerint - eleve csak olyan igénnyel fordulnak a munkaügyi szervezethez, amit más módon nem sikerült kielégíteniük, a felkínált feltételek előnytelen volta miatt. A rossz feltételek (távoli munkahely, nagy teljesítmény-követelmény, alacsony bér stb.) a munkanélküliek számára sem vonzóak; ennél valamivel jobbra várnak. (Ne feledjük: a munkanélküliek csupán 30 %-a kap - összesen egy évig - átlagosan havi 18.895.- Ft munkanélküli segélyt, a többség pedig havi összegű jövedelem-pótló támogatást, tehát nem arról van szó, hogy a magas munkanélküli ellátás tartaná vissza a munkanélkülieket a felkínált állások elfoglalásától.)

Más oldalról: ma már a regisztrált munkanélküliek többségét kitevő tartósan állástalanok nagy része nem felel meg a munkáltatók igényeinek. A munkaadók - amíg bízhatnak abban, hogy a munkaügyi központ által kiközvetítettél jobb adottságú (képzettebb, gyakorlottabb, fiatalabb vagy nem cigány etnikumú stb.) jelentkezőt is találhatnak, inkább kívánnak (vagy visszavonják állásajánlatukat). S míg várhatóan és remélhetően a munkaügyi központoknál is növekvő állásajánlatok révén a friss munkanélküliek gyorsan találhatnak új munkahelyet, az elhelyezkedésre egyre kevésbé lesznek esélyesek - mert egyre kevésbé felelnek meg a növekvő igényeknek - a tartós munkanélküliként regisztráltak.

3.7 A foglalkoztatottság regionális különbségei - Regional differences

A KSH a munkaerő-felmérések alapján 1997. óta elkészíti a 15-74 évesek munkaerőpiaci helyzetét tükröző „térképeit”, így a foglalkoztatottak arányára vonatkozó megyei és regionális adatokat is.

A megyénkénti kisebb változások ellenére az országos foglalkoztatási szinthez hasonlóan a megyei és regionális sem módosult érzékelhetően. Jórészt a kormány már említett, jelentős támogatási akciói hatására ugyan „átlépték a Dunát a külföldi befektetők” {*Népszabadság, 1999. jan. 12.*} de 1998-ban még nem volt érzékelhető a munkahelyet teremtő beruházások hatása. A Növekedéskutató Intézet elemzése szerint 1998-ban 24 új külföldi nagyberuházásból (ahol a beruházás értéke meghaladta a 8 millió dollárt) tíz beruházás a Dunától keletre eső területeken kezdődött meg, ebből öt az észak-kelet magyarországi régióban jött, illetve jön létre. Az új (8 millió dollárosnál nagyobb és kisebb) befektetések - Gödöllő, Hatvan, Rétság, Gyöngyös térségén túl - eljutottak Ózdra, Nyíregyházára is.⁴¹ Noha a

⁴¹ Néhány újsághír:

Ózdon mintegy 27 millió dolláros beruházással új üzemet hoz létre a GE. Az 1988 és 1992 között csaknem 20 ezer munkahelyet elvesztő városban a 2004-re befejeződő beruházás várhatóan több mint ezer embert foglalkoztat. {*Népszabadság, 1998. szept. 15.*}

külföldi tőke még mindig a Dunántúlon terjeszkedik szívesen, számos cég telepedett meg az eddig a leghátrányosabb munkaerőpiaci térségekben.

Bár a KSH már közreadja az ország tervezett régióinak foglalkoztatási adatait is, a megyék még vitatják a 19 megyét 7 régióba összevonó rendszer végleges voltát. Ezért a foglalkoztatás szintjét bemutató (ugyancsak a KSH adatgyűjtésén alapuló) adatokat megyei bontásban ismertetjük. A változások érzékeltetésére bemutatjuk az 1997. és az 1998. évi térképet.

6. ábra - Chart 6.

A foglalkoztatottak aránya a 15-74 éves népességben megyénként -
Percentage of 15-74 year old employed population by counties

1997. Országos arány: 46,7 %

* Gyed-en, gyés-en lévők nélkül - Excluding persons on parental leave

Az elmúlt 4 évben több mint 20 milliárd forint összegű befektetéssel gazdagodott Nyíregyháza. A vállalkozói befektetések közül a francia Michelin csoport 6,8 milliárd forint értékű beruházása a legjelentősebb. Az épülő gyáregység 500 új munkahelyet teremt az ezredfordulóig. {*Világ gazdaság, 1998. szept. 18.*}

Szabolcsban vásárolt üzemet és épített ki gyártókapacitást a Benetton. Az olasz cég Nagykállóban kialakított gyártóbázisán közel száz új munkahely létrehozását vállalta. {*Napi Gazdaság, 1999. jan. 1.*}

1997. Országos arány: 47,7 %

4. A MUNKANÉLKÜLISÉG -UNEMPLOYMENT

4.1 Nemzetközi tendenciák - International trends

Bár a nemzeti akció-tervek (NAP) vállalásainak megfelelően az EU valamennyi tagországában a legkülönbözőbb programokkal kezdtek hozzá a foglalkoztatást növelő, s a munkanélküliséget csökkentő célok teljesítéséhez, az eredmények még nem ismertek.⁴²

A kiinduló helyzetet az Employment in Europe 1998-as évkönyvének adatai alapján ismertetjük.

4.1 táblázat - Table 4.1

A munkanélküliségi ráta az EU tagországaiban, 1997. - Unemployment rate in EU Member States, 1997

Tagország - Member states	Az ILO ajánlása szerinti felmérésen alapuló ráta - Rate, based on LFS				
	Összesen Total	ebből: - from which			
		férfiak male	nők female	25 éven aluliak under age 25	tartós munkanélküliek long term unempl.
Belgium - (B)	9,2	7,2	11,9	23,0	5,4
Dánia - (DK)	5,5	4,6	6,6	8,3	1,5
Németország - (D)	10,0	9,3	10,8	11,0	4,9
Görögország - (GR)	9,6	6,2	14,9	31,0	5,3
Spanyolország - (E)	20,8	16,1	28,3	39,1	10,8
Franciaország - (F)	12,4	10,7	14,4	29,1	5,0
Írország - (IRL)	10,1	10,0	10,3	15,7	5,7
Olaszország - (I)	12,1	9,3	16,6	33,0	8,1
Luxemburg - (L)	2,6	1,8	3,8	7,7	n.a.
Hollandia - (NL)	5,2	3,9	6,3	9,2	2,6
Ausztria - (A)	4,4	3,6	5,3	6,7	1,3
Portugália - (P)	6,8	6,0	7,7	15,0	3,8
Finnország - (FIN)	13,1	12,6	13,7	25,7	3,9
Svédország - (S)	9,9	10,2	9,5	20,6	3,4
Egyesült Királyság - (UK)	7,0	7,8	6,0	14,2	2,7
EU átlag - (EU average)	10,7	9,3	12,4	21,2	5,2
Magyarország - (H) 1997	8,7	9,5	7,8	15,9	n.a.
1998*	7,8	8,5	7,0	12,6	5,1

* A 15-64 éves népességre, az 1998-ban bevezetett módszer szerint - 15-64 year old population, according to the new methods, introduced Jan 1998

Forrás: Employment in Europe 1998, 149-165. old.

⁴² Pontosabban: az Eurostat interneten olvasható adatai szerint 1998. decemberében a szezonálisan kiigazított munkanélküliségi ráta 10,7 % volt; 1999. januárjában pedig 10,6 %. A néhány országról rendelkezésre álló adat (a lakossági felmérés számai szerint) 1998. Decemberében Belgiumban 12,2; Dániában 5,6; Franciaországban 11,5; Hollandiában 3,8; Finnországban 10,2; Nagy Britanniában 4,6 és Ausztriában 8,2 % volt a munkanélküliségi ráta. {KSH Havi jelentés, 1999. 1-2., 150-155. old.}

A tagországok természetesen 1998-ban is havonta adtak ki jelentéseket a munkanélküliség alakulásáról, ezek azonban nem mindig alkalmasak a nemzetközi összehasonlításra.⁴³

Ráadásul a közölt munkanélküliségi ráták - akár a nemzeti szabályozásokon, akár az ILO ajánlásain alapuló felmérésekből származnak - csupán a kritériumoknak megfelelő munkanélküliek veszik számításba. A tényleges helyzet minden országban rosszabb, ha azokat is a munkanélküliek közé sorolják, akik az adott ország aktív munkaerő-programjai következtében nem szerepelnek a munkanélküliek között. (Sőt, elvileg azok is ide sorolhatóak, akik reménytelennek ítélve próbálkozásait felhagytak az aktív munkahely-kereséssel.)

A csupán az aktív programokban résztvevőkre kiterjesztett, de a hivatalos nemzeti rátáknál szélesebben értelmezett munkanélküliség - mint azt az Employment Observatory-ban közölt tanulmány kimutatja - elméletileg, egyszerű számítási művelet alapján, két-háromszorosa is lehet a havonta közreadott értékeknek. (Belgiumban például 1996-ban 9,8 % volt a hivatalos munkanélküliségi ráta, az aktív programokban résztvevőkkel együtt azonban 21,4 %, Dániában a 6,9 % helyett 20,5 %; Görögországban a 9,6 % helyett 20,9 %; Franciaországban a 12,4 % helyett 23 % stb.; viszont Spanyolországban, ahol az aktív programokban résztvevőket munkanélkülinek tekintik, nincs érdemleges különbség a szűkebben és a szélesebben értelmezett ráták szerint.)

Amennyiben az országok a kiterjesztett rátát használnák, s az aktív programokban résztvevőket nem a foglalkoztatottak között vennék számításba, természetesen jelentősen módosulnának a foglalkoztatottként kimutatott népesség arányai is.⁴⁴

A munkanélküliségi ráták tehát - bár fontos mutatói egy-egy ország munkaerő-helyzetének - csak részleges információt adnak a nemzeti munkaerőpiacok állapotáról. Ez érvényes a hazai számbavételekre is.

4.2 A munkanélküliség mértéke Magyarországon - Unemployment in Hungary

4.2.1 A munkaerő-felmérés adatai - According to LFS

Mint köztudott, 1992 óta - az OMMK által vezetett nyilvántartással párhuzamosan - a KSH is elkészíti az ILO ajánlásai szerinti, a lakosság kikérdezésén alapuló felmérést.

⁴³ A havonkénti jelentések a trendek felmérésére sem alkalmasak, mert a többnyire néhány tizednyi változásaik elsősorban a konjunkturális, szezonális változásokat tükrözik. A minden országban nagy érdeklődéssel kísért ráták azonban roppant változékonyak, az egyik hónap siker-jelentéseit a következőkben rosszabb adatok követhetik - és megfordítva. Ez volt jellemző például a német munkaerőpiac havi jelentéseire.

⁴⁴ Frank Stiele: Underemployment Trends in the European Union: Introduction and Synopsis, Employment Observatory, SYSDem Trends No.30, Summer, 1998. pp.4-7.

Az ebben alkalmazott kritériumok szerint a 15-74 éves korúak közül az minősül munkanélkülinek, aki a vizsgált időszakban (a negyedév egyes hónapjainak 12. napját magában foglaló, ún. vonatkoztatási héten, a hetet hétfőtől-vasárnapig számítva)

⇒nem dolgozott (és nincs olyan munkája, amelyből átmenetileg távol volt);

⇒a kikérdezést megelőző négy hét folyamán aktívan keresett munkát;

⇒rendelkezésre áll, azaz két héten belül munkába tudna állni, ha találna megfelelő állást;

illetve

⇒már talált munkát, ahol 30 napon belül dolgozni kezd.

A felvételben tehát eltekintenek attól, hogy a megkérdezettnek korábban volt-e kereső foglalkozása, vagy már nyugdíjas; munkanélkülinek minősül, ha dolgozni szeretne és a fenti kritériumoknak megfelel.

Bár a munkanélküliségi adatok a 15-74 évesekre vonatkoznak, a hazai nyugdíjkorúak közül már csak kevesen keresnek munkát (4,8 ezer nő és 2,7 ezer férfi). Munkanélkülinek lényegében csak a hazai munkavállalási korúak tekintik magukat.⁴⁵ Az adatok tehát ténylegesen a nyugdíjkorhatár alatti népesség munkakeresésére utalnak.

1997-ben évi átlagban 348,8 ezren kerestek aktívan munkát, 214,1 ezer férfi (61,4 %) és 134,7 ezer nő (38,6 %). 1998-ban - az új módszer szerint számolva - 313 ezren; 189,2 ezer férfi és 123,8 ezer nő. A munkanélküliségi ráta, mint már jeleztük, 7,8 % volt. A munkát keresők több mint negyede (27,5 %) volt 25 évesnél fiatalabb 1997-ben; 1998-ban 28 %-a.

A munkanélküliek száma 1997-ben 51,3 ezerrel volt kevesebb, mint egy évvel korábban; 1998-ban további 42 ezerrel. A munkahely keresését 1997-ben csaknem 95 ezren, 1998-ban több mint 110 ezren adták fel; őket passzív munkanélkülinek tekintik, akik dolgoznának, ha lenne munkaalkalom, de aktívan nem keresnek munkát.

⁴⁵ Ez nemcsak magyarországi jelenség. Az EU statisztikai évek óta jelzik, hogy a nyugdíjas korúak közül - bármelyik év legyen is a korhatár - már csak kevesen dolgoznak tovább, s jórészt a munkahelyek hiánya miatt lemondanak arról, hogy állást keressenek. Holott Európában éppen a 55 éven felüliek alacsony szintű foglalkoztatásában látják az egyik lényeges különbséget az Egyesült Államok és Japán foglalkoztatási szintjéhez képest.

A munkanélküliek száma és aránya korcsoportonként és nemeként -
Distribution of unemployed by age and gender

ezer főben - thousand persons

Korcsoport - Age-groups	1996.	1997.	1998.*
	Jan-Dec		
15-19			
férfi - male	23,8	19,0	16,1
nő - female	15,3	13,5	12,2
együtt - all	39,1	32,5	28,3
20-24			
férfi - male	43,7	42,1	40,0
nő - female	23,5	21,3	19,3
együtt - all	67,2	63,4	59,3
25-29			
férfi - male	33,4	29,8	26,7
nő - female	21,1	15,2	16,6
együtt - all	54,5	45,0	43,3
30-39			
férfi - male	61,9	50,3	42,0
nő - female	39,1	34,7	29,2
együtt - all	101,0	85,0	71,2
40-54			
férfi - male	72,1	63,0	57,0
nő - female	52,7	45,6	41,8
együtt - all	124,8	108,6	98,8
55-59			
férfi - male	7,5	8,1	4,7
nő - female	2,3	2,4	2,1
együtt - all	9,8	10,5	6,8
60-74			
férfi - male	1,3	1,8	2,7
nő - female	2,4	2,0	2,6
együtt - all	3,7	3,8	5,3
Total			
férfi - male	243,7	214,1	189,2
nő - female	156,4	134,7	123,8
együtt - all	400,1	348,8	313,0
Passzív munkanélküli - Discouraged	101,0	93,7	110,4

* Az új számítási mód szerint: - According to the new methods

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998., Adattár, 1998 KSH 1999 - **Source:** LFS, Time Series 1992-1998, CSO, 1999.

Hosszabb időszak adatait vizsgálva 1992 óta a munkanélküliek száma 1997-ben csökkent először 400 ezer alá, 1998-ban pedig csaknem 300 ezerre süllyedt. (A csökkenés természetesen nem feltétlenül jelenti azt, hogy a munkanélküli státusból kilépők foglalkoztatottá váltak; jelenti például a reménytelennek ítélt munkakeresés feladását is vagy, hogy többen vettek rész támogatott foglalkoztatási programokban stb.) A passzív munkanélküliekre kiterjesztett létszám 1998-ban mintegy harmadával

megnövelné a munkát ugyan már nem keresők, de ténylegesen munkanélküliek számát.

A legidősebb korosztály kivételével - amelynek tagjai, ha szerény mértékben is, de többen kívántak dolgozni, mint az előző években - minden korcsoportban csökkent a munkát keresők száma. Az általános csökkenés dacára korcsoportok szerint és nemenként - a kisebb-nagyobb évenkénti ingadozás ellenére - eléggé tartósak az évekkel ezelőtt kialakult munkanélküliségi arányok.

4.3 táblázat - Table 4.3

A munkanélküliek megoszlása korcsoportok szerint, nemenként
Distribution of unemployed by age group and gender

%

Év, Jan-Dec. Year, Jan-Dec.	Korcsoport - Age groups							
	15-19	20-24	25-29	30-39	40-54	55-59	60-74	Összesen All
Férfiak - Male								
1992.	10,8	17,6	12,7	28,1	26,2	3,4	1,2	100,0
1993.	10,7	17,8	11,5	27,2	28,0	3,4	1,4	100,0
1994.	10,4	18,7	12,0	26,6	27,9	2,9	1,4	100,0
1995.	11,0	17,9	12,6	26,8	28,3	2,5	0,8	100,0
1996.	9,8	17,9	13,7	25,4	29,6	3,1	0,5	100,0
1997.	8,9	19,7	13,9	23,5	29,4	3,8	0,8	100,0
1998.*	8,8	21,2	13,8	21,9	30,2	2,4	1,6	100,0
Nők - Female								
1992.	12,1	12,7	11,9	30,2	29,4	2,0	1,7	100,0
1993.	12,2	13,1	11,7	29,2	28,0	2,4	3,4	100,0
1994.	11,2	14,4	11,4	29,9	28,5	1,1	3,6	100,0
1995.	10,8	14,2	10,9	30,0	31,3	1,6	1,2	100,0
1996.	9,8	15,0	13,5	25,0	33,7	1,5	1,5	100,0
1997.	10,0	15,8	11,3	25,8	33,9	1,8	1,5	100,0
1998.*	11,0	13,8	13,2	23,6	34,5	1,8	2,0	100,0
Együtt - All								
1992.	11,3	15,6	12,4	28,9	27,5	2,8	1,4	100,0
1993.	11,3	16,0	11,6	28,0	28,0	3,0	2,2	100,0
1994.	10,7	17,0	11,8	27,9	28,1	2,2	2,3	100,0
1995.	1,9	16,5	12,0	28,0	29,4	2,2	1,0	100,0
1996.	9,8	16,8	13,6	25,2	31,2	2,4	0,9	100,0
1997.	9,3	18,2	12,9	24,4	31,1	3,0	1,1	100,0
1998.*	9,7	18,3	13,6	22,6	31,9	2,2	1,8	100,0

* Az új számítási módszer szerint - According to the new methods

Adatforrás: A munkaerőpiaci-felmérés Adattára 1998. KSH, 1999. - **Source:** Labour Force Survey, Time Series, 1998, CSO, 1999.

A munkanélküliségi ráta változása, 1992-1998 -
Unemployment rate, 1992-1998

munkanélküliségi
ráta, %
Unemployment
rate, %

korcsoport
age group

Forrás: Munkaerőfelmérés, 1998, KSH, 1999. - LFS, Time series 1998, CSO, 1999.

Az önmagát munkanélkülinek (állást keresőnek) minősítő 313 ezer fő közül 48,8 ezer fő korábban nem dolgozott (például már nyugdíjas volt, vagy nem kereső családtag, vagy éppen még iskolába járt); csaknem 18 ezer főnek pedig korábban sem volt rendszeres munkahelye.

A korábban rendszeres munkahellyel rendelkezők meghatározó többsége alkalmazott volt (csakúgy, mint a foglalkoztatott népességben kimutatottaké.)

**A munkanélküliek száma* és megoszlása korábbi foglalkoztatásu
jellege szerint - Number and distribution of unemployed* by the nature
of their earlier job**

A foglalkoztatás jellege - Nature of employment	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998**
Alkalmazott - Employee ezer fő - '000 pers. %	347,1 86,9	391,7 89,4	336,5 90,6	320,8 91,9	312,0 93,0	262,4 92,7	230,2 93,4
Szövetkezet tagja - Coop. member ezer fő - '000 pers. %	24,5 6,1	21,2 4,8	14,0 3,8	11,0 3,1	6,9 2,1	4,3 1,5	3,8 1,5
Társas vállalkozás tagja - Member of partnership ezer fő - '000 pers. %	15,9 4,0	10,9 2,5	9,3 2,5	7,6 2,2	3,8 1,1	5,4 1,9	3,9 1,6
Egyéni vállalkozó - Sole proprietor ezer fő - '000 pers. %	9,6 2,4	12,6 2,9	11,0 2,9	9,3 2,7	12,1 3,6	10,1 3,6	8,2 3,3
Segítő családtag - Family member ezer fő - '000 pers. %	2,0 0,5	1,5 0,3	0,7 0,2	0,4 0,2	0,7 0,2	0,8 0,3	0,3 0,1
Összesen - Total ezer fő - '000 pers. %	399,1 100,0	437,9 100,0	371,5 100,0	349,1 100,0	335,5 100,0	283,0 100,0	246,4 100,0

* Csak a korábban rendszeres munkával rendelkezők száma - Including persons only, having regular job earlier

** Az új módszer szerint - According to the new methods

Adatforrás: Munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998, Adattár, 1998 KSH 1999. - **Source:** LFS, Time Series 1992-1998, CSO, 1999

A munkanélküliek számának folyamatos csökkenése (1997: 51 ezer, 1998: 35,8 ezer), ha szerény mértékben is, de érintette a korábban rendszeres munkahellyel rendelkezők minden foglalkozási főcsoportját; legnagyobb mértékben, több mint 15 ezer fővel, az ipari, építőipari foglalkozású munkanélküliek száma csökkent 1997-hez képest. Az egyetlen - egyébként nem nagy létszámú - csoport, ahol több a munkanélküli (19 ezer fő) mint 1997-ben volt (16,9 ezer fő) az irodai és ügyviteli (ügyfélforgalmi) jellegű munkakörökben foglalkoztatottaké.

Az egyszerű irodai ügyintézők iránti kereslet - mint a korábbiakból is kitűnt - évek óta nagyon alacsony szintű; a szakma romló pozíciója tükröződik vissza a munkanélküliségi adatokban is.

A korábban rendszeres munkahellyel rendelkező álláskeresőket a nemzetgazdaság valamennyi ágazata az utóbbi években a nagyjából a saját foglalkoztatási súlya arányában bocsátotta ki. A stabilizálódás jeleként a szinte valamennyi népgazdasági ágra jellemző csökkenő kibocsátás mellett csupán a pénzügyi tevékenység és az egészségügyi, szociális ellátás ágból elbocsátottak aránya nőtt; mindkét ágból kis mértékben.

***A munkanélküliek száma korábbi foglalkozásuk nemzetgazdasági ága szerint -
Unemployed by industry, 1992-1998***

ezer főben - thousand

Nemzetgazdasági ág* - Industries	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998**
A - B	53,4	66,9	48,8	40,9	35,7	26,9	21,8
C	5,2	7,8	8,8	5,0	3,2	3,8	2,8
D	140,7	144,1	115,9	106,8	99,4	87,7	72,7
E	7,3	7,4	6,0	7,0	5,7	5,6	4,7
F	48,5	50,0	43,2	43,2	38,8	30,3	26,9
G	43,9	48,4	49,9	44,9	44,1	35,2	34,6
H	17,0	23,0	18,6	15,9	16,3	14,5	11,4
I	21,5	27,2	24,4	22,7	23,9	16,5	13,2
J	1,5	2,9	2,9	3,0	3,6	2,7	3,8
K	11,7	12,4	11,4	8,8	9,4	6,5	8,9
L	13,0	13,6	12,7	16,3	19,8	20,2	18,4
M	7,7	8,1	8,3	11,2	12,3	9,2	7,4
N	10,3	8,4	9,0	9,8	7,9	7,4	9,3
O - Q	17,4	17,7	11,6	13,6	15,4	16,5	10,5
E - T	399,1	437,9	371,5	349,1	335,5	283,0	246,4

* A-B = Mezőgazd., vadgazd., erdőgazd. és halászat - Agriculture, hunting, forestry and fishing; C = Bányászat - Mining and quarrying; D = Feldolgozóipar - Manufacturing; E = Villenergia-, gáz-, hő- és vízellátás - Electricity, gas, steam and water supply; F = Építőipar - Construction; G = Keresk, közútjármű-jav. és -karbantart. - Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles; H = Szálláshely szolg. és vendégl. - Hotels and restaurants; I = Szállítás, raktározás, posta és távközl. - Transport, storage and communication; J = Pénzügyi tev. és kiegészítő szolgáltatásai. - Financial intermediation; K = Ingatlanügy, bérbeadás és gazd.-i tev. segítő szolgáltatás - Real estate, renting and business activities; L = Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás - Public administration and defence; M = Oktatás - Education; N = Egészségügyi és szociális ellátás - Health and social work; O-Q = Egyéb szolgáltatás - Other services; E-T = Összesen - Total

** Az új számítási mód szerint - According to the new methods

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998, Adattár, 1998 KSH 1999 - **Source:** LFS, Time Series 1992-1998, CSO, 1999.

A munkanélkülivé válásban meghatározó volt és maradt az állásvesztés. A 90-es évek elején az elbocsátások miatti munkanélküliek tették ki a munkát keresők mintegy 80 %-át. Ez az arány az évtized végére fokozatosan, mintegy 70 %-ra csökkent, de még 1998-ban is mintegy 174 ezer ember (69,2 %) tartozott az állásvesztők közé.

Szerény arányú, de 1992. óta alig változó nagyságrendű az állásukat elhagyók, s emiatt munkakeresésre kényszerülők száma. Még a munkahelyek tömeges megszűnésének, a munkanélküliség gyors növekedésének éveiben is 30-35 ezer ember maga lépett ki munkahelyéről (bár azt a statisztika nem tudja kimutatni, mennyien tették ezt a munkáltató nyomására).

A munkanélküliek (munkát-keresők) harmadik nagy csoportját az iskolarendszertől a munkaerőpiacra belépni kívánók, de munkahelyet nem találók adják. A 90-es évek közepéig növekvő, azóta csökkenő számuk

talán az esélyeik némi javulását is tükrözi, de szerepet játszanak a demográfiai tényezők, illetve a különböző iskolatípusok adott évi kibocsátása stb. is.

A statisztikailag felmért további két tényező súlya marginális. Kifejezetten szerénynek tekinthető az önálló vállalkozás megszűnése miatt munkát keresők száma, s ugyancsak csekély, bár növekvő azoké, akik a szezonális munkát befejezték, de más munkát még nem találtak.

4.6 táblázat - Table 4.6

A munkanélküliek száma*a munkakeresés elsődleges oka szerint -
Unemployed persons* by main reason of job search, 1992-1998

ezer főben - thousand

Év (Jan-Dec.) Year (Jan-Dec)	Elvesztette az állását Lost job	Felmondott Quit job	Önálló vállalkozása megszűnt v. szünetel - Gave up his/her business	Időszakos munkája befejeződött - Seasonal work terminated	Befejezte a tanulást Left school	Együtt	
						1000 fő	%
1992.	317,8	35,3	9,0	2,8	36,7	401,6	79,1
1993.	353,0	34,5	10,6	9,5	46,0	453,6	77,8
1994.	294,4	34,6	9,5	7,9	46,3	392,7	74,9
1995.	273,0	33,2	7,2	8,2	47,0	368,6	74,0
1996.	252,6	32,1	10,4	10,8	42,3	348,2	72,5
1997.	198,6	31,2	8,6	14,9	30,8	284,1	69,9
1998.**	174,4	29,2	7,1	14,7	26,4	251,8	69,2

* A 30 napon belül új állásba kezdők nélkül - Excluding persons who will begin to work in a new job within 30 days

** Az új számítási mód szerint - According to the new methods

Adatforrás: A munkaerőfelmérés idősorai 1992-1998., KSH, 1999. - **Source:** LFS Time-series 1992-1998., CSO 1999.

Változatlanul érvényesül az a tendencia, hogy a munkanélküliek táborát leginkább az iskolázatlanok gyarapítják. A munkanélküliek csaknem 40 %-a legfeljebb 8 általános iskolai végzettségű. Tartósan magas a feltehetően nem keresett vagy az adott régióban nem hasznosítható szakmunkás-végzettségű munkanélküliek száma és aránya is; az ugyancsak szakképzetlen gimnáziumi végzettségűekkel együtt ők alkotják a munkanélküliek több mint 80 %-át. A munkanélküliek 1994 óta tartó, több mint 138 ezres, valamennyi iskolai végzettségű csoport létszámát érintő csökkenése dacára 1998-ig a csoportok arányai alig módosultak.

A munkanélküliek megoszlása legmagasabb iskolai végzettségük szerint -
Distribution of unemployed by education

Iskolai végzettség - Education	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998*
8 általánosnál kevesebb - Incomplete primary education	6,8	5,8	4,5	4,1	4,9	4,4	4,5
8 általános - Primary education	37,4	35,9	35,6	34,9	32,9	36,5	34,6
Szakk munkásképző - Apprentice school	30,3	32,6	33,9	35,5	35,1	34,5	32,8
Szakiskola - Vocational school	1,5	1,1	1,1	1,2	1,4	1,3	1,5
Gimnázium - High school	8,4	8,2	7,8	7,9	8,6	8,7	9,8
Szakközépiskola - Other secondary school	12,0	13,1	13,3	12,4	12,9	11,7	13,1
Főiskola - College	2,1	2,4	2,7	3,0	2,7	2,0	2,5
Egyetem - University	1,4	1,0	1,1	1,1	1,4	0,8	1,2
Együtt - Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Az új számítási módszer szerint - According to the new methods

Adatforrás: Munkaerő-felmérés idősorai, 1992-1998., KSH 1999 - **Source:** LFS Time - series 1992-1998, CSO, 1999

Az újabb adatok is megerősítik az évek óta ismert, és sokféle egyéb forrás megállapításaival egybehangzó jelenséget: a munkaerőpiac a képzetettebbeket igényli. Míg a keresők mintegy 22, addig a munkanélküliek csaknem 40 %-a rendelkezett csupán 8 általános vagy annál alacsonyabb végzettséggel; s míg a foglalkoztatottak 1997-ben, 34,7, 1998-ban 36, addig a munkanélküliek 1997-ben 14,5 %-ának, és 1998-ban 16,8 %-ának volt szakközépiskolai és annál magasabb végzettsége.

1998-ban - az előző évek folyamatos növekedése után - először csökkent a munkakeresés időtartama, azaz a munkanélküliség tartóssága. A csökkenő munkanélküliség - noha nem járt a foglalkoztatottság érzékelhető növekedésével - fontos jelzése, hogy még 1997 végén (csakúgy, mint egy évvel korábban) a munkanélküliek több mint fele egy éve, vagy annál régebben keresett munkát eredménytelenül, (1996 végén 16, 1997 végén 18,9 hónap volt a munkakeresés átlagos időtartama) 1998 végére ez 17,4 hónapra csökkent. Az év utolsó negyedévének adatai szerint egy évnél régebben keresett munkát 1993-ban 190 ezer, 1994-ben 181 ezer, 1995-ben 216 ezer, 1996-ban 199 ezer, 1997-ben 160 ezer, és 1998-ban még mindig 121 ezer fő. Valamelyest csökkent a tartósan munkanélküliek aránya is, az 1997. évi 50 %-ról 45 %-ra. (Az Európai Unióban az arány évek óta 50 % körüli.)

4.8 táblázat - Table 4.8

A munkanélküliek száma* a munkakeresés időtartama szerint -
Unemployed persons* by length of job search

1000 fő - Thousand

A munkakeresés időtartama - Length of job search	1996. O-D.		1997. O-D		1998. O-D	
	fő - persons	%	fő - persons	%	fő - persons	%
1 hónapnál kevesebb - less than 1 month	19,4	5,3	12,4	4,2	10,8	4,1
1- 3 hónap - 1- 3 months	50,3	13,8	35,5	12,0	40,2	15,1
4- 6 hónap - 4- 6 months	45,3	12,4	36,6	12,4	38,2	14,3
7-11 hónap - 7-11 months	52,3	14,3	50,9	17,2	41,3	15,5
12 hónap - 12 months	15,3	4,2	12,7	4,3	14,9	5,6
13-18 hónap - 13-18 months	57,0	15,6	45,5	15,4	36,7	13,8
19-24 hónap - 19-24 months	32,8	8,9	26,6	9,0	24,8	9,3
25 hónap és több-25 months and more	93,4	25,5	75,3	25,5	59,5	22,3
Összesen - Total	365,8	100,0	295,4	100,0	266,4	100,0
A munkakeresés átlagos időtartama hónapban - Average length of job search, months	16,0		18,9		17,4	

* A 30 napon belül új állásban kezdők nélkül - Excluding persons who will begin to work in a new job within 30 days

Adatforrás: Munkaerőpiaci jellemzők 1998. IV. negyedévében, KSH, 1999. - **Source:** LFS Quartely Bulletin, QIV. 1998. CSO, 1999

A munkanélküliek számának csökkenése visszahatott az érintett háztartásokra: 1996 végén a háztartások 8,7 %, 1997 végén 7,3 %-ban volt egy vagy több munkanélküli. 1998-ban bár minden háztartás-csoportban csökkent a munkanélküliség által érintett háztartások száma, az arány nem változott, a háztartások mintegy 7 %-ában volt munkanélküli. Mégpedig elsősorban a nagyobb létszámú háztartásokat sújtotta jobban a munkanélküliség. A háztartások több mint felét adó egy- és kétagú háztartásokhoz a munkanélküliek csupán negyede tartozott; a mintegy 20 %-nyi háromtagú háztartásból került ki a munkanélküliek 25 %-a, s a nem egészen 30 %-nyi négy-, illetve öt és többtagú háztartásból a munkanélküliek fele.

A munkanélküliek aránya a 15-74 éves népességben megyénként 1998 -
Unemployment in the 15-74 year old population by county in %, 1998

Országos arány: 4,5 %

4.2.2 A magyar jogszabályok szerint - According to Hungarian regulations

Mint minden nemzet, Magyarország is törvénnyel szabályozta, hogy ki minősül munkanélkülinek, illetve, hogy a munkanélküliek közül ki meddig jogosult támogatások igénybevételére.

A szabályokat az 1991. évi IV. törvény foglalta össze. Az 1991. március elsején hatályba lépett törvényt azóta szinte évenként módosították, a szabályokat a kialakult újabb helyzetekhez igazítva. (Egyébként minden országban ez a gyakorlat.)

A Foglalkoztatási Törvény alapelvei - a számtalan részlet-módosítás dacára - nem változtak abban, hogy Magyarországon kik tekinthetők munkanélkülinek. A törvény a hazai munkavállalási kort veszi alapul, tehát mind a 15 évesnél fiatalabbak, mind a nyugdíjkorhatárt átlépők kívül maradnak a munkanélkülieket támogatni kívánó társadalmi szolidaritás körén.

A további megkötések szerint azok, az addig kereső foglalkozásúak és pályakezdők minősülhetnek munkanélkülinek, akik

- ⇒ állásuk elvesztése, vagy az iskolarendszer elhagyása után a munkaerőpiaci szervezetenél munkanélküliként regisztráltatják magukat;
- ⇒ újbóli elhelyezkedésük érdekében együtt működnek a munkaerőpiaci szolgálattal;
- ⇒ munkát keresnek és a munka végzésére rendelkezésre állnak.

Nem minősülnek munkanélkülinek, akik részvevőivé válnak valamely, a foglalkoztatást elősegítő programnak (átképzés, közmunka stb.) legalábbis a program befejeztéig; az alkalmilag munkát vállalók (a munkavégzés időtartama alatt), illetőleg a gyerekgondozás idején, azért járadékban részesülők. (A munkaerőpiaci képzésben résztvevők a képzés ideje alatt az inaktívak között szerepelnek.)

A regisztrált munkanélküliek igényt tarthatnak állás-közvetítésre, illetőleg - ha a vonatkozó szabályoknak megfelelnek - meghatározott idejű és összegű munkanélküli ellátásra, továbbá részt vehetnek az elhelyezkedési esélyeiket javító képzési, és a foglalkoztatási programokban.

Bár a „munkanélküli” meghatározás sokkal korlátozottabb, mint a KSH munkaerő-felmérésében, a munkaügyi szervezetnél évek óta jelentősen több a regisztrált munkanélküli. {Az egyik lehetséges magyarázat: a KSH felmérésében jórészt csak a járadékban, jövedelem-pótló ellátásban részesülők tekintik magukat munkanélkülinek. Sőt, a munkaerő-felmérésben foglalkoztatottnak minősülnek a vizsgált héten akár csak egy órányi jövedelemmel járó munkát végzők, miközben munkanélküliként regisztrált marad az a járadékban részesülő is, aki a kötelező legkisebb összegű munkabér 50 %-át meg nem haladó összegű bérért kereső tevékenységet folytat. Ismert az a tény is, hogy az OMMK nyilvántartásában sok a visszatérő munkanélküli (például a mezőgazdaságból, a közhasznú munkákról stb.). Az OMMK havi adataiban a visszatérők mint új, „többlet” munkanélküliek jelennek meg; míg a KSH felmérésében a hosszabb-rövidebb ideje tartó állapotot rögzítik.}

Bár a munkaügyi szervezetnél regisztráltak száma is folyamatosan csökkent, 1998-ban még mindig csaknem százezer fővel volt több, mint a KSH felmérésében, pályakezdőkkel együtt 110 ezer fővel.

A munkaügyi szervezet külön is kimutatja ugyan a pályakezdőket, s korábban a munkanélküliekre vonatkozó adatokat magunk is többnyire a pályakezdők adatai nélkül közöltük; ma már azonban nem jogosult elkülönítésük. Korábbi különválasztásukat az indokolta, hogy 1991 és 1996 között a Foglalkoztatási Törvény rendelkezése értelmében a 8 általánosnál magasabb végzettségű fiatalok - meghatározott feltételek esetén - 6 hónapig jogosultak voltak a pályakezdők munkanélküli segélyére. Az évek során többször változó összegű - 1995-ben még 6.720.- Ft-os - segélyt a fiatalok regisztrált munkanélküliként vehették fel, 1995-ben havonta átlagosan 35 ezren. A 6 hónap lejártával többségük meg is szakította kapcsolatát a munkaügyi szervezettel. A pályakezdők be-, majd kiáramlása visszahatott a ráták alakulására - ez indokolta, hogy adataikat külön is szerepeltessék.

1996-ban megszűnt a pályakezdők munkanélküli segélyezése, helyébe a foglalkoztatásukat elősegítő aktív programok léptek, például a munkatapasztalat-szerző foglalkoztatás bértámogatása stb.

Egyúttal az iskolából kilépők munkanélküliként (állás keresőként) regisztrálása teljes körűvé vált: az általános iskolát végzettek is kérhetik

regisztrálásukat, s igényt tarthatnak a munkaügyi szervezet szolgáltatásaira. A segélyezés megszűntével viszont jelentősen csökkent a regisztrált pályakezdők száma (pl. az 1995. januári 59 ezerről 1998. decemberére 27 ezerre). Éves átlagos létszámuk még mindig sajnálatosan magas (1998-ban 32,5 ezer), de évről-évre érzékelhetően kevesebb (1993: 59,7 ezer; 1994: 62,1 ezer; 1995: 54,4 ezer; 1996: 46,2 ezer; 1997: 42,4 ezer).

Az 1998-ban regisztrált fiatalok már ugyanúgy egyértelműen állást keresők, mint a felnőttek; indokolt tehát együttes számbavételük.

4.9 táblázat - Table 4.9

A regisztrált munkanélküliek száma és aránya 1990-1998-ban -
Number and rate of registered unemployed in 1990-1998

Év, december* Year, Dec.*	Regisztrált munkanélküli Registered unemployed		Munkanélküiségi ráta** Unemployment rate**
	ezer fő thousand persons	nők aránya % share of females	
1990	79,5	42,0	1,4
1991	406,1	39,8	7,4
1992	663,0	41,2	12,3
1993	632,1	40,5	12,1
1994	519,6	41,8	10,4
1995	495,9	42,5	10,4
1996	477,5	42,3	10,5
1997	464,0	43,7	10,4
1998	423,1	44,8	9,5

* Az OMMK adatai az adott hónap 20. napján regisztráltak létszámát tartalmazzák, a pályakezdőkkel együtt. - Data of NLC involve the number of registered unemployed on the 20th of the reference month, including school-leavers

** A munkanélküiségi rátát 1991. decemberéig az aktív keresők létszámához viszonyítva számították; majd a gazdaságilag aktív népesség száma lett a viszonyítási alap. A kétféle rátát az OMMK gyakorlata szerint közöljük. - The unemployment rates were computed based on number of active earners until December 1991. Since 1991 number of registered unemployed is divided by the economically active population (labour force). The two types of unemployment rates are published according to the practice of the NLC.

Adatforrás: OMMK Munkaerőpiaci helyzetkép, havi jelentések. - **Source:** Labour Market Monitoring, NLC Monthly Reports, NLC

A regisztrált munkanélküliek közül 1997-ben 105,7 ezer fő (22,5 %), 1998-ban 89,9 ezer fő (21,3 %) volt 25 évesnél fiatalabb; 349 ezer fő (82,5 %) fizikai foglalkozású.

A regisztrált munkanélküliek meghatározó hányadát is az alacsony képzettségűek adják; háromnegyedük legfeljebb 8 általánost vagy szakmunkásképzőt végzett.

4.10 táblázat - Table 4.10

A regisztrált munkanélküliek száma és megoszlása iskolai végzettség és állománycsoport szerint, 1996-1998 - Number and distribution of registered unemployed by education and skill

	1996		1997		1998	
	fő* - pers*	%	fő* - pers*	%	fő* - pers*	%
<u>Végzettség - Level of education</u>						
8 ált. és > - Primary school or less	206.097	41,2	191.772	40,8	171.882	40,6
Szaktanulmány, szakiskola - Vocational school	175.634	35,1	167.585	35,6	152.164	35,9
Középiskola - General secondary school	105.211	21,0	97.708	20,8	88.223	20,9
Felsőfokú - College or university	13.680	2,7	13.048	2,8	10.853	2,6
<u>Állomány-csoport - Skill</u>						
Szaktanulmány - Skilled workers	174.954	34,9	167.534	35,6	151.599	35,8
Betanított munkás - Semi skilled	123.067	24,6	117.641	25,0	106.819	25,2
Segédmunkás - Unskilled	109.390	21,9	100.574	21,4	90.632	21,0
Fizikai együtt - Manual total	407.411	81,4	385.749	82,1	349.050	82,5
Szellemi együtt - Non manual total	93.211	18,6	84.363	17,9	77.071	17,5
Összesen - Total	500.622	100,0	470.112	100,0	423.121	100,0

* Havi átlag - Monthly average

Adatforrás: OMMK - **Source:** NLC

A létszám alakulásának egyik tényezője az új belépők száma. 1998-ban változatlanul magas volt a havonta újonnan regisztrált munkanélküliek létszáma (havi átlag a pályakezdők nélkül 1994-ben: 34.589 fő, 1995-ben 37.619, 1996-ban 45.278, pályakezdőkkel 52,8; 1997-ben 46.899, pályakezdőkkel 47 ezer; 1998-ban 55.388 fő).

A munkaügyi szervezetnél nyilvántartásba vételüket kérők a gazdaság valamennyi ágából jelentkeztek, az év első felében a legtöbb ágazatból folyamatosan csökkenő, majd a második félévben növekvő számban.

A következő táblázatban csak a korábban munkahellyel rendelkezők szerepelnek, az iskolából kilépő pályakezdők - értelemszerűen - nem.

Az új munkanélküliek száma és aránya a kibocsátó ágazat szerint 1998-ban -
Newly unemployed by sectors 1998

1998	Ágazat - Branches*							Összesen Total
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
	fő - persons							
Január - Jan	11.757	14.705	7.610	6.638	2.469	20.922	179	64.278
Február - Febr	7.978	12.300	4.506	6.487	1.976	18.969	376	51.692
Március - March	5.973	10.923	2.996	5.568	1.685	15.801	378	43.324
Április - Apr	5.554	10.188	2.585	4.996	1.608	14.031	247	39.209
Május - May	5.406	10.179	2.465	5.098	1.593	14.124	469	39.333
Június - Jun	4.786	9.344	2.230	4.753	1.480	13.131	574	36.198
Július - Jul	5.283	9.830	2.382	4.902	1.515	14.713	343	38.968
Augusztus - Aug	4.901	9.605	2.301	4.685	1.395	13.919	343	37.149
Szeptember - Sept	5.895	10.354	2.340	5.464	1.477	15.323	350	41.203
Október - Oct	7.453	12.056	3.035	6.235	1.834	17.042	408	48.063
November - Nov	8.362	13.786	3.783	6.945	1.962	18.627	445	53.880
December - Dec	9.976	12.826	6.011	5.354	1.966	17.534	388	54.055
	%							
Január - Jan	18,3	22,9	11,8	10,3	3,8	32,6	0,3	100,0
Február - Febr	15,4	23,8	8,7	12,6	3,8	35,0	0,7	100,0
Március - March	13,8	25,2	6,9	12,9	3,9	36,5	0,8	100,0
Április - Apr	14,2	26,0	6,6	12,7	4,1	35,8	0,6	100,0
Május - May	13,7	25,8	6,2	13,0	4,1	36,0	1,2	100,0
Június - Jun	13,1	25,7	6,2	13,1	4,1	36,2	1,6	100,0
Július - Jul	13,5	25,2	6,1	12,6	3,9	37,8	0,9	100,0
Augusztus - Aug	13,2	25,8	6,2	12,6	3,8	37,5	0,9	100,0
Szeptember - Sept	14,3	25,1	5,6	13,2	3,6	37,2	1,0	100,0
Október - Oct	15,5	25,1	6,3	13,0	3,8	35,5	0,8	100,0
November - Nov	15,5	25,6	7,0	10,9	3,6	34,6	0,8	100,0
December - Dec	18,5	23,7	11,1	10,0	3,6	32,4	0,7	100,0

* 1 = Mező-, erdőgazdaság - Agriculture, forestry; 2 = Ipar - Industry; 3 = Építőipar - Construct.; 4 = Keresk., vendéglátás - Trade and catering; 5 = Száll., raktározás - Transp., storage; 6 = Nem anyagi szolg. - Non-material services; 7 = Nem besorolható - Unclassifiable

Adatforrás: OMMK adatközlés - **Source:** NLC

Az adatok egyaránt mutatják a szezonális foglalkoztatás hatását (a mezőgazdaságból és az építőiparból a téli hónapokban a munkanélküliek beáramlását); a közmunkán, közhasznú munkán időlegesen foglalkoztatottak magas arányát (a „nem anyagi szolgáltatás” címen összevont ágazatban meghatározó súllyal a munkanélküliségből ki- majd visszalépők szerepelnek); a gazdaság más ágaiban pedig a tényleges leépítéseket. (Erről később részletesen is szólunk.)

Fontos jelenség, hogy az újonnan regisztráltak között évről-évre több a visszatérően munkanélküli.

Az OMMK adatai szerint 1998-ban a regisztráltak már több mint 80 %-a nem első alkalommal kérte nyilvántartásba vételét.

A rendszeresen visszalépők közé tartoznak a szezonális ágazatok dolgozói, akik az idény végeztével munkanélkülivé (és többnyire a munkanélküli járadékra jogosulttá) válnak; arányuk a téli hónapokban a regisztráltak 30 %-át adja. Az ismételten regisztráltak zöme - hónapról-hónapra 15-17 ezer fő, a regisztráltak több mint egyharmada - az időleges foglalkoztatás befejeztével kerül vissza. Az ismételten regisztráltak magas aránya egyaránt jelzi a munkaerőpiaci szervezet segítségére szoruló sokaságának alacsony munkaerőpiaci státuszát, a szervezett gazdaság magasabb igényeit, csakúgy, mint a szezonális foglalkoztatás-munkanélküliség megoldatlan szabályozását: számos munkáltató a társadalmi szolidaritásra háríthatja át a szezon utáni hónapokban nem foglalkoztatottak kieső jövedelmének terhet - vagy legalábbis annak részleges pótlását.

A belépők magas száma ellenére a még nagyobb arányú kiáramlás következtében csökkenhetett a regisztrált munkanélküliek száma.

4.12 táblázat - Table 4.12

***A regisztrált munkanélküliek létszáma havonta 1998-ban -
Monthly breakdown of the registered unemployed 1998***

1998	Induló létszám Number of unemployed at the beginning of the month	Új belépők - New entrants	A regisztrációból kikerültek - Exit due to					
			elhelyezkedés re-employment		egyéb okból other reason		Összesen Total	
			persons	%	persons	%	persons	%
Január - Jan	463.962	72.637	5.388	9,8	49.384	90,2	54.772	100,0
Február - Febr	481.847	61.179	7.900	11,1	69.423	88,9	71.323	100,0
Március - March	471.703	50.936	12.321	19,5	50.750	80,5	63.071	100,0
Április - Apr	459.800	45.332	10.723	16,0	56.095	84,0	66.818	100,0
Május - May	438.114	46.092	8.017	12,7	54.987	87,3	63.004	100,0
Június - June	421.202	45.124	6.572	11,0	53.368	89,0	59.940	100,0
Július - July	408.386	58.012	6.112	11,2	48.541	88,8	54.653	100,0
Augusztus - Aug	409.745	49.688	5.991	10,4	51.520	89,6	57.511	100,0
Szeptember - Sept	401.922	54.082	7.718	13,4	49.804	86,6	57.522	100,0
Október - Oct	398.482	57.336	6.517	10,2	57.371	89,8	63.888	100,0
November - Nov	391.930	63.069	5.266	8,4	57.404	91,6	62.670	100,0
December - Dec	392.429	61.141	3.399	6,9	46.077	93,1	49.476	100,0

Adatforrás: OMMK - **Source:** NLC

Mint arról már szó volt, 1998-ban a munkaügyi szervezeten keresztül 87,7 ezren helyezkedtek el, ezer fővel kevesebben, mint egy évvel korábban. Ez az év során regisztrált, átlagosan 423 ezer munkanélkülinek mintegy 13 % + a hazai átlag. A teljes létszám azonban tartalmazza az időleges programokban (képzés, közmunka, közhasznú munka) résztvevőket, valamint a támogatott munkahelyre felvetteket is. Együttes számuk több mint 300 ezer volt, ami azt jelenti, hogy a munkaerő-szolgálat közvetítő tevékenysége alig terjed túl e csoportokon.

A munkanélküliek közül elhelyezkedők alacsony száma a szervezett gazdaság évek óta stagnáló szintjének ismeretében aligha meglepő. Az

adatok önmagukban is jelzik a támogatott foglalkoztatás érdekében tett erőfeszítések változatlanul nagy szerepét.

A munkanélküliek meghatározó többsége azonban azért kerül ki a regisztrációból, mert kimerítette a járadékra jogosultságát. Az OMMK-ban 1993-96-ban négy alkalommal ismétlődően elvégzett ún. követéses vizsgálatok tapasztalata az volt, hogy bár az 1991. és 1996. között az ellátásból kikerült több mint 900 ezer (pályakezdők nélkül 776 ezer) ember közül évről-évre többen helyezkedtek el, a továbbra is munkanélküli, vagy inaktívvá vált többség kapcsolata megszakadt a munkaerő-szolgálattal. Jellemzően azok regisztráltatták magukat továbbra is, akik jogosultságot szereztek a jövedelempótló támogatásra. Az inaktívvá váltak számszerűen ugyancsak csökkenő csoportja részben már nem minősült munkanélkülinek (például a rendes vagy rokkantsági nyugdíjba menők), másrészt sokan lemondtak a munkahely-keresésről, legalábbis ehhez a munkaerő-szolgálat segítségéről. *{Lázár György-Székely Judit: Részletes jelentés a munkanélküli ellátásra való jogosultságukat kimerítették követéses vizsgálatának eredményeiről, 1992, 1993, 1994, 1995. OMK.}*

1998-ban a vizsgálatot megismételték. Ezúttal 4 megyében került sor a reprezentatív mintavételes eljárással kiválasztott személyek postai úton kiküldött kérdőíves megkérdezésére.⁴⁶

1997-ben 176,6 ezer fő merítette ki a munkanélküli járadékra való jogosultságát (ebből a vizsgálatban résztvevő 4 megyében 39,5 ezer fő). Többségük (55,9 %-a) regisztrált munkanélküli maradt (a 4 megyében 53,6 %), döntő hányaduk azért, mert jövedelempótló támogatást kapott. A kimerítők 5,7 %-ának az elhelyezkedéséről volt visszajelzés (a 4 megyében 4,5 %); 3,5 %-uk (ill. 3,3 %-uk) aktív eszközökben vett részt a felmérés indításakor, 2 %-uk (ill. 1,8 %-uk) vált inaktívvá. A vizsgálat az ismeretlen munkaerőpiaci helyzetű 58 ezer fő (32,9 %) a 4 megyében 14.550 fő, (36,9 %) munkaerőpiaci státuszának megismerésére irányult.

Azaz: a regisztrált munkanélküliek mintegy harmada mondott le a munkaerőpiaci szolgálat segítségéről, s próbált egyedül boldogulni. Ez többségüknek sikerült is.

A felmérés időpontjában a megkérdezettek (ill. a válaszadók) 60,6 %-ának volt munkája, ezen belül a férfiak 68,4 %-a és a nők 52,5 %-a volt foglalkoztatott. Többségük határozatlan idejű munkaviszonnyal rendelkezik, a többiek részben határozott időre kaptak munkát, önállóvá váltak, vagy alkalmi munkán dolgoztak.

Az ellátásból kikerültek mintegy 14 %-a vett részt átképzésben. A többség véleménye szerint ez segítette elhelyezkedésüket.

⁴⁶ A négy megye: az ország egyik legrosszabb munkaerőpiaci helyzetű megyéje, Szabolcs-Szatmár; az átlagnál rosszabb helyzetű Tolna megye, valamint Fejér és Pest, mindkettő az átlagosnál jobb helyzetű megye. A négy megyéből csaknem 4 ezer tartós munkanélkülit kérdeztek meg; a kérdőívek visszaérkezési aránya mintegy 30 %-os volt.

A munkát nem találók többsége szerint a térségben nincs megfelelő munka; csaknem egyharmaduk szerint egyáltalán nincs a közelben munkalehetőség.

A vizsgálat során nem csak a felmérés időpontjában érvényes munkaerőpiaci státust vizsgálták, hanem azt is, hogy az ellátás kimerítését követően sikerült-e egyáltalán munkát találniuk a megkérdezetteknek, függetlenül attól, hogy a felméréskor volt-e munkájuk. Az ellátás kimerítését követően legalább egyszer 78 %-uknak volt munkája, amiben a szezonális munkák hatása is fellelhető.

A legújabb felmérés eredményei szerint tehát a járadékra jogosultság kimerítése után többen maradtak a munkaügyi szervezet ügyfelei (főként, mert többen váltak jogosulttá a jövedelempótló támogatásra) és, ha nem is sokan, de egyre többen tudtak elhelyezkedni a járulék-jogosultság kimerítése után, de ehhez már nem igényelték a munkaügyi szolgálat segítségét.⁴⁷

A regisztrációból kikerültek azok is, akik részeseivé váltak valamely, az újra-elhelyezkedést segíteni hivatott programnak (a képzésektől a közhasznú munkáig). Végül kikerülnek a regisztrációból a járadékot szüneteltetők (alkalmi munkavállalás, sorkatonai szolgálat stb.) s azok, akiket az együttműködés elmulasztása miatt vagy más okból a regisztrációból töröltek.

Az egyének munkaerőpiaci helyzetét, elhelyezkedését segítő programok - mint erről más összefüggésben szoltunk - az év során, legalábbis átmenetileg - összességében a munkanélküliek mintegy felét vonják ki a regisztráltak közül. 1997-ben az arány 55 % volt, 1998-ban 73 %.

⁴⁷ Lázár György-Székely Judit: A tartósan munkanélküliek, a járadékot kimerítették, valamint az 1996. és 1997. évi pályakezdők körében 4 megyében lefolytatott követéses vizsgálatok főbb eredményei. {OMMK, 1999. márc.}

A regisztrált munkanélküliek, az aktív foglalkoztatási programokban és a képzésben résztvevők létszáma - Number of registered unemployed, participants in active employment programmes and training

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
A regisztrált munkanélküliek száma* - Registered unemployed persons*	672.050	568.366	507.695	500.622	477.122	423.121
Az aktív programokban résztvevők száma**						
Participants in active employment programmes**						
fő - pers.	123.395	171.028	160.211	227.600	195.725	230.306
%	18,0	30,0	32,0	45,0	41,0	54,4
A képzésben résztvevő munkanélküliek száma**						
Participants in retraining programs for the unemployed**						
fő - pers.	83.251	93.927	71.182	71.980	75.993	79.604
%	13,0	16,0	13,0	14,0	16,0	18,8

* Éves átlag - Yearly average

** Teljes éves létszám, beleértve az akárcsak egy napig résztvevőket is - Yearly total sum, including everyone who participated for at least one day

Adatforrás: OMMK Havi közlemények - **Source:** Monthly Reports, NLC

A regisztrált munkanélküliek számának változása tehát ma még nagyobb mértékben függ az egyének munkaerőpiaci helyzetét javítani hivatott programoktól, mint a gazdaság foglalkoztatási igényeitől.

Ebben a vonatkozásban helyzetünk az Európai Unió számos tagországának helyzetéhez hasonló.

4.2.3 Regisztráltak és munkanélküli ellátásban részesülők - Registered unemployed and benefit recipients

A regisztrált munkavállalási korú, és előzőleg munkaviszonnyal rendelkező munkanélküliek közül azok részesülhetnek a munkanélküli ellátás valamelyik formájában (járadék, jövedelem-pótló támogatás, 1998. jan. 1-ig előnyugdíj) akik a Foglalkoztatási Törvényben meghatározott kritériumoknak megfelelnek.

A kezdeti - valóban nagyvonalú - munkanélküli ellátást⁴⁸ fokozatosan szűkülő jogosítványok váltották fel. 1990. decemberében, az akkor

⁴⁸ Magyarországon a gazdasági reform-programokban szereplő „struktúra-váltásra”, s a feltételezések szerint velejáró munkanélküliségre készülve már 1983-ban bevezettek aktív munkaerőpiaci programokat. 1984-ben 2.800-an, 1985-ben 4.750-en, 1986-ban 8.315-en, 1987-ben 12.670-en, 1988-ban 14.878-an vettek részt - mint valahol dolgozók - átképzési programokban. 1986-tól meghosszabbított felmondási idő és elhelyezkedési támogatás járt a leépítésre kerülőknek (1988-ban 3.217, ill. 959 fő); ezt 1989-től a munkanélküli segély váltotta fel. 1989-ben (amikor a kereset még többszörösen meghaladta a munkaerő-kínálatot) 12.064-en kaptak segélyt, a korábbi kereset 75 %-át, elvileg 2 éves időtartamra. {Frey Mária: *Az állam szerepe a foglalkoztatáspolitikában és a munkaerőpiaci programok menedzselésében; Hazai helyzetkép a nemzetközi tapasztalatok tükrében ILO/Japán Projekt „Az átalakulás foglalkoztatáspolitikája Magyarországon” 1994.*}

regisztrált mintegy 79,5 ezer munkanélküli csaknem háromnegyede részesült ellátásban. A munkanélküliség erőteljes növekedésével párhuzamosan csökkent a járadékra jogosultság ideje (előbb másfél, majd 1993-tól egy évre) és a járadék összege; továbbá szűkültek az igénybevétel feltételei. Viszont 1993-tól - a Szociális Törvény rendelkezései értelmében - meghatározott összegű jövedelempótló támogatásban részesülhetnek a járadék-jogosultságukat már kimerített, de elhelyezkedni nem tudó, és szociálisan támogatásra szoruló munkanélküliek. Számuk 1995 óta egyre növekvően haladja meg a járulékból részesülőket.

Előnyugdíjat korábban azok a munkanélkülivé vált és legalább 6 hónapig munkanélküliségi járadékban részesültek vehettek igénybe, akik megfeleltek a Foglalkoztatási Törvényben előírt (ugyancsak többször módosított) feltételeknek. Az előnyugdíjat 1998. jan. 1-től a nyugdíj előtti munkanélküli segély váltotta fel; összege megegyezik az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 80 %-ával (a szabály bevezetésekor 21.690.- Ft-tal). Az előnyugdíjban részesülő személy alkalmi munkavállalással nem foglalkoztatható.

4.14 táblázat - Table 4.14

A regisztrált és az ellátásban részesülő munkanélküliek - **Registered unemployed and benefit recipients**

Év - Year	Regisztrált munkanél- küliek - Registered unempl.	Ellátásban részesülő - Benefit recipients				Ellátásban része- sülők a regisztrá- áltak %-ában - Recipients in % of reg. unempl.
		Munkanélküli járadék - Unempl. benefit	Jövedelempótló támogatás - Wage supplement	Előnyugdíj Prepension	Együtt All	
1990	47.739	30.302	-	n.a.	30.302	63,5
1991	227.270	174.641	-	n.a.	174.641	76,8
1992	556.965	412.945	18.408	17.864	449.217	80,7
1993	671.745	404.823	89.329	25.877	520.029	77,4
1994	568.366	228.924	190.303	29.430	448.657	78,9
1995	507.695	182.788	209.982	22.914	415.684	81,9
1996	500.622	171.737	211.309	28.975	412.021	82,3
1997	470.112	141.731	201.304	29.505	372.540	79,2
1998	423.121	130.724	182.118	10.622	323.464	76,4

Adatforrás: OMMK Adattár, 1999; KSH Havi statisztikai közlemények - **Source:** NCL Time Series, 1999; Monthly Bulletins, CSO

Azaz, bár munkanélküli járadékot a regisztrált munkanélkülieknek csupán mintegy 31 %-a kapott, a jövedelempótló támogatásokkal együtt a támogatottak aránya 73 % volt 1998-ban.

Az évenként némileg hullámzóan, de 1991 óta 76-80 %-os arány egyfelől a társadalmi szolidaritás és kötelességtudat jelzése. (Az ellátások fedezete a munkaadók és a munkavállalók által a bérek arányában fizetett szolidaritási járulék.) Másfelől a pangó munkaerőpiac, s a munkanélküliek súlyos belső strukturális problémájának jelzése. Bár az évekig több mint kétszázezer jövedelempótló támogatásra szoruló férfi és nő száma 1998-ra valamelyest

csökkent (esetleg azért, mert a támogatás tovább folyósításához előírt 180 napnyi munkavégzést sem tudták teljesíteni), nyilvánvaló, hogy a szervezett gazdaságban nem igényelt, elhelyezhetetlen emberekről van szó.

A széleskörű munkanélküli ellátás valamennyi formája igen szerénynek minősíthető. A munkanélküli ellátás összege⁴⁹ évről-évre egyre kisebb hányadát teszi ki a dolgozók átlagkeresetének, s a járadékosok több mint 70 %-ának esetében nem érte el az 1998-ban érvényes, 19.500.- Ft-os minimálbért.

4.15 táblázat - Table 4.15

A havi átlagkeresetek és a munkanélküli ellátás átlagos havi összege -
Average monthly earnings and average monthly unemployment benefits

Ft-ban - in HUF

Időszak Reference period	A havi bruttó átlagkereset Average monthly gross earning	A munkanélküli ellátás átlagos havi összege Average monthly unemployment benefit	Az ellátás mértéke az átlagkeresethez viszonyítva Unemployment benefit related to earning (%)
1990	13.446	3.845	28,6
1991	17.934	7.903	44,1
1992	22.294*	8.798	39,5
1993	27.173*	9.949	35,9
1994	33.939**	10.841	31,9
1995	38.900**	11.891	30,6
1996	46.837**	13.461	28,7
1997	58.002**	16.141	27,8
1998	67.764**	18.895	27,8

* A 20 fő feletti szervezeteknél - Coverage is economic units employing more than 20

** A 10 fő feletti szervezeteknél - Coverage is economic units employing more than 10

Adatforrás: KSH Évkönyvek, KSH és OMMK Statisztikai havi kiadványok - **Source:** Yearbooks of CSO; Monthly Reports, NLC

1998-ban a fizikai dolgozók átlagkeresete 49.423.- Ft volt; a több mint 80 %-ban fizikai foglalkozású munkanélküliek átlagos munkanélküli járulékát indokolt ezzel összehasonlítani. Így számítva az átlagos munkanélküli járadék havi összege a bruttó fizikai átlagkereset 38 %-a.

Az ellátások alacsony volta nemcsak a törvény szigorával, hanem azzal is összefügg, hogy a munkanélküliek zöme az alacsonyan képzett, s ezért korábbi munkahelyén is az alacsony bérűek közé tartozott.

⁴⁹ A munkanélküli járadékként kifizethető összeg 1996. óta az előző évi átlagkereset 65 %-a. Alsó határa megegyezik az öregségi nyugdíj legkisebb összegének 90 %-ával, felső határa pedig a megállapított összeg kétszerese.

A munkanélküli járadék átlagos összege 1998. november 20. és december 20. között - Average unemployment benefits 20 November - 20 December 1998

Iskolai végzettség Educational qualification	Létszám Number of benefit recipients		Átlagos havi járadék Ft/fő - Average monthly unemployment benefit HUF/pers	A járadék átlagos időtartama (nap) Average spell of the benefit days
	fő - pers	%		
8 általános alatt -Incomplete primary education	6.295	3,8	16.473	410
Általános iskola - Primary education	51.828	31,6	18.164	333
Szakmunkás képző - Apprentice school	59.507	36,3	18.581	310
Szakisola - Vocational school	3.503	2,1	19.070	265
Szakközép iskola - Vocational secondary school	18.801	11,5	20.141	255
Technikum - High school for technicians	5.139	3,1	20.915	268
Gimnázium - High school	13.532	8,2	19.879	265
Főiskola - College	3.776	2,3	22.519	226
Egyetem - University	1.482	0,9	22.663	222
Összesen - Total	163.863	100,0	18.895	306

Adatforrás: OMMK havi közlemények - **Source:** Monthly Reports, NLC

A járadék-jogosultságot már kimerített (regisztrált) munkanélküliek közül csak azok részesülhetnek jövedelempótló támogatásban, akiknek családjában az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori minimumának a 80 %-át. Ez 1997-ben havi 9.200.- Ft, 1988-ban 10.960.- Ft volt.

Már az előzőek is jelezték, hogy a regisztráltak körében többségben vannak a tartósan (egy évnél régebben) munkanélküliek. 1997. decemberében a 463,9 ezer regisztrált munkanélküli 75,5 %-a (350,3 ezer fő) volt több, mint egy éve volt munkanélküli; 1998 decemberében (most már a megszakításokat is figyelembe véve) 108,7 ezer fő (26,9 %) szerepelt egy évvel régebben, minden hónapban, megszakítás nélkül a regisztrált munkanélküliek állományában.

4.2.4 A területi különbségek - Regional differences

A regisztrált munkanélküliség csökkenése ellenére lényegében változatlanok a munkanélküliség kezdettől meglévő jelentős területi különbségei, az ország különböző vidékei közötti tartós egyenlőtlenségek:

A legalacsonyabb és a legmagasabb megyei munkanélküliség ráták -
The lowest and highest unemployment rate by county

Időpont (év, december) Year, Dec.	A munkanélküliségtől -			
	kevésbé - less		erősen - highly	
	sújtott megyék az adott időszak munkanélküliségi rátái alapján* counties involved in unemployment according to the unemployment rate			
1990	Budapest	0,3	Szabolcs-Szatmár-Bereg	4,5
	Vas	0,6	Nógrád	4,2
	Győr-Moson-Sopron	1,0	Borsod-Abaúj-Zemplén	3,5
	Pest	1,0		
1991	Budapest	2,6	Szabolcs-Szatmár-Bereg	16,4
	Győr-Moson-Sopron	5,7	Nógrád	16,1
	Zala	6,8	Borsod-Abaúj-Zemplén	13,9
1992	Budapest	5,7	Szabolcs-Szatmár-Bereg	22,4
	Győr-Moson-Sopron	8,0	Nógrád	19,0
	Vas	8,4	Borsod-Abaúj-Zemplén	18,6
1993	Budapest	6,3	Borsod-Abaúj-Zemplén	19,9
	Győr-Moson-Sopron	7,8	Nógrád	19,7
	Vas	8,8	Szabolcs-Szatmár-Bereg	18,7
1994	Budapest	5,4	Szabolcs-Szatmár-Bereg	18,5
	Győr-Moson-Sopron	6,9	Borsod-Abaúj-Zemplén	15,6
	Pest	7,2	Nógrád	15,5
1995	Budapest	5,7	Szabolcs-Szatmár-Bereg	18,8
	Győr-Moson-Sopron	6,5	Borsod-Abaúj-Zemplén	16,6
	Vas	7,1	Nógrád	15,4
1996	Budapest	5,0	Szabolcs-Szatmár-Bereg	19,0
	Győr-Moson-Sopron	6,7	Borsod-Abaúj-Zemplén	18,4
	Vas	6,8	Nógrád	16,3
1997	Budapest	4,5	Szabolcs-Szatmár-Bereg	19,2
	Győr-Moson-Sopron	5,8	Borsod-Abaúj-Zemplén	19,2
	Vas	6,3	Nógrád	15,6
1998	Budapest	3,6	Borsod-Abaúj-Zemplén	17,7
	Győr-Moson-Sopron	4,4	Szabolcs-Szatmár-Bereg	16,9
	Vas	5,2	Nógrád	14,7

* 1992. januártól a gazdaságilag aktív népesség, korábban az aktív keresők száma volt a ráta viszonyítási alapja. - Since January 1992 the unemployment rate is computed on the basis the size of economically active population. Before 1992 it was computed on the basis of active earners.

Adatforrás: OMMK jelentései - **Source:** NLC, monthly reports

4.3 A hátrányos helyzetű csoportok - Disadvantaged groups

A munkanélküliség általános csökkentésére irányuló törekvésekben különleges erőfeszítések történnek a munkaerőpiac hátrányos helyzetben lévő szereplői, a fiatalok, a nők, a fogyatékosok és az etnikai kisebbséghez tartozók elhelyezkedési esélyeinek javítására.

4.3.1 Az ifjúsági munkanélküliség - Youth unemployment

Immár húsz éve aggasztóan tekintik a fejlett világban az ifjúság munkanélküliségét, amely a tartósan csökkenő születés-számok, a gazdasági növekedés és az évek óta bevezetett, speciális programok ellenére nem javul. Az EU-ban néhány ország (Luxemburg, Ausztria, Németország) kivételével az országok többségében a fiatalok

munkanélküliségi rátája általában a kétszerese a felnőttekének. A luxemburgi megállapodás az első teendők közé sorolja a 15-24 évesek foglalkoztatásának növelését, s ennek megfelelően számos új kezdeményezés szerepel a nemzeti akciókban is.⁵⁰

Az elérendő cél az említett országok 4,2 %-os infjúsági munkanélküliségi rátája - ennek közelítését várják a nemzeti akcióprogramoktól.

Magyarországon a lakossági munkaerő-felmérés adatai szerint a munkanélküliség általános csökkenésével együtt csökkent a fiatalok munkanélkülisége.

4.18 táblázat - Table 4.18

Az ifjúsági munkanélküliség Magyarországon -
Youth unemployment in Hungary

ezer főben - thousand persons

Év Year	Korcsoport Age group	Munkanélküli Unemployed persons	Passzív munkanél- küli - Discouraged persons	Együtt Total	Munkanélküliségi ráta (%) - Unemployment rate (%)
1992	15-19	50,3	18,6	68,9	27,0
1993		58,5	17,1	75,6	33,3
1994		48,2	14,5	62,7	29,8
1995		45,6	13,4	59,0	31,1
1996		39,1	13,4	52,5	30,4
1997		32,5	8,7	41,2	28,8
1998*		28,3	9,6	36,0	24,8
1992	20-24	69,5	13,8	83,3	14,0
1993		82,8	11,5	94,3	17,0
1994		76,9	12,4	89,3	16,0
1995		68,7	13,2	81,9	14,7
1996		67,2	13,4	80,6	14,5
1997		63,4	13,5	76,9	13,0
1998*		59,3	14,8	61,3	11,1
1992	Együtt Total	119,8	32,4	152,2	17,5
1993		141,3	28,6	169,9	21,3
1994		125,1	26,9	152,0	19,4
1995		114,3	26,6	140,9	18,5
1996		118,2	29,1	133,1	18,0
1997		95,9	22,2	118,1	15,9
1998*		87,6	24,4	107,3	12,6

* Az új számítási módszer szerint - According to the new methods

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998, Adattár, 1998 KSH 1999 - **Source:** LFS, Time Series 1992-1998, CSO, 1999

⁵⁰ Számos országban még 1998. elején elindították az új programokat. Az Egyesült Királyságban a New Deal (Új Megállapodás) nevű program tavasszal indult (ezt a nyár során kiterjesztették a tartósan munkanélküliekre is). Portugáliában - meghatározott régiókban - két nagyobb programot kezdeményeztek. A helyi foglalkoztatási lehetőségek bővítésére az önkormányzatokkal kötöttek megállapodást. Spanyolországban és Olaszországban a fiatalokkal a módszeres interjú-készítés és pálya-orientálás kezdődött. Írországban szeptemberben indították a fiatalok számára készült „reform-csomagot”. {Joint Employment Report, 1998. 18. old.}

Az OMMK ugyancsak külön is kimutatja a 25 évesnél fiatalabb regisztrált munkanélkülieket. 1998-ban nagyságrendileg a munkaerő-felméréssel lényegileg azonos számú (89.845) fiatal álláskeresőt tartottak nyilván; a fiatalok 21 %-át tették ki az év során regisztrált átlagos létszámnak.

A fiatalok több mint harmada (36 %-a) volt pályakezdő.⁵¹

Havonta átlagosan mintegy 9.700 pályakezdő regisztráltatta magát; a legtöbben (19 ezren) az iskolaév befejezése után. A regisztrációból havonta átlagosan 11 ezren léptek ki. A kilépések száma összefügg a pályakezdőknek indított programokkal (1998. decemberében - csakúgy, mint az előző hónapokban - 11 ezer pályakezdő vett részt különböző képzési programokban; mintegy 14 ezren pedig különféle támogatott foglalkozási formákban; közülük 9 ezren munka-tapasztalat szerzésben, mintegy 3 ezren bértámogatással fenntartott munkahelyen, csaknem ezren közhasznú munkán stb).

Valamelyest javultak a fiatalok elhelyezkedési lehetőségei. Az OMMK rövidtávú prognózisa szerint 1999 első félévre a munkáltatók mintegy 35 %-a tervezte pályakezdő felvételét.

1998-ban az OMMK a már idézett követéses vizsgálat keretében külön is felmérte az 1996-ban bevezetett, a Pályakezdők Elhelyezkedését segítő Program (PEP) hatásait is.

1996. IV. 21. és 1997. IV. 20. között 57.066 pályakezdő lépett be a regisztrációba, egy évvel később (1998. IV. 20-ig) pedig 58.406 fő. A négy megyében - reprezentatív mintán - felmérték munkaerőpiaci helyzetüket. A fiatalok egy része - legalábbis időlegesen - kilépett a munkaerőpiacról: mintegy 10 %-uk visszalépett az iskolarendszerbe, s nappali tagozaton tanult tovább; a fiúk 4-5 %-a bevonult, a nők pedig hasonló arányban gyereket szültek.

A munkaerőpiacon maradók jó része egyszer, vagy többször is dolgozott a felmérés időpontjáig (1998. vége). A régebben a regisztrációban szerepeltek közül csaknem 80 % talált egyszer vagy többször munkát, az 1997 tavaszától regisztráltaknak pedig kétharmada. A felméréskor is volt munkája az 1996-ban regisztráltak felének, az 1997-ben regisztráltak közül pedig 45 %-nak.

A legjobb eséllyel a főiskolát végzettek helyezkedtek el; több mint 90 %-uk talált egyszer vagy többször munkát, s a felmérés idején is több mint 80 %-uk dolgozott. (Nem kizárt persze, hogy a munkaviszony ezúttal is csak ideiglenes.)

Csaknem hasonló arányú az egyetemet végzettek elhelyezkedése is; mintegy 88 %-uk dolgozott 1998. végéig. Jó arányban helyezkedtek el a

⁵¹ Az OMMK „pályakezdőnek” tekinti az iskolarendszertől kilépetteken túl azokat a 25 évesnél fiatalabb munkanélkülieket, akik nem rendelkeznek egy éves munkavisztonnyal, s ezért nem lehetnek jogosultak a munkanélküli járadékra.

szakközépiskolát végeztek (mintegy 60 %-uk) s a gimnáziumból kikerültek.

A szakmunkás végzettségűek mintegy fele talált munkát, a csupán 8 általános végzettségűeknek azokban kb. 30 %-a, a 8 általánosnál kisebb végzettségűeknek pedig, bár időlegesen akadt munkájuk, csupán 20 %-a dolgozott 1998. végén.

A pályakezdők közül (éppen) foglalkoztatottak több mint fele határozatlan idejű munkaviszonyban dolgozott; mintegy 23-30 %-a határozott idejű foglalkozást talált. A támogatott foglalkozás, alkalmi munka, önállósulás eléggé szórványos volt a fiatalok körében. *{A tartósan munkanélküliek, a járadékot kimerítettek, valamint az 1996. és 1997. évi pályakezdők körében lefolytatott vizsgálat főbb eredményei, OMMK, 1999.}*

A pályakezdők javuló esélyei mellett is szükségesek a további erőfeszítések; a központi és megyei programokkal együtt főként a helyi- és non-profit szervezetek közreműködése, különösen a legalacsonyabb iskolai végzettségűek munkaerőpiaci helyzetének javítása érdekében.

4.3.2 *A női munkanélküliség - Female unemployment*

Az 1998. évi nemzeti akció-tervekben növekvő fontosságúnak tekintették az EU tagállamai a nők és a férfiak egyenlő foglalkoztatási esélyeinek biztosítását.

A tagországoknak követésre ajánlott mértékek (és majd elérendő, ún. referencia standardok): a foglalkoztatásban Svédország, Finnország és Dánia, ahol kicsi a különbség (gender gap) a nők és a férfiak között; illetve Írország, Svédország és Finnország, ahol a munkanélküliség is nagyjából egyformán sújtja a nőket és a férfiakat.

Az 1997. évi kiinduló adatok - amelyekhez képest a tagországok évről-évre jobb eredményeket kívánnak elérni - alábbiak.

4.19 táblázat - Table 4.19

A férfiak és a nők munkanélküliségi rátái az EU tagországaiban, 1997 - **Unemployment rates of male and female in EU Member States, 1997**

%

Tagország Member states	Együtt All	Munkanélküliségi ráta - Unemployment rate	
		férfi - male	nő - female
Belgium - (B)	9,2	7,2	11,9
Dánia - (DK)	5,5	4,6	6,6
Németország - (D)	10,0	9,3	10,8
Görögország - (GR)	9,6	6,2	14,9
Spanyolország - (E)	20,8	16,1	28,3
Franciaország - (F)	12,4	10,7	14,4
Írország - (IRL)	10,1	10,0	10,3
Olaszország - (I)	12,1	9,3	16,6
Luxemburg - (L)	2,6	1,8	3,8
Hollandia - (NL)	5,2	3,9	6,9
Ausztria - (A)	4,4	3,6	5,3
Portugália - (P)	6,8	6,0	7,7
Finnország - (FIN)	13,1	12,6	13,7
Svédország - (S)	9,9	10,2	9,5

Egyesült Királyság - (UK)	7,0	7,8	6,0
EU átlag - (EU average)	10,7	9,3	12,4

Adatforrás: Employment in Europe, 1998. pp.149-167

Mint az akcióterveket értékelő jelentés megállapítja: bár az egyenlő esélyek követelményét valamennyi tagország elismeri, az első lépések mérsékeltek. Elsősorban Spanyolország, Portugália és Ausztria kötelezte el magát az elv gyakorlati végrehajtása mellett, s alakította ennek megfelelően foglalkoztatás-politikáját. Hasonló törekvések fogalmazódtak meg néhány más tagállamban is. *{Joint Employment Report, 1998. 27. old.}*

Az egyenlő esélyek elvének gyakorlati alkalmazása azonban számos tényező függvénye. Egyaránt függ a tradícióktól, a hagyományos férfi-női szerepek elfogadásától vagy elutasításától, az iskolázottsági szint-különbségektől, vagy a foglalkoztatásra módot adó formák elterjedtségétől (részmunkaidő) stb.

Magyarországon korábban a nemek közötti egyenrangúság bizonyítékeként szokták említeni a nőknek a férfiakénál tartósan alacsonyabb munkanélküliségét. Kétségtelen, hogy még 1998-ban is a férfiak 8,5 %-os munkanélküliségi rátájával szemben a nők 7,0 %-os rátája állt. A 60 éven felüliek kivételével a nők munkanélkülisége valamennyi korcsoportban alacsonyabb volt, mint a férfiaké.

4.20 táblázat - Table 4.20

***A munkanélküliek megoszlása korcsoportok szerint, nemenként, 1998-ban -
Distribution of unemployed persons by age group and gender, 1998***

Korcsoport Age-group	Együtt All	A munkanélküliségi ráta - Unemployment rate	
		Férfi - Male	Nő - Female
15-19	24,8	25,2	24,3
20-24	11,1	12,7	8,7
25-29	8,3	8,4	8,3
30-39	7,3	7,8	6,8
40-54	5,9	6,7	5,2
55-59	4,6	4,6	4,7
60-74	9,0	7,7	11,1
Összesen - Total	7,8	8,5	7,0

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998, KSH 1999 - **Source:** LFS, Time Series 1992-1998, CSO, 1999

Az igazi különbség azonban nem a munkanélküliség, hanem a foglalkoztatás és az inaktivitás mértékében van; a nők tömege kivonult-kiszorult a munkaerőpiacról. Az inaktivitás kérdését az 5. fejezet tárgyalja részletesen; a nők helyzetének értékeléséhez itt csupán annyit bocsátunk előre, hogy bár a 15-74 évesek körében a nők valamivel többen vannak (4.059 millió) mint a férfiak (3.720 millió) a férfiak 40, a nők 56 %-a nem volt jelen 1998-ban a munkaerőpiacon. (A 15-64 évesek közül a férfiak 34,9, a nők 49,2 %-a hiányzott.)

A nők alacsonyabb munkanélkülisége tehát szorosan összefügg foglalkoztatásuk alacsonyabb mértékével is, s azzal a körülménnyel, hogy

nálunk hiányzik a nők (újra)-foglalkoztatásának egyik fő formája, a részmunkaidő, ami valószínűleg sokuk számára ösztönözné a (vissza) lépést a munkaerőpiacra.

4.3.3 A megváltozott munkaképességűek- Disabled

Magyarországon az 1998-ban nyilvántartott csaknem 3,2 millió nyugdíjas közül minden negyedik rokkantság vagy baleseti rokkantság következtében került nyugdíjba. 1998-ban több mint 400 ezer aktív korú részesült rokkantsági nyugdíjban és 200 ezernél többen kaptak szociális vagy egyéb járadékot. A KSH 1998 első negyedéről kiadott tájékoztatása szerint a nyugdíjasok és járadékosok több mint 26 %-a volt 60 évesnél fiatalabb. *{A KSH jelenti Társadalom és gazdaság, 1998/4. 41. old.}*

A szerény összegű, de biztos ellátás egyúttal a menekülési utat jelentette az összezsugorodott keresletű munkaerőpiacról, ahol a megváltozott munkaképességűekre, fogyatékosokra volt a legkevésbé igény.

Bár a társadalom korábban is igyekezett elősegíteni visszajutásukat a foglalkoztatottak világába (például egészségügyi rehabilitációval, vagy a foglalkoztatásukra létrehozott, ún. célszervezetek fenntartásával stb.) a megváltozott munkaképességű emberek elhelyezkedésének egyre csökkenő esélye, valamint a társadalom emiatti egyre növekvő terhe egyaránt újabb megoldásokat igényelt.

1997-ben az Országgyűlés a meghatározott munkaképességűek és rokkantak ellátó-rendszerei átalakításának részeként határozatban rendelkezett a foglalkozási rehabilitáció céljairól és eszközeiről.⁵²

1998-ban megtörtént a foglalkozási rehabilitáció kereteinek törvénybe iktatása, a kapcsolódó jogszabályok jelentős részének (pl. adótörvények, egészségügyi, foglalkoztatás-egészségügyi jogszabályok) ehhez illeszkedő módosítása. Emellett hatályba lépett a közhasznú szervezetekről szóló törvény, amely a civil szervezetek rehabilitációs tevékenységét teljes körűen a közhasznú tevékenységek közé sorolta, keretet adva ezzel a civil szervezetek rehabilitáció érdekében tett fontos kezdeményezéseinek.

⁵² A 75/1997.(VII.18.) sz. OGY Határozat szerint „minden rehabilitálható személynek meg kell adni a segítséget az állapotához szükséges foglalkoztatási rehabilitációhoz. Ehhez ki kell építeni **a.)** a foglalkoztatási rehabilitáció speciális intézményrendszerét; **b.)** a megváltozott munkaképességet kezelő aktív foglalkoztatáspolitikai eszközöket; **c.)** a foglalkoztatásukat elősegítő munkaadói ösztönzőket”. A határozat értelmében a létrehozandó orvos szakértői feltételek, valamint a pénzbeli ellátások átalakításáért a Népjóléti Minisztérium, a foglalkozási rehabilitáció jogi és intézményi feltételeinek megteremtéséért a Munkaügyi Minisztérium lett felelős.

Kialakultak a szervezeti feltételek⁵³ (pl. a munkaügyi központoknál rehabilitációt szolgáló tevékenység megalapozása, egységes szabályozással, a szolgáltatáshoz megyei szinten szükséges minimális létszámmal, a foglalkoztatás-egészségügyi és a foglalkozási rehabilitáció szakmai szabályának összehangolásával stb.). Életbe léptek a munkanélküli járadék-folyósítás új szabályai (a hosszabb ideje rokkantsági nyugdíjban, vagy megváltozott munkaképességűek járulékaiban részesültek az ellátásra való jogosultság elvesztése esetén korábbi munkaviszonyuk alapján jogosultak maradnak munkanélküli ellátásra); valamint a legalább 40 %-ban munkaképesség-változást szenvedett, de nyugdíjban, rendszeres szociális járadékban nem részesülő megváltozott munkaképességű munkanélküliek foglalkoztatását elősegítő új támogatások.

A megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásának alapvető feltétele: a munkáltatók hajlandósága. Ezt korábban is törvény írta elő számukra, de a kötelezettséget csak a versenyszférára korlátozta. A Foglalkoztatási Törvény módosításával a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása valamennyi 20 főnél többet foglalkoztató munkáltató számára kötelezővé vált, beleértve a költségvetési szerveket és a non-profit szervezeteket is, mégpedig 5 %-os foglalkoztatási kvótával.⁵⁴

A foglalkoztatási kötelezettségét nem teljesítő munkáltatók a ténylegesen foglalkoztatott és a kvóta szerinti mérték létszámkülönbsége után 1999-től a tényleges bérköltségeket követő rehabilitációs hozzájárulást kötelesek fizetni. Ezzel 1 fő nem foglalkoztatása esetén a hozzájárulás éves összege közelíti a mindenkor havi minimális munkabért (1999-ben 20.600.- Ft).

Kétségtelen, hogy a kötelezettséget sok munkáltató büntetésként éli meg. (Érdemes tudni azonban, hogy Európa számos országa hasonló gyakorlatot alakított ki; a magyar szabályozás jórészt hozzájuk igazodik.) Bővül azonban a rehabilitált munkanélküliek foglalkoztatására vállalkozó munkáltatók köre is: 1998-ban a rehabilitációs alaprész megyei pályázatain 147 nyertes pályázó munkáltató a megváltozott munkaképességűek részére 1900 új munkahely teremtésére és mintegy 3000 megőrzésére vállalkozott.

A foglalkozási rehabilitációs eljárás segítségével 5830 megváltozott munkaképességű munkanélküli helyezkedett el.

⁵³ Az 1998-ban végrehajtott intézkedésekről áttekintés készült a Szociális és Családügyi Minisztériumban *{Tájékoztató a foglalkoztatási rehabilitáció munkaerőpiaci szervezetben való kiépítésének, működésének helyzetéről, tapasztalatairól, 1999. márc.}* továbbá a Beszámoló megváltozott munkaképességű munkanélküliek foglalkoztatási rehabilitációját elősegítő 1998. évi program végrehajtásáról *{Összeállította: Lecknérné Vadász Judit, Gere Ilona és Nagyné Popper Ágnes, 1999. márc.}* A továbbiakban e két dokumentum megállapításait ismertetjük.

⁵⁴ A 20 főnél kevesebb létszámot foglalkoztató jogi személyiségű munkáltatók és az egyéni vállalkozók ösztönzése: a legalább 50 %-os mértékben megváltozott munkaképességű munkavállaló foglalkoztatása esetében az adótörvényekben szabályozott módon havonta és fejenként 3.000.- Ft-tal csökkenthetik az adóalapjukat.

1998-ban tehát egy hosszú folyamat első, jelentős szakasza fejeződött be azzal, hogy a foglalkozási rehabilitáció alapvető jogi, szervezeti keretei kialakultak, a szolgáltatás személyi feltételei, szakmai fóruma minden megyei munkaügyi központban létrejött.

Az első eredményekhez segítséget nyújtottak a civil (karitatív, alapítványi stb.) szervezetek, amelyek együttműködtek a munkaügyi központokkal és átvállaltak meghatározott feladatokat (pl. a rehabilitációs munkaközvetítés, speciális szolgáltatások, mint a személyi segítők, mentorok alkalmazása, képzése, a munkavállalásra való felkészülést segítő tréningek stb.).

A továbblépést segíti az 1999. január elsején hatályba lépett, a fogyatékos emberek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvény, ami az érintettek körében teremti meg a foglalkoztatás-rehabilitáció fejlesztésének és az akadályok felszámolásának folyamatos igényét.

4.3.4 A roma népesség - The Rom

Magyarország legnagyobb lélekszámú etnikai kisebbségének élethelyzete régi, s mindmáig megoldatlan társadalmi probléma.⁵⁵

A roma népesség méretének megállapítása sem könnyű, mert csak viszonylag kevesen vallják magukat öntudatosan az etnikumhoz tartozónak; mások - éppen a társadalmi előítéletek miatt - inkább eltagadnák azt. Az utolsó (1990-ben végzett) népszámlálás alkalmával 48 ezren vallották magukat cigány anyanyelvűnek és 142 ezren cigány nemzetiségűnek.

Köztudott, hogy a teljes foglalkoztatás időszakában a roma férfiak zöme munkavállaló volt; de már a 80-as évek végén - más, alacsony képzettségű nem cigány sorstársaikkal együtt - elsőként veszítették el állásukat. A 90-es évek elejére a romák többsége munkanélkülivé vált, zömük azóta sem tudott elhelyezkedni. Jelentős részük jövedelempótló támogatást kap és több-kevesebb rendszerességgel közhasznú munkára számíthat. (Számszerű adatok a munkaerőpiaci szervezetről nincsenek, mert az etnikai diszkrimináció tilalma miatt a munkaügyi szervezet nem kérdezheti és nem regisztrálhatja a nemzetiségi hovatartozást.)

A Szonda Ipsos 1995 óta évenként felméri a 18 éven felüli népességben a romák helyzetét. (Az 1998-as felmérés eredményei még nem ismertek.) Az 1997 novemberi felméréskor - amelynek eredményeit a szerzők elemezték - a kérdező-biztosok a minta reprezentativitásának érdekében meghatározott

⁵⁵ A „cigány kérdés” kiváló és elkötelezett kutatók sokaságát mozgósította. Az elmúlt években a romák helyzetét, életkörülményeit, élet-esélyeit bemutató tanulmányok sora szembesítette a társadalmat a romák többségének kirekesztettségével, szegénységével, a másságukból fakadó, szinte minden téren tapasztalható hátrányos helyzetükkel, s azzal, hogy mindennek orvoslása a társadalom kötelessége. Az ismert kutatók (pl. Havas Gábor, Kemény István, Kertesi Gábor, Ladányi János, Szelényi Iván) mellé társult a Gazdaságkutató Intézet Rt. két fiatal munkatársa, Molnár László és Skultéty László, akik PH.D hallgatóként készítettek tanulmányt, {„Egy vita margójára, avagy mit is tudunk a romákról?”} címmel. A romák munkaerőpiaci helyzetére vonatkozó megállapításokat tanulmányuk alapján ismertetjük.

személyeket kerestek. (A minta nem, életkor, iskolai végzettség és település-típus szerint reprezentatív.)

A megkérdezetteket az etnikai hovatartozás alapján négy kategóriába sorolták:

- ⇒ nem roma (akinek egyik szülője sem cigány, önmagát sem tartja annak, s a kérdezőbiztosok sem tekintették cigánynak);
- ⇒ bizonytalan (akiről a kérdezőbiztos - külső vagy az életvitel alapján nem tudta eldönteni);
- ⇒ „megbélyegzett” (akiket a kérdezőbiztos romának minősített, de a megkérdezettek azt sem szüleikre, sem önmagukra nem vállalták);
- ⇒ „felvállaló” aki roma etnikumúnak tekintette önmagát.

Az elemzések szerint minden szempontból a magukat romának tartók vannak a legrosszabb helyzetben, őket követik azok, akiket mások cigánynak néznek (a megbélyegezettek). Az öntudatos romák társadalmi csoportja zömmel fiatalokból áll (több mint 60 %-uk fiatalabb 40 évesnél) ebből több mint 40 %-uk 30 év alatti (a „megbélyegzettek 46, a bizonytalanok 40, a nem-romák 39 %-a hasonló korú). Fiatal koruk ellenére csaknem 40 %-uk az általános iskolát sem végezte el, további 50 %-uk legfeljebb az általános iskolát.

Munkaerőpiaci helyzetükre jellemző, hogy mindössze kb. minden ötödiknek van kereső foglalkozása; viszont csaknem minden harmadik munkanélküli.

4.21 táblázat - Table 4.21

A népesség megoszlása gazdasági aktivitás és az etnikai besorolás szerint-
Economic activity by ethnical classification

	Népesség - Total Population	Nem roma Non Rom	Bizonytalan nUncertain	„Megbélyegzett” Stigmatized	„Felvállaló” Assenter
Aktív kereső - Employed	42,7	43,7	36,3	36,0	21,9
Nyugdíjas - Pensioner	36,4	37,2	31,8	31,6	20,8
Gyes, gyed - Child care	4,5	4,2	5,2	6,7	13,3
Munkanélküli - Unemployed	7,8	6,7	15,8	15,6	28,5
Tanuló - Student	3,6	3,7	5,6	2,8	0,4
Egyéb eltartott - Other non earner	4,9	4,5	5,4	7,3	15,1
Népesség - Popul.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Adatforrás: Molnár L.-Skultéty L.: i.m. 15. old.

A roma voltukat vállaló, 22 %-nyi foglalkoztatott csaknem kétharmada betanított- és segédmunkás; a szakmunkások aránya jóval alacsonyabb a többi csoport átlagáénál. Minden más csoport tagjainál gyakrabban válnak

munkanélkülivé: a felvétel idején is munkanélkülieken kívül a nem-romák 26 %-ával szemben a „felvállalók” 52 %-a volt már egyszer vagy többször munkanélküli az elmúlt tíz évben.

A gazdaságilag inaktívak között a nem-roma népességben magasabb, a romák között alacsonyabb a nyugdíjasok aránya (akik között sok a rokkant nyugdíjas); viszont minden más csoport átlagánál több a gyerekgondozáson lévő. (Ezt egyébként az öntudatos romák csoportjának minden más csoportnál jóval fiatalabb korösszetétele is magyarázza.)

A roma etnikumhoz tartozásukat vállaló vagy tagadó többszázezer ember életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítása érdekében 1999. tavaszán a kormány több évre szóló intézkedés-csomagot fogadott el, amelynek végrehajtásáról az igazságügy miniszter rendeletével működő Cigányügyi Tárcaközi Bizottság gondoskodik. A mielőbbi hatékony intézkedések elengedhetetlenek a romák minden területen, s így a munkaerőpiacon is egyenlő esélyeinek megteremtéséhez, az európai normák szerint.⁵⁶

4.4 A munkanélküliség újabb okai - Current reasons of unemployment

Az OMMK már idézett adatai szerint 1998-ban havonta átlagosan több mint 55 ezren regisztráltatták magukat munkanélküliként: 46.613 nem-pályakezdő (82,4 %) és 9.774 pályakezdő (17,6 %). Az újonnan regisztráltak létszáma alacsonyabb mint 1997-ben volt (havi átlagban 56 ezer fő), de nem sokkal.

Az 1994 óta havi átlagban növekvő számú új (és egyre több visszatérő) regisztrált munkanélküli nagy száma két fontos folyamatra utal. Az egyik: hogy a regisztrált munkanélküliek nagyobb részére legfeljebb csak időlegesen tart igényt a gazdaság, illetve - mint erről már szó volt - a támogatott munkahelyeken foglalkoztatottak néhány hónapon belüli ki-be áramlása tartja fenn a regisztrált munkanélküliek adott szintjét.

A másik jellemző, hogy a gazdaságban 1998-ra lezárultak a munkanélküliséget duzzasztó régebbi okok (pl. a csődök, felszámolási eljárások tömeges elbocsátásai). Nagyjából befejeződtek a cégek működőképességét helyreállítani hivatott, méreteiket a piaci lehetőségekhez igazító reorganizációk. Az új munkanélkülieket 1998-ban már jellemzően a nemzetközi dekonjunkturális hatásokra érzékeny cégek bocsátották ki; s a korábbinál erősebben vált érzékelhetővé a magyar gazdaság világpiaci kötődése, mind a nagy nemzetközi cégek stratégiai leépítéseinek következményeiben, mind a technikai színvonal növelésének az emberi munkát megtakarító hatásában.

⁵⁶ A világ közvéleményét némileg meglepte a volt szocialista országokból - kis mértékben Magyarországról is, de főként a Cseh Köztársaságból - Angliában, Kanadában és más országokban menedék-jogot kérő cigányok százainak megjelenése. A cigányok menekülése méltatlan helyzetükből nyomatékosabbá tette a társadalmak felelősségét, s az évtizedek mulasztásait felszámolni hivatott intézkedések sürgősségét és szükségességét.

A fontosabb jelenségek ismertetése előtt szükséges megjegyezni: számos területen, de elsősorban a nagy multinacionális cégeknél komoly

erőfeszítések történtek az elbocsátások fájdalmas aktusának enyhítésére.⁵⁷

Emellett több térségben gyorsabban sikerült elhelyezni az állásukat elvesztőket, az élénkebb helyi keresletnek köszönhetően.

a.) A csődök, felszámolások - Bankrupties, liquidation procedures

Az Igazságügyi Minisztérium rendszeresen közölt, havi adatai szerint 1998-ban összesen csupán 48 csődeljárás indult Magyarországon. A szám - piacgazdasági körülmények között - szinte hihetetlenül kicsi; érthető azonban, ha tudjuk: Magyarországon a 90-es évek kezdetétől ezerszám mentek tönkre a vállalatok. A keserves - és a munkahelyeket megtizedelő - átalakulás után jobbára az életképes vállalatok maradtak meg, amelyek közül most már csak néhány kényszerül csődbe.⁵⁸

20.563 jogi személyiségű cég állt viszont még felszámolási eljárás vagy végelszámolás alatt, a működő szervezetek 14 %-a. *{A működő gazdasági szervezetek száma, KSH, 1998/12.}* A sikertelen csődegyezségeket követően évekig elhúzódó felszámolási eljárások egyaránt érintenek eladhatatlan vagyonú, leértékelődött, kiürült cégeket, amelyekre már csak vagyonörök vigyáznak; s olyanokat, amelyeknek működőképes részelei a felszámolás (vagyonértékesítés) során is

⁵⁷ A Siemens például „munkába helyezési bizottság” létrehozásával, s anyagi hozzájárulással segíti az elbocsátottakat. *{Világgazdaság, 1998. júl. 24.}*; a Heinz kecskeméti konzervgyárában a munkaügyi szervezet kihelyezett kirendeltséget működtet és az elbocsátottaknak képzési lehetőséget és adminisztratív segítséget is ajánlanak *{Világgazdaság, 1999. febr. 12.}*; a Bakonyi Erőmű, a Veszprém megyei munkaügyi központtal közösen, 30 millió forintos támogatással átképző tanfolyamokat szervez az elbocsátott bányászok részére *{Napi Gazdaság, 1998. nov. 16.}*; a Pécsi Erőműhöz tartozó Zobák-akna 2000-re tervezett bezárásáig már 1998-ban megkezdődött a távozásra kényszerülő bányászok átképzése; az erőmű a komlói önkormányzattal és a helyi vállalkozókkal közösen közhasznú társaságot hozott létre a munkahely-teremtés érdekében. Ugyancsak létrehozták a munkába helyezést elősegítő bizottságot, s a foglalkoztatáspolitikai szempontból igénybevehető összes eszköz felhasználásán túl a rászoruló havi 10-25 ezer forint támogatást kaphatnak a munkanélküli járulékhöz. *{Népszabadság, 1998. okt. 10.}* stb.

A legjobb megoldás természetesen az újabb munkahely. Erre nemcsak Nyugat-Dunántúlon, hanem például Békésben is volt esély: a Csabai Konzervgyártól és az Ikarus Főnix Kft szeghalmi üzeméből elbocsátottakat, különösen a szakképzett gépipari munkásokat a megye több, dinamikusan fejlődő cégénél várták. *{Világgazdaság, 1998. okt. 30.}*

⁵⁸ A Miskolci üvegyár 1998 közepén jelentett öncsődöt; gazdasági programja azonban nem nyerte meg a hitelezők tetszését, s ezért a cég felszámolásra került. A gyár a 90-es évek elején egyszer már beszüntette termelését, majd 1996-ban - jelentős állami segítséggel - újra működni kezdett. Ezúttal több mint száz dolgozó elbocsátására is kényszerült. *{Napi Gazdaság, 1998. okt. 2.}*

dolgoznak.⁵⁹

A felszámolás során értékesített üzem-részek egy része talpra állt, mások, mint a példák is mutatják, a tőkeinjekciók dacára sem bizonyultak életképesnek.

A felszámolás alatt álló cégek azonban már relatíve kevés embert foglalkoztatnak; s bár bezárásukkal is vesznek még el munkahelyek,⁶⁰ a havonta 40-55 ezer regisztrált munkanélkülit a szezonálisan foglalkoztatottakon túl jellemzően a piacukat (akárcsak ideiglenesen is) elvesztő cégek bocsátják ki.

b.) A dekonjunkturális hatások - Depression effects

1998-ban a szovjet piac válsága eléggé érzékenyen érintette több ágazatban a foglalkoztatást, főként az élelmiszeriparban.⁶¹

A válság közvetlen és közvetett hatásai más ágazatokban is kikényszerítették a termelés visszafogását és az elbocsátásokat (Ikarusz, a Richter Rt., tiszafüredi üzeme stb.)⁶² A megyei munkaügyi központok tájékoztatása alapján az OMMK mintegy 2 ezerre becsülte az érintett

⁵⁹ A felszámolások mai állapotára jellemző példa a Simontornyai Bőrgyár esete. Az 1996-ban még 1.470 fős cég épületeiben 1998-ban még 240-en dolgoztak. A céget az ÁPV Rt. többször - összesen csaknem 400 milliós tőkeemeléssel és hitellel - próbálta megmenteni. A piacait elvesztett, súlyos környezetvédelmi kötelezettségekkel terhelt cég megmentésére többféle kísérlet történt. {HVG, 1998. nov. 28.} Tartozásainak tizedére sem volt azonban elég a bőrgyár vagyona {Napi Gazdaság, 1998. nov. 20.} ezért a dolgozók többségét elbocsátották. 1999. elejére a cégnek mindössze 85 dolgozója maradt. {Napi Gazdaság, 1999. febr. 24.} Viszont „a felszámolás alatt is termel, sőt ígéretes nyugat-európai piacai is vannak” a 280 főt foglalkoztató Latextil Szőnyeg- és Takarógyártó Rt-nek. A hajdani óriás-vállalat ellen először 1993-ban indult felszámolási eljárás; tatai szőnyeggyárát 1997-ben zárta be. {Napi Gazdaság, 1998. okt. 14.}

Hasonlóan: „Felszámolás alatt és teljes kapacitással üzemel az Egyetemi Nyomda {Napi Gazdaság, 1998. nov. 6.}

⁶⁰ Nem sikerült egyben eladni a felszámolás alá került Vörösmarty Nyomdát, a részenkénti értékesítés megkezdésekor 60 dolgozót kellett elbocsátani. {Világ gazdaság, 1998. dec. 7.}

⁶¹ A konzervgyárak többszáz fős leépítésre kényszerültek a FÁK országbeli partnerek fizetéseképtelensége következtében leállított szállítások miatt. Ötszáz főt épített le a Limpex csoport, mintegy 600 főt a Glóbus-csoporthoz tartozó Deko Food, 300 főt a Heinz kecskeméti konzervgyár Rt., stb. Dolgozóinak 70 %-át készült elbocsátani a kiskunhalasi baromfifeldolgozó. A válság miatt a miniszterelnökhöz fordult segítségért az 50 legjelentősebb hazai élelmiszer-feldolgozó és alapanyag-termelő cég, valamint az érdekképviselők küldötteiből álló válságbizottság, jelezve, hogy a válság elhúzódása miatt újabb 15-20 ezer fő válhat munkanélkülivé. {Világ gazdaság, 1998. okt. 29.}

A konzerviparból továbbgyűrűző hatás miatt a tulajdonosok a sajószentpéteri üvegyár bezárása mellett döntöttek; ez mintegy 700 dolgozó elbocsátását jelenti. {HVG, 1998. dec. 19.}

⁶² Az Ikarusz piacvesztése a Rába forgalmának mintegy 10 %-át érintette. A Rába 250 bérelt dolgozójától vált meg, köztük 130 külfölditől. {Világ gazdaság, 1998. nov. 3.}

ágazatokban veszélybe került munkahelyek számát. {*Világgazdaság, 1999. febr. 3.*}⁶³

A válság foglalkoztatási hatásainak enyhítésére az érintett cégek munkahely-megőrzési támogatást vehettek igénybe.⁶⁴

A világpiachoz egyre szorosabban kötődő magyar gazdaság érzékenyen reagál a nemzetközi hatásokra. Ha nem is az orosz válsághoz hasonló méretű, de a gazdaság több ágazatát is érintette a kereslet visszaesése. A felhalmozódott készletek, s a világpiacon nyomott árai miatt folytatódott a hazai cukorgyárak bezárása. A 90-es évek első felében működő tizenkét cukorgyárból 1998 végére már csak hét üzemelt. A szigorú Európai Unió kvóták miatt valószínűleg a termelés (és feldolgozás) további csökkentésére is sor kerül. {*Népszabadság, 1998. dec. 2.*} A húsipar ugyancsak a hazainál alacsonyabb (jobb támogatott) nyugat-európai, valamint az ázsiai felvásárlási árakra, s a kelet-európai felvevőpiac beszűkülésére hivatkozva állított le vagy zárt be vágóhidakat. (Kiskunfélegyháza: 100 fős létszámcsökkenés és bizonytalan időre leállítás; a felszámolás alatt állt balassagyarmati vágóhíd: 120 főből 100 elbocsátás.)

Az európai acélipar évtizedek óta felszámolt kapacitásai ellenére⁶⁵ időről-időre értékesítési nehézségekkel kerül szembe. 1998-ban újabb - ezúttal Ázsiából kiinduló - világméretű acélipari válság bontakozott ki; az acélipari termékek ára folyamatosan, az év második felében már 35-40 százalékkal zuhant. {*Világgazdaság, 1999. febr. 19.*}

Az immár szerényre zsugorodott hazai acélipar is némi további leépítésre kényszerült (DAM: 2-300 fő, Ózdi Acélművek: a 3 évre tervezett 20+10+10 %-os létszámcsökkenés megkezdése.) Az Inotai Alumínium kohó csaknem 150 fővel csökkentette dolgozói létszámát.

A világpiachoz tartozás egyet jelent a változások szüntelen jelenlétével - a gazdaság egyes területén új munkahelyek létrejöttével, más területein munkahelyek elvesztésével. 1998-ban a számukra pozitív hatások voltak erősebbek.

⁶³ A válság gyors megoldását remélve a cégek egy része - első lépésként - kényszerszabadságra küldte dolgozóit. Például a Richter Rt. ahonnan több mint száz dolgozót küldtek kényszerszabadságra {*Napi Gazdaság, 1998. szept. 24.*}; vagy a Bakony Művek, ahol az 1.300 dolgozó közül 300-at négynapos munkahéten foglalkoztattak, s 5-600 dolgozót készültek szabadságra küldeni, {*Napi Gazdaság, 1998. szept. 26.*} A Graboplast több gyárában szeptember végén áttért a négynapos munkahétre {*Világgazdaság, 1998. nov. 3.*}

⁶⁴ Mint erről szó volt, a foglalkoztatási válsághelyzet kezelésére a 8/1997.(IV.28.)MüM rendelet értelmében 1997. július 1-től meghatározott feltételek esetén a cégek támogatást kérhetnek a munkahelyek megőrzése érdekében. 1998-ban a cégek 4.587 dolgozó megtartásához kaptak támogatást.

⁶⁵ Mint köztudott, az Európai Unió létrejöttének egyik alapvető kezdeményezése az 1951-ben Párizsban hat ország (Franciaország, Németország, Olaszország, Belgium, Hollandia és Luxemburg) részvételével megalakult Európai Szén- és Acélközösség volt. A tagok a szén- és acéltermelés jelentős korlátozását (kapacitásaik visszafejlesztését) vállalták a versenyképesség megőrzése érdekében.

A világgazdasághoz alkalmazkodás, a versenyképesség erősítése a gazdaság szinte valamennyi területén okozott kisebb-nagyobb létszámcsökkenést. Bár a külföldi cégek más országbeli gyárbezárásai, termelés-csökkentése mindeddig kevésbé érintette a magyarországi üzemeket, az utóbbiak is részeivé váltak egy-egy nagy cég nemzetközi stratégiájának. (Például: A hírközlés technikai fejlődése következtében a feleslegessé váltak a rézkábelek; 90 embert bocsátottak el a Siemens érdekeltséghez tartozó Magyar Kábel Művek Rt. szegedi gyarából. Az erősáramú kábelek iránti csökkenő kereslet - és az Európában felhalmozódott készletek - miatt a Siemens eladja balassagyarmati és schwerini gyárát is. Az átszervezés 800-1000 fővel csökkentette a magyarországi Siemens alkalmazottak számát. {*Világgazdaság*, 1998. ápr. 8. és 1998. nov. 6.} vagy

A salgótarjáni BRG-ből csaknem 600 dolgozót bocsátottak el, mert a Ford a kábel-konfekcionálást Lengyelországba helyezte át {*Napi Gazdaság*, 1998. nov. 4.}

c.) Fejlettebb technika-kisebb létszám - Developed equipments, less manpower

Bár Magyarországon található még a gazdaságtalan működés miatt nehézséggel küzdő, s ezért létszámot is csökkentő vállalkozás, jellemzőbbé vált a technikai fejlesztéshez kapcsolódó kisebb-nagyobb mértékű létszám-felesleg.⁶⁶ Ez új jelenség, az elmúlt években a fejlesztésekkel, beruházásokkal sokkal inkább létszám-növekedés járt együtt, az elbocsátásokat pedig elsősorban a gazdaságtalan termelés megszüntetése, a racionalizálás okozta.

1998-ban már nemcsak a termelő területeken, hanem a szolgáltatások egyik legfejlettebb ágában, a bank-szektorban is elsősorban a technikai fejlesztéssel indokolták a létszám-csökkentéseket. A Magyar Nemzeti Bank mintegy 1.100 főt épített le {*Világgazdaság*, 1998. dec. 15.}, az OTP Bank mintegy 2.000 főt {*Népszabadság*, 1998. okt. 28.}, a

⁶⁶ Például:

- A Henkel Magyarország kft több száz milliós beruházással kívánja fejleszteni a Barcsan megvett műanyag-feldolgozó üzemet. Elsősorban a technológiát és műszaki know-how-t kíván Barcsra telepíteni, és regionális központtá fejleszteni. 1997-ben csak néhány fős leépítést hajtott végre, de a 133 fős létszámot további 20 %-kal kívánja csökkenteni {*Figyelő*, 1998. márc. 5.}
- Jelentősen korszerűsítette termelését a Hajdú Rt. Egymilliárd forint ráfordítással megoldották a freon-mentes szigetelést, kiiktatták a környezetszennyező eljárásokat, eleget tettek az ISO 14.000 minőségbiztosítási rendszer követelményeinek. A bel- és külföldi piacokon egyaránt sikereket elért cég 1998-ban 160 fővel csökkentette az improduktív létszámot. {*Világgazdaság*}
- Az olaj- és széntüzelésű kályhák korszerűsítésével, a technológia fejlesztésével jelentősen növelte értékesítését a pápai Elekthermax gyár jelenlegi tulajdonosa, a Haas und Sohn Kft. A termelés 90 %-át a német és az osztrák piacon értékesítő cég a termelés felfuttatásakor mintegy 200 főre növelte a régi gyár 110 fős létszámát. Újabb beruházásokkal átalakították az elavult festőüzemet, új, gépesített raktárt építettek. A termelés hatékonyabbá válása nyomán a cég az elmúlt napokban megvált 46, főként szerződéses dolgozójától. {*Napi Gazdaság*, 1998. dec. 8.}

Kereskedelmi és Hitelbank 250 főt, és csökkentette létszámát számos kisebb bank is {Figyelő, 1998. nov. 5.} (Nem zárható ki azonban az sem, hogy az esetek egy részében csupán az alkalmazás módja változott: a munkaerő-költségek megtakarítása érdekében az alkalmazottakat egyéni vállalkozói igazolvány kiváltására készítették. A pénzügyi ágazatban (beleértve a biztosító társaságokat is) egy év alatt több mint 8 ezer fővel nőtt az egyéni vállalkozók száma. **(Részletesebben lásd a 7. Fejezetben.)**

d.) Elbocsátások, különféle okból - Miscellaneous layoffs

A többé-kevésbé jól meghatározható okú létszám-csökkentéseknél jóval kisebb mértékben, de rendszeresen történtek elbocsátások - mint minden gazdaságban - egy-egy cég különféle gondjai, érdekei miatt.⁶⁷

1998-ban is folytatódtak az évekkel ezelőtt megkezdett, a gazdaság szerkezeti modernizálódását szolgáló átalakítások.

Ezek egyike a szénbányászat módszeres csökkentése, a gazdaságtalan bányák meghatározott ütemterv szerinti bezárása. (Ez, a sok tízezer ember munkahelyét felszámoló keserves folyamat Európa legtöbb országában az elmúlt 20-30 évben végbement.) A kormány ugyan elhalasztotta a három, tervbe vett bánya bezárását, s 1999-re is vállalta a működtetésükhöz szükséges 2-2,5 milliárd forint állami támogatás megadását {Népszabadság, 1998. dec. 30.}, s ezzel mintegy ötezer ember munkahelyének fenntartását, véglegessé vált viszont a dudari bánya bezárása. Az évek során 1.300-ról 400-ra, majd 1998-ra mindössze 191 főre csökkent létszám elbocsátása 1999. februárban megkezdődött.

Felgyorsultak a létszámcsökkentések, az erőművekhez csatolt szénbányáknál is. A Pécsi Erőműhöz csatolt, 1993-ban még több mint 2.000 embert foglalkoztató Zobák-aknán 2000-re csupán 200-an maradnak. A Bakonyi Erőműben - ahol a szénkészletek kimerülése miatt 2005-re mindhárom ajkai bányájukat bezárják - 1998. őszétől 650 dolgozót bocsátottak el.

A közszolgálati szférában az „olcsóbb állam” deklarált igénye ellenére inkább csak szórványos létszám-leépítések történtek. (Több területen inkább nőtt a létszám; például a Honvédelmi Minisztériumban az 1997

⁶⁷ Néhány példa:

- Jelentős raktárkészlet halmozódott fel a meghatározóan német piacra kandallókat gyártó SUT Wamsler Rt. salgótarjáni tűzhelygyárában. A termelést ezért visszafogják, s mintegy 130 fővel csökkentik a 780 fős létszámot {Napi Gazdaság, 1998. aug. 27.}
- Célegyesben az MMG Automatikai Művek Rt. reorganizációja. A cég egy év alatt megvált az alkalmazottak felétől (a jelenlegi létszám 1.250 fő), beszüntette a gazdaságtalan termékek gyártását, s bezárták - egyebek között - a budapesti központi üzemet is {HVG, 1998. nov. 21.}
- A társaság hatékonyabb működésének elősegítése érdekében a MALÉV az év végéig három százzal csökkenti 3.500 fős létszámát {Világgazdaság, 1998. jún. 4.}

évi 50 ezer főről 53.150 főre {HVG, 1999. febr. 27.} az új minisztériumok egy részénél, a Miniszterelnöki Hivatalnál stb. A határozottabb - összességében 3 %-os - létszámcsökkentést 1999-re írta elő a költségvetési törvény.)

Az elbocsátások eléggé jelentős számait szerencsére 1998-ban is - mint most már évek óta - lényegében ellensúlyozták a munkahely-teremtések, mindenek előtt a fejlesztések és a folyamatosan üzemelni kezdő zöldmezős beruházások. Az (alacsony) foglalkoztatási szint fenntartásához azonban nélkülözhetetlenek voltak a foglalkoztatáspolitikai aktív eszközeire fordított pénzekből - azaz a munkáltatók és a munkavállalók befizetéséből - fedezett munkalehetőségek is.

5. A GAZDASÁGILAG INAKTÍVAK - THE ECONOMICALLY INACTIVE

A munkavállalási korú felnőtt népességből azok minősülnek gazdaságilag inaktívnak, akik önként vagy kényszerűségből távol maradnak a munkaerőpiactól; tehát nem foglalkoztatottak vagy nem munkanélküliek.

A munkaerőpiactól távolmaradásnak számos, különféle oka lehet, egy-egy ország nyugdíjkorhatártól a tradíciókig (ilyen például a nők családi szerepének, illetve munkavállalásának társadalmi megítélése); a szűkebb régió foglalkoztatási helyzetétől az egyéni lehetőségekig. A sokféle körülménytől függően az egyén döntése lehet önkéntes, de lehet kényszerű is (a munkaalkalom hiánya miatt a munkahely-keresés feladása stb.).

Európa számos országában a foglalkoztatás növelése a munkanélküliek munkához juttatásán túl elsősorban a munkaerőpiacról kényszerűen kiszorult népesség aktivizálását jelenti.⁶⁸ A fiatalokon kívül nagy hangsúlyt kapott az 55-64 évesek foglalkoztatásának növelése: a nemzeti akció tervek számára javasolt szint Svédország, Dánia és az Egyesült Királyság e korosztályok 54 %-os foglalkoztatási szintjének elérése, különös tekintettel az USA és Japán az idősebbek körében elért magas foglalkoztatására. {Joint Employment Report, 1998. 11. old.} Ezen kívül a nők még szélesebb körű foglalkoztatása a cél, hiszen az Unió számos országában a nők több mint fele gazdaságilag inaktív. (A férfiak és a nők foglalkoztatási arányában a legkisebb a különbség Svédországban, Finnországban és Dániában.)

⁶⁸ Sőt, a luxemburgi csúcserőkezelés elé került jelentés úgy számolt: a munkanélküliség csökkenése némileg korlátozott marad, minthogy a munkaerő-kínálat várhatóan évi 0,5 százalékkal növekszik, részben a nők további aktivizálódása miatt, részben pedig azért, mert kevesebb férfi hagyja el a munkaerőpiacot. {Együttes jelentés a foglalkoztatásról, 1997. a Bizottság előzetes anyaga.}

Az inaktív népesség aránya az EU tagországokban, 1997* - Share of inactive population in EU Member States 1997*

%

Tagország - Member state	Összesen - All	Férfi - Male	Nő - Female
	Inaktív népesség - Inactive population		
Belgium - (B)	36,9	27,3	46,7
Dánia - (DK)	17,6	12,1	23,2
Németország - (D)	31,3	20,2	52,9
Görögország - (G)	37,2	22,9	39,8
Spanyolország - (E)	38,7	24,4	52,7
Franciaország - (F)	31,5	24,3	38,5
Írország - (IRL)	35,7	22,0	49,6
Olaszország - (I)	41,6	26,9	56,1
Luxemburg - (L)	37,2	22,3	51,1
Hollandia - (NL)	29,6	18,7	40,8
Ausztria - (A)	27,0	16,7	37,2
Portugália - (P)	27,5	17,9	36,4
Finnország - (FIN)	26,0	23,2	28,8
Svédország - (S)	22,6	20,4	25,0
Egyesült Királyság - (UK)	23,8	15,6	32,0
EU átlag - (EU average)	32,2	22,2	42,3
Magyarország (H) 1998*	42,0	34,4	49,2

* EU számítás a 15-64 éves népességre az Employment in Europe 1998 táblázatai alapján, 149-167. old.
 Magyarország: Munkaerőfelmérés, 1998., KSH 1999.; - EU: Calculation based on the Tables of
 Employment in Europe, 1998, pp. 149-167. Hungary: LFS, 1998. CSO 1999.

5.1 Az inaktivitás mértéke Magyarországon - Level of inactivity in Hungary

Magyarországon a munkaerőpiac leginkább figyelemreméltó jelensége, hogy a foglalkoztatás (alacsony szintű) stabilizálódását a munkanélküliek számának folyamatos csökkenése - és az inaktívak számának nagyarányú növekedése kísérte. Az elmúlt 9-10 évben tömegek vonultak ki a munkaerőpiacról. A KSH munkaerő-felmérése 1992-től közöl erről adatokat. (1993-ban 180 ezer, 1994-ben 143 ezer, 1995-ben 107 ezer, 1996-ban 47 ezer, 1997-ben 53 ezer 15-74 éves korú ember hagyta el a munkaerőpiacot, s még 1998-ban is 48 ezren) vagy be sem kerültek oda.

A 15-74 éves korúak között 1997-ben az inaktívak száma - 3.804,9 ezer fő - már meghaladta a foglalkoztatottakét (3.646,3 ezer fő); 1998-ban - az új számítási módszer szerint - valamivel kevesebb az inaktív (3.745,1 ezer fő), de így is több, mint a foglalkoztatott (3.697,7 ezer fő).

Ebben természetesen meghatározó szerepet játszott a hazai munkavállalási kor alacsony volta, amit felerősítettek a munkaerőpiacról nyugdíjba menekülés lehetőségei (a korkedvezményes, korengedményes, előnyugdíjazás) de közrejátszott más menekülési utak léte is (például a gyerekgondozás miatti távollét). A munkaerőpiac kényszerű elhagyására elsősorban a főként a hazai munkavállalási korúakra jellemző passzív

munkanélküliek növekvő száma utal: 1997-ben 95 ezren, 1998-ban (az új számítási módszer szerint) 110 ezren adták fel a munkahely-keresést, mert kísérleteik - munkahely hiányában - sorra megghiúsultak. Másfelől az inaktívak között veszik számításba a 15 éves koruk után tanulókat. Számuk folyamatosan növekszik, mert a munkavállalási korba lépettek közül egyre többen maradnak az iskolarendszerben.

A különféle - és a későbbiekben részletesebben is bemutatásra kerülő - okok (köztük a hazai nyugdíjrendszer) meghatározó szerepet játszanak akkor is, ha az inaktivitás mértékét csupán a 15-64 évesek körében vizsgáljuk.

5.2 táblázat - Table 5.2

A 15-64 éves népességben a gazdaságilag aktívak és inaktívak száma és aránya
Number and percentage of economically active and inactive persons in the
15-64 age population

Évek Year	15-64 éves age	Gazdaságilag aktívak -Econ.active		Inaktívak - Inactive	
		ezer fő - '000 pers	%	ezer fő - '000 pers	%
1992	6.898,9	4.462,9	64,7	2.436,0	35,3
1993	6.895,6	4.294,0	62,3	2.601,6	37,7
1994	6.886,2	4.157,1	60,4	2.729,2	39,6
1995	6.891,4	4.060,5	58,9	2.830,9	41,1
1996	6.877,1	4.020,5	58,5	2.856,6	41,5
1997	6.876,5	3.973,0	57,8	2.903,5	42,2
1998*	6.831,7	3.965,5	58,0	2.866,2	42,0

* Az új számítási módszer szerint - According to the new methods

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998, KSH 1999. - **Source:** LFS, Time Series 1992-1998, CSO, 1999

A gazdaságilag nem aktívak aránya - érthetően - a zömmel még iskolába járó 15-19 évesek, valamint a hazai nyugdíjkorhatárt elért 55-60 évesnél idősebbek körében a legmagasabb. A gazdaság számára rendkívül hátrányos viszont, hogy a hazai szabályok szerint munkavállalási korúak valamennyi korcsoportjában magas a nem-foglalkoztatottak aránya, s még a leginkább foglalkoztatott 25-54 évesek közül is minden negyedik-ötödik férfi vagy nő hiányzik a munkaerőpiacról.

5.3 táblázat - Table 5.3

A gazdaságilag nem aktívak aránya korcsoportonként -
Percentage of economically inactive persons by age group

Korcsoport - Age group	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998*
15-19	77,0	79,2	80,9	83,2	84,7	85,8	83,8
20-24	28,9	31,5	33,9	35,6	38,7	40,3	31,7
25-29	22,4	24,0	24,3	27,0	27,6	28,1	27,1
30-39	13,4	15,1	17,2	18,7	19,0	20,6	20,7
40-54	18,3	20,6	22,5	23,5	23,8	24,8	25,9
55-59	65,7	69,1	72,6	71,8	70,8	71,3	74,1
60-74	89,7	92,1	93,3	94,7	95,4	95,8	95,8
Együtt - Total	41,1	44,0	46,0	47,6	48,2	48,8	48,3

%

* Az új számítási módszer szerint - According to the new methods

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998, KSH 1999. - **Source:** LFS, Time Series 1992-1998, CSO, 1999

A távolmaradás önkéntes vagy kényszerű voltát csak az egyéni élethelyzetek ismeretében lehetne megállapítani. Jól ismert azonban néhány, az egyéni szándékokat meghatározóan alakító körülmény.

Ilyen például a 90-es évek elejétől a munkahelyek tömeges megszűnése. A számítások szerint néhány év alatt elveszett másfél millió munkahely, ráadásul ugyanezekben az években részben demográfiai okokból, részben kormányzati intézkedések következtében nőtt a munkaerő-kínálat. (Például a sorkatonai szolgálat 2 éves idejének jelentős lerövidítése, s az évtized elején még 110 ezres létszám 45 ezerre csökkenése évről-évre bővítette a fiatalok munkaerő-kínálatát; a női nyugdíjkorhatár emelése évente halmozódóan mintegy 60 ezerrel növeli a női munkaerő-kínálatot stb.) Bár a kínálatot növelő lépések több szempontból is indokoltak, és történtek intézkedések a kínálat csökkentése érdekében is (a korhatárnál korábbi nyugdíjazás lehetősége foglalkoztatáspolitikai okból, ami évente több mint 40 ezer főt vont ki a munkaerőpiacról, továbbá a legalább 3 gyereket nevelő anyák otthon maradásának támogatása) a megnövekedett kínálat és a szerény kereslet, azaz az emberek százezreinek egyre csökkenő esélye a szervezett munkaerőpiaci elhelyezkedésre, szükségképpen vezetett a tömeges inaktivitáshoz.

A munkát vállalni nem kívánó, vagy nem képes emberek kisebb-nagyobb csoportja természetes tartozéka minden ország gazdaságának. Magyarországon a lényegében teljesnek tekinthető foglalkoztatottság éveiben mintegy 250-300 ezer olyan munkavállalási korú volt, aki nem tudott, vagy nem akart kereső foglalkozást vállalni. Az egyéni, családi körülmények ma is sokak számára indokoltá tehetik a munkaerőpiactól távol maradást (jó módú család, eltartott feleség, hosszú tanulóévek stb. bár a kevésbé jól élő családokban is kifizetőbb lehet a háztartást vezető feleség otthoni munkájával elérhető megtakarítás, mint az előnytelen feltételek - alacsony bér, ingázás, több műszak stb. - melletti munkavállalás). A mintegy tíz év alatt kialakult inaktivitás mértéke azonban nagy társadalmi csoportok kisodródására utal. A munkaerőpiac állapota az iskolát éppen elhagyó, munkahelyre esélytelen, segélyre nem jogosult fiatalok, a háztartásukban örökösen elfoglaltságot találó nők, a 40 évesen öregnek minősülők sokaságát készítette a munkahely-keresés feladására, és szorították arra, hogy a családra bízzák eltartásukat. Az érintett családok helyzetét pedig valamelyest megkönnyítette, ha a munkaerőpiacról kiszorult családtag bármilyen szerény, de rendszeres havi bevételre számíthatott, a korengedményes nyugdíjtól a gyermekgondozási támogatásig.

Összességében - a lakossági felmérésen alapuló számítás szerint - a hazai szabályok értelmében munkavállalási korú, mintegy 6,5 millió főből csaknem 2,2 millió, 36 % volt inaktív 1998-ban; mégpedig 971 ezer férfi és

1.227 ezer nő. (1997-ben - a korábbi módszerrel számított - inaktív létszám és a hányad ugyanekkora volt.)

A következőkben a 2,2 milliós (hazai munkavállalási korú) népesség inaktivitásának ismert és feltételezett okait tekintjük át.

5.2 Az inaktivitás indokai - Reasons of inactivity

A munkaerőpiactól távol maradásnak az egyén és a társadalom számára vitathatatlanul előnyös formája a továbbtanulás miatti távollét. A 15-19 évesek 63,4 %-át, a 20-24 éveseknek azonban már csak 13,3 %-át vonja ki a munkaerőpiacról a továbbtanulás.

5.2.1 A tanulók - Students above the age of 15

Az iskolarendszer évtizedek óta egyre több fiataalt tart vissza a munkaerőpiacra lépéstől. A továbbtanulók aránya 1988/89 óta, a nagy létszámú korosztályok megjelenése ellenére is töretlenül növekszik, s 1996/98-ban már több mint 616 ezer fiatal, a hazai munkavállalási korúak 10 %-a vett részt nappali oktatásban.⁶⁹

5.4 táblázat - Table 5.4

A nappali tagozaton tanuló fiatalok száma és aránya az 1959/60-1997/98 tanévekben - Number and % of full time students in 1959/60-1997/98 school years

ezer főben - thousand persons

Tanévek School year	15-19 évesek száma* Number* of pers. aged 15-19	ebből: tanuló - of which: students'			
		Tanulók száma Number of students'	%	A női tanulók - Female students'	
				Száma - Number	Aránya az összes tanuló %-ában - As % of all students
1959/60	1.432,5**	267,1**	18,6	109,9	38,2
1969/70	1.696,4**	465,6**	27,4	200,2	43,0
1979/80	1.464,4**	371,8**	25,4	174,9	46,5
1980/81	1.400,3	374,2	26,7	174,6	46,7
1989/90	1.445,5	483,0	33,4	232,6	48,2
1990/91	1.511,4	519,5	34,4	249,6	48,0
1991/92	1.561,0	547,6	35,1	267,3	48,8
1992/93	1.592,6	565,4	35,5	278,9	49,3
1993/94	1.609,4	577,7	35,9	287,8	49,8
1994/95	1.619,2	589,6	36,4	292,2	49,6
1995/96	1.618,9	605,3	37,4	301,1	49,7
1996/97	1.614,4	607,3	37,6	302,2	49,8
1997/98	1.596,5	616,1	38,6	308,8	50,1

* Az adott év január 1-én - Year 1. Jan.; a korcsoportok elhatárolása eltér a lakossági felmérésétől - classification of age groups differs from the LFS' concept; this one contains the 25 year olds too.

** Népszámlálási adat - Data from Population Census

Adatforrás: KSH Évkönyvek - **Source:** Yearbooks, CSO

⁶⁹ Az 1997-ben közölt 631,2 ezres tanuló-létszámot a KSH 1998-ban 607,3 ezerre korrigálta; ennek megfelelően az 1996/97. évre számított, a hazai munkavállalási korúakhoz viszonyított 10,3 %-os arány is 9,4 %-ra módosult.

Bár a születés-számok tartós csökkenése miatt évek óta folyamatosan csökken a 15 éves korba lépők létszáma, a belépők között növekszik a továbbtanulók aránya.

A 15 évesek 96 %-a tanul, (a magas arányt azonban még az általános iskolát be nem fejezettek száma növeli). A következő korosztályok adatai azonban arra intenek, hogy a fiatalok tanulási időszaka lényegében 16-17 éves korukig tart. A tanulók mintegy 50-60 %-a ezalatt végzi el a középiskolát, további 25-28 %-a a szakmunkásképzőt vagy a középfokú szakiskolát.

A 18. életév után már a korosztályhoz tartozók egyre kisebb hányada tanul; a 24 éveseknek kevesebb, mint 5 %-a. Megjegyezzük: a BKE Emberi Erőforrás Tanszékének professzorai az OECD országokkal összehasonlítva vizsgálták a 15-24 évesek munkaerőpiaci helyzetét. Mindenek előtt arra hívják fel a figyelmet, hogy más országokkal ellentétben, ahol a korosztályok létszáma évről-évre csak kevésbé változik, Magyarországon az 1952-54-ben alkalmazott drasztikus abortusz-tilalom következtében és visszatérő hatásaként nagymértékben ingadozik az érintett korosztályok létszáma.

Ebből következően a továbbtanulók arányára vonatkozó ráták félrevezetőek lehetnek. A középfokú tanulók száma például alig változott 1992. és 1997. között, a ráta mégis javulást jelez, minthogy 1997-ben mintegy 20 %-kal kisebb volt a 15-17 évesek létszáma, mint 1992-ben. A felsőoktatásban a helyzet fordított: a hallgatók számának gyors bővülése ellenére a javulás csekélynek tűnik, mert a 19-22 évesek korosztálya 1992. és 1997. között mintegy 20 %-kal bővült.

Számításaik szerint a közép- és felsőoktatás kiterjesztése az elmúlt néhány évben - a korosztályok létszámának ingadozásaitól eltekintve - jelentősen javította a fiatalok iskolázásának arányait. Ezek a 15-19 éveseknél már meghaladták, a 20 év felettiekénél pedig megközelítették számos fejlett európai OECD tagállam 1995-96. évi szintjét. {Galasi Péter-Nagy Gyula-Tímár János: *A fiatalok munkaerőpiaci helyzetének változása a kilencvenes években, 50 éves a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Jubileumi tudományos ülésszak 1998. okt. 1-3. Első kötet, 101-109. old., BKE 1998.*}

Az Európai Unió az Employment in Europe éves áttekintésében együttesen közli az oktatásban és a munkaerőpiaci képzésben résztvevő fiatalok arányát. Az oktatásban résztvevők arányáról egy OECD felmérés tájékoztat.⁷⁰

⁷⁰ Ezúton köszönöm Varga Júlia (BKE, Emberi Erőforrás Tanszék) szíves segítségét és az adatok rendelkezésre bocsátását.

A tanulók aránya 15-24 évesek korosztályaiban az EU tagországaiban 1995, %
Share of students in age 15-24 in EU Member States, 1995 %

Tagország - Member state	Korévek - Age									
	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Ausztria - (A)	97	94	88	62	36	26	22	18	16	-
Belgium - (B)	103*	103*	100	87	75	67	49	38	28	20
Dánia - (DK)	98	84	82	72	55	42	40	36	33	28
Finnország - (FIN)	99	93	90	81	41	43	49	44	39	32
Franciaország - (F)	98	96	93	84	70	56	42	31	21	13
Németország - (D)	99	97	94	84	65	45	34	41	20	18
Görögország - (GR)	86	79	56	48	45	36	29	17	13	8
Írország - (IRL)	96	91	81	73	47	37	20	15	13	11
Olaszország - (I)	nincs adat - no date									
Luxemburg - (L)	80	81	78	70	nincs adat - no date					
Hollandia - (NL)	99	98	93	83	70	60	48	38	30	23
Portugália - (P)	88	73	73	55	45	44	47	25	22	17
Spanyolország - (E)	94	83	75	63	53	50	40	34	25	17
Svédország - (S)	96	97	96	88	35	31	31	30	28	24
Egyesült Királyság - (UK)	98	87	75	54	45	39	33	22	17	14
Magyarország (H) 1997/98	96	79	73	45	30	26	16	12	8	5

* Az évhalasztók, évismétlők és az osztály létszámok különbségéből adódó számítási eltérés; gyakorlatilag a korosztály valamennyi tagjának tanulását jelenti - Difference by the method, based on the member of classes, including the repetitiouers and students postponed a year; data means all members of the giren age-group as a student.

Adatforrás: Education at a glance, OECD, 1997.

A tanulásban és a munkaerőpiaci képzésben 1996-ban az Unió átlagában a 15-19 évesek 82,5, 1997-ben 83,2 %-a vett részt, a 20-24 évesek 1996-ban 37, 1997-ben 38 %-a. Mi nem rendelkezünk a munkaerőpiaci képzést is figyelembe vevő adattal, de a képzésekben résztvevők megoszlását bemutató statisztikából arra következtethetünk, figyelembe véve a korosztályok erőteljes létszám-ingadozását is, hogy különösen a 19-24 évesek körében lehet szükség a részvétel erőteljes növelésére.

5.6 táblázat - Table 5.6

A nappali tagozaton tanulók megoszlása életkor és iskolatípusok szerint az 1997/98-as tanévben - Full time students by age and by type of school in the school year 1997/98

Életkor Age	1998. I.1-én a népesség száma population total 1 Jan 1997	Tanulók* Students*		Ebből: %-ban - of which: in percent					
		fő persons	%	ált. isk. primary school	gyógyped . Isk.- for handicap- ped children	középfokú szakiskola vocational secondary school	szakmun- kasképző iskola apprentice school	közép- iskola second -ary school	egyetem főiskola college univer- sity
15	129.240	123.930	95,9	5,2	2,9	1,7	27,2	59,4	
16	138.007	109.529	79,4	1,3	1,3	2,0	24,7	50,0	
17	143.664	105.428	73,3		0,9	1,5	14,0	56,9	
18	154.463	70.031	45,3		0,4	0,9	6,2	28,7	9,4
19	161.843	48.127	29,7		0,1	0,6	3,2	9,6	16,2
20	170.707	43.783	25,7		0,1	0,3	2,2	5,7	17,4
21	177.857	28.505	16,0			0,3			15,7
22	189.208	22.438	11,9						11,9
23	180.953	14.061	7,8						7,8
24	150.572	7.091	4,7						4,7
25	146.198	3.934	2,7						2,7
26 + or elder	-	7.015	-						-
Total	-	583.872	-	-	-	-	-	-	-

* Tanévnyitó (IX. 15.-i) adat, eltér az Évkönyvben szereplő adatoktól. - At the beginning of the school year (15 September)

Adatforrás: KSH, 1997. évi Évkönyv - **Source:** Yearbook 1997, CSO

Mindenesetre a 2,2 millió inaktív közül 963 ezer a 15-24 éves fiatal; munkaerőpiaci távollétükből 616 ezer főét a tanulás indokolja. Több mint egyharmaduk (346,7 ezer fő) távolmaradásának azonban más az indoka. (Gyerekgondozás, egyetemi felvételre, sorkatonai behívásra várakozás, az éppen befejezett általános iskolai végzettséggel az álláskeresés esélytelensége stb.) Sokuk - munkaerőpiaci értelemben - tulajdonképpen rejtett munkanélküli.

Ezt támasztják alá Galasi-Nagy-Tímár idézett tanulmányának megállapításai: bár 1992 és 1997. között a fiatalok körében csökkent a munkanélküliek aránya, nőtt viszont az inaktívaké, s lényegében nem változott a munkanélkülieknek a háztartásban maradékkal együttes aránya (1992-ben a 15-19 éves férfiak esetében az együttes ráta 10,5, 1997-ben 10,6 % volt, a hasonló korú nők esetében 12,6, illetve 10,4 %. A 20-24 éves férfiak körében 23,5 %-ról 24,1 %-ra nőtt a ráta, a nők esetében 31,2 %-ról 36,4 %-ra.)

S ha a szervezett munkaerőpiac nem kínál számukra elhelyezkedési lehetőséget, akkor alkalmilag vagy rendszeresen ott és úgy végeznek

munkát, ahol arra mód kínálkozik; jellemzően bejelentetlenül.⁷¹ A fiatalok jó része - csakúgy, mint az idősebbek - ellenérdekeltek munkajövedelmeik bevallásában, de többségük érdektelen is a bejelentett munkával elérhető jogok, kiváltképp a sok évtizedes távolságban lévő nyugdíj megszerzésében.

A tapasztalatok szerint leginkább az egészségbiztosítást ítélik fontosabbnak, de inkább erről is lemondanak, bízva a szerencsében, abban, hogy fiatalok és nem lesznek betegek.

5.2.2 A gyerekgondozáson lévők - *Persons on parental leave*

A hatvanas évektől, amikor Európa-szerte zuhanni kezdtek az addigi magas születés-számok, a gyerek-vállalás ösztönzése és könnyítése érdekében számos országban hoztak intézkedéseket a gyereket nevelő szülők támogatására.⁷² Közöttük szerepelt a gyerekgondozáson első éveire biztosított, (többnyire központi forrásokból támogatott) távollét, s az azt igénybevevő szülő munkahelyének védelme.

Magyarországon - hasonló okokból - 1967-ben vezették be a gyerekgondozás (általában 1-2 éves) időtartamára igénybevehető, fizetés nélküli, de a társadalombiztosítás által támogatott szabadságot. S bár annak idején egyáltalán nem a munkaerőpiac tehermentesítése volt a cél, az évtizedek során a szülők (elsősorban az anyák) százezrei mentek gyerekgondozásra az engedélyezett időtartamig. Távozásukat megkönnyítette, hogy munkaviszonyuk fennmaradt, s a munkáltatók kötelesek voltak munkakörükbe visszavenni őket. A statisztikák ezért a gyerekgondozás miatt távollevőket a foglalkoztatottak közé sorolták.

A 90-es évek elejétől, a munkahelyek tömeges megszűnésének időszakában a gyerekgondozáson lévők is tömegesen veszítették el állásukat. (Időközben, maga a rendszer is többször módosult. 1996. áprilisában megszűnt a gyerek 2 éves koráig igénybe vehető keresetarányosan megállapított gyerekgondozási díj (Gyed), viszont állampolgári joggá vált - tehát nem kötődött munkaviszonyhoz - a gyerek 3 éves koráig a fix összegű gyerekgondozási segély (Gyes) igénybevételének lehetősége. A támogatások 1994-től ismét változtak; elsősorban anyagi támogatást nyújtva a gyerekeket nevelő családoknak.)

⁷¹ Ezt támasztja alá az a kutatás is, amelyet négy volt szocialista országban, hazánk két különböző helyzetű megyéjében (Vas és Szabolcs-Szatmár) végeztek. A vizsgálat megállapítás szerint a legtöbb fiatal munkanélküli alkalomszerűen általában dolgozik (40 %-uk mondta, hogy volt már be nem jelentett munkahelye, illetve, hogy továbbtanulásra készül); de nem tekintik fontosnak, hogy bármilyen munkát elfogadjanak, vagy hogy arra munkaszerződést kössenek. A megkérdezettek ötöde keresett aktívan munkát. {*Népszabadság*, 1998. dec. 19.}

⁷² Az egy nőre jutó átlagos gyerekszám alakulásáról az 1997. évi kiadványban mutattuk be A demográfiai helyzet az Európai Unióban 1995 című kiadvány adatait. The demographic situation in the European Union, 1995, European Communities, 1996.

1994-től gyerekgondozási támogatást kaphatnak a legalább 3, 3-8 éves korú gyermeket nevelő anyák, esetükben a gyerekek gondozása a nyugdíj szempontjából munkaviszonynak minősül. A Gyet-re jogosult szülő időkorlátozás nélkül vállalhat munkát otthonában.

Az anyagi támogatások sok családban megkönnyítik a szülők (elsősorban az anyák) távolmaradását a munkaerőpiactól. S minthogy munkába állásuk, vagy a régi munkahelyükre visszakerülésük esélye erősen lecsökkent, 1998. január 1-től (az ILO 1995-ben született ajánlásnak megfelelően) a hazai statisztikákban a gyerekgondozási ellátás bármelyik formáját igénybevevők már gazdaságilag inaktívként szerepelnek. (A jogszabályok megengedik ugyan, hogy napi 4 órás kereső-tevékenységet vállaljanak. Részmunkaidős állások hiányában azonban a gyakorlatban erre kevés az esély, s aki mégis dolgozik, az - elvileg - a keresők között szerepel.)

A gyerekgondozás az 1998. január 1-i munkaerőmérleg szerint 1997-ben az előző évinél valamivel kevesebb, de így is 291 ezer munkavállalási korút (jellemzően nőtt) vont ki a munkaerőpiacról.

5.7 táblázat - Table 5.7

***A gyerekgondozás miatt a munkaerőpiactól távol maradók
száma 1980-1998-ban - Number of persons on parental leave, 1980-1998***

Év január 1. 1 January	Gyes-en, gyed-en levő - Persons on child care leave			GYET Nők - female	Együtt Total
	férfiak - male	nők - female	Együtt - Total		
	létszáma ezer főben - thousand persons				
1980	0,1	263,9	264,0	-	264,0
1990	1,2	243,5	244,7	-	244,7
1991	1,3	250,3	251,6	-	251,6
1992	1,8	260,3	262,1	-	262,1
1993	1,7	260,4	262,1	-	262,1
1994	2,2	252,4	254,6	24,1	278,7
1995	5,2	246,8	252,0	33,0	285,0
1996	4,6	226,0	230,6	44,6	275,2
1997	2,0	245,1	247,1	48,1	295,2
1998	1,0	238,0	239,0	52,0	291,0

Adatforrás: A nemzetgazdaság munkaerőmérlege 1998. január 1. KSH. - **Source:** Labour Account, 1 January 1998, CSO

1998-ban az OEP adatai szerint a gyerekgondozáson különböző formáit igénybe vevők létszámában nem okoztak érdemleges változást a jogosultság időközben többször is megváltozott feltételei. Az anyasági támogatással együtt összesen csaknem 300 ezren (295.981 fő) vették igénybe a gyerekgondozás valamelyik formáját.

Változatlanul szerény a munkanélküliként regisztrált, időközben a Gyes-re igény-jogosulttá válók - s ezért a munkanélküli járadéktól eleső - szülők száma: 1997. decemberében 13.312 főt tartottak nyilván a munkaügyi szolgálatnál, 1998. decemberében 11.570 főt.

A gyakorlati tapasztalatok alapján azonban feltételezhető, hogy közülük is dolgozik, aki (akárcsak alkalmilag is) munkát talál. Az 1996. évi mikrocenzus például a mezőgazdaságban legalább évi 90 napot dolgozó, több mint 500 ezer, zömében inaktív személy között több mint 12,5 ezer gyerekgondozási ellátásban részesült regisztrált, akik, feltehetően jórészt a családi gazdaságban dolgozva, nem tekintették magukat „foglalkoztatottnak”.

5.2.3 *A munkavállalási korban nyugdíjazottak - Retired at working age*

A nyugdíjkorhatárt elérők mellett évről-évre növekvő számban kerültek nyugdíjba munkavállalási korúak, s ez a tendencia még 1998-ban is érvényesült.

5.8 táblázat - Table 5.8

A munkavállalási korú nyugdíjazottak állománya* - Early retirement*

Évek január 1-én 1 January	Munkavállalási korú nyugdíjazott - Early retired persons (ezer főben - thousand)			ebből: - of which		
	férfi - male	nő - female	Együtt Total	Korengedményes Pensioners exempted by age	Előnyugdí- jazott Prepensioners	Együtt Total
1989.	161,4	81,3	242,7			
1990.	157,1	93,9	251,0	28.632		28.632
1991.	175,8	106,3	282,1	37.518		37.518
1992.	202,2	144,1	346,3	28.219	17.846	46.065
1993.	215,9	149,0	364,9	17.127	25.877	43.004
1994.	219,3	151,2	370,5	11.648	29.430	41.078
1995.	231,0	154,0	385,0	11.151	22.914	34.065
1996.	233,4	153,6	387,0	15.026	28.975	43.992
1997.	259,6	149,4	409,0	12.953	29.505	42.456
1998.	254,0	157,8	411,8	5.968	10.636	16.604

* A foglalkoztatott munkavállalási korú nyugdíjasok nélkül. - Excluding working age pensioners who are employed.

Adatforrás: KSH, 1998. január 1-i munkaerőmérleg és ONYF adatközlés, - **Source:** Labour Account, 1 January 1998, CSO, Official communication of National Pension Fund

A (hazai) munkavállalási korban nyugdíjazottak legnagyobb hányada (évenként mintegy 30 %-a) olyan foglalkozásokból megy nyugdíjba, ahol a munkavégzés körülményei miatt az átlagosnál alacsonyabb a nyugdíjkorhatár (pl. a bányászat, a fegyveres testületek, a MÁV stb. meghatározott munkaköreiben).

A nyugdíjba kerülők másik nagy csoportját (mintegy 40 %-át) az egészségkárosodottak adják. Mint erről más összefüggésben szó volt, Magyarországon minden negyedik nyugdíjas egészségkárosodás miatt került nyugdíjba. (A KSH a hazai statisztikákon túl a rokkantsági nyugdíjasok számáról évenkénti (márciusi) adatokat közöl. A rokkantsági nyugdíjasok száma 1990. márciusában 540,9 ezer, 1996-ban 749 ezer, 1997-ben 771 ezer, 1998-ban 782,1 ezer volt; az utóbbiból 424,8 ezer férfi és 357,3 ezer nő. Ez az adat azonban a hazai munkavállalási koron túliakat

is tartalmazza. Évkönyv, 1988. KSH.) Indokoltak tehát az erőfeszítések, amelyekkel a munkavállalási korúakat megkísérlik rehabilitálni, foglalkoztatottá válásukat elősegíteni.

A munkavállalási korban nyugdíjazottak harmadik csoportja kifejezetten munkaerőpiaci okokból, az elbocsátás helyett került át a nyugdíjasok közé. Korengedményes nyugdíjba mehettek azok, akiknek legfeljebb 5 év hiányzott a nyugdíj-jogosultság eléréséhez. Ennek költségeit részben vagy egészben a Foglalkoztatási Alap fedezte 1995. július 1-ig, (ezt követően a munkáltatók fizették, a Foglalkoztatási Alapot és annak utódát csak a korábban vállalt kötelezettségek terheltek). Az 1994. évi 6.283 (FA-ból fedezett) korengedményes nyugdíjas száma 1998-ra 1.348-ra csökkent.

Az előnyugdíjat a munkanélkülivé vált és legalább 6 hónapig munkanélküli járadékban részesültek vehették igénybe, ha megfeleltek a Foglalkoztatási Törvényben meghatározott feltételeknek.

Összességében 1990. és 1998. között több mint 300 ezren kerültek foglalkoztatáspolitikai okból nyugdíjba; az évenként átlagosan mintegy 40 ezer fős létszám csupán 1998-ban csökkent erőteljesen.⁷³ Minthogy az érintettek egy része évről-évre átkerül a rendes nyugdíjasok közé, 1998 végén százezer főt tett ki a foglalkoztatáspolitikai okból nyugdíjazottak állománya.

Az Európai Unió egyébként a foglalkoztatás növelése érdekében a tagországoknak a saját hazai nyugdíjazási rendszerük felülvizsgálatát ajánlja.

A hazai munkavállalási korú népesség inaktivitásának okairól a KSH 1998. január 1-i Munkaerőmérlege ad áttekintést. A lakossági felméréstől módszereiben eltérő, 1997-re vonatkozó adatok 2 millió munkavállalási korú inaktivitásának okáról adnak indoklást. Mintegy kétharmaduknak van, jó egyharmaduknak azonban nincs az inaktivitást magyarázó, egyszerű indoka.

⁷³ A bajba jutott cégek azonban még most is élnek a korhatár előtti nyugdíjazás lehetőségével. A 800 főt elbocsátó Bakony Erőmű, a bezárás előtt álló Zobák-akna, és több konzervgyár egyaránt így próbálja megoldani a leépítés egy részét.

A munkavállalási korú, gazdaságilag nem aktív népesség összetétele nemek szerint, 1994-1998. január 1. * - Composition of inactive population at working age, 1 January 1994-1998*

ezer főben - thousand persons

Megnevezés - Denomination	1994	1995	1996	1997	1998
Nyugdíjas - Pensioners	370,5	385,0	387,0	409,0	411,8
Tanuló - Students	577,7	589,6	605,3	607,3	616,1
Gyermekgondozáson lévő** - On child care leave	278,7	285,0	275,2	295,2	291,0
Egyéb gazdaságilag nem aktív - Other economically inactive persons	503,9	654,0	684,7	712,2	681,2
Összesen - Total	1.730,8	1.913,6	1.952,2	2.023,7	2.000,1
<i>Ebből: nő - Of which: female</i>					
Nyugdíjas - Pensioners	151,2	154,0	153,6	149,4	157,8
Tanuló - Students	287,8	292,2	301,1	302,2	308,8
Gyermekgondozáson lévő** - On child care leave		279,8	270,6	293,2	290,0
Egyéb gazdaságilag nem aktív - Other economically inactive persons	262,3	354,9	397,7	440,8	410,6
Összesen - Total	977,8	1.080,9	1.123,0	1.185,6	1.167,2
%	56,5	56,5	57,5	58,6	58,4

* Az 1998-tól érvényes fogalmi rendszer szerint; azaz az inaktívak között veszik számításba a gyermekgondozáson lévőket is - According to concepts used since 1998; i.e. including persons on child-care leave

** Beleértve a gyermekgondozási támogatást igénybevevőket - Including mothers on child care benefits

Adatforrás: Munkaerőmérleg, 1998. jan. 1., KSH - **Source:** Labour account Hungary, 1 January 1998

Az egyéni élethelyzetekben természetesen sokféle közös, társadalmilag tipikus indok rejlik; az egyének, a családok számára a legkülönbözőbb okokból bár kényszerű, de racionális döntés lehet a szervezett munkaerőpiactól távol maradás, az álláskeresés feladása. A rendelkezésre álló adatokból így annyi állapítható meg, hogy

- ⇒ a 15-74 évesek szerint számított inaktivitási arány (48,3 %) rendkívül magas ugyan, de ennek alapvető oka a hazai nyugdíjrendszerben keresendő; a 3,7 milliós inaktív népességből mintegy 2,4 millió nem munkavállalási korú; az inaktivitás kétharmadát ez magyarázza;
- ⇒ a 15-64 évesek körében a 3,28 millió inaktív személy közül 1,7 millió munkaerőpiaci távollétét még ugyancsak több mint fele részben (52,4 %-ban) a hazai nyugdíjkorhatár indokolja;
- ⇒ a hazai munkavállalási korúak inaktivitásában (az 1998. január 1-i munkaerő-mérleg alapján) indokolt a tanulók (31 %) a gyermekgondozáson lévők (14,5 %); távolmaradása magyarázható a különböző okokból nyugdíjazottaké (21 %);

⇒ bár a munkaerő-mérleg adatai szerint 1997-ben valamelyest csökkent a háztartásba visszahúzódó nők száma és aránya (s a csökkenésre utalnak a munkaerő-felmérés 1998. évi adatai is) mind nemzetközi összehasonlításban, mind pedig a saját korábbi helyzetünkhöz képest az arány magas maradt. Túl a nyugdíjazással, tanulással, gyerekgondozással jól indokolható távolmaradáson, a munkavállalási korban egyéb okból távolmaradók évek óta növekvő hányada (1997-ben már 60 %-a) volt nő.

A munkaerő-felmérés korcsoportos adatai az 1998-ban érzékelhető szerény változások ellenére a helyzet alapvető változatlanságát jelzi.

5.10. táblázat - Table 5.10

***A gazdaságilag nem aktív nők aránya korcsoportonk szerint -
Percentage of economically inactive females by age group***

Korcsoport - Age group	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998*
15-19	78,5	80,2	82,4	85,9	87,1	88,2	85,8
20-24	39,4	42,6	43,5	46,6	50,7	50,8	47,9
25-29	37,9	40,2	40,3	45,7	46,5	47,1	42,7
30-39	20,1	22,2	25,0	28,1	28,9	30,7	29,3
40-54	22,7	24,7	27,5	28,8	28,6	29,8	29,8
55-59	80,7	83,2	86,2	85,3	84,5	83,8	85,3
60-74	92,1	94,2	95,0	96,6	96,5	97,0	97,2
Együtt - Total	49,0	51,5	53,7	56,2	56,6	57,2	55,9

* Az új számítási módszer szerint

Adatforrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-1998, KSH 1999. - **Source:** LFS, Time Series 1992-1998, CSO, 1999

A nők munkaerőpiaci helyzete, gazdasági aktivitása vagy inaktivitása - mint köztudott, s mint erről már szó volt - nagyon szorosan kapcsolódik a gazdaság és a társadalom mindenkori állapotához. A már említett, Tímár János vezetésével készült, 2010-ig szóló munkaerő keresleti- és kínálati prognózis 1910-től, a tíz évenkénti népszámlálások alapján közli a népesség gazdasági aktivitását bemutató, korcsoportonkénti és nemenkénti adatokat. A számokból világosan kirajzolódik a nők történelmileg adott helyzete is. Például 1910-ben, amikor a keresők csaknem 60 %-a még a mezőgazdaságban dolgozott, nem minősült keresőnek a nők 75 %-a; 1930-ban még mindig 70 %-uk volt (mai kifejezéssel) gazdaságilag inaktív. 1970-re már megfordult a trend (a nők 40 %-a inaktív) 1990-re pedig a 15-54 éves korosztályokban kevesebb, mint 30 %-a. A jelenlegi tendenciák érzékeltetésére a csaknem száz év történetéből csupán egy év, a még közelmúlt 1980 adatait vetjük össze az 1998-as adatokkal.

A nők gazdasági inaktivitásának növekedése 1980-1998.
Growing of female ec. inactivity, 1980-1998

Korcsoport Age group	A női népesség - Female population in						Az inaktív nők arányának növe- kedése 1998-ra Difference in share in 1998 % pontban
	száma number		ebből: gazda-ságilag aktív from which: ec. Active		Az inaktív nők aránya % Share of in active females %		
	1980	1998	1980	1998	1980	1998	
15-19	315,7	352,8	127,6	50,2	59,6	85,8	+ 26,2
20-24	398,8	425,5	239,3	221,6	40,0	52,1	+ 12,1
25-29	439,4	350,0	306,7	200,5	30,2	42,7	+ 12,5
30-34	374,7	303,6	305,0	203,5	18,6	33,0	+ 14,4
35-39	362,0	305,3	308,8	226,7	14,7	25,7	+ 11,0
40-44	338,6	431,5	283,1	341,0	16,4	21,0	+ 4,6
45-49	354,3	391,9	277,0	288,2	21,8	26,5	+ 4,7
50-54	363,8	330,5	251,1	180,3	31,0	45,4	+ 14,4
55-59	365,4	311,7	123,5	44,4	66,2	85,8	+ 19,6
60-64	210,2	282,2	51,5	14,9	75,5	94,7	+ 19,2
65-69	309,3	292,1	48,3	5,2	84,4	98,2	+ 13,8
70-74	243,5	258,1	14,4	3,2	94,1	98,8	+ 4,7
15-54	2.947,3	2.891,1	2.098,4	1.712,0	28,8	40,8	+ 12,0
15-64	3.522,8	3.485,0	2.273,4	1.771,3	35,5	50,6	+ 15,1
15-74	4.075,6	4.035,2	2.336,0	1.779,8	42,7	55,9	+ 13,2

Adatforrás: Számítás a Munkaerő kereslet- és kínálat 1995-2010. II. kötet 5. és 8. táblázata alapján, 11-12. old. A munkaerő-felmérés idősorai, 1992-1998. KSH, 1999.- **Source:** 1980: Calculation based on prognosis in Labour Supply and Demand 1995-2010., II. volume, Tables 5. And 8.; 1998: LFS Fime series 1992-1998. CSO, 1999.

Túl azon, hogy láthatóan valamennyi korosztályban nőtt az inaktívok aránya, legfiatalabbak, s a nyugdíjkorhatárt elért nők munkaerőpiaci aktivitásában a legnagyobb a különbség. A legfiatalabbak esetében sem a korosztály mértékének változása (1980-hoz képest mintegy 10 %-kal nőtt) sem a továbbtanulás nem magyarázza e korosztály tagjainak csaknem teljes (86 %-os) távolmaradását.

A foglalkoztatást növelő szándékok között az egyik elsődleges cél lehet a munkaerőpiactól távolmaradó nők aktivizálása, munkába állásuk elősegítése.

A gazdaságilag nem aktív 15-74 évesek aránya megyénként, 1998 -
Percentage of economically inactive persons in 15-74 year old population by
counties 1998

Országos arány: 48,8 %

5.3 Az inaktívak foglalkoztatási esélyei -

Mint arról már szó volt, az Európai Unió nem csak a munkanélküliek, hanem a munkaerőpiactól kényszerűen távolmaradók munkahelyhez juttatásával kívánja növelni a foglalkoztatás általános szintjét.

Magyarországon - csakúgy, mint az Unió számos tagállamában - a foglalkoztatás növelése, az inaktívak rendkívül magas arányának csökkentése sok szempontból új, a korábbtól eltérő megközelítést kíván. Két fontos - számos ponton összekapcsolódó - új elemére térünk itt ki: a szervezett gazdaságban teendő intézkedésekre, illetve a szervezett munkaerőpiac kitágítására. Mindkét vonatkozásban a kormányzatok összehangolt tevékenységére, s a társadalmi partnerek hatékony közreműködésére lesz szükség. Mindennek itt csupán néhány gondolatát vázolhatjuk. (E munka elvégzéséhez Frey Mária dolgozott ki részletes javaslatokat, szorosan kapcsolódva az Európai Uniónak az 1998., majd 1999. évi nemzeti akció-tervekhez adott ajánlásaihoz.)

5.3.1 A szervezett gazdaság foglalkoztatási képességének elősegítése -

Az inaktivitási adatokból jól látható, hogy hazánkban a magas inaktivitási ráta mind a 15-64 évesek, de különösen a 15-74 évesek körében elsődlegesen a hazai nyugdíjkorhatár következménye. A korhatár fokozatos emelése néhány év alatt - nagyvonalú becsléssel - mintegy 600 ezer főt (500 ezer nőt és 100 ezer férfit) tart a munkaerőpiacon, a jelenlegi 61 %-ról 67 %-ra növelve így a népességben munkavállalási korúak arányát.

A nagy kérdés azonban az, hogy a munkaerőpiacon jogszabállyal visszatartottak a foglalkoztatottak, a munkanélküliek vagy - mint a jelenlegi munkavállalási korúak közül több mint 2 milliónyian - az inaktívak táborát növelik-e. Ez egyfelől a gazdaság állapotától, másfelől azonban a társadalmi döntésektől függ.

Magyarországon még bővíthet a szervezett gazdaságban a munkahelyek száma, főként az idetelepülő külföldi tőke beruházásai révén. Intő jel azonban, hogy az elmúlt évek nagyarányú tőkebefektetései mellett is csupán szinten maradt a foglalkoztatás. Európában - mint azt az előzőekben bemutattuk - az új, többlet (a megszűnők pótlásán túli) munkahelyek már csak az ún. rugalmas (a hagyományos munkahelyektől eltérő, atipikusnak nevezett) formákban jöttek létre; s az újabb formák, alkalmas szabályozások esetén, nálunk is sokak foglalkoztatására adnának módot.

Az „alkalmas szabályozás” azonban új foglalkoztatáspolitikai közelítésmódot kíván; mind a potenciális foglalkoztatók, mind a potenciális munkavállalók adottságainak, s a köztük létrehozható sajátos munkaviszonyoknak reális számbavételét.

Ennek igen sokféle, egymással is összehangolást kívánó jogi, adózási, szociális stb. eleme közül itt csupán egyet emelünk ki: a foglalkoztatás növelése érdekében teendő költségvetési (adózási) engedmények szükségességét. Ez - csakúgy, mint Európa-szerte - Magyarországon is a legnehezebben kezelhető feladatok egyike; de ez az alapvető feltétele a foglalkoztatás növelésének; a nem-hagyományos formákban, illetve az eddig bejelentetlenül végzett (a kettő rendszerint egybeesik) munkák megjelenésének a szervezett gazdaságban.

A foglalkoztatást terhelő költségek - csakúgy, mint Európa-szerte - Magyarországon is magasak. (Mint az 1998. évi kiadványban részletesen ismertettük: Magyarországon az összes munkaerőköltségből 1992-ben 56,9, 1996-ban 57,1 %-ot tett ki a keresetek részaránya; ezt több mint 40 %-nyi, a költségvetésbe befizetendő adó- és járulék költsége terhelte.)

A bérekre rakódó adó- és járulékfizetési kötelezettségek (a nyugdíj, a társadalombiztosítási, a szolidaritási, a szakképzési, a rehabilitációs járulék, s a fix összegű egészségügyi hozzájárulás) különösen az - elvben - legszámosabb potenciális munkaadó (a gazdálkodó szervezetek 99 %-át adó mikro kis- és középvállalkozás) számára teszi drágává alkalmazott

felvételét, másfelől éppen a legnehezebben elhelyezkedő, alacsony képzettségű, s ezért alacsony bérűek foglalkoztatását teszik költségessé.⁷⁴

A várhatóan csak nehezen feloldható ellentmondásból az első, kivezető lépés lehet a legelesettebb, szociális támogatásra szoruló emberek foglalkoztatásának „tehermentesítése”.

Magyarországon ma a háztartások mintegy harmada részesül valamilyen szociális (önkormányzati) támogatásban. Mint a KSH Társadalom-statisztikai főosztályán készült felmérés megállapította: a családok zöme azért szorul anyagi támogatásra, mert a háztartás egy vagy több tagja tartósan vagy átmenetileg elvesztette munkahelyét, miközben lakásfenntartási, valamint a gyermekneveléssel kapcsolatos költségei erőteljesen megnövekedtek.⁷⁵

A vizsgálat főbb eredményei közül témánk szempontjából kiemelő, hogy

- ⇒ a segélyezettek egészén belül növekszik a tartósan támogatásra szorulóknak hányada;
- ⇒ a szociális rászorultság szempontjából a három- és többgyermekes (ők adják az ellátásban részesülők felét), valamint a csonka családok alkotják a leginkább veszélyeztetett csoportot;
- ⇒ a segélyezettek körében a háztartások átlagához képest feleannyi az aktív keresővel rendelkező háztartás;
- ⇒ a fővárosban inkább az idősek és az egyedül állók, a községekben pedig a gyerekes családok válnak segélyezetté;
- ⇒ a különböző segélyfajtákra fordított összegek kétharmadát a jövedelempótló támogatásra fizették ki az önkormányzatok; a segélyezett háztartások 37 %-ának;
- ⇒ a munkanélküliség és a fiatalok elhaltatott magas aránya - mint a szociális rászorultságot valószínűsítő tényezők - erősen összefüggenek a települések alacsony jövedelem-termelő képességével.

A segélyezettek körében igen magas - 60-80 % - a (háztartás típusonként változó nagyságú) hivatalosan számított létminimum alatt élők aránya.

S bár a társadalom összességében jelentős összegeket áldoz a legrosszabb helyzetű családok és egyének megsegítésére, az érintettek valójában

⁷⁴ Más kérdés, hogy az elvonások a munkavállalókat is sújtják; és az OECD egy értékelése szerint az átlagos egyedülálló magyar munkavállaló bruttó bérének 1996-ban a jövedelemadó 18, a társadalombiztosítási járulék pedig 12 %-át vette el. Ez a teher Dániában 45, Németországban 41, Svédországban 34 % volt; de Svájcban csak 22, Spanyolországban 20, Japánban 14 %. {*Világgazdaság*, 1998. febr. 24.}

⁷⁵ Az önkormányzati segélyezés és a segélyezett háztartások életkörülményei. {*Társadalom-statisztikai füzetek* 22., KSH, 1998.}

alacsony jövedelemhez jutnak. A tanulmánykötet egyik szerzője⁷⁶ a TÁRKI adatait idézte. A TÁRKI számításai szerint 1998-ban a szegénységi és a segélyezési küszöbérték közül az egy főre jutó átlagjövedelem alapján számolva a munkanélküliek jövedelempótló támogatása (10.960.- Ft) nem érte el az egy főre jutó átlagjövedelem felét (11.424.- Ft) valamivel meghaladta a médian jövedelem felét (10.048.- Ft), de alatta maradt a legalsó kritikus határának (13.379.- Ft), valamint a 13.700.- Ft-os nyugdíj-minimumnak.

A szociális segélyezettek köre lehet az első számú „célcsoport”, akiknek foglalkoztatását az állam ingyenessé teszi; sem tőlük, sem munkáltatóiktól nem kér a munkadíjat terhelő adót, járulékot. Elvárhatja viszont a foglalkoztatás regisztrálását; s ekkor a Munkaerőpiaci Alap fizetheti be a költségvetésbe a foglalkoztatást terhelő, méltányosan megállapított összegeket. További célcsoport lehetne a kisnyugdíjasoké.

A KSH adatai szerint 1998. első felében az egy főre jutó nyugdíj átlagos összege 25.534.- Ft volt; az előnyugdíjé 10.690.- Ft. *{A KSH jelenti, 1998/6. 50-51. old.}* Az 1998. márciusi adatok szerint a társadalombiztosítási alapokból kifizetett saját jogú nyugdíj, baleseti járadék és özvegyi ellátás bruttó havi összege 26.362.- Ft volt. *{A KSH jelenti, 1998/4. 44. old.}* Meghatározott nyugdíjszint alattiak foglalkoztatása esetén ugyancsak a Munkaerőpiaci Alap vállalhatná a költségvetési befizetést.

Más társadalmi csoportok foglalkoztatása érdekében más lehetőségeket kell keresni, a létező, tényleges kereslethez igazodva.

A kereslet pedig évek óta más, mint amit a régebbi és újabb szabályok feltételeznek. Nincs igény, vagy csak helyenként és alkalmanként (például az új, nagyobb beruházásoknál) az állandó, teljes munkaidős foglalkoztatásra. Tényleges igény viszont a kisegítő jellegű, esetleg csak néhány órás, alkalmi, rövid idejű munka. (Az AM könyv sikertelenségének egyik oka éppen az ilyen igények figyelmen kívül hagyása volt.)

A jelenlegi, nem regisztrált kereslet zömét adó, a háztartások, s a háztartásokkal összefonódó önfoglalkoztató kisvállalkozások, családi gazdaságok igényeihez alkalmazkodó foglalkoztatás azonban - megfelelő formák hiányában - meg sem tud jelenni a szervezett gazdaságban. (A regisztrálásnak azonban alapfeltétele a tényleges munkaidővel összhangban álló munkaerő-költség. Esélytelen minden olyan próbálkozás, ami a töredék munkaidő esetén is például az egészségügyi hozzájárulás megfizetéséhez kötné az alkalmazást.) A jövő - bár egyre inkább sürgető - szabályozás működőképessége a realitások figyelembevételének függvénye; a létező kereslet és az adott kínálat (zömmel a ma inaktívak különböző csoportjainak) foglalkoztatására módot adó formák kialakítása.

⁷⁶ Monostori Judit: Gondolatok a szociális segélyezésről - előadás a Törések és kötések a társadalomban című, Andorka Rudolf emlékére rendezett konferencián. *{1999. ápr. 22-23.}*

Ma már Európa-szerte keresik az új helyzetben elképzelhető (esetleg csak fél-, de valamerre utat jelentő) megoldásokat.⁷⁷

Magyarországon mindeddig még nem helyeződött át a hangsúly a munkanélküliség kezeléséről a foglalkoztatás növelésére. Az ország EU tagsága szempontjából azonban a foglalkoztatás szintje várhatóan beletartozik majd a megfelelési kritériumok sorába (csakúgy, mint a költségvetés hiánya, vagy az infláció mértéke). Az egyaránt elérendő célok azonban nem teljesíthetők egymás rovására (például a költségvetés hiányát nem lehet a foglalkoztatást terhelő adók növelése árán csökkenteni); csak az összehangolt akciók célravezetőek.

⁷⁷ A franciák például az egyik lehetőséget a helyi foglalkoztatási társaságok létrehozásában látják. Az egyébként elhelyezkedni nem képes férfiakat és nőket a társaságok közvetítik. A társaságok és tagjaik kedvezményesen adóznak, sőt, a munkanélkülieket foglalkoztató háztartások a munkadíj meghatározott hányadát leírhatják az adóból. A formálódó gyakorlatot részletesen ismerteti Frey Mária. *{Munkahelyteremtés a munkaerőpiac fő áramán kívül, Budapest, 1997. Kiadó: a Non-profit Vállalkozásokért a Népjóléti Szférában Alapítvány, az OFA támogatásával.}*

II. A MUNKAERŐPIAC NÉHÁNY TOVÁBBI JELLEMZŐJE - FURTHER FEATURES OF THE HUNGARIAN LABOUR MARKET

6. A KERESETEK ALAKULÁSA 1998-BAN* - EARNINGS IN 1998

1998-ban a rendszeres keresetstatisztika által havi gyakorisággal megfigyelt gazdálkodási körben, azaz a legalább 10 főt foglalkoztató vállalkozásoknál, a költségvetési intézményeknél és a jelentősebb non-profit szervezeteknél, szerény 0,4 %-os létszámnövekedés következett be, miközben az összes foglalkoztatott száma is nőtt, mintegy 0,8-1 %-kal

A megfigyelt körben dolgozó mintegy 2.520 ezer munkavállaló 94-95 %-a teljes munkaidőben dolgozott. Bruttó átlagkeresetük 1998-ban 67.760.- Ft-ot ért el, ami 18,3%-kal haladta meg az előző évi szintet. A nettó keresetek növekedési ütemét a személyi jövedelemadó számítási szabályok változása befolyásolja, és módosítja a különböző, a munkavállalót terhelő levonási kulcsot. 1997-tel szemben – amikor a legmagasabb adósávnak 46 %-ról 42 %-ra történő mérséklése nem lebecsülendő forrása volt a nettó kereset 24,1 %-os, a bruttó keresetet 1,8 százalékponttal felülmúló növekedésének – 1998-ban a jövedelemadó számításban csak kisebb, bár pozitív irányú korrekciót jelentett, hogy az adósávok változatlansága mellett nőtt az alkalmazotti adókedvezmény mértéke, és a nyugdíjjárulék befizetéshez adókedvezmény kapcsolódott. Az SZJA szabályok 1998. évi változása lényegében kiegyenlítette a bruttó és nettó kereseti index alakulása közötti, az adótáblából következő degresszívitást (A degresszívitást az okozza, hogy a sávos adótábla alkalmazása esetén, ha a bruttó nominál kereset növekszik, nő az egy forintba jutó átlagos adóteher is, és emiatt a nettó kereset a bruttó keresetnél kisebb arányban emelkedik az összes többi feltétel változatlansága esetén.) 1998-ban így a nettó keresetnövekedés üteme a bruttóéval közel megegyezően 18,4 % volt.

Jóllehet az elmúlt néhány évben a gazdálkodó szervezetek, ágazatok szintjén a kereset dinamikája meglehetősen változatos képet mutatott, a versenyszférában a bruttó átlagkereset növekedési üteme összességében többé-kevésbé megegyezett az előző évi inflációs rátával. A számszerű egyezés 1998-ban tökéletes volt – bár azért ez részben a véletlen számlájára írható. Nemzetgazdasági szinten a keresetek 18,3 %-kal nőttek, épp annyival, amennyi az előző évi inflációs ütem volt, az érdekérvényesítés klasszikus útját követő versenyszférában pedig 18,5 %-kal. Az előző évi fogyasztói árindex évek óta mint „zsínórmérce” mint minimumkövetelmény szerepel. Ahhoz, hogy az elvárt keresetnövekedés ténylegesen megvalósuljon, a gazdálkodó szervezetek szintjén kedvező eredményekre van szükség. Ugyanakkor a még mindig 7,8 %-os munkanélküliségi ráta ellenére is éleződik a verseny a minőségi munkaerő megszerzéséért és megtartásáért.

A fogyasztói árindex 1998-ban átlagosan 14,3 %-kal nőtt, ami az évtized eddigi legalacsonyabb értéke. A reálkeresetek 1998. évi 3,6 %-os növekedésében

* A fejezet szerzője: Dr. Lakatos Judit (KSH) - Autor: dr. Judit Lakatos (CSO)

mindkét befolyásoló tényező (a fogyasztói árindex vártnál kisebb és a keresetek vártnál nagyobb, de az előző évi inflációs rátát meg nem haladó) növekedése aktívan közrejátszott. Az előbbi részben az évek óta tudatosan alkalmazott antiinflációs politika eredménye, de az orosz válság éppen úgy befolyást gyakorolt rá, mint az, hogy 1998 választási év volt. A külkereskedelmi értékesítési gondok miatt ugyanis egyes élelmiszer fajták nagy mennyiségben, és alacsony áron kerültek a hazai piacra, ami miatt a fogyasztói árindexben 27,6 %-os súlyt képviselő élelmiszerek ára éves átlagban csak 14,4 %-kal nőtt. Az energia áremelések részben politikai okokból halasztódtak későbbre, hiszen a választások környékén a drasztikus emelés előnytelen mind a régi, mind az új kormánypártoknak.

6.1 táblázat - Table 6.1

A havi bruttó és nettó átlagkereset, a fogyasztói árindexek, valamint a reálkeresetek alakulása, 1989-1998 - Monthly gross and net average earnings, the consumer price index and the real earnings, 1989-1998

Év Year	Teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi átlagkeresete* Average monthly earnings of full time employees*				Fogyasztóiár index - Consumer price index	Reálkereseti index - Index of real earning
	bruttó - gross	nettó - net	bruttó - gross	nettó - net		
	Ft/hó/fő - HUF/months/pers.		előző év = 100,0 - previous year = 100,0			
1989	10.571	8.165	117,9	116,9	117,2	99,7
1990	13.446	10.108	128,6	121,6	128,9	94,3
1991	17.934	12.948	130,0	125,5	135,0	93,0
1992	22.294	15.628	125,1	121,3	123,0	98,6
1993	27.173	18.397	121,9	117,7	122,5	96,1
1994	33.939	23.424	124,9	127,3	118,8	107,2
1995	38.900	25.891	116,8	112,6	128,2	87,8
1996	46.837	30.262	120,4	116,9	123,6	94,6
1996	46.837	30.544	120,4	117,4	123,6	95,0
1997	57.270	38.145	122,3	124,1	118,3	104,9
1998	67.760	45.160	118,3	118,4	114,3	103,6

* 1989-91: valamennyi jogi személyiségű szervezet és költségvetés; 1992-1994: a 20 fősnél nagyobb szervezetek; 1995-1997: a 10 fősnél nagyobb szervezetek és költségvetés. - Coverage of earnings data: 1989-1991: all organisation with legal entity; 1992-1994: 20+ organisations only; 1995-1997: 10+ organisations.

Adatforrás: Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1993-95., KSH, 1996; Főbb munkaügyi folyamatok 1997. (1998.) I-IV. negyedév, KSH, 1998., 1999. - **Source:** Employment and rate of earnings from 1993 to 1995, CSO, 1996; Main courses of labour in I-IV quarters of 1997., (1998.) CSO, 1998., 1999.

A 90-es években a keresetalakító tényezők szempontjából a gazdaság két markánsan elkülönülő szegmensre, a versenyszférára és a költségvetésből gazdálkodó szervezetekre bontható. A versenyszféra kereseti arányait végső soron a piaci szereplők különböző szinten lefolytatott béralkui alakítják, ebbe a folyamatba a bruttó kereset szintjén a központi akarat nem igen tud beleszólni. (A nettó kereset dinamikáját az SZJA és a TB szabályokon keresztül viszont már befolyásolni tudja.)

A versenyszféra tényleges keresetnövekedési ütemére a legmagasabb szinten hozott ÉT megállapodások úgy tűnik, nem hatnak meghatározó erővel. 1993-97. között a versenyszféra tényleges keresetnövekedési üteme lényegében az ajánlati maximumnak felelt meg, 1998-ban pedig (igaz a korábbi éveknél lényegesen szűkebb sávban ingadozó) felső értéket 2,5 százalékponttal meg is haladta.

Az ugyancsak megállapodás tárgyát képező minimálbér növekedési üteme a 90-es években elmaradt a tényleges bruttó kereset növekedési üteme mögött. Az 1992. évi értéket 100-nak véve 1998-ig a minimálbér 2,44-szeresére, a nemzetgazdasági bruttó átlagkereset ezzel szemben több mint 3-szorosára változott. Ez abból is következik, hogy a minimálbér – logikus módon – az ÉT által ajánlott középértékekkel mozgott együtt, ezzel szemben a keresetnövekedés tényleges mértéke az 1992-98-as időtávon meghaladta az ajánlott maximumot.

6.2 táblázat - Table 6.2

ÉT ajánlás, bruttó keresetnövekedés és minimálbér a versenyszférában -
Recommen datons of social partners, grossearnings growing and minimum
wages in business sector

Év Year	ÉT ajánlások a bruttó kereset növekedésére Recommen datons of social partners			Bruttó kereset- növekedés a ver-senyszférá- ban	Év elejétől* érvényes minimál-bér - Valid minimum wages from the begining of the year	
	minimum minimum	átlag awarage	maximum max	Gross earnivy growing in	Ft/ HUF	előző év = 100,0 - previous year = 100,0
	előző év = 100,0 - previous year = 100,0 business sector					
1993	110,0-113,0	118,0	125,0	125,1	9.000	112,5
1994	113,0-115,0	117,0-119,0	121,0-123,0	123,4	10.500	116,7
1995	nem született megállapodás			119,7	12.200	116,2
1996	113,0	119,5	124,0	123,2	14.500	118,9
1997	114,0	117,5	122,0	121,8	17.000	117,2
1998	113,5	-	116,0	118,5	19.500	114,7

Forrás: MüM, KSH - Ministry of Labour, CSO

* Az év eleje január vagy február hónapokat jelent. - The beginning of year means January or February

A versenyszféra sajátos és sokszínű alku-mechanizmusával szemben a közsférában rövidtávú kormányzati érdek érvényesül, ami a két szféra kereseti dinamikájának nagy fokú asszinkronitását is magyarázza. A 90-es évek első felében a költségvetési intézményekben foglalkoztatottak keresetnövekedési üteme rendre elmaradt a versenyszférára jellemzőtől. (Igaz ugyanakkor a munkahely megőrzésének esélye a költségvetési területeken lényegesen nagyobb volt.) Az olló 1995-96-ban tovább nyílt. 1996-ban a versenyszférát jellemző 23,2 %-os keresetnövekedési ütem a költségvetési területek mindössze 14,6 %-os kereset változásával párosult. 1997-ben viszont – az alacsony bázishoz viszonyítva – és több központi intézkedéssel megtámogatva, a költségvetési szféra 23,2 %-os kereseti dinamikája némileg meghaladta a versenyszférára jellemző értéket, amihez hozzájárult az is, hogy a fenntartók (az önkormányzatok és a társadalombiztosítás) maguk is nagyobb részt vállaltak a keresetnövekedés

finanszírozásában, mint tették azt az előző években. A Költségvetési Intézmények Érdekegyeztető Tanácsában megkötött 1997-re vonatkozó 17 %-hoz képest így – a pénzügyi kormányzat számára is némileg meglepő módon – hat százalékponttal nagyobb keresetemelkedés valósult meg, ami azonban éppen csak ellensúlyozta az előző évi 5 százalékpontos elmaradást. (1996-ban a KIÉT megállapodás ugyanis 19,5 % volt.)

1998 abból a szempontból is sajátos, hogy a két szféra keresetnövekedése szokatlanul kiegyensúlyozott volt, és lényegében évközben is közel azonos módon, jelentősebb ingadozások nélkül változott. 1998-ban tehát úgy tűnik, először sikerült az alapilletményeket és illetményszorzókat a különböző költségvetési területeken úgy meghatározni, hogy az a két szféra együttmozgását biztosítsa. (Vélhetően azonban az eredeti szándék nem ez, hanem a költségvetési szféra kereseti hátrányának némi csökkentése lett volna, amit azonban a versenyszféra vártnál nagyobb arányú keresetnövekedése semlegesített.)

6.3 táblázat - Table 6.3

A bruttó keresetek változása a két meghatározó szférában, 1992-1998. - Gross earnings in the business - and the public sectors

(%)

Év/Időszak Year/Period	Versenyszféra Business sectors	Költségvetés Public sectors	Nemzetgazdaság National economy
előző év = 100,0 - previous year = 100,0			
1992	126,6	120,1	125,1
1993	125,1	114,4	121,9
1994	123,4	127,0	124,9
1995	119,7	110,7	116,8
1996	123,2	114,6	120,4
1997	121,8	123,2	122,3
1998	118,5	118,0	118,3
1991 = 100,0			
1992-98	416,0	321,8	387,5

Forrás: KSH

Ágazati kereseti különbségek - Wage differences among sectors

A kereset színvonalát és részben ütemét tekintve az elmúlt években már jól láthatóan körvonalazódtak a nyertes és a vesztes területek, s e tekintetben 1998 sem hozott döntő változást. A keresetnövekedés általában a magas kereseti átlag jellemezte nemzetgazdasági ágakban, ágazatokban volt a legmarkánsabb (pl. villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás, pénzügyi tevékenység, ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás, stb.). Ezzel szemben lényegesen elmaradt a keresetnövekedés üteme az átlagostól a feldolgozóipari ágazatok közül a fa-, papír-, nyomdaipari termékek gyártása, a textil-, ruházati bőrtermékek gyártása ágazatokban, valamint a mezőgazdaság, az építőipar, a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágakban, s a költségvetés több területén, így a közigazgatásban és az egészségügyi ellátás esetében.

6.4 táblázat - Table 6.4

A teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresetének alakulása
a nemzetgazdaságban, 1998 - Monthly average gross earnings of full time
employed in the national economy 1998

Ág, ágazat megnevezése Sectors	Fizikai foglalkozásúak - Manual		Szellemi foglalkozásúak - Non manual		Alkalmazásban állók összesen - All employed	
	Ft/HUF	előző év = 100,0 - previous year = 100,0	Ft/HUF	előző év = 100,0 - previous year = 100,0	Ft/HUF	előző év = 100,0 - previous year = 100,0
Mezőgazdaság, vadászat, halászat - Agriculture, forestry	41 115	115,3	77 811	117,8	48 762	115,5
Bányászat - Mining	72 065	111,3	138 398	106,2	84 977	110,4
Feldolgozóipar - Manufacturing	53 908	116,5	118 989	119,1	67 169	116,6
Ezen belül: - From it:						
Élelmiszer-, ital-, dohánytermék gyártás - Manufacturing of food, beverages, tobacco	51 060	115,2	115 247	119,9	65 068	117,5
Textília, ruházati bőrtermék gyártása - Textiles, wearing apparel, footwear, leather	37 160	115,1	82 666	117,9	42 209	115,1
Fa-, papír-, nyomdaipari termék gyártás Wood, paper prod., publishing and printing	52 745	114,2	105 741	113,9	65 682	111,6
Vegyipar - Chemistry	72 013	116,9	147 799	115,9	96 847	116,3
Nemfém ásványi termék gyártása - Non-metallic mineral products	59 477	117,4	120 542	116,2	70 902	117,6
Kohászat, fémfeldolgozás - Metals, metal products	58 476	114,8	113 405	121,5	69 108	116,4
Gépipar - Machinery	60 043	119,0	122 943	122,3	72 687	118,6
Egyéb feldolgozóipar - Furniture, recycling	40 121	116,1	81 720	119,8	47 224	116,1
Villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás - Electricity, gas, steam and water supply	72 890	118,4	128 646	119,7	90 305	119,2
Ipar -	55 899	116,3	120 690	118,9	69 839	116,6
Építőipar - Construction	42 937	115,5	92 179	113,9	54 123	115,4
Kereskedelem, közúti jármű, közszükségleti cikk javítása, karbantartása - Wholesale, retail trade, repair	39 344	114,1	97 009	119,4	62 688	116,7
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás - Hotels and restaurants	34 683	113,5	76 985	116,1	46 437	113,2
Szállítás, raktározás, posta és távközlés - Transport, storage and commun.	59 222	118,7	101 707	120,6	76 108	120,3
Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai - Finance business services	75 118	113,9	143 947	124,9	142 432	124,8
Ingatlanügyletek, bérbeadás - Real estate, renting and business support	43 468	120,5	118 360	133,0	81 125	132,7
Közigazgatás és kötelező társadalombiztosítás - Public administration	47 429	117,3	98 028	120,1	75 671	118,2
Oktatás - Education	33 886	115,4	64 813	118,1	59 822	118,1
Egészségügy és szociális ellátás - Health-care and social welfare	37 308	115,6	60 113	116,3	52 781	116,3
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás - Other communal, public and personal services	44 675	115,5	83 599	117,0	63 896	117,2
Nemzetgazdaság összesen - All	49 423	116,5	92 711	120,1	67 764	118,3

Adatforrás: KSH, főbb munkaügyi folyamatok 1998. I-IV. negyedév - **Source:** CSO

Az egyes területek nominális kereseti helyzete szempontjából nem közömbös az sem, hogy a fizikai-szellemi munkakörök aránya milyen, tekintettel az utóbbi állománycsoportba tartozók javára mutató (növekvő) különbségre. Mint a fenti táblából látható, 1998-ban a szellemi munkakörökben dolgozók bruttó keresetnövekedési ütem előnye 3,6 százalékpont volt. A szellemi foglalkozásúak átlagos bruttó keresete így már 88 %-kal haladta meg a fizikai állománycsoportba tartozókét, ami nettó értéken 66%-os különbségnek felel meg. Az utóbbi érték 1990-ben még csak 48 % volt. Éppen ezért célszerű az ágak, ágazatok kereseti rangsorát külön a fizikaiakra és külön a szellemiekre elkészíteni. A vizsgálatot a nagyobb (állománycsoportonként legalább 20 ezer főt foglalkoztató) ágazatokra korlátozva, a legmagasabb, illetve a legalacsonyabb bruttó keresetek 1998-ban az előbbi táblázat adataiból következően az alábbi területeket jellemezték.

6.5 táblázat - Table 6.5

A legmagasabb és a legalacsonyabb bruttó keresetek -
Highest and lowest gross earnings

A legmagasabb bruttó keresetek - Highest gross earnings							
Fizikaiak - Manual				Szellemiek - Non manual			
Rang-sor Numb. in rank	Ág - Branches	Létszám (1000 fő) Staff member ('000 pers)	Bruttó kereset (Ft/fő) - Gross earting (HUF/pers)	Rang-sor Numb. in rank	Ág - Branches	Létszám (1000 fő) Staff member ('000 pers)	Bruttó kereset (Ft/fő) - Gross earting (HUF/pers)
1	Villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás - Electricity, gas, steam and water supply	56,9	72 890	1	Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatás - Finance business services	26,7	147 800
2	Vegyipar - Chemistry	55,1	72 010	2	Vegyipar - Chemistry	96,9	143 950
3	Gépipar - Machinery	156,0	60 040	3	Villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás Electricity, gas, steam and water supply	25,7	128 650
A legalacsonyabb bruttó keresetek - Lowest gross earnings							
1	Szociális ellátás social welfare	25,1	33 330	1	Szociális ellátás - Social welfare	33,1	47 940
2	Oktatás - Education	39,2	33 890	2	Egészségügyi ellátás social welfare	116,1	62 490
3	Szálláshelyszolgáltatás, vendég látás - Hotels and restaurants	45,5	34 680	3	Oktatás - Education	190,8	64 810

A kereseti rangsor szempontjából az ágazatok helyzete az utóbbi néhány évben kevésbé változott. Meghatározó e tekintetben a jövedelmezőség, melyhez a fizikaiak esetében a végzett munka kvalifikációs igénye is társul. A döntően költségvetésből finanszírozott közszolgáltatások, az oktatás és egészségügy lemaradása tartós, annak ellenére, hogy itt mind a fizikai, mind a szellemi munkaterületek meghatározott, s az utóbbi esetben kifejezetten magas kvalifikációs igényűek. A kereseti különbségek kontraszelekciót, a minőségi munkaerőnek a magasabb jövedelmű területekre történő elvándorlását váltják ki, különösen a szellemi foglalkozásúak esetében, s már a fiatalok munkaerő-piaci belépésénél szerepet játszik.

A kereseti különbségek a versenyszférában és a költségvetési intézményeknél az iskolai végzettség minden szintjén számottevőek, s az utóbbi területeken dolgozók lemaradása a végzettségi szint emelkedésével növekvő. Ez egyben azzal is jár, hogy a versenyszférában a magasabb végzettség (mindenekelőtt az egyetemi), s az olyan szellemi többlet, mint a nyelvtudás, vagy a tudományos fokozat megléte, esetleg a külföldön szerzett diploma, anyagilag lényegesen jobban elismertethető, mint a bértarifa rendszerrel kereseti szempontból merevvé tett közszférában.

7. A KISVÁLLALKOZÁSOK FOGLALKOZTATÁSI KÉPESSÉGE - EMPLOYMENT ABILITY OF SMALL BUSINESS

Az európai foglalkoztatási helyzetet áttekintő Employment in Europe 1998 külön tárgyalja az önálló céggel nem rendelkező (jogi személyiség nélküli) önfoglalkoztatók és a kis- és közepméretű vállalkozások (Small and Medium-sized Enterprises, SME) foglalkoztatási helyzetét, noha a szervezeti méretek szerinti elemzésekben az önfoglalkoztatók többnyire kis szervezetei általában besorolódnak a megfelelő (jellemzően a tíz fősnél kisebb) méret-kategóriákba.⁷⁸

A rendelkezésre álló, zömmel 1994. évi adatok szerint az 50 fősnél kisebb vállalkozások az Unió keresőinek több mint 40 %-át foglalkoztatták; az 50-250 fősek további 10 %-át.

Magyarországon az önfoglalkoztatók szerves részét képezik a hazai kis- és középvállalkozói szektornak. A köznyelvben meghonosodott „kisvállalkozás” elnevezésen túl a statisztikák is a gazdaság nagyobb szervezeteivel együtt mutatják ki (többnyire csupán számszerű) változásukat. {A KSH havonta megjelenteti „A működő gazdasági szervezetek száma” c. kiadványt.} Az 1998. végén nyilvántartott, csaknem 780 ezer gazdasági szervezet közül elemzési céllal (magunk a foglalkoztatáspolitikai nézőpontjából) különítjük el az önfoglalkoztatókat és a kis-méretűeket (a kettő az esetek nagy részében egybeesik).

Az önfoglalkoztatók elkülönítésére - mint erről korábban szó volt - az ILO meghatározását használjuk; azokat sorolva ide, akik vállalkozói igazolvánnyal rendelkeznek ugyan, s az adóhatóság nézőpontjából „vállalkozások”, de nincs önálló, jogi személyiséggel rendelkező cégük, azaz tevékenységük, bevételeik, vagyonuk nem különül el a háztartásuktól. Ha sikeresek, családjuk, háztartásuk élhet jobban, ha sikertelenek, a család egzisztenciája kerül veszélybe. Kis(méretű) vállalkozás pedig bármelyik, jogi személyiségű cég is lehet, az 50 fős mérethatár alatt.

Mint már jeleztük, a hazai gazdálkodó szervezetek közül önfoglalkoztatónak a szervezetek 81 %-a minősült (458.355 egyéni és 174.836 jogi személyiség nélküli társas, együtt 633.191 vállalkozás).

Kis(méretű) vállalkozás pedig a szervezetek 99 %-a volt 1998 végén; a 81 %-nyi önfoglalkoztatón kívül 18 % a jogi személyiségű cégek közül.

⁷⁸ Az elemzés azonban visszatérően felhívja a figyelmet az adatok bizonytalanságára. Egyrészt a nem-teljeskörű - adatok is zömmel 1994-re vonatkoznak; másrészt - és az a fontosabb - tartalmuk országonként jelentősen eltérhet. (Például, hogy az adott ország adataiban szerepelnek-e az önfoglalkoztatók, ezen belül különösen a mezőgazdasághoz tartozók; vagy a piaci és nem-piaci tevékenységű szervezetek stb.) Ezért a bemutatott adatok sokasága ellenére, óvakodik az általános következtetésektől. Talán a leginkább figyelemreméltó megállapítása, hogy az SME-k fejlődését szorgalmazó kormányzati politikák a legdinamikusabb szektorokban lehetnek sikeresek; különösen, ha a munkahely-teremtésen kívül az innováció és a technológiai fejlesztés is szerepet kap. {I.m. 99-112. old.}

7.1 táblázat - Table 7.1

**A kft-k, rt-k és a szövetkezetek létszám-kategóriák szerinti megoszlása
1998. decemberében - Number od selected forms of active incorporated
organizations by staff categories, Dec. 1998**

	Létszámkategóriák - Staff categories								
	0 fős	1-9	10-19	20-49	0-49 együtt	50-249	250-499	500 fő és több	Együtt Total
KFT - LLC db - number %	54.768 40,8	62.252 46,5	8.192 6,1	5.668 4,2	130.880 97,6	2.800 2,1	266 0,2	161 0,1	134.107 100,0
Rt - CLS db - number %	769 20,6	804 21,5	356 9,5	441 11,4	2.370 63,4	772 20,7	287 7,7	307 8,2	3.736 100,0
Szövetkezet Cooperative db - number %	2.193 40,3	1.108 45,8	500 6,2	801 4,4	4.602 25,5	996 2,6	63 0,4	7 0,3	5.668 100,0

* Az ismeretlen létszámú szervezetekkel együtt - Including organizations with unknown staff number

Adatforrás: KSH Havi Közlemények - **Source:** Monthly Bulletin of Statistics CSO

A következőkben a két legáltalánosabb jogi személyiség nélküli (önfoglalkoztató) forma, az összes gazdálkodó szervezet csaknem 60 %-át (58,8) adó egyéni vállalkozás, s a további 18 %-át kitevő betéti társaság foglalkoztatási helyzetét tekintjük át részletesen.

Alapvetően két adatforrásra támaszkodunk. 1997-ről és 1998-ról az OEP éves átlagos foglalkoztatási adatai állnak rendelkezésre. (Mint már jeleztük: az OEP a társadalombiztosítási kötelezettségek szerint tartja nyilván a járulék fizetőket. A többes jogviszonyban állók esetében - például az egyéni vállalkozás mellett társas vállalkoztatást is működtetők, vagy a többes jogviszonyban dolgozók esetében - az adatok némi halmozódást tartalmazhatnak. Az esetek nagy részében a halmozódás kiszűrhető, de személyre szóló nyilvántartás hiányában - például a többes jogviszonyban állók esetében - nem tökéletesen.)

Az OEP adatainak segítségével felmérhetjük a kisvállalkozások foglalkoztatási helyzetében egy év során történt változásokat.

Másik adatforrásunk az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal (APEH), ahol kérésünkre évek óta külön is feldolgozzák az adóbevallások foglalkoztatási adatait. Az 1998-ban benyújtott (1997-ről szóló) adóbevallások feldolgozása alapján módunk van hosszabb távon, 1992. és 1997. között áttekinteni az egyéni vállalkozások és a bt-k foglalkoztatási képességét.

7.1 Az egyéni vállalkozások -

Mint már a 3. fejezetben jeleztük: az OEP adatai szerint 1998-ban, 1997-hez képest csaknem 34 ezer fővel csökkent az egyéni vállalkozásokban foglalkoztatottak (főfoglalkozásúak és nyugdíj mellett dolgozók) száma.⁷⁹ Ez jórészt annak következménye, hogy számos gazdasági ágban csökkent az egyéni vállalkozás. Jóval kevesebb lett az ipari - zömmel a feldolgozóipari - vállalkozás, egyúttal csaknem tízezer fővel kevesebb az addig ott foglalkoztatott. Jelentős, több mint 6 ezer fős a csökkenés a kereskedelemben is.

Ugyanakkor - jelentős strukturális átrendeződést jelezve - hirtelen megnőtt a pénzügyi tevékenység kiegészítő szolgáltatásaiban (például a biztosítási ágazatban, feltehetően zömmel üzletkötőként foglalkoztatottak, esetleg a bankoknál végrehajtott létszámcsökkentés következményeként, az alkalmazottakat egyéni vállalkozói igazolvány kiállítására bírva) az oktatásban és az egészségügy területén az egyéni vállalkozás; e három ágazatban az egy évvel korábbi 3.576, főfoglalkozásúak által működtetett egyéni vállalkozóval szemben 1998. végén 12,8 ezer működött.

⁷⁹ Itt és a továbbiakban csak a főfoglalkozásúakról lesz szó, létszámadataikba mindig beleértjük a hazai jogszabályok szerint nyugdíj mellett vállalkozókat is, továbbá a főfoglalkozású (és nyugdíjas) alkalmazottaikat, függetlenül attól, hogy munkáltatójuk esetleg csupán mellékfoglalkozású vállalkozó.

A működő egyéni vállalkozások száma gazdasági ág és a munkavégzés jellege szerint 1997. jan. 31. - 1998. dec. 31. -

Number of sole proprietors by sectors and personal states

Kód	Gazdasági ág - Sector	Összesen - Total		Ebből: - Of which					
				főfoglalkozású - main job		mellékfoglalkozás - úsecond job		nyugdíjas - pensioner	
		1997	1998	1997	1998	1997	1998	1997	1998
A+B	Mezőgazd., vadgazd., erdőgazd. és halászat - Agricult., hunting and forestry	22.249	27.850	10.090	15.092	6.971	7.661	5.188	5.097
C	Bányászat - Mining	24	23	16	18	7	4	1	1
D	Feldolgozóipar - Manufacturing	57.779	43.043	36.150	28.107	14.865	9.803	6.763	5.133
	Ezen belül: - From it:								
	élelmiszer-, ital-, dohányter. gyártás manufacturing of food, beverages, tobacco	4.998	4.258	3.395	2.900	847	683	756	675
	textília, ruházati bőrtermék gyártása textiles, wearing apparel, footwear, leather	12.740	9.176	8.793	6.625	1.856	1.177	2.091	1.374
	fa-, papír-, nyomdaipari termék gyártás - wood, paper prod., publishing and printing	9.611	6.818	6.650	4.306	2.158	1.855	803	657
	vegyipar - chemistry	1.490	1.611	782	931	481	432	227	248
	nemfém ásványi termék gyártása non-metallic mineral products	2.725	2.098	1.959	1.486	500	391	266	221
	kohászat, fémfeldolgozás - metals, metal products	10.660	7.562	6.139	4.744	3.586	2.111	934	707
	gépipar - machinery	8.055	6.211	3.989	3.482	3.421	2.141	645	588
	egyéb feldolgozóipar - furniture, recycling	7.500	5.309	4.443	3.633	2.016	1.013	1.041	663
C+D	Ipar -	57.803	43.066	36.166	28.125	14.872	9.807	6.764	5.134
F	Építőipar - Construction	42.236	41.109	29.483	30.226	10.862	8.774	1.891	2.109
G	Keresk, közútjár.-jav. és -karbantart. Wholesale and retail trade; repair	138.596	119.263	83.530	77.774	40.160	27.097	14.903	14.392
H	Szálláshely-szolg. és vendégl. - Hotels and restaurants	25.436	32.507	19.670	19.079	3.624	7.565	2.142	5.863
I	Szállítás, raktározás, posta- és távköz Transport, storage and communicat.	38.091	35.087	28.621	26.572	8.211	6.854	1.258	1.661
J	Pénzügyi tev. és kiegészítő szolgáltatásai. - Financial intermediation	233	11.978	164	7.680	47	3.347	22	951
K	Ingatlanügy, bérbeadás és gazd. tev. Segítő szolg. - Real estate, renting and business activities	107.160	96.375	37.351	34.961	53.613	44.998	16.195	16.416
M	Oktatás - Education	212	7.854	95	2.369	79	4.919	38	566
N	Egészségügyi és szociális ellátás - Health and social work	7.091	9.456	2.754	3.794	3.824	4.781	513	881
O	Egyéb szolgált. - Other services	37.637	33.810	26.534	25.011	8.389	6.284	2.714	2.515
	Összesen - Total	476.744	458.355	274.458	270.638	150.652	132.087	51.628	55.585
	Ezen belül: - From it:								
	vállalkozói igazolvánnyal rendelkezők -	n.a.	416.948	n.a.	265.540	n.a.	106.940	n.a.	45.468
	egyéb, adószámmal rendelkezők	n.a.	41.407	n.a.	6.143	n.a.	25.147	n.a.	10.117

Adatforrás: A működő gazdasági szervezetek, KSH - **Source:** Active economic organization, CSO

* A KSH 1998. jan. 1-től - az Európai Unió tagországaiban kötelezően használt kategóriáknak megfelelően - módosította a létszám-kategóriák határait, valamint a gazdasági tevékenységek egységes ágazati osztályozási rendszerét (TEAOR). Ezért az adatok csak megközelítőleg hasonlíthatók össze az előző évekkel.

A KSH 1998. decemberi adataiban szereplő 326 ezer főfoglalkozású egyéni vállalkozóval szemben az OEP éves átlagban 392 ezer egyéni vállalkozót tartott nyilván (347,7 ezer főfoglalkozásút és 44,3 ezer nyugdíjast. Viszont ebben a körben az OEP mintegy 40 ezer fős csökkenést regisztrált 1997-hez képest.)

Az egyéni vállalkozásokban alkalmazottak létszáma 1998-ban nagyon szerény mértékben nőtt (lásd. 3. fej.), ez azonban nem módosította a foglalkoztatás jelentős csökkenését.

A reményektől eltérően tehát az egyéni vállalkozások 1998-ban nem bizonyultak munkahely-teremtőnek, sőt még munkahely megőrzőnek sem.

Ez azonban a gazdaság fejlődése nézőpontjából nem feltétlenül negatív jelenség. Történetileg Magyarországon feltehetően hasonló folyamat zajlott le a gazdasági átalakulás nehéz éveiben, mint az Európai Unió országaiban az elmúlt évtizedek válságai idején: a munka nélkül maradt vagy az állásuk elvesztésével fenyegetett emberek tömegei teremtették meg a saját egzisztenciájukat. (Magyarországon ehhez társult az önállósulás erős szándéka is.)

Az évtized elején, a foglalkoztatás szempontjából a legnehezebb években a lényegében tőke nélkül alapítható, többnyire valamilyen szakismeretre és családi segítségre támaszkodó egyéni vállalkozások százezreket segítettek át az egyre bizonytalanabb alkalmazotti létből az ugyancsak bizonytalan, de a megélhetés esélyét is segítő vállalkozói (önfoglalkoztató) státusba.

A csúcson azonban már valószínűleg túl vagyunk (legalábbis az eddigi értelmezési keretekben; hiszen pl. a mezőgazdasági önállóak tényleges számbavétele még jelentős számbeli növekedést mutathat a statisztikában). A növekedés tulajdonképpen 1995-ig tartott. A 80-as években megkezdődött óvatos növekedés - évi 9-18 ezer új, többletvállalkozás - 1989-ben hirtelen több mint százezerrel nőtt, s az évi százezer körüli növekedés maradt jellemző 1995-ig. 1995-ben már mindössze 13 ezer volt a növekedés, 1996-ban pedig - 1995. decemberéhez képest - több mint 46 ezerrel csökkent a vállalkozói igazolvánnyal rendelkezők száma. Ebben azonban - formailag - közrejátszhatott a bejegyzett, de nem működő vállalkozások törlése a regisztrációból.⁸⁰ (A regisztrált és a működőnek tekintett vállalkozások között azóta is összességében mintegy 200 ezer a különbség, a nem működők jellemzően az egyéni, és a jogi személyiség nélküli társas vállalkozások.)

⁸⁰ A KSH 1996 óta külön is kimutatja a regisztrált, illetve a működő szervezeteket és csak a működőkről közöl részletes adatokat.

Az APEH és a KSH eltérő kritériumokat használ a „működés” meghatározására. Az APEH működőnek tekint az adószámmal rendelkező vállalkozást, amely nem áll felszámolási, végelszámolási vagy csődeljárás alatt, illetve tevékenysége megszűnését nem jelentette be. A KSH azt tekint működőnek, amely a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást (társasági adó, ÁFA stb.) nyújtott be, illetve statisztikai adat-szolgáltatást teljesített, valamint a tárgyévben, illetve az azt megelőző évben alakult.

Az egyéni vállalkozások munkahelyteremtése - különösen az alkalmazottak számának növekedése - így is figyelemreméltó. A KSH által működőnek tekintett egyéni vállalkozások közül évről-évre mintegy 80 % nyújt be adóbevallást az APEH-hoz. 1992. és 1997. között 175 ezer főfoglalkozású vállalkozóval és alkalmazottal, valamint több mint 12 ezer nyugdíjassal nőtt az egyéni vállalkozásokban dolgozók létszáma. Csupán a bejelentett segítő családtagok száma csökkent, mégpedig jelentősen, több mint 29 ezer fővel.

A gazdaság legkritikusabb éveiben tehát az egyéni vállalkozások jelentős munkahely- és egzisztencia teremtőnek bizonyultak.

7.3 táblázat - Table 7.3

Egyéni vállalkozók, alkalmazottak és segítő családtagjaik száma 1992-1997-ben
Number of sole proprietors, their employees and family workers from 1992 to 1997

	A feldolgozott adóbevallások szerint According to the processed tax return forms			
	1992		1997	
	fő-pers	%	fő-pers	%
Egyéni vállalkozó - Sole proprietor	338.776	100,0	382.726	100,0
ebből: - of which:				
főfoglalkozású - main jobs	184.183	54,4	243.265	63,6
kiegészítő foglalkozású - second jobs	124.068	36,6	96.639	25,2
nyugdíjas - pensioners	30.525	9,0	42.822	11,2
Alkalmazottak száma - Number of employees	104.562	100,0	220.542	100,0
ebből: - of which:				
főfoglalkozásúnál - at main - job holder	88.111	84,3	180.701	81,9
kiegészítő foglalkozásúnál - at second job holder	13.169	12,6	28.782	13,1
nyugdíjasnál - at pensioner	3.282	3,1	11.059	5,0
Segítő családtagok száma - Number of family workers	39.683	100,0	10.385	100,0
ebből: - of which:				
főfoglalkozásúnál - at main job holder	28.992	73,1	8.073	77,7
kiegészítő foglalkozásúnál - at second job holder	8.023	20,2	1.480	14,3
nyugdíjasnál - at pensioner	2.668	6,7	832	8,0
Összes foglalkoztatott - Total employed persons	483.021		613.653	

Adatforrás: APEH, 1992. és 1997. évi adóbevallások. - **Source of data:** Tax return forms in 1992 and 1997, Tax Office

Más kérdés, hogy az egyéni vállalkozások jellemzően kicsik. Méreteikről ugyancsak az APEH adatok tájékoztatnak. Mint tradicionálisan, az 1997-ben működött vállalkozók háromnegyede is egyedül, alkalmazott és (bejelentett) családi segítség nélkül dolgozott. (Ez az arány az EU-ban, mint korábban jeleztük, 60 %.) A további, mintegy 25 %-nyi vállalkozó fele legfeljebb egy alkalmazottat (családtagot) foglalkoztatott. A két főnél többet foglalkoztatók aránya alig haladja meg a 10 %-ot.⁸¹

⁸¹ A KSH-nál számításba vett több mint 458 ezer vállalkozás közül mintegy 1.600 nagyobb méretű, sőt volt 500 fősnél többet foglalkoztató egyéni vállalkozás is. (10-19 fős 1.245 db, 20-49 fős 343; 50-249 fős 55; 250-499 fős 1, és 500 fő felett 2). {A működő gazdasági szervezetek száma 1998/12. KSH 1999.}

Az egyéni vállalkozásokban foglalkoztatott alkalmazottak és családtagok létszáma 1994. és 1997. - Employees and family members at sole proprietors in 1994 and 1997

A vállalkozó As proprietor	Vállalko- zások száma Number of propri.	Alkalma- zottak száma* Number of empl.*	Az alkalmazottat foglalkoztatók aránya (%) The share of proprietors with employees (%)					Az egy vállalko- zásra jutó alkalm- mazottak száma* Average number of employees per proprietor*
			0	1	2	3	3+ - more	
1994.								
Főfoglalkozású - Main jobs	258.881	162.547	74,4	13,8	5,4	2,5	3,9	0,63
Kieg. tev. folytat - Second jobs	175.554	31.692	91,8	4,9	1,6	0,7	1,0	0,18
Nyugdíjas - Pens.	44.328	8.599	89,7	6,7	2,0	0,7	0,9	0,15
Összesen - Total	478.763	202.838	82,2	9,9	3,7	1,7	2,5	0,36
1997.								
Főfoglalkozású - Main jobs	243.265	188.774	75,8	13,0	5,1	2,3	3,7	0,78
Kieg. tev. folytat - Second jobs	96.639	30.262	87,6	7,1	2,4	1,1	1,8	0,31
Nyugdíjas - Pens.	42.822	11.891	87,5	7,8	2,4	0,9	1,4	0,28
Összesen - Total	382.726	230.927	80,1	10,9	4,1	1,9	3,0	0,60

* a családtagokkal együtt - including unpaid family members.

Adatforrás: APEH 1994 és 1997. évi adóbevallások. **Source of data:** Tax return forms in 1994 and 1997, Tax Office

A jellemzően lokális igényeket kielégítő (önfoglalkoztató) egyéni vállalkozások, ha számszerűen nem is szaporodó, de tartós szereplői lesznek a gazdaságnak. Számbeli növekedésüket elősegítheti a már említett mezőgazdasági tevékenységek regisztrálása, valamint a beszűkült keresletű munkaerőpiacon az önálló egzisztencia-teremtés felerősödésének kényszere, ami a cégalapításokhoz (is) szükséges tőke hiánya miatt eleve csak az önfoglalkoztatásra korlátozódhat.

Az egyéni vállalkozások számszerű gyarapodása ellen hat viszont a gazdaság konszolidálódása, az úgyszólván minden területen erős konkurencia, s a talpon maradáshoz, a versenyben helytálláshoz szükséges fejlesztések tőke-igénye. (Lehet, hogy az összeg rendelkezésre is állna, de a család, a háztartás fogyasztásának szűkítése árán, amit a többség nem szívesen vállal.) A fenti tendenciákat támasztják alá az 1998-ban megszűnt, illetve gyarapodó számú vállalkozások működési területei: a többség eszközigenyes feldolgozóipari ágazatokban az egyéni vállalkozások csökkenése és látványos gyarapodása olyan ágazatokban, ahol a tevékenység nem igényel érdemleges befektetést, de a szaktudás jól hasznosítható.

Mindezen túl - közismerten - a mindenkori adószabályok, a jogalkotók szándékától függetlenül, hatékonyan terelik a vállalkozásokat a számukra

éppen előnyösebbnek ígérkező formákba. (Az Országos Egészségbiztosítási Pénztárban tűnt fel az adatfeldolgozás során, hogy sok egyéni vállalkozó lépett át a társas formák valamelyikébe.) Az OEP adataiból ez nem állapítható meg, de a változás egyaránt lehetett előrelépés - akár egyszemélyes kft vagy rt alapítása is; az előbbi 3, az utóbbi húszmillióس törzstőke meglétét kívánja; de lehetett cégalapítást (tőkebefektetést) nem igénylő, jogi személyiség nélküli formába, közkereseti vagy betéti társasággá alakulás is.

Az alkalmazottak számának növekedése sem csak a jó üzletmenettől függ, hanem a foglalkoztatás költségeitől: a bérek után fizetendő adók, járulékok növekedése (például a fix összegű egészségügyi hozzájárulás és évről-évre növekvő mértéke) ugyancsak közismerten visszafogja a foglalkoztatási szándékokat. (Noha adatokkal nem tudjuk alátámasztani, meggyőződésünk, hogy a segítő családtagok „eltűnése” az adók és járulékok növekedésének következménye.)

7.2 A betéti társaságok -

Az egyéni vállalkozás után a legnépszerűbb forma Magyarországon a betéti társaság. (1998. végén 140.449 működött; meghaladva a legnépesebb jogi személyiségű forma, a kft 134.107-es számát.) Népszerűsége egyrészt annak köszönhető, hogy a jogalkotók (a másik, jogi személyiség nélküli társas formával, a közkereseti társasággal egyetemben) nagyon egyszerűen alapítható és működtethető forma létrehozására törekedtek.⁸² A társaság alapításához ugyan feltételezték a tagok vagyoni hozzájárulását, de - a gazdasági társaságokról szóló törvény értelmében - ez még nem határozott, csekély pénzösszeg, sőt esetleg nem pénzbeli hozzájárulás is lehet (például: szellemi alkotás). A jogszabály csupán azt köti ki, hogy a nem pénzbeli hozzájárulást szolgáltató tag öt éven át helytállni tartozik a társaságnak azért, hogy „hozzájárulásának értéke a szolgáltatás idején a társasági szerződésben megjelölt értéknek megfelelt”.

A társaság tagjai személyesen közreműködhetnek a társaság tevékenységében, ezért a tagot díjazás illeti meg. Az év végi elszámolás alapján a nyereség és a veszteség a tagok között a vagyoni hozzájárulás alapján oszlik meg.

A társaság - mint minden gazdálkodó - a tevékenységgel összefüggő költségeit (az érvényes szabályok szerint) elszámolhatja.

A bt-k népszerűségének másik magyarázata foglalkoztatás-politikai. A foglalkoztatást terhelő költségek növekedésével párhuzamosan gyorsan kitűnt, hogy a bt-tag foglalkoztatása a legolcsóbb a munkáltató számára;

⁸² A jogszabályok szerint: „A betéti társaság ... létesítésére irányuló társasági szerződéssel a társaság tagjai közös gazdasági tevékenység folytatására vállalnak kötelezettséget oly módon, hogy legalább egy tag (beltag) felelőssége a társasági vagyon által nem fedezett költségekért korlátlan és a többi beltaggal egyetemleges, míg legalább egy másik (kültag) csak a társasági szerződésben vállalt vagyoni betétje szolgáltatására köteles, a társaság kötelezettségeiért azonban e törvényben meghatározott kivétellel - nem felel”.

akinek bt-je van, az a saját jövedelme után maga fizeti a közterheket, de az igénybevevő munkáltatót semmilyen, a foglalkoztatással kapcsolatos költség nem terheli. A munkát vállaló a bt személyesen közreműködő, ezért díjazásban részesülő tagja.

A korábban foglalkoztatottak egy része így - lényegét tekintve - önfoglalkoztató lett. Ez a folyamat felgyorsult 1998-ban. Az OEP adatai szerint az 1997-ben mintegy 50 ezer főfoglalkozású bt-tag (44 ezer + 6 ezer nyugdíjas korú) száma 1998-ban több mint 127 ezer főre növekedett (112,6 ezer + 14,7 ezer nyugdíjas).⁸³ A mellékfoglalkozásúak száma viszont jelentősen csökkent (a csaknem 30 ezer főről 8 ezerre).

Jelentősen nőtt az alkalmazottaik száma is (bár utánuk már meg kell fizetni a munkáltatót terhelő adókat és járulékokat, persze mód van a ténylegesnél alacsonyabb bér bevallására is). Az OEP adatai szerint 1997-ben 149,6 ezer, 1998-ban 243,3 ezer főfoglalkozású alkalmazott dolgozott a bt-kben, nyugdíjasként pedig 9.785, illetve 18.982. A bt-k tehát 1997-ben együttesen csaknem 160 ezer főfoglalkozásút és nyugdíjast, 1998-ban pedig 263,9 ezer főt foglalkoztattak; csaknem a felét az egyéni vállalkozásokban dolgozók számának.

Bár a bt-k a gazdaság valamennyi ágában növekvő számban működnek, tevékenységük évek óta meghatározott ágazatokban összpontosul.

7.5 táblázat - Table 7.5

A bt-k főbb működési területei 1994-ben, 1997-ben és 1998-ban - The main field of limited partnership in 1994, 1997, 1998

Ágazat - Sector		1994*	1997	1998
G	Keresk, közútjármű-jav., közszükségleti cikkek javítása .-Wholesale and retail trade; repair	36,3	31,9	32,0
K	Ingatlanügy, bérbeadás és gazd.-i tev. Segítő szolg. - Real estate, renting and business activities	21,2	23,5	24,7
D	Feldolgozóipar - Manufacturing	13,9	12,9	11,2
F	Építőipar - Construction	7,9	7,7	7,9

* 1994: a regisztrált vállalkozások - 1994: the registered

Adatforrás: KSH - **Source:** CSO

A bt-k 76-80 %-át magában foglaló fenti ágazatok közül a nagy többséget adó első kettő jellemzően a kiskereskedelmet, a javító szolgáltatásokat és az üzleti szolgáltatások sokféle tevékenységét foglalja magában, a könyveléstől a szoftver-készítésig, az adószakértéstől a műszaki tanácsadásig.

⁸³ Az OEP felhívta a figyelmet arra, hogy a társas vállalkozók száma 1997-hez képest azért is emelkedett, mert 1998-ban azokat is ide sorolták, akik nem közöltek létszám-adatot, de élő folyószámlájuk volt.

A bt-k ágazatonkénti létszámáról az APEH-nek benyújtott adóbevallások alapján tájékozódhatunk. 1998-ban (1997. évről) az 1997 végén működőként regisztrált 118.419 bt 89 %-a adott adóbevallást.

A két rendszer számbavételi (és a tag „vállalkozói” vagy „alkalmazotti” besorolásának értelmezési) különbségei miatt az OEP és az APEH adatai némileg eltérőek (OEP 1997: 159.389 főfoglalkozású tag és alkalmazott; APEH 1997: 176.349 azonos jogállású.)

Az APEH adatai szerint 1996-hoz képest 1997-ben csaknem 7,5 ezer fővel csökkent a bt-kben dolgozók száma,⁸⁴ s kissé csökkent az amúgy is kicsi „szervezeti méret”: 1996-ban a bt-k átlagos létszáma 1,9 fő volt, 1997-ben 1,7 fő. S noha vannak nagy létszámú bt-k is (1997-ben a KSH adatai szerint 353 volt 21-50 fős, 71 volt 51-300 fős, és 3 található a 300 főt meghaladó méret-kategóriában is) a bt-k 98,6 %-a az akkor használt legkisebb méret-kategóriába, a 11 fősnél kisebbbe tartozott.

A jellemzően nagyon kis méretek a tevékenységtől függően szűkülnek vagy bővülnek valamelyest. A munkaigényes termelő és szolgáltató tevékenységet végzők átlagos létszáma magasabb (de még ezekben sem éri el az 5 főt!), a szellemi szolgáltatások fő területein pedig az átlagos méret vagy el sem éri, vagy éppen csak meghaladja az 1 főt. A következő táblázat utolsó oszlopa ugyanezeket a tendenciákat jelzi: a munkaigényes termelő- és szolgáltató tevékenységeket végző bt-k között több a nagyobb létszámú, a főleg személyes (szellemi) szolgáltatást nyújtók zöme pedig legfeljebb 1-2 személyes.

⁸⁴ Az OEP viszont, mint jeleztük 1998-ban jelentős növekedést regisztrált. Ennek azonban a már említett besorolás is oka lehet: a létszámadatokat nem közlik, de élő folyószámlával rendelkezők nyilvántartásba vétele.

7.6 táblázat - Table 7.6

Az adóbevallást benyújtó betéti társaságok létszáma, 1997-ben - Staff number
according to the takreturnus at the limited partnerships in 1997

Ág, ágazat megnevezése - Sectors	A bt-k száma - No. of limited partnership	A foglalkoztatottak száma No. of employed pers.	Egy társaságra jutó átlagos létszám - Average staff Number/ partnership	Az 1-2 fős - with 1-2 pers.	A 10 fősnél nagyobb - more than 10 pers.
				bt-k aránya - Share of partnership (%)	
Mezőgazdaság, - Agriculture, forestry	2.679	4.795	1,8	29	34
Bányászat - Mining	60	116	1,9	19	53
Feldolgozóipar - Manufacturing	13.553	37.992	2,8	20	48
Ezen belül: - From it:					
Élelmiszer-, ital-, dohánytermék gyártás - Manufacturing of food, beverages, tobacco	1.051	3.833	3,6	13	56
Textília, ruházati bőrtermék gyártása - Textiles, wearing apparel, footwear, leather	1.641	7.802	4,8	12	68
Fa-, papír-, nyomdaipari termék gyártás Wood, paper prod., publishing and printing	3.931	6.313	1,6	37	27
Vegyipar - Chemistry	673	1.987	3,0	19	39
Nemfém ásványi termék gyártása - Non-metallic mineral products	384	870	2,3	25	23
Kohászat, fémfeldolgozás - Metals, metal products	1.647	4.669	2,8	20	38
Gépipar - Machinery	3.348	10.645	3,2	19	55
Egyéb feldolgozóipar - Furniture, recycling	878	1.873	2,1	28	24
Villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás - Electricity, gas, steam and water supply	75	132	1,8	26	27
Építőipar - Construction	8.076	17.254	2,1	27	24
Kereskedelem, közúti jármű, közszükségleti cikk javítása, karbantartása - Wholesale, retail trade, repair	33.563	55.640	1,7	38	18
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás - Hotels and restaurants	4.500	9.653	2,1	27	24
Szállítás, raktározás, posta és távközlés - Transport, storage and commun.	3.857	6.515	1,7	39	17
Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai - Finance business services	840	726	0,9	74	14
Ingatlanügyletek, üzleti szolg. - Real estate, renting and business support	24.696	26.521	1,1	55	17
Közigazgatás és kötelező társadalombiztosítás - Public administration	-	-	-	-	-
Oktatás - Education	2.249	1.908	0,8	63	7
Egészségügy és szociális ellátás - Health-care and social welfare	5.146	8.661	1,7	45	5
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás - Other communal, public and personal services	5.826	6.436	1,1	60	13
Összesen - All	105.120	176.349	1,7	36	25

Adatforrás: Az 1998. évi adóbevallások, APEH - **Source:** Tax returns, 1998, Tax Office

A jogi személyiség nélküli, önfoglalkoztató formák (ideértve az itt nem tárgyalt kisebb súlyú társaságokat is) jelentős szerepet játszanak a hazai foglalkoztatásban, hasonlóan az EU kevésbé fejlett országaiéhoz. A kívánatos azonban az lenne, ha a jogi személyiségű, tőkeerős vállalkozások gyarapodásával növekedne a foglalkoztatottak száma.

MÓDSZERTAN - EXPLANATIONS OF TERMS

A foglalkoztatással és a munkanélküliséggel kapcsolatos legfontosabb fogalmakat a Központi Statisztikai Hivatal munkaerőmérlege és munkaerő-felmérése, a regisztrált munkanélküliséggel kapcsolatosakat pedig az Országos Munkaügyi Módszertani Központ értelmezése szerint használjuk.

Számos fogalmat a főszövegben, az első előforduláskor részletesen ismertettünk.

Itt elsősorban az általánosan használt, fontosabb fogalmak tartalmát közöljük.

A KSH fogalmi rendszere

A munkaerőmérleg fogalmai

A munkaerőmérleg adatainak kiinduló forrása az éves intézményi munkaügyi statisztikai jelentés, amely a 20 fő feletti létszám vállalkozásokat, valamint létszámnagyságtól függetlenül a költségvetési és társadalombiztosítási szervezetek teljes körét fogja át.

Munkaerőforrás: a munkavállalási korú népesség, a munkavállalási koron kívüli aktív keresők és a munkavállalási koron felüli, nyugdíj mellett munkát vállalók.

Munkavállalási korú népesség (1997-ben): a férfiaknál a 15-59 éves, a nőknél 1996-ig a 15-54 éves, a 1997-es évi 15-55 éves népesség.

Aktív kereső: A keresőtevékenységet folytató, keresettel, jövedelemmel rendelkező társas vagy egyéni vállalkozásoknál, egyéb szervezeteknél főállású munkaviszony keretében alkalmazásban álló személy, beleértve a nyugdíja szüneteltetésével foglalkoztatott és a munkaviszonyban álló sorkatonát is. Ide tartozik továbbá a társas vállalkozás dolgozó tagja, az egyéni vállalkozó és segítő családtagja, a mezőgazdasági segítő családtag, az alkalmi munkás és a napszámos.

Munkavállalási koron kívüli aktív kereső: a 14 éves aktív kereső, férfiaknál a 60 és idősebb, nőknél 1996-ig az 55 és idősebb, 1997-ben az 56 és idősebb aktív kereső.

Gazdaságilag aktív népesség: a foglalkoztatottak és a regisztrált munkanélküliek összessége.

Foglalkoztatott: az aktív kereső és a nyugdíj mellett munkát vállaló személy. A magyar munkaügyi statisztikai fogalmak szerint 1997-ig a gyed-en és gyes-en lévők a foglalkoztatottak között szerepeltek.

Gazdaságilag nem aktív népesség: a népességnek a gazdaságilag aktív népességen kívüli része. Ide tartoznak:

1998-tól a gyes-en és gyed-en lévők; a gyerekgondozási támogatást (gyet) igénybe vevők; az a nyugdíjas, járadékos, aki nem folytat

keresőtevékenységet; a földjük, házuk bérbeadásából, albérletből, ágybérletből és eltartási szerződésből élők; a 16 éven aluliak; a 16 éven felüli tanulók; a háztartásbeliek; a közületi eltartottak; a szociális gondozottak.

A lakossági munkaerő-felmérés fogalmai

Az International Labour Office (ILO) ajánlásainak megfelelő, negyedévente ismétlődő reprezentatív munkaerő-felmérés 1998. Előtt kb. 24 ezer, 1998-tól 30 ezer háztartás 15-74 éve népességére terjed ki, és a hónap 12. Napját magában foglaló hétre (a hetet hétfőtől-vasárnapig számolva) vonatkozik. A közölt adatok teljeskörűsített negyedéves átlagok.

Foglalkoztatott az, aki az adott héten legalább egy órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, illetve rendelkezett olyan munkahellyel, ahonnan átmenetileg (betegség, szabadság, sorkatonai szolgálat stb. miatt) volt távol.

A foglalkoztatottak adatai eltérnek a korábbi adatközlésektől, mert - a nemzetközi ajánlásoknak megfelelően - 1997. Január 1-től a gyes-en, gyed-en lévők inaktívaknak minősülnek és így kikerülnek a foglalkoztatottak közül.

Munkanélküli az, aki az adott héten nem dolgozott és nincs is olyan munkája, amelyből átmenetileg hiányzott; a kikérdezést megelőző négy héten belül munkába tudott volna állni, ha talált volna megfelelő állást, illetve már talált munkát, ahol 30 napon belül dolgozni kezd.

Gazdaságilag aktív: a foglalkoztatott és a munkanélküli, azaz az ún. rendelkezésre álló munkaerő.

A gazdaságilag aktívak adatai eltérnek a korábbi adatközlésektől, mert a gyes-en, gyed-en lévők kikerültek a foglalkoztatottak közül.

Gazdaságilag nem aktív az, aki a gazdaságilag aktívak közé nem sorolható.

Passzív munkanélküli: a gazdaságilag nem aktívak közül az, aki szeretne dolgozni, és két héten belül munkába tudna állni, ha találna megfelelő állást, de nem keres munkát, mert foglalkoztatását reménytelennek látja.

Aktivitási arány: a gazdaságilag aktívak a megfelelő korcsoportba tartozó népesség százalékában.

Az aktivitási arány adatai eltérnek a korábbi adatközlésektől, mert a gyes-en, gyed-en lévők kikerültek a foglalkoztatottak közül.

Munkanélküliségi ráta: a munkanélküliek a megfelelő korcsoportba tartozó gazdaságilag aktív népesség százalékában.

A munkanélküliségi ráta adatai eltérnek a korábbi adatközlésektől, mert a gyes-en, gyed-en lévők kikerültek a foglalkoztatottak közül.

Keresetek

Bruttó kereset: a személyi jövedelemadót, az egészségbiztosítási és nyugdíjjárulékot, valamint a munkavállalói járulékot is tartalmazó alapbér és egyéb jogcímenen fizetett kereseti elemek (bérpótlék, kiegészítő fizetés, prémium, jutalom, 13. és további havi fizetés) összege.

Nettó kereset: a bruttó átlagkeresetből a munkavállalói járulék, a személyi jövedelemadó, valamint az egészségbiztosítási- és a nyugdíjjárulék levonásával és az adott évre érvényes járulékküszöb figyelembevételével számított adat.

Gazdasági szervezetek

Regisztrált gazdasági szervezet: a megfigyelés időpontjában jogilag - adminisztratív nyilvántartások szerint - létező egység, azaz adószámmal rendelkező gazdasági szervezet, beleértve az adott időpontban csőd-, felszámolási és végelszámolási eljárás alatt állókat is.

Működő vállalkozás: amely a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást (társasági nyereségadó, áfa stb.) nyújtott be, illetve a statisztikai adatszolgáltatást teljesített, valamint a tárgyévben, illetve az azt megelőző év során alakult.

Nem tekinthető működőnek az a vállalkozás, amely:

megszűnt, de adminisztratív okokból, a bejelentési kötelezettség elmulasztása miatt a nyilvántartásokban még szerepel; több éve felszámolás alatt áll, gazdasági tevékenységet nem folytat; tevékenységét szünetelteti, vagy még nem kezdte meg; vállalkozói tevékenységet csak esetlegesen végez; az 1998. június 16-án és július 1-én életbe lépett „egyablakos” regisztrációs eljárás keretében - a bejegyzési határozat meghozataláig - csak az előregisztrációs nyilvántartásban szerepel.

Az APEH működőnek tekinti azt az adószámmal rendelkező vállalkozást, amely nem áll felszámolási, végelszámolási vagy csődeljárás alatt, illetve tevékenysége megszűnését nem jelentette be.

A költségvetési és társadalombiztosítási, a non-profit, a munkavállalói résztulajdonosi program (MRP) szervezete, valamint 1998-tól a lakásszövetkezetek, építő-közösségek, társasházak esetében a regisztrált szervezet működőnek minősülnek.

Az Országos Munkaügyi Módszertani Központ (OMMK) fogalmi rendszere

Regisztrált munkanélküliek: a regisztrált állást keresők közül azok, akik munkaviszonnyal nem rendelkeznek, nem nyugdíjasok, nem tanulók; foglalkoztatást elősegítő támogatásban (átképzés, közhasznú foglalkoztatás stb.) nem részesülnek; munkát, állást vagy önálló foglalkoztatást keresnek és a munkavégzésre, tehát egy adódó állás elfogadására rendelkezésre állnak; az állami munkaerőpiaci szervezet munkaközvetítő irodájában regisztráltatták

magukat. 1995. májusától a jövedelempótló támogatásukat szüneteltetők nem szerepelnek a regisztrált munkanélküliek között.

Regisztrált munkanélküli pályakezdekők: 1996. július 1-jét követően azok a munkanélküliek, akik általános iskolában, szakmunkásképző iskolában, szakiskolában, speciális szakiskolában, gimnáziumban, szakközépiskolában, főiskolán, illetve egyetemen folytatott tanulmányaikat követően nem részesültek munkanélküli-járadékban, illetve arra nem szereztek jogosultságot, 25. életévüket - felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetén 30. életévüket - még nem töltötték be, munkaviszony létesítéséhez szükséges feltételekkel rendelkeznek, de nincs munkájuk és a megyei (fővárosi) munkaügyi központ munkaközvetítő irodájában munkanélküliként regisztráltatták magukat.

Munkanélküli ellátásban részesülők száma: azok a munkanélküliek, akik munkanélküli járadékot kapnak.

Munkanélküli járadék: azt a munkanélkülit illeti meg, aki járulékfizetési kötelezettségének a munkanélkülivé válást megelőző 4 év alatt legalább 360 napig eleget tett, nyugdíjra nem jogosult, számára az illetékes munkaügyi központ nem tud megfelelő munkahelyet felajánlani és elhelyezkedése érdekében együttműködik a munkaügyi központtal, illetve kirendeltségével. (A járadék mértékét és folyósítási időtartamát a Foglalkoztatási Törvény határozza meg).

Munkanélküliek jövedelempótló támogatásában részesülők létszáma: azoknak a munkanélkülieknek a száma, akik a tárgyhónap zárónapján jövedelempótló támogatásban részesültek.

Munkanélküliségi ráta: a regisztrált munkanélküliek tárgyhavi létszáma a megelőző év január 1-i állapota szerint gazdaságilag aktívak (foglalkoztatottak és regisztrált munkanélküliek) százalékában. (Ez az adat a KSH munkaerő-mérlegének forrása is.)

Foglalkoztatást elősegítő támogatások („aktív” foglalkoztatáspolitikai eszközök).

Támogatott munkaerőpiaci képzésben résztvevők létszáma: ide tartoznak mindazok a munkaviszonyban nem álló álláskereső, akik a vizsgált időszakban a munkaügyi központok által felajánlott (csoportos) vagy elfogadott (egyéni) képzésben vettek részt. Továbbá azok a képzésben részt vevő munkaviszonyban álló munkavállalók, akiknek a munkaviszonya várhatóan egy éven belül megszűnik, vagy akiknek rendszeres foglalkoztatása képzés nélkül nem biztosítható. A munkaerőpiaci képzésben résztvevők kereset-kiegészítésben vagy keresetpótló juttatásban és költségterítésben részesülhetnek.

A munkanélküliek vállalkozóvá válását elősegítő támogatásban részesülők száma: ide tartoznak azok a korábban munkanélküliek, akik munkanélküli járadékuk (legfeljebb 6 hónapi) összegének megfelelő támogatást; a vállalkozáshoz szükséges szaktanácsadás és tanfolyami költségek (50 %-ának) megtérítését; hitel felvétele esetén a hitelfedezeti biztosítás (legfeljebb 50 %-ának) megtérítését veszik igénybe.

Foglalkoztatás bővítését szolgáló bértámogatást igénybe vevők száma: azok a munkáltatók, amelyek a vizsgált időszakban tartósan (legalább 6 hónapja, pályakezdekők esetében legalább 3 hónapja) munkanélküliek foglalkoztatását biztosították a Foglalkoztatási Törvényben előírt feltételek szerint; továbbá a tartósan munkanélküliek foglalkoztatását szolgáló bértámogatás által érintett munkavállalók száma: adott időszakban a támogatás révén munkaviszony keretében foglalkoztatottak (korábban tartósan munkanélküliek) tényleges létszáma.

Közhasznú munkát végzők létszáma: ide tartozik a vizsgált időszakban a lakosságot vagy a települést érintő közfeladat ellátása érdekében non-profit szervezeteknél munkaviszony keretében foglalkoztatottak (korábban munkanélküliek) tényleges létszáma.

Részmunkaidős foglalkoztatás támogatását igénybe vevők létszáma: azok a munkáltatók, amelyek foglalkoztatási nehézségeik miatt a teljes munkaidőre alkalmazott munkavállalóikat vagy azok egy részét csak részmunkaidőben tudták foglalkoztatni és ehhez a vizsgált időszakban (a keresetkiesés részleges pótlásához) támogatásban részesültek, illetve adott időszakban e támogatással részmunkaidőben foglalkoztatott munkavállalók létszáma.

Munkahelyteremtő beruházások útján létrejövő munkahelyek száma: ide tartoznak a vizsgált időszakban pályázat útján elnyert támogatás révén létrehozandó munkahelyek, illetve a pályázat elfogadásának időpontjától függetlenül a támogatással létrehozott, betöltött munkahelyek.

Munkába-járással kapcsolatos utazási költségtérítésben részesülők száma: ide tartozik azoknak a foglalkoztatottnak (korábban tartósan munkanélkülieknek) a tényleges létszáma, akik számára a munkaügyi központ közvetve (a munkáltatón keresztül) vagy közvetlenül, részben vagy teljes egészében, megtéríti a munkába-járással kapcsolatos költségeket.

Egyéb támogatási formában részesülők, polgári szolgálat: a sorkatonai és a tartalékos katonai szolgálat helyett engedélyezett polgári szolgálatot teljesítők.

Támogatott korengedményes nyugdíjazásban részesülők száma: a jelentős létszámleépítés, illetve a munkáltató jogutód nélküli megszűnése miatt részben vagy egészben (50, illetve 100 %) a Foglalkoztatási Alapból támogatott korengedményes nyugdíjban részesülők, akiknek munkaviszonyuk megszűnésekor az öregségi nyugdíjkorhatár eléréséhez legfeljebb öt év hiányzott. Az Ft. Keretében nyújtott új támogatás lehetősége 1995. Július 1-től megszűnt.

I.

EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BIZOTTSÁGA KÖZLEMÉNYE

Javaslat a tagállamok 1999. évi foglalkoztatáspolitikai Irányelveire*

Az 1999. évi Foglalkoztatáspolitikai Irányelvekhez figyelembe veendő szempontok:

⇒ **Előtérben az aktív intézkedések**

Számos tagállam szeretné felülvizsgálni és átalakítani adó- és járulérendszeit, hogy ezzel is ösztönözze a munka világában való tevékeny részvételt és megelőzze a szociális kirekesztést. Az intézkedések célja, hogy vonzóbbá tegyék a munkavállalást vagy a továbbképzési lehetőségek igénybevételét.⁸⁵ A Bizottság úgy véli, hogy indokolt lenne új Irányelv készítése az adó- és járulékszabályok felülvizsgálatára és reformjára. Szükség van továbbá, a hatályos intézkedések, többek között a munkaerőpiacról való korai kilépést ösztönző karkedvezményes nyugdíj kritikus újraértékelésére (4.sz. Irányelv). Ezenkívül a közeljövőben megjelenik a Bizottság „Az állami foglalkoztatási szolgálatok (Public Employment Services - PES) korszerűsítése az európai foglalkoztatási stratégia megvalósításának elősegítésére” c. közleménye, amelynek célja, hogy tudatosítsa a társadalomban a PES fontos szerepét.

⇒ **Élethossziglan tartó tanulás**

A jelenlegi Irányelvekben nem kap kellő hangsúlyt az élethossziglan tartó tanulás szerepe a képzett és alkalmazkodni képes munkaerő megteremtésében. Ezért a Bizottság javasolja az Irányelv kiegészítését, konkrét utalással az információ- és kommunikáció-technológiai képességek elsajátításának feltétlen szükségességéről, valamint arról, hogy az idősebb munkavállalók számára is lehetővé kell tenni az ilyen képességek elsajátítását. A Bizottság ezenkívül felszólítja a tagállamokat, határozzák meg a konkrét célkitűzéseket az ilyen intézkedések által érintett munkavállalói létszámok évenkénti növelésére (6.sz. Irányelv).

⇒ **Mindenki számára nyitott munkaerőpiac**

Az 1998. évi Irányelvek kiegészítése a kifejezetten a rokkantak munkaerőpiaci integrációjára vonatkozó irányelvvel felhívja a figyelmet arra, hogy az egyéb hátrányos helyzetű csoportokra vonatkozóan nincs ilyen rendelkezés. Adatok utalnak arra, hogy bizonyos csoportok, többek között a

* A COM (1998.) 574 (végleges) Közlemény rövidített szövege

⁸⁵ A Bizottság jelentése - „Social Protection in Europe 1997” Com (1998) 243

csökkent munkaképességűek és a nemzeti kisebbségek hátrányos helyzetben vannak, hiányoznak a munkavállalás számukra is elérhető lehetőségei. Ezért a javaslat értelmében ez az Irányelv átkerülne az alkalmazhatóság pillérhez, és hatálya ezután kiterjedne a képességek elsajátításában és a munkaerőpiachoz való hozzáférésben nehézségekkel küzdő csoportokra és magánszemélyekre (9.sz. Irányelv).

⇒ **A szolgáltató iparágak dinamikus munkahelyteremtő lehetőségeinek kihasználása**

Az 1998. évi Irányelvek utalnak arra, hogy ki kell használni a helyi szinten, a szociális gazdaságban jelentkező, illetve a piac által eddig ki nem elégített igényekhez kapcsolódó munkateremtési lehetőségeket. A Bizottság meggyőződése szerint 1999-ben szükség van egy önálló Irányelvre, amely az eddiginél dinamikusabb munkahelyteremtést ösztönözné a szolgáltató iparágakban, ahol az EU elmarad az Egyesült Államoktól. Ezenkívül a tagállamokban többet kell tenni annak érdekében, hogy kihasználják az információs társadalom foglalkoztatási lehetőségeit. A legújabb tanulmányok felhívják a figyelmet bizonyos új szűk keresztmetszetekre, különösen a képességek tekintetében, amelyeket mindenképpen orvosolni szükséges, hiszen csak így lehet kihasználni az ágazat foglalkoztatási lehetőségeit (13.sz. Irányelv).

⇒ **A munkavégzés és a családi élet összeegyeztetése**

A brit és az osztrák elnökségek idején szervezett miniszteri szintű tanácskozásokon felhívták a figyelmet a megfizethető, elérhető és jó minőségű családsegítő szolgáltatások és a rugalmas foglalkoztatási feltételek szükségességére, hiszen ezek segítenek összeegyeztetni a munkahelyi és a családi kötelezettségeket. Ezért a Bizottság javasolja, hogy az 1999. évi Irányelvekben egészítsék ki ezt az Irányelvet (19.sz. Irányelv).

Javaslat született továbbá néhány kisebb, bizonyos Irányelvek tartalmát és értelmezését pontosító módosításra, nevezetesen:

⇒ Az **Alkalmazhatóság** pillérnél az iskolarendszerből kimaradó fiatalok számának mérséklésére vonatkozó utalást ki kell egészíteni egy konkrét utalással a tanulmányi anyagot nehezebben elsajátító fiatalok igényeire (7.sz. Irányelv). Erre a pontosító rendelkezésre azért van szükség, mert az iskolaelhagyók definíciója az egyes tagállamokban nem egységes. Az oktatási miniszterek és minisztériumok bevonása a NAP összeállításába, valamint az oktatás és a munkaerőpiaci politikai elképzelések közötti egyre szorosabb kapcsolatok létrejötte a luxemburgi folyamat nagy reményekre jogosító eleme.

⇒ A **Vállalkozás** pillér alatt hivatkozás történik többek között a vállalkozói tevékenység megismertetésének szükségességére, a vállalkozói képzésre és a vállalkozókat segítő szolgáltatások bevezetésének szükségességére (10.sz. Irányelv). A vállalkozások járulékos költségeinek és adminisztratív terheinek mérséklésére vonatkozó rendelkezést kiegészítik a vállalkozás alapításával járó terhek csökkentésével (11.sz. Irányelv). Az üzleti környezet egyszerűbbé

tételének kérdéseit vizsgáló Feladatmegoldó Munkacsoport (Business Environment Simplification Task Force - BEST) jelentésére válaszul a Közösség a közelmúltban elkészített egy Közleményt és Intézkedési Tervet⁸⁶, amely ajánlásokat fogalmaz meg, többek között az akadályok leépítéséről és az üzleti környezet egyszerűsítéséről; ezek kiegészítik a Foglalkoztatási Irányelveket. A Terv tartalmazza az intézkedések megvalósításának ütemtervét. A vállalkozói környezet kedvezőbbé tétele és a valós előrelépés érdekében fontos, hogy a politika és a gyakorlati megvalósítás szintjén legyen biztosított az Intézkedési Terv és a jelen Irányelvek koherenciája.

⇒ **Az Adaptálhatóság** pillére alatt a szöveg rendelkezik arról, hogy minden egyes szinten (európai, állami, ágazati és vállalati szinteken) az eddignél szorosabb partneri kapcsolatra van szükség, felül kell vizsgálni a jelenlegi szabályozó keretrendszert, és létre kell hozni egy alkalmazkodást segítő rendszert (17.sz. Irányelv). Noha elfogadott az a megállapítás, miszerint a szociális partnereknek rendkívül fontos szerepet kell vállalniuk a pillér feladatainak megoldásában, bizonyos jelek arra utalnak, hogy van némi bizonytalanság a feladatok és a felelősség, valamint a szükséges intézkedések mértékének és terjedelmének megítélésében. A munkaszervezés rendkívül fontos területén a konkrét tevékenység és az előrelépés alapjainak megteremtése érdekében a Bizottság rövid időn belül megjelentet egy Közleményt a munkaszervezés korszerűsítéséről. A cél a változások olyan pozitív megközelítésének megteremtése, amely segítheti a vállalkozások rugalmassága és a foglalkoztatás biztonsága közötti egyensúly megteremtését.

Horizontális kérdések

Noha a konkrét Irányelvek szövegében nincs szükség változtatásra, a tagállamoknak az 1999. évi NAP megvalósítása és a megvalósításról szóló jelentés elkészítése során figyelembe kell venniük az alábbi kérdéseket.

⇒ A nők és a férfiak esélyegyenlőségének elősegítése

Az Esélyegyenlőség pillér alatt előírányzott konkrét intézkedéseken kívül a tagállamoknak az egyéb pillérek alatt lényegre törő megközelítést kell megvalósítaniuk. Ez többek között azt is jelenti, hogy a nőknek a munkanélküliek táborában képviselt arányukkal összhangban kell hozzáférniük az alkalmazhatóság pillérének biztosított aktív munkaerőpiaci eszközökhöz. A Vállalkozás pillérnél előírányzott intézkedéseknél szintén figyelembe kell venni a nők nem megfelelő képviseletét. Az előrelépés értelmezhető értékeléséhez létre kell hozni az adatgyűjtés megfelelő rendszereit és eljárásait.

⇒ Információs társadalom

Miközben a Vállalkozás pillér kifejezett említést tesz az információs társadalom munkahelyteremtő lehetőségeiről, az információ- és kommunikáció-technológia új tanulási lehetőségek megteremtésével segíti a munkaerő foglalkoztatását, lehetővé teszi új, rugalmasabb és jobban adaptálható

⁸⁶ Com (1998) 550

munkaszervezési formák alkalmazását. Nyilvánvaló továbbá, hogy mindez segítséget nyújt az esélyegyenlőség megteremtésében. Amikor a tagállamok aktualizálják az 1999. évi terveiket és ennek során figyelembe veszik az Irányelvekben itt ajánlott módosításokat, élniük kell a kedvező alkalommal és korszerűsíteniük kell az Információs Társadalomra vonatkozó stratégiájukat; a megvalósításról szóló 1999. évi jelentésekben erre is ki kell térni.

⇒ **Be nem jelentett munkavégzés**

A Bizottságnak a be nem jelentett munkavégzésre vonatkozó Közleménye⁸⁷ vitát indított el a probléma átfogó, a foglalkoztatás-politikai stratégia keretében való kezelésére kínálkozó politikai megoldásokról. A Bizottság úgy véli, hogy egyes javasolt, az 1999. évi Irányelvek alapján kezdeményezett intézkedések - az adó- és járulékrendszerek felülvizsgálata és a munkavállalás vonzóbbá tétele, a vállalkozások általános költségeinek és adminisztratív terheinek csökkentése, a viszonylag képzetlen és rosszul fizetett munkaerő nem bérjellegű foglalkoztatási költségeinek mérséklése, a munkavégzés változatosabb és rugalmasabb formáinak elfogadása - segíthet a be nem jelentett munkavégzés hivatalossá tételében. Ebben lehet bizonyos szerepe a szankcióknak és a jogkövető magatartás ellenőrzésének.

⇒ **Helyi intézkedések támogatása**

A korábbinál nagyobb mértékben kell elismerni a régiókban és helyi szinten tevékenykedő partnerek szerepét és felelősségét. Miután a munkahelyeket helyi szinten hozzák létre, a regionális és helyi hatóságokra fontos feladatok hárulnak a munkahelyteremtést támogató feltételek és struktúrák megteremtésében. Ezeket az intézményeket ezért ösztönözni kell a fejlesztést és munkahelyteremtést segítő stratégiák megfogalmazására és végrehajtására. Ugyancsak fontos szempont a szociális gazdaság résztvevőivel és a szociális partnerekkel való kapcsolatok kialakítása.

⇒ **Mennyiségi célkitűzések és mutatók**

Az 1998. évi Irányelvek három olyan EU szintű operatív célkitűzést is tartalmaznak, amelyekhez a tagállamoknak közelíteniük kell, majd végül el kell érniük azokat. Bizonyos egyéb Irányelvek vonatkozásában azonban a tagállamoktól elvárják önálló célkitűzések és határidők elfogadását. A Bizottság megítélése szerint az ilyen konkrét feladatok és célkitűzések megfogalmazása a stratégia sikerének létfontosságú feltétele; a számszerűsített adatok és összehasonlítható paraméterek nélkül nehéz értékelni az előrehaladást és felmérni a sikert. Ezért a Bizottság folytatni kívánja az együttműködést a tagállamokkal az összehasonlítható paraméterek és az előrelépésre vonatkozó egységes mutatók kifejlesztésében. Az 1999. évi Közös Jelentésben például a Bizottság reményei szerint sikerült meghatározni a legjobb teljesítményt a vállalkozásra és munkahelyteremtésre vonatkozó három címszó alatt:

- I. egy új vállalat alapításának egyszerűsége;
- II. egy új alkalmazott felvételének költségei;

⁸⁷ Com (1998) 219

III. egy háztartási alkalmazott felvételének nehézségei és költségei.

Összehangolt megközelítéssel mérni lehet a szociális foglalkoztatás vagy a helyi fejlesztésekkel, beruházásokkal összefüggő foglalkoztatás fejlődését, ahol a tagállamok között jelentősek a különbségek. Célszerű lenne tüzetesebben megvizsgálni a környezetvédelem foglalkoztatásra gyakorolt hatását is, hiszen itt jelentősek a tartalékok, és szükség van megfelelő mutatókra a fejlődés nyomon követéséhez és értékeléséhez.⁸⁸ Az ilyen jellegű gyakorlati tevékenység segíthet egymás tapasztalatainak megismerésében és a legjobb módszerek elterjesztésében.

⇒ **Európai Szociális Alap (ESF)**

A tagállamok egy része már megtette a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy integrálja az ESF támogatást a munkaerőpiaci politika főáramába. További erőfeszítésekre van azonban szükség ahhoz, hogy az ESF támogatás is segítse a kezdeményező és megelőző módszerek alkalmazását; fokozni kell a vonatkozó adatok mindenkor alakulásának nyomon követését. Időközben a Bizottság elkészítette javaslatait a Strukturális Alapok, többek között az ESF megreformálására; az ESF reformja azért különösen fontos, mert az Európai Szociális Alap összeköti az Európai foglalkoztatási stratégiát a Strukturális Alapoknál javasolt új 3.sz. Célkitűzéssel.⁸⁹ A javaslatok tárgyalása az Európai Tanácsban és az Európa Parlamentben folyamatban van. A javaslatok szokványos módon történő elfogadását követően a Bizottság arra számít, hogy ez a kapcsolat megjelenik a Strukturális Alap támogatására vonatkozó, a tagállamok által előterjesztett tervekben.

1999-ben a tagállamoknak aktualizálniuk kell terveiket (NAP) az Irányelvekben eszközölt módosítások érvényesítése érdekében. 1999-ben azonban csak egy jelentést kell készíteniük, amely az aktualizáláson túl adatokat közöl az előző évi terv megvalósításáról. A jelentésnek tartalmaznia kell a Közös Jelentés alapját képező összes részletes információt; és legkésőbb június közepéig kell megküldeni.

⁸⁸ A Tanács 1998. október 6-i Határozata

⁸⁹ Com (1998) 131

II.

AZ EURÓPAI UNIÓ 1999. ÉVI FOGLALKOZTATÁSI IRÁNYELVEI⁹⁰

I. PILLÉR: A FOGLALKOZTATHATÓSÁG JAVÍTÁSA

Az 1. és 2. Irányelv:

Az ifjúsági munkanélküliség elleni küzdelem és a tartós munkanélküliség megelőzése

Az ifjúsági és a tartós munkanélküliség trendjének befolyásolása érdekében a tagállamoknak intenzív erőfeszítéseket kell tenniük az egyéni szükségletek korai felismerésére építő preventív és foglalkoztathatóság-orientált stratégiák kidolgozására; a határidőt az egyes tagállamok maguk határozzák meg, de ez nem lehet hosszabb négy évnél, kivéve azon tagállamokat, ahol különösen magas a munkanélküliek aránya. A tagállamoknak a következőket kell biztosítani:

⇒ minden munkanélküli **fiatalnak** fel kell ajánlani egy új kezdési lehetőséget, mielőtt a munkanélkülisége a 6 hónapos időtartamot elérné, ami lehet képzés, átképzés, munkahelyi tapasztalatszerzés, állás, vagy más, a foglalkoztathatóságukat javító intézkedés;

⇒ a **munkanélküli felnőtteknek** szintén fel kell ajánlani egy újakezdési lehetőséget, mielőtt a munkanélküliségük a 12 hónapot elérte volna - akár valamelyik fentebb említett módon, vagy általánosabban, egyéni szakképzési tanácsadás formájában.

Ezeket a preventív és foglalkoztathatóságot javító intézkedéseket kombinálni kell olyan programokkal is, amelyek elősegítik a tartós munkanélküliek újrafoglalkoztatását.

A 3. és 4. Irányelv:

Áttérés a passzív eszközökről az aktív eszközökre

A támogatási-, adózási- és képzési rendszereket - ahol szükséges - felül kell vizsgálni és úgy kell módosítani, hogy azok aktívan segítsék elő a foglalkoztathatóság javítását. Minden tagállam:

⇒ arra törekszik, hogy jelentősen növelje azoknak a személyeknek a számát, akik a foglalkoztathatóságukat javító aktív intézkedések hasznát élvezik.

⁹⁰ A fordítás az alábbi dokumentum alapján készült: COMMUNICATION FROM THE COMMISSION: Proposal for Guidelines for Member States Employment Policies 1999, Commission for the European Communities, Brussels, 14.10.1998 COM(1998)574 final. Fordította: Frey Mária

A képzésben, vagy más hasonló programokban résztvevő munkanélküliek számának bővítésére az egyes tagállamok - kiinduló helyzetüktől függően - célul tűzik ki, hogy fokozatosan elérik a három legsikeresebb tagállam átlagos mutatóját, de legalább a munkanélküliek 20 százalékát.

⇒ felülvizsgálja és módosítja segélyezési- és adórendszerét, hogy azok valóban ösztönözzék a munkanélkülieket vagy inaktívakat a munkakeresésre és a foglalkoztatási, ill. képzési lehetőség elfogadására. Emellett azokat az intézkedéseket, amelyek a munkaerőpiac korai elhagyására készítik a dolgozókat, kritikai értékelésnek kell alávetni.

Az 5-6. Irányelv:

Partneri viszony ösztönzése

A tagállamok erőfeszítései önmagukban nem elegendők arra, hogy a kívánt eredményeket elérjék a foglalkoztathatóság javításában. Ezért:

⇒ a szociális partnerek ösztönzése szükséges - felelősségi körük és tevékenységi területük minden szintjén - annak érdekében, hogy a lehető leghamarabb megállapodások jöjjenek létre a képzés, a munkahelyi tapasztalatszerzés és gyakorlat, a tanoncképzés, továbbá más, foglalkoztathatóságot javító intézkedések elterjesztésére;

⇒ a szakképzett és alkalmazkodóképes munkaerő számának növelése érdekében a tagállamok és a szociális partnerek törekedjenek arra, hogy - különösen az információs és kommunikációs technológiák területén - megteremtsék az egész életen át tartó tanulás lehetőségét, és tűzzenek ki konkrét célokat arra vonatkozóan, hogy abban minden évben egyre többen vegyenek részt. Az idősebb dolgozók bekerülésének megkönnyítése különösen fontos szempont.

A 7-8. Irányelv:

Az iskolarendszerből a munka világába való átmenet megkönnyítése

Azoknak a fiataloknak rosszak az elhelyezkedési esélyei, akik az iskolarendszert olyan képességek nélkül hagyják el, amelyekre a munkaerőpiacra való belépéshez szükségük lenne. Ezért a tagállamok:

⇒ javítani fogják iskolarendszerük minőségét annak érdekében, hogy lényegesen csökkentsék az iskolarendszerből lemorzsolódó fiatalok számát, többek között úgy is, hogy **kitüntetett** figyelmet szentelnek a tanulási nehézségekkel küszködő fiataloknak;

⇒ gondoskodnak arról, hogy a fiatalok jobban fel legyenek készítve a technológiai és gazdasági változásokra, s hogy eladható ismeretekkel rendelkezzenek a munkaerőpiacon - ahol szükséges, ennek érdekében vezessék be vagy fejlesszék a szakmunkásképzést.

A 9. Irányelv:

A munkaerőpiacnak mindenki számára nyitottá kell válnia!

Sok csoport és egyén találja különösen nehéznek, hogy megfelelő szakképzettséget szerezzen, bejusson a munkaerőpiacra vagy megtartsa az állását. Koherens intézkedés-csomaggal kell támogatni az ilyen emberek és csoportok integrációját a munka világába és a diszkriminációval szembeni küzdelmet. Minden tagállam:

⇒ megkülönböztetett figyelmet fordít a fogyatékos emberekre, az etnikai kisebbségekre és más hátrányos helyzetű csoportokra, ill. egyénekre, továbbá a preventív és aktív politikák megfelelő formáit fejleszti ki ahhoz, hogy támogassa munka-erőpiaci integrációjukat.

II. PILLÉR: A VÁLLALKOZÓ SZELLEM MEGERŐSÍTÉSE

A 10-11. Irányelv:

A vállalkozások létrehozásának és működtetésének a megkönnyítése

A munkahelyteremtés szempontjából alapvető fontosságú az új vállalkozások beindítása és a kis- és középvállalkozások számának a növelése. Ezt a folyamatot elő kell segíteni a vállalkozói képességek tudatos ösztönzésével az egész társadalomban, továbbá világos, stabil, kiszámítható szabályok biztosításával és a kockázati tőkepiacok fejlesztéséhez szükséges feltételek javításával. A tagállamok csökkentsék és egyszerűsítsék a kis- és középvállalatokra nehezedő adminisztrációt és adóterheket. A tagállamok ennek érdekében:

⇒ különös figyelmet fordítanak a vállalkozások fenntartási költségeinek és adminisztrációs terheinek jelentős csökkentésére, különösen a kis- és középvállalatok esetében, s főleg akkor, ha azok az alapítás stádiumában vannak, vagy pótlólagos dolgozókat vesznek fel;

⇒ ösztönzik az önfoglalkoztatás terjedését oly módon, hogy megvizsgálják, vajon csökkenthetők-e az ennek útjában álló akadályok, különösen az adók és a TB-járulékok, amennyiben ezek gátolják az önfoglalkoztatóvá válást, vagy egy új vállalkozás létrehozását. Emellett támogatják a vállalkozói ismeretek oktatását és a vállalkozók által igényelt célirányos szolgáltatások hozzáférhetőségét is.

A 12-13. Irányelv:

A munkahely-teremtési lehetőségek kiaknázása

Ha az Európai Unió sikeresen fel kíván lépni a foglalkoztatási kihívással szemben, minden lehetséges forrását fel kell tárnia és hatékonyan ki kell aknáznia a munkahelyteremtésnek, az új technológiának és innovációknak. Ennek érdekében a tagállamok:

⇒ támogatják azokat a megoldásokat, amelyekkel teljes mértékben ki lehet használni a munkahelyteremtésben rejlő lehetőségeket helyi szinten, a szociális gazdaságban és olyan új tevékenységekben, amelyek a piac által még ki nem elégített szükségletekhez kapcsolódnak; továbbá a csökkentés szándékával megvizsgálják, milyen akadályok állják útján a kezdeményezések megvalósításának;

⇒ koncepcionális keretet dolgoznak ki ahhoz, hogy teljes mértékben kiaknázzák a szolgáltató szektorban rejlő foglalkoztatási potenciált, továbbá feltárják és elhárítják azokat a gátakat, amelyek fékezik a vállalkozások növekedését, valamint azt, hogy több, ill. jobb munkahely jöjjön létre. Emellett felméri az információs társadalom foglalkoztatási képességét.

A 14. Irányelv:

Az adórendszert foglalkoztatás-barátabbá kell tenni

Meg kell fordítani azt a tartós tendenciát, amely egyre magasabb adókat és befizetési kötelezettségeket hárít az élők munkára (ami az 1980. évi 35 %-ról 1995-re 43 %-ra nőtt). Minden tagállam:

⇒ célul tűzi ki, hogy fokozatosan csökkenteni fogja az általános adóterhelést, amennyiben az adók jelenlegi szintje azt szükségessé teszi, továbbá indokolt esetben fokozatosan mérsékli az élők munkára nehezedő fiskális nyomást és a nem-bérjellegű munkaerőköltségeket, különösen a viszonylag alacsonyan képzett és alacsony bérszintű munkaerő esetében, de anélkül, hogy veszélyeztetné a közkiadások fedezetét és a társadalombiztosítási rendszerek pénzügyi egyensúlyát; meg fogja vizsgálni - amennyiben ezt még nem tette meg - az energia adó bevezetésének vagy a környezetszennyező kibocsátások megadóztatásának kérdését - esetleg más adójellegű intézkedések is szóba jöhetnek.

III. PILLÉR: A VÁLLALATOK ÉS DOLGOZÓIK ALKALMAZKODÓ-KÉPESSÉGÉNEK FEJLESZTÉSE

A 15-16. Irányelv:

A munkaszervezet modernizálása

A munkaszervezet és a munkavégzési formák modernizálása érdekében szoros partneri kapcsolatokat kell kialakítani a megfelelő (európai, országos, ágazati és vállalati) szinteken.

⇒ A szociális partnerek - a megfelelő szinteken - kezdjenek tárgyalásokat olyan megállapodásokról, amelyek modernizálják a munkaszervezetet, beleértve a rugalmas munkaidő-rendszereket. Ennek célja a vállalkozások versenyképességének és termelékenységének javítása legyen, egybekötve a rugalmasság és állásbiztonság kívánatos egyensúlyának elérésével. Ezek a megállapodások

magukban foglalhatják pl. a munkaidő éves mennyiségben történő meghatározását, a munkaidő csökkentését, a túlórák korlátozását, a részmunkaidős foglalkoztatás elterjesztését, az egész életet át tartó tanulás rendszerének bevezetését, ill. a munkaviszony átmeneti szüneteltetését az élet meghatározott szakaszaiban;

⇒ A saját területén minden tagállam meg fogja vizsgálni, beépíthetők-e jogszabályaik közé olyan szerződéstípusok, amelyek rugalmasabb alkalmazkodást tesznek lehetővé, tekintettel arra, hogy a foglalkoztatási formák egyre változatosabbá válnak. Azok, akik az utóbbiak keretében dolgoznak, kapjanak megfelelő biztonságot és magasabb szakmai státuszt, összhangban a vállalat igényeivel.

A 17. Irányelv:

Az alkalmazkodó-képesség ösztönzése a vállalaton belül

A vállalaton belüli szakismereti szint megújítása érdekében a tagállamok vállalják, hogy:

⇒ felülvizsgálják azokat az akadályokat, főként az adózás területén jelenlévőket, amelyek gátolják a humán beruházásokat, továbbá gondoskodnak a vállalaton belüli képzések adóügyi vagy más jellegű ösztönzéséről. Az érvényben lévő szabályok összességét is áttekintik abból a szempontból, hogy azok hozzájárulnak-e a foglalkoztatás útjában álló akadályok elhárításához és kellően segítik-e a munkaerőpiac alkalmazkodását a gazdaság strukturális változásaihoz.

IV. PILLÉR: AZ ESÉLYEGYENLŐSÉG POLITIKÁJÁNAK MEGERŐSÍTÉSE

A 18. Irányelv:

A nemek közötti megkülönböztetés megszüntetése

A tagállamoknak az egyenlő esélyek iránti elkötelezettségüket úgy kell kifejezésre juttatniuk, hogy elősegítik a nők magasabb foglalkoztatási arányát. Arra is figyelmet kell fordítani, hogy mennyire nagy aránytalanságok vannak az egyes gazdasági szektorokban, illetve foglalkozásokban a női és férfi munkavállalók előfordulási gyakoriságában. A Tagállamok:

⇒ megkísérlik csökkenteni a férfiak és nők munkanélküliségi arányának különbségét, mégpedig úgy, hogy aktívan támogatják a női foglalkoztatás bővülését, továbbá olyan intézkedéseket hoznak, amelyek megfordítják a nők alulreprezentált jelenlétét egyes gazdasági szektorokban vagy foglalkozási ágakban és ellene hatnak túlereprezentált előfordulásuknak másokban.

A 19. Irányelv:

A munka és a családi élet harmonizálása

A munkaviszony megszakításával, a szülői szabadsággal, a részmunkaidős foglalkoztatással és a rugalmas munkaidő-beosztással kapcsolatos intézkedések különös fontossággal bírnak mind a nők, mind pedig a férfiak számára. A kérdéskörrel kapcsolatos különböző direktívák és a szociális partnerekkel kötött megállapodások bevezetését fel kell gyorsítani és ezek végrehajtását rendszeresen figyelemmel kell kísérni. Biztosítani kell a megfelelő gyermekgondozási szolgáltatásokat, illetve az eltartott családtagok gondozását annak érdekében, hogy a nők és férfiak egyaránt beléphessenek a munkaerőpiacra, s folyamatosan ott is tudjanak maradni. Ennek érdekében a tagállamok:

⇒ olyan programokat dolgoznak ki és vezetnek be, amelyek támogatják a család-barát politikát, beleértve a megfizethető, elérhető és magas színvonalú gyermekgondozási szolgáltatásokat, az egyéb eltartottak és hozzátartozóik által igényelt szolgáltatásokat, továbbá a szülői és egyéb szabadságokat.

A 20. Irányelv:

A munkába való visszatérés megkönnyítése

A tagállamok a következőket fogják tenni:

⇒ különös figyelmet szentelnek azon nőknek és férfiaknak, akik hosszabb megszakítás után fontolgatják a keresőmunkába való visszatérésüket, és ennek érdekében megvizsgálják azokat az intézkedéseket, amelyekkel fokozatosan ki lehet küszöbölni a visszatérést gátló akadályokat.

1999. ÉVI FOGLALKOZTATÁSI IRÁNYELVEK*

I. AZ ALKALMAZHATÓSÁG JAVÍTÁSA

Ifjúsági munkanélküliség kezelése és tartós munkanélküliség megelőzése

Az ifjúsági és a tartós munkanélküliség befolyásolása érdekében a tagállamok **fokozzák erőfeszítéseiket** annak érdekében, hogy az egyéni igények korai felismerése alapján elkészítsék a preventív és az alkalmazhatóságot segítő stratégiákat; az egyes tagállamok által meghatározandó időn belül, amely azonban nem haladhatja meg a **négy** esztendőt, és amely csak azokban a tagállamokban lehet ennél hosszabb, ahol különösen nagy a munkanélküliség, a tagállamok gondoskodnak arról, hogy:

- ⇒ minden munkanélküli fiatal a munkanélkülivé válástól számított hat hónapon belül újrakezdési lehetőséget kapjon, ami lehet valamilyen képzés, átképzés, munkahelyi gyakorlat, egy munkahely vagy az alkalmazhatóságot segítő egyéb intézkedés;
- ⇒ a felnőtt munkanélküliek a munkanélkülivé válástól számított tizenkét hónapon belül a fenti eszközök valamelyikének alkalmazásával, vagy az egyéni átképzési és továbbképzési igények felmérésével és tanácsadással szintén kapjanak újrakezdési lehetőséget.

Ezeket a preventív, alkalmazhatóságot segítő intézkedéseket össze kell kapcsolni a tartós munkanélküliek munkába állását segítő intézkedések alkalmazásával.

A passzív munkaerőpiaci intézkedések helyett az aktív intézkedések alkalmazása

Ott, ahol ez indokolt, felül kell vizsgálni a járulék-, **adó**- és szakképzési rendszereket úgy, hogy ezek elősegítsék az alkalmazhatóságot. Mindegyik tagállam:

- ⇒ törekedni fog arra, hogy jelentős mértékben bővüljön azon személyek köre, akiknél az aktív munkaerőpiaci intézkedések javítják az alkalmazhatóságot, a foglalkoztatási esélyeket. A képzésben résztvevő vagy valamilyen más intézkedés által érintett munkanélküliek számának növelése érdekében a tagállamok - ki-ki saját helyzetének megfelelően - elfogadják a célkitűzést, miszerint fokozatosan el kell érniük a három legsikeresebb tagállam átlagát, de legalább a 20 %-ot;
- ⇒ **felülvizsgálja és átalakítja saját járulék- és adórendszerait és ösztönzi a munkanélkülieket vagy az inaktív embereket arra, hogy keressék és elfogadják a munkába állás vagy az átképzés lehetőségeit. Ezen kívül szükség van a munka világából való korábbi kilépésre ösztönző hatályos intézkedések kritikus felülvizsgálatára.**

* A javasolt változásokat a vastag betűs szövegek tartalmazzák.

A partnerség ösztönzése

A tagállamok intézkedései nem elegendőek az alkalmazhatóság támogatása terén előirányzott célkitűzések megvalósításához. Ezért:

- ⇒ szorgalmazza, hogy a szociális partnerek a különböző szinteken a lehető legrövidebb időn belül megállapodásokat kössenek és ezzel elősegítsék a szakképzés, a gyakorlati képzés, a tanfolyamok és az alkalmazhatóságot segítő egyéb intézkedések nyújtotta lehetőségek fokozott igénybevételét;
- ⇒ **a képzett és alkalmazható munkaerő létrejöttét segítő, a tagállamok a szociális partnerekkel együtt törekedni fognak arra, hogy megteremtsék az élethossziglan tartó tanulás lehetőségeit, elsősorban az információ- és kommunikáció-technológia területén, és évenként meghatározzák az intézkedések által érintett személyek számára vonatkozó konkrét célkitűzéseket. Különösen fontos, hogy az idősebb munkavállalók is könnyen hozzáférhessenek ezekhez a lehetőségekhez.**

Az iskola és a munkahely közötti átmenet megkönnyítése

Rendkívül kedvezőtlenek a foglalkoztatási kilátások azon fiatalok számára, akik úgy hagyják el az iskolarendszert, hogy nem szerzik meg a munkaerőpiacra lépéshez szükséges képességeket. Ezért a tagállamok:

- ⇒ javítani kívánják iskolarendszereik minőségét, **többek között azzal is, hogy megkülönböztetett figyelmet fordítanak a hátrányos helyzetű fiatalok felkészítésére**, annak érdekében, hogy jelentős mértékben csökkentsék az iskolarendszerből kieső fiatalok számát;
- ⇒ gondoskodni kívánnak arról, hogy a fiatalok az iskolarendszerben szervezett képességek birtokában megtanuljanak alkalmazkodni a technológiai és gazdasági változásokhoz, rendelkezzenek a munkaerőpiacon igényelt képességekkel - többek között úgy, hogy az oktatási intézmények létrehozzák, illetve továbbfejlesszék a tanonrendszer keretében megvalósuló képzést.

A mindenki számára nyitott munkaerőpiac támogatása

Számos csoport és magánszemély különös nehézségekkel találja szemben magát a szükséges képességek elsajátítása, a munkaerőpiachoz való hozzáférés és a piacon maradás során. Szükség van a foglalkoztatáspolitikai irányelvek olyan koherens rendszerére, amely segíti az ilyen csoportok és magánszemélyek integrációját a munka világába és mindennemű diszkrimináció felszámolását. Mindegyik tagállam:

- ⇒ **kiemelten kezeli a rokkantak, nemzeti kisebbségek és más hátrányos helyzetű csoportok és magánszemélyek gondjait, és preventív és aktív eszközökkel támogatni kívánja az ilyen csoportok és magánszemélyek munkaerőpiaci integrációját.**

II. A VÁLLALKOZÁS FEJLESZTÉSE

Vállalkozások alapításának és működtetésének megkönnyítése

A munkahelyteremtés egyik alapvető feltétele az új vállalkozások fejlesztése és a kis- és közepes vállalatok növekedése. Ezt a folyamatot többek között a vállalkozási ismeretek társadalmi elterjesztésével, világos, stabil és kiszámítható szabályok megalkotásával és a kockázati tőkepiacok fejlesztésének kedvező feltételeinek megteremtésével kell elősegíteni. A tagállamoknak csökkenteniük kell a kis- és közepes vállalatokra nehezedő adminisztratív és adóterheket. Ennek érdekében a tagállamok:

- ⇒ kiemelten kezelik a vállalkozások, különösen a kis- és közepes vállalatok általános költségeinek és adminisztratív terheinek mérséklését, különösen egy vállalkozás alapításával és új munkavállalók felvételével járó terheket;
- ⇒ ösztönzik az önalkalmazást és ennek érdekében megvizsgálják az önalkalmazás vállalását akadályozó, korlátozó rendelkezéseket, többek között az adó- és járulékrendszer hatályos rendelkezéseit, elősegítik az önalkalmazás elterjedését és a vállalkozások alapítását, valamint **támogatják a vállalkozói ismeretek oktatását és a vállalkozók célzott szolgáltatói támogatását.**

A munkahelyteremtés lehetőségeinek kihasználása

Amennyiben az Európai Unió szeretné hatékonyan és eredményesen kezelni a foglalkoztatás terén jelentkező kihívásokat, hatékonyan ki kell használni a munkahelyteremtés összes lehetséges forrását, valamint az új technológiák és innovációk nyújtotta lehetőségeket. Ennek érdekében a tagállamok:

- ⇒ **támogatják** helyi szinten jelentkező munkahelyteremtés kínálta lehetőségek maradéktalan hasznosítását a szociális gazdaságban és a piac által mindeddig ki nem elégített igényekhez kapcsolódó új tevékenységek terén jelentkező, munkahelyteremtés kínálta lehetőségek maradéktalan hasznosítását és megvizsgálják, majd mérséklék az ilyen intézkedések megvalósítását korlátozó akadályokat;
- ⇒ **kifejlesztenek egy politikai keretrendszert a szolgáltató iparág foglalkoztatási lehetőségeinek maradéktalan hasznosítására, ennek érdekében többek között feltárják és felszámolják a vállalatok növekedésének, a több és jobb munkahely létrehozásának akadályait, valamint feltérképezik az információs társadalom foglalkoztatási lehetőségeit.**

Egy foglalkoztatásbarát adórendszer létrehozása

és a foglalkoztatást sújtó magasabb adók és közterhek irányába mutató hosszú távú trend megfordítása (az adó és a közterhek az 1980. évi 35 %-kal szemben 1995-ben már meghaladta a 42 %-ot). Mindegyik tagállam:

⇒szükség esetén - a jelenlegi mértékek figyelembevételével - konkrét célokat határoz meg az összes adóteher mérséklésére, valamint - adott esetben - az élőmunka, ezen belül is elsősorban a viszonylag képzetlen és rosszul fizetett munkaerő foglalkoztatásának költségére és a nem bérjellegű foglalkoztatási költségekre nehezedő költségvetési nyomás csökkentésére oly módon, hogy mindez ne veszélyeztesse a közpénzek behajtását vagy a társadalombiztosítási rendszerek pénzügyi egyensúlyát. Az egyes tagállamok szükség esetén megvizsgálják egy energiafogyasztási adó vagy a környezet-szennyezésre vonatkozó adó vagy egyéb adóintézkedések bevezetésének szükségességét.

III. VÁLLALKOZÁSOK ÉS ALKALMAZOTTAIK ALKALMAZKODÓ-KÉPESSÉGÉNEK ÖSZTÖNZÉSE

A munkaszervezés korszerűsítése

A munkaszervezés és a foglalkoztatási formák korszerűsítésének támogatása érdekében **a különböző** (európai, nemzeti, ágazati és vállalati) **szinteken létre kell hozni egy erős partneri együttműködést:**

- ⇒a szociális partnereket felkérjük arra, hogy **minden szinten** vegyenek részt a munka szervezésének korszerűsítésére, többek között a rugalmas munkaidő alkalmazására vonatkozó tárgyalásokban annak érdekében, hogy ezzel is elősegítsék a vállalkozások termelékenységének és versenyképességének javítását és a rugalmasság és biztonság közötti megfelelő egyensúly létrejöttét. Az ilyen megállapodások kiterjedhetnek többek között az évenkénti törvényes munkaidő meghatározására, a munkaidő csökkentésére, a túlmunka korlátozására, a részmunkaidős foglalkoztatás fejlesztésére, az élethossziglan tartó tanulásra és a munkavégzés megszakítására;
- ⇒mindegyik tagállam megvizsgálja annak lehetőségét, hogyan lehet beépíteni saját hatályos jogrendjébe a rugalmasabb munkavállalási szerződéseket, különös tekintettel arra a körülményre, hogy a munka világába fokozottan terjednek a foglalkoztatás egyre változatosabb formái. Az ilyen új munkavállalási szerződések alapján foglalkoztatott munkavállalók esetében - a vállalkozás mindenkori igényeinek megfelelően - gondoskodni kell a foglalkoztatás megfelelő biztonságáról és a munkavállalók jogállásának szabályozásáról.

Az alkalmazkodóképesség támogatása a vállalatoknál

A vállalatoknál foglalkoztatott munkavállalók képességeinek megújítása érdekében a tagállamok:

- ⇒áttekintik a humán erőforrásokba eszközölt befektetések akadályait, különösen adórendszerbeli akadályait és lehetőség szerint rendelkeznek a házon belüli képzés fejlesztéséhez biztosítható adókedvezményekről és egyéb ösztönzésekről; megvizsgálják **a hatályos szabályozó keretrendszer**t és gondoskodnak arról, hogy a szabályozás elősegítése a

foglalkoztatás korlátainak lebontását és elősegítse a munkaerőpiac alkalmazkodását a gazdaságban végbemenő strukturális átalakuláshoz.

IV. A NŐK ÉS A FÉRFIAK ESÉLYEGYENLŐSÉGÉNEK MEGERŐSÍTÉSE

A nemek közötti szakadék áthidalása

A tagállamok az esélyegyenlőség támogatásának jegyében kötelesek növelni a nők foglalkoztatási arányait. Oda kell figyelniük a nők vagy a férfiak bizonyos ágazatokban vagy szakmákban való részvételének aránytalanságaira. A tagállamok:

⇒ erőfeszítéseket tesznek a nők és a férfiak foglalkoztatási arányai közötti szakadék mérséklésére, ennek érdekében tevékenyen támogatják a nők fokozott foglalkoztatását és eljárnak annak érdekében, megfordítsák a nők elégtelen részvételét bizonyos ágazatokban és szakmákban, valamint a női munkaerő túlsúlyát más iparágakban és foglalkozásokban.

A munka és a családban vállalt kötelezettségek összeegyeztetése

A szakmai pályafutás átmeneti megszakítására, a fizetett szülői szabadságra és a részmunkaidős foglalkoztatásra vonatkozó intézkedések, valamint a rugalmas munkaidő a nők és a férfiak számára egyaránt különösen fontosak. Szorgalmazni és ellenőrizni kell az erre vonatkozó különböző Irányelvek és a szociális partnerekkel kötött megállapodások megvalósítását. Gondoskodni kell a gyermekek és más eltartottak jó minőségű ellátásáról annak érdekében, hogy ezzel is elősegítsék a nők és a férfiak munkába állását és tartós foglalkoztatását. A tagállamok:

⇒ **megtervezik és megvalósítják a családbarát politikát segítő programokat, többek között a megfizethető, elérhető és jó minőségű gyermekgondozási, valamint más eltartottak gondozásával összefüggő szolgáltatásokat, valamint a szülői és egyéb fizetett szabadságok rendszerét.**

A munkaerőpiaci reintegráció elősegítése

A tagállamok:

⇒ kiemelten kezelik az átmeneti távolmaradást követően a munkaerőpiacra való visszatérés lehetőségét mérlegelő férfiak és nők foglalkoztatását, és ennek érdekében megvizsgálják az ilyen visszatérés akadályainak fokozatos felszámolását szolgáló eszközök bevezetését.

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE - LIST OF TABLES

1.1	A foglalkoztatottság-munkanélküliség arányai az Európai Unió tagországaiban 1996-ban - Employment-unemployment rate in the EU Member States, 1996	3
2.1	A 15-74 éves népesség gazdasági aktivitása - Economic activity of population aged 15-74 according to the Labour Force Survey	4
2.2	A munkavállalási korú népesség száma és aránya az ország lakosságából - Number of the working-age population and its rate to total population	8
2.3	A munkavállalási korba lépők száma 1949-1997-ben - Persons entering working age, 1949 to 1997	8
2.4	A munkavállalási korból kilépők száma 1949-1997-ben - People entering retirement age, 1949 - 1997	9
2.5	A munkavállalási korú lakosságból elhalálozottak nemenkénti létszáma 1985-1996 - Mortality at working- age, 1985-1996	10
2.6	A munkavállalási korú népesség létszáma Magyarországon az eltérő számbavételek szerint - Number of working-age population in Hungary by different measurement	12
2.7	A különböző korhatárok szerint mért népesség gazdasági aktivitása 1997-ben - Economic activity of working-age population according to different age limits 1997	13
3.1	Az egy főre jutó nemzeti termék (GNP)* és a foglalkoztatottak aránya néhány OECD országban - GNP/capita and the rate of employed in selected OECD countries	14
3.2	A foglalkoztatottak száma 1992-1997-ben - Number of employed, 1992-1997	15
3.3	A foglalkoztatottak száma korcsoportonként és nemenként - Employed persons by age and gender	17
3.4	A foglalkoztatási szektorok változása - Shifts in employment by broad sectors	18
3.5	Az Európai Unió tagországainak foglalkoztatási szerkezete (1996) - Employment by broad sectors as per cent of total employment in EU Member States in 1996	19
3.6	A foglalkoztatottak száma és megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint - Distribution of employed by sectors of the economy	21
3.7	A foglalkoztatottak* száma és megoszlása foglalkozásuk jellege szerint - Number of employed persons* and the distribution by the nature of employment	22
3.8	A foglalkoztatottak száma foglalkozási főcsoportok szerint - Number of employed by major groups	23
3.9	A foglalkoztatottak megoszlása munkahelyük gazdálkodási formája szerint (adott év március) - Employment by nature of ownership (March of the given year)	24
3.10	A működő gazdasági szervezetek száma gazdálkodási forma és létszám-	

kategória szerint 1997. dec. 31. - Number of active economic organizations by legal form and staff category	25
3.11 Atipikus foglalkozások aránya az Európai Unió tagországaiban 1985-ben és 1996-ban - Atypical jobs in EU, 1985 and 1996, % of employees	26
3.12 Az egyéni és jogi személyiség nélküli társas vállalkozásokban foglalkoztatottak létszáma 1997-ben - Number of employed persons in the unincorporated business organizations, 1997	27
3.13 Az alkalmi munkások számának alakulása 1992-1997 - Number of temporary workers, 1992-1997	31
3.14 A foglalkoztatást támogató főbb programokban résztvevők száma 1997-ben - Number of participant in the main subsidised programs, 1997	35
3.15 Az 1997. december 31-én érvényes munkavállalási engedélyek száma* - Valid labour permits, 31 December 1997*	37
3.16 A bejelentett betöltetlen álláshelyek, a regisztrált munkanélküliek, a munkanélküli járadékban részesülők és az elhelyezkedettek számának alakulása 1996-1997. - Number of registered vacancies, of the registered unemployed, the beneficiaries of unemployment benefit and the re-employed, 1996-1997	41
3.17 A 180 napnál régebben bejelentett álláshelyek száma és aránya a foglalkoztatási státusz szerint 1995-1997. decemberében* - The number of job vacancies registered for more than 180 days before the reference date, by status of employment in 1995-1997*	44
4.1 A munkanélküliségi ráta az EU tagországaiban, 1997. december - Unemployment rate in EU Member States, Dec, 1997	47
4.2 A munkanélküliek száma és aránya korcsoportonként - Distribution of unemployed by age and gender	49
4.3 A munkanélküliek megoszlása korcsoportok szerint, nemenként - Distribution of unemployed by age group and gender	50
4.4 A munkanélküliek száma korábbi munkáltatójuk (tevékenységük), nemzetgazdasági ága szerint, nemenként - Unemployed by industry and gender, 1996-1997	51
4.5 A munkanélküliek száma* és megoszlása korábbi foglalkoztatásuk jellege szerint Number and distribution of unemployed* by the nature of their earlier job	52
4.6 A munkanélküliek megoszlása legmagasabb iskolai végzettségük szerint - Distribution of unemployed by education	53
4.7 A munkanélküliek száma* a munkakeresés időtartama szerint - Unemployed persons* by length of job search	54
4.8 A munkanélküliség által érintett háztartások - Households with unemployed members	55
4.9 A regisztrált munkanélküliek száma és aránya 1990-1997-ben - Number and rate of registered unemployed in 1990-1997	57
4.10 Az új munkanélküliek száma és aránya a kibocsátó ágazat szerint 1997-ben - Newly unemployed by sectors 1997	58
4.11 A regisztrált munkanélküliek létszáma* havonta 1997-ben - Monthly breakdown of the registered unemployed,* 1997	59

4.12	A regisztrált munkanélküliek, az aktív foglalkoztatási programokban és a képzésben résztvevők létszáma - Number of registered unemployed, participants in active employment programmes and training	60
4.13	A regisztrált és az ellátásban részesülő munkanélküliek - Registered unemployed and benefit recipients	61
4.14	A havi átlagkeresetek és a munkanélküli ellátás átlagos havi összege - Average monthly earnings and average monthly unemployment benefits	62
4.15	A munkanélküli járadék átlagos összege 1997. november 20. és december 20. között - Average unemployment benefits 20 November - 20 December 1997	63
4.16	A regisztrált munkanélküliek száma és megoszlása iskolai végzettség és állománycsoport szerint, 1995-1997 - Number and distribution of registered unemployed by education and skill	64
4.17	A legalacsonyabb és a legmagasabb megyei munkanélküliség ráták - The lowest and highest unemployment rate by county	65
4.18	A 15-24 évesek munkanélküliségi rátája és részvétele az oktatásban-munkaerőpiaci képzésben az Európai Unió tagállamaiban - Unemployment rate and participation in education/training among 15-24 year olds in EU member-states	66
4.19	Az ifjúsági munkanélküliség Magyarországon - Youth unemployment in Hungary	67
4.20	A munkanélküliek megoszlása korcsoportok szerint, nemeként, 1997-ben - Distribution of unemployed persons by age group and gender, 1997	68
4.21	Munkanélküliség a roma-népességben - Unemployment among the Rom	71
5.1	A 15-74 éves népességben a gazdaságilag aktívak és inaktívak száma és aránya - Number and percentage of economically active and inactive persons in the 15-74 age population	75
5.2	A gazdaságilag nem aktívak* aránya korcsoportonként - Percentage of economically inactive persons* by age group	76
5.3	A nappali tagozaton tanuló fiatalok száma és aránya az 1959/60-as - 1996/97-es tanévekben - Number and % of full time students in 1959/60 - 1996/97 school years	77
5.4	A nappali tagozaton tanulók megoszlása életkor és iskolatípusok szerint az 1996/97-es tanévben - Full time students by age and by type of school in the school year 1996/97	78
5.5	A gyerekgondozás miatt a munkaerőpiactól távol maradók száma 1980-1997-ben - Number of persons on parental leave, 1980-1997	79
5.6	A munkavállalási korú nyugdíjazottak állománya* - Early retirement*	80
5.7	A gazdaságilag nem aktív nők aránya korcsoportonk szerint - Percentage of economically inactive females by age group	82
6.1	A havi bruttó és nettó átlagkereset, a fogyasztói árindexek, valamint a reálkeresetek alakulása, 1989-1997 - Monthly gross and net average earnings, the consumer price index and the real earnings, 1989-1997	86
6.2	A bruttó kereset növekedése a közszolgálati szférában 1992-97 -	

Increasing of gross earnings in the public sector 1992-97 (előző év = 100,0% - previous year = 100,0 %)	87
6.3 A teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresetének alakulása a nemzetgazdaságban, 1997 - Monthly average gross earnings of full time employed the national economy	89
6.4 Fontosabb munkaügyi adatok létszám-kategóriánként, 1997 - Main data of the labour-statistic by staff categories 1997	90
6.5 A bruttó átlagkeresetek alakulása iskolai végzettség szerint, 1997 - Gross monthly average earnings by education 1997	91
7.1 A munkaerőköltség színvonala és változása 1996-ban - Labour Costs in 1996 (continued)	94
7.2 A havi munkaerőköltség gazdasági ágak szerinti sorrendje 1996-ban Magyarországon - The rank of industries in Hungary in 1996	95
7.3 A havi munkaerőköltség gazdasági ágak szerinti sorrendje 1996-ban Lengyelországban - The rank of industries in Poland in 1996	96
7.4 Egy teljesített munkaóra jutó munkaerőköltségek az iparban - Hourly labour costs in industry, 1996	97
7.5 Egy teljesített munkaóra jutó munkaerőköltségek az iparban - Hourly labour costs in industry	98
7.6 A kereseten és kötelező járulékokon kívüli munkaerőköltség-elemek - Elements of labour costs beyond earnings and compulsory contributions	100
7.7 Munkaerőköltség összetétele 1996-ban - Composition of labour costs in 1996	100
8.1 A mező- és erdőgazdaságban foglalkoztatottak száma 1988-1997-ben - Employment in agriculture and forestry in 1988-1997	102
8.2 A mezőgazdaságban foglalkoztatottak létszámának alakulása 1991-1997-ben - Employment in the agriculture 1991-1997	102
8.3 A mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma és megoszlása - Number of employed in agriculture and its share of the economy	103
8.4 A mezőgazdaságból regisztrált új munkanélküliek száma 1995-1997-ben - Newly registered unemployed from agriculture 1995-1997	104
8.5 A mezőgazdaság aktív keresői összevont foglalkozási főcsoportok szerint (%) 1980-1996 - Active earners in the agriculture by major groups, % 1980-1996	106
8.6 A 14 éves és idősebb népesség, valamint a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységként legalább 90 munkanapot teljesítők gazdasági aktivitás szerint, nemenként 1996 - Population above age 14, working more than 90 days/year in agriculture, by labour-market status and gender, 1996	108